

**FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY PALACKÉHO**

Katedra bohemistiky

Základní problémy II. staročeské biblické redakce

Disertační práce

Autor: Mgr. Hana Kreisingerová (roz. Sobalíková)

Školitel: doc. PhDr. Karel Komárek, PhD.

Olomouc 2019

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracovala samostatně a že jsem použila pouze uvedenou literaturu.

V Praze dne 21. června 2019

Hana Kresingerová

Velmi děkuji svému školiteli, docentu PhDr. Karlu Komárkovi, Ph.D., za vedení této práce, za podnětné poznámky k celkovému vyznění i k detailům a za mnohá povbuzující slova.

Obsah

1.	Úvod	6
2.	Historie zkoumání staročeských překladů Bible	8
3.	Shrnutí dosavadních poznatků o druhé biblické redakci	12
3.1	Okolnosti vzniku druhé redakce a její historické ukotvení	12
3.2	Základní charakteristika a rozčlenění druhé redakce	14
3.3	Soupis děl řazených k druhé redakci	15
3.3.1	Úplné Bible obsahující v některé části druhoredakční text	16
3.3.2	Starozákonní rukopisy	21
3.3.3	Novozákonní rukopisy	22
3.3.4	Kompilace	26
3.3.5	Památky jiných redakcí užité v práci pro srovnání	27
4.	Základní pracovní metoda pro průzkum staročeských Biblí druhé redakce	29
5.	Druhá redakce ve Starém zákoně	35
5.1	Oktateuch	35
5.1.1	Exodus 27	36
5.1.2	Deuteronomium 32	38
5.1.3	Shrnutí – Oktateuch	39
5.2	Knihy Královské	41
5.2.1	Kapitola 1 Kr 2	42
5.2.2	Kapitola 1Kr 7	43
5.2.3	Kapitola 4Kr 20	44
5.2.4	Shrnutí – Knihy Královské	45
5.3	Knihy Paralipomenon	48
5.3.1	Kapitola 1Par 21	49
5.3.2	Kapitola 2Par 31	50
5.3.3	Shrnutí – Knihy Paralipomenon	52
5.4	Kniha Tobíáš	54
5.4.1	Kapitola Tob 2	55
5.4.2	Shrnutí – Kniha Tobíáš	57
5.5	Kniha Jób	59
5.5.1	Kapitola Job 1	59
5.5.2	Shrnutí – Kniha Jób	61
5.6	Kniha Moudrosti	62
5.6.1	Kapitola Mdr 9	63
5.6.2	Shrnutí – Kniha Moudrosti	64
5.7	Knihy prorocké	66
5.7.1	Jeremiáš	67
5.7.2	Kapitola Zachariáš	68

5.7.3	Shrnutí – Knihy prorocké	68
5.8	Knihy Makabejské	72
5.8.1	Kapitola 2Mak 2,6-33	72
5.8.2	Shrnutí – Knihy Makabejské	73
5.9	Starý zákon – celkové shrnutí	75
6.	Nový zákon	81
6.1	Evangelium podle Matouše	82
6.1.1	Vztah k starším překladům	83
6.1.1.1	Nejstarší úplný překlad – Bible Drážďanská	83
6.1.1.2	Znění Bible Olomoucké	84
6.1.2	Vzájemný vztah druhoredakčních památek	85
6.1.3	Vztah k třetí redakci	89
6.1.4	Shrnutí – Evangelium podle Matouše	91
6.2	Evangelium podle Marka	94
6.2.1	Vztah k prvoredakčnímu překladu	95
6.2.2	Vztah druhoredakčních památek	96
6.2.3	Vztah k třetí redakci	98
6.2.4	Shrnutí – Evangelium podle Marka	99
6.3	Evangelium podle Lukáše	103
6.3.1	Vztah k prvoredakčnímu překladu	103
6.3.2	Vztah druhoredakčních památek	104
6.3.3	Vztah druhé a třetí redakce	106
6.3.4	Shrnutí – Evangelium podle Lukáše	106
6.4	Evangelium podle Jana	110
6.4.1	Vztah k první redakci	110
6.4.2	Vztah mezi druhoredakčními památkami	111
6.4.3	Vztah k třetí redakci	112
6.4.4	Shrnutí – Evangelium podle Jana	114
6.5	Epištoly	117
6.5.1	Vztah k první redakci	118
6.5.2	Vztah druhoredakčních památek	119
6.5.3	Vztah k třetí redakci	121
6.5.4	Shrnutí – Epištoly	122
6.6	Skutky apoštolské	125
6.6.1	Vztah k první redakci	126
6.6.2	Vztah druhoredakčních památek	127
6.6.3	Vztah k třetímu překladu	128
6.6.4	Shrnutí – Skutky apoštolské	130
6.7	Zjevení sv. Jana	132
6.7.1	Vztah první a druhé redakce	133
6.7.2	Vztah druhoredakčních památek	134

6.7.3	Vztah k třetí redakci	135
6.7.4	Shrnutí – Zjevení sv. Jana	136
6.8	Nový zákon – celkové shrnutí	139
7.	Zhodnocení použité metody	145
8.	Klementinský Nový zákon glosovaný (KlemGlosNZ)	146
8.1	Popis památky	146
8.1.1	Povaha přípisů Klementinského Nového zákona	148
8.2	Výběr z lexika Klementinského Nového zákona	152
9.	Závěr	159
10.	Literatura	164
11.	Resume	172
10.	Přílohy	174

1. Úvod

Předkládaná práce se věnuje problematice druhého staročeského biblického překladu. Tento překlad Starého i Nového zákona vznikl na počátku 15. století a především v novozákonních textech ustanovil základní znění pro další staletí. Přes jeho význam v jazykovém vývoji českých biblických textů byla tomuto překladu dosud věnována menší pozornost v porovnání s překladem prvním i třetím. Nejsoustavněji se tomuto tématu věnoval Vladimír Kyas (Kyas, 1971, 1997). V rámci průzkumu Apokalypsy pak k problému přispěl také Bohuslav Souček. Většina autorů se však spíše zaměřovala jen na jednotlivé druhoredakční památky (jako např. Sante Gracciotti při průzkumu *Bible Milánské* /Gracciotti, 1964/). Kyasovy průzkumy popsaly základní charakter překladu a vymezily dvě hlavní skupiny druhoredakčních památek. Přesto však ponechal stranou ještě mnoho otázek, především přesnější vymezení vztahu mladší a starší druhoredakční revize.

Prezentované Kyasovo řešení zároveň dostatečně nevysvětluje, proč jednotlivé existující texty Bible obsahují natolik samostatná znění – v případě první anebo třetí redakce se s takto výraznými posuny mezi jednotlivými rukopisy nesetkáváme. Zvláště ve srovnání s překladem třetím, který se ve své úplnosti poprvé objevuje v *Bibli Padeřovské* z první poloviny 15. století, jasně vynikne až nápadná upjatost tohoto třetího překladu, vzdávající se jazykové lehkosti prvotního překladu ve prospěch snahy co nejvíce se přiblížit latinské předloze. Takový přístup byl bezpochyby motivován především snahou zprostředkovat českému prostředí opravdu autentické a nepokřivené znění Písma svatého, zároveň však

mohl být i důsledkem živelných individuálních zásahů a úprav textu, které bychom mohli hledat za úpravami druhoredakčních památek. Zda tyto úpravy vycházely z jednotného centra či zda by se mohlo jednat jen o soukromou iniciativu majitelů jednotlivých biblických exemplářů, je však bez podrobnějšího rozboru textů druhé redakce nemožné. Podobně ani Kyasovy závěry ohledně několika překladatelských etap nejsou bez této analýzy ověřitelné. Bez ní není možné hlouběji pochopit ani některé obecnější otázky, jako je např. vztah předhusitských Čech k národní Bibli (pokud by se totiž prokázalo, že jednotlivé varianty jsou opravdu jen rázu soukromého, potvrzovalo by to zcela mimořádný zájem tehdejších obyvatel o teologické záležitosti). Mladší revizi má navíc od staršího znění druhé redakce odlišovat především výraznější převzetí textu následujícího překladu třetího a samostatnost druhé redakce se tak dále relativizuje.

Ve snaze odpovědět na tyto otázky se předkládaná práce zaměřuje především na druhou redakci jako celek. Hledali jsme styčné body mezi jednotlivými památkami a zajímalo nás, zda se dá vystopovat jednotnější ruka upravovatele, a pokud ano, zda je možné v mladší verzi spatřovat něco více než jen ruku upravovatele třetí redakce. To je také důvod, proč se nezaměřujeme tolik na jednotlivé památky, ale snažíme se nalézt především „centrální proud“, který se snažíme zasadit mezi první a třetí redakci. Nepomíjíme však pochopitelně ani hlavní rozdíly uvnitř této redakce. Zajímá nás především, zda skutečně existuje a nakolik je patrný rozdíl mezi mladší a starší skupinou památek, a nakolik je patrný vliv třetí redakce. Pokud by se totiž prokázala dostatečná svébytnost druhého překladu jako celku, mohly by být některé úpravy mladšího znění považovány spíše za předlohu třetího překladu.

Cílem této práce je proto zdokumentovat vztahy jak mezi texty uvnitř druhoredakční skupiny, tak vztahy k okruhu památek starších i mladších, a to na vybraných sondách zahrnujících starozákonní i novozákonní knihy. Tato analýza by měla přispět k hlubšímu pochopení vztahů mezi širokým okruhem druhoredakčních památek a dále vztahu mezi překladem druhým a třetím.

Práce je rozdělena na dvě části. První se věnuje knihám Starého zákona, druhá novozákonním textům. Sledován je podrobněji vztah druhoredakční úpravy k prvnímu překladu (rozsah úpravy, jednotnost provedení v rámci druhoredakčních památek a její hlavní rysy), dále vnitřní vztahy mezi druhoredakčními památkami a následně vztah druhoredakční úpravy k třetímu překladu (znovu se zaměřujeme zejména na rozsah

druhoredakční úpravy, její charakter a vztah obou druhoredakčních skupin k tomuto překladu).

S ohledem na velký rozsah zkoumaného materiálu jsme pracovali s textovými sondami. Metodou bylo statistické posouzení vztahů mezi jednotlivými památkami, založené na těchto sondách. Zaznamenávány byly počty shodně/neshodně přeložených slov v rámci čtyř skupin (substantiv, sloves, adjektiv a proprií).

Druhou, doplňující částí práce je podrobnější popis jednoho z druhoredakčních rukopisů, *Klementinského Nového zákona*. Tato památka se skládá z textů prvního i druhého překladu a obsahuje i glosy s textem mladší skupiny, jakož i četné doprovodné komentáře a odkazy na dobové authority. Představuje tak výjimečný materiál pro řešení vztahů mezi oběma verzemi a velmi dobře charakterizuje specifické prostředí, v němž druhoredakční text vznikl.

Popis *Klementinského Nového zákona* doplňuje přehledová tabulka zachycující překladové ekvivalenty specifických biblických termínů typických pro druhou redakci. Tento přehled byl vypracován na základě korpusového zpracování textu této památky.

2. Historie zkoumání staročeských překladů Bible

Vědecký zájem o české překlady Bible je nedílně spjat s emancipací českého národa, a můžeme jej tedy počítat zhruba od doby raného obrození, tj. od poslední třetiny 18. století. Tehdy byl ostatně z podnětu Marie Terezie vydán i nový překlad *Bibli české* (1780), vycházející zejména z překladu *Svatováclavské Bible*, výrazněji však přihlížející i k *Bibli Kralické*. Na tomto díle se podílel i mnich pavlánského řádu **Václav Fortunát Durych** (1735–1802), autor prvního soustavného soupisu stč. biblických památek. Durych biblické rukopisy nejen sepsal, ale památky jemu dostupné z pražské univerzitní knihovny také podrobněji popsal. V jeho pojetí – a v souladu s jeho důrazem na češtinu jako součást velké skupiny slovanských jazyků – byl první stč. překlad přímým pokračováním překladu staroslověnského.

Na Durychovy průzkumy navázal **Josef Dobrovský** (1753–1829). Ten se biblickým památkám věnoval dlouhodobě a soustavně a patří mu prvořadé místo na poli vědeckého zájmu o staročeské biblické památky. Neocenitelným přínosem Dobrovského je zejména jeho soupis všech v té době známých biblických památek, a to jak celých Biblí, tak i jejich částí (Dobrovský, 1786). Tento jeho počín byl pro další průzkum zcela zásadní a všechny

pozdější soupisy z jeho seznamu vycházejí. Dobrovský také jako první vyslovuje tezi, že stč. biblické památky je možné rozdělit do čtyř překladových skupin, v jeho pojetí tzv. recenzí, a správně si povšiml výjimečnosti *Bible Drážďanské*. Tuto památku datoval již do poloviny 14. století a její text označil za ukázkou nejstaršího samostatného, na staroslověnském textu nezávislého překladu. Tyto jeho závěry, postavené na důkladném jazykovém průzkumu, zůstávají v podstatě platné dodnes.

Přesto jeho závěry měly ve své době i své oponenty. Zejména se jednalo o názor, že nejstarší překlad nevznikl jako ucelený podnik, ale na počátku mělo jít pouze o porůznu překládané části, které měly být teprve následně spojeny do jednoho svodu. Tuto teorii zastával zejména **František Palacký** (1798–1876), který za autora svodu dokonce označil konkrétní osobu, a to Matěje z Janova. Představu postupných nezávislých překladů zastával i **Josef Jireček** (1825–1888). Ten na základě studia *Bible Olomoucké* dospěl k přesvědčení, že nejstarší překlad tvoří svod mnoha různě starých textů. Dospěl však k monumentálnímu číslu 16 překladů SZ, kdy nejstarší překlad pokládal dobou svého vzniku ještě před rok 1300 a nejmladší pak (knihy Královské, Makabejské, malí proroci a kniha Moudrosti¹) datoval do století 14. Jednotlivé části pak měly být shromážděny do jednoho svodu za vlády Václava IV.

K poznání stč. biblických překladů v této době výrazně přispěl i **Jan Gebauer** (1838–1907), který vedle mnoha dalších edic připravil i kritické vydání *Žaltáře witemberského* (Gebauer, 1880).

Teorie o prvním překladu jako svodu však ve světle jazykové kritiky neobstála a pozdější autoři ji vesměs opustili. Takto na Dobrovského závěry navázal svými průzkumy *Bible Drážďanské* zejména teolog **Josef Vašica** (1884–1968)². Ten tuto památku částečně jazykově popsal. Díky jeho bohatým výpiskům z tohoto rukopisu se dochovaly některé úseky ze Starého a zejména z Nového zákona i po jeho nešťastném zničení v době první světové války. Jeho zásluhou byla fototypicky vydána také úvodní část *Bible Olomoucké* (Vašica, 1933). Vašicovy výpisky dále posloužily i jako zdroj poznání – dnes bohužel nezvěstného – rukopisného díla **Josefa Vraštila**³, jehož závěry byly důležité zejména pro studium staroslověnských překladů. Vedle *Bible Drážďanské* se Vašicův zájem zaměřil především na studium staročeských evangeliářů.

---

¹ Zkratky biblických knih jsou uváděny ve shodě s publikací Kyas, 1997, seznam zkratk viz Příloha č. 1).

² Viz Vašica, 1931.

³ Viz Vraštil, 1926.

Dalším významným milníkem pro česká biblická studia jsou bezesporu práce klasického filologa **Bohumila Ryby** (1900–1980). Ten je nejen (spolu s Vladimírem Kyasem) autorem novějšího revidovaného soupisu stč. biblických památek z roku 1952⁴, ale vymezoval se i proti dosavadnímu pojmenování jednotlivých překladů jako recenzí. Velkou hodnotu má též jeho článek o stč. lexému *ochechule*⁵, kde pomocí ukázek ze všech dostupných památek názorně demonstroval rozdíly mezi redakcemi. Jeho metoda práce se srovnávaným materiálem, vycházející z jeho bytostného zaměření na důslednou textově kritickou analýzu, zůstává i dnes velmi podnětnou pro průzkum biblických redakcí.

Na Rybova studia navázal ve svém celoživotním díle věnovaném stč. překladům **Vladimír Kyas** (1917–1990). Jeho přínos je na tomto poli zcela zásadní. Zavedl pro stč. překlady novější termín *redakce*, který se více přibližoval reálnému vztahu mezi jednotlivými překlady než pojem *recenze*, a vymezil precizněji jednotlivé biblické redakce. V novém soupisu biblických památek se také pokusil veškeré dochované památky k jednotlivým redakcím přiřadit. Svá biblická bádání završil souhrnnou prací *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (dokončena až po Kyasově smrti J. Pečírkovou⁶). Výrazněji se věnoval zejména první redakci. Vyslovil domněnku, že na prvním překladu pracovalo asi deset překladatelů v 50. a 60. letech 14. století, a to patrně pro Emauzský klášter nebo pro některý ženský klášter. Překladatele pak rozdělil do dvou skupin, přičemž do mladší skupiny podle jeho mínění patřil i autor stč. *Pasionálu a Života Krista Pána*. Uvažoval též o možné spoluúčasti Jana Milíče z Kroměříže s touto skupinou⁷. Své průzkumy Kyas shrnul ve studii *První český překlad Bible*⁸, na niž pak navázal přípravou kritické edice nejstaršího překladu, a to v jeho starší i mladší podobě. Kyasova edice zahrnuje i různočtení všech prvoredakčních památek a umožňuje tak odkrýt prvotní překlad v jeho co možná nejpůvodnější podobě⁹. Podobně se podílel i na vydání dalších biblických památek, zejm. na nejstarším staropolském překladu, tzv. *Bibli královně Žofie*, a staroslověnském parimejníku.

Vedle V. Kyase je z autorů pozdější doby třeba zmínit práce profesora vídeňské univerzity **Josefa Vintra** (nar. 1938). Ten se věnoval zejména stč. evangeliářům a žaltářům, jejichž nejstarší překlad ještě výrazně předchází první úplný překlad Bible. Díky své

⁴ Ryba – Kyas, 1952, nověji pak Kyas 1989.

⁵ Viz Ryba 1942, s. 1–12.

⁶ Viz Kyas, 1997.

⁷ Viz Kyas 1983, s. 79–84.

⁸ Kyas, 1971.

⁹ Kyas, 1981, 1985, 1988, 1996; Kyas – Pečírková a kol., 2009.

nepostradatelnosti v denním životě středověké církve, zejména klášterů, se dočkaly tyto texty mnoha samostatných zpracování nad rámec známých biblických redakcí. Jejich rozřídění se věnoval i Vladimír Kvas, Vintr však jeho závěry dále rozpracoval a zasloužil se též o moderní textově kritické vydání těchto stč. památek¹⁰. Jeho vědecký zájem se však obrací i k Bibliím mladším, jeho zásluhou byla mj. vydána faksimilie *Bible Svatováclavské*, již J. Vintr také věnoval několik důležitých studií.¹¹

Z rozsáhlejších monografických prací nelze pominout souhrnnou práci **Bohuslava Součka** (1887–1983), který se věnoval textu Apokalypsy. Ve své monografii, dokládající, jakou měrou rezonovala apokalyptická čtení v tehdejších husitských Čechách, se též velmi podrobně věnoval stč. překladům. Ve svém pramenně široce založeném díle sledoval vztahy mezi jednotlivými památkami a rekonstruoval původní podobu textu. Jeho práce je významná i díky popisům jednotlivých památek.

Velmi významnou postavou na poli biblických studií byl i **Antonín Zeman**¹². Upozornil na omyl písaře *Mikulovského sborníku*, v jehož důsledku byla tato památka mylně datována rokem 1406, kam nezapadala jazykově ani obsahově¹³. Vedle řady článků však k jeho nejvýznamnějším přínosům měl patřit zejména jeho důkladný průzkum *Evangelia podle Matouše*, založený na široké rukopisné základně. Některé z jeho závěrů přejal V. Kvas, jeho práce se však jako celek nedochovala.

Vedle přehledových prací se dostalo monografického zpracování také několika jednotlivým rukopisům, a to *Bibli Milánské* od **Sante Graciottiho** (nar. 1923)¹⁴ a *Těšínskému Novému zákonu* od **Zbigniewa Greńa**¹⁵ (nar. 1954). Velmi podnětným materiálem pro další biblická studia bude jistě i v současné době nově vyšlá monografie o stč. biblických prolozích od autorského kolektivu OVJ ÚJČ AV ČR¹⁶.

Dnes je již všeobecně přijímáno rozdělení stč. biblických památek do čtyř základních redakcí. Nejedná se však o teorii jedinou. Velmi osobité pojetí stč. překladů předložil v sérii

---

¹⁰ Viz Vintr, 1988a.

¹¹ Viz Vintr, 1988b a Vintr, 1994.

¹² Životní data nejsou známa.

¹³ Viz Zeman, 1972.

¹⁴ Viz Graciotti, 1964.

¹⁵ Nowy Testament Czieszyński i Prorocy Czieszyńscy, Vratislav 1987.

¹⁶ K. Voleková – A. Svobodová, 2019.

článků z 80. let 20. století **Pavel Freitinger** (nar. 1944). Freitingerovo třídění rozeznává pět stč. biblických redakcí¹⁷:

- I. tzv. nejstarší překlad, obsažený v *Bibli Drážďanské*, vznikl v Roudnici nad Labem;
- II. tzv. druhý překlad *Bible Litoměřicko-třeboňské*, vznikl také v Roudnici velmi brzy po překladu prvním, a to z potřeby napravit nedostatky prvního překladu¹⁸;
- III. je také nazýván jako překlad Husův a reprezentují jej *Bible Woltenbüttelská* a *Bible Moskevská*, a vzniká „z potřeby uzpůsobit stč. biblický text pro potřeby českých Husových kázání“¹⁹. Hus měl nejprve přeložit jen některé perikopy, pak postupně celý Nový zákon a nakonec doplnit i Starý zákon;
- IV. tzv. překlad táborský, který měl být založen na latinském textu revidovaném podle původního znění hebrejského a řeckého (zástupci *Bible Krumlovská*, *Bible Šafhauzská*, *Bible Nymburská*, *Bible Hodějovská* a *Bible Talmberská*)²⁰;
- V. tzv. překlad utrakvistický, vycházející z některého opisu Bible Jana z Dražic. Tento překlad měl znamenat krok zpět, jelikož se vracel se až k prvnímu překladu (zástupci *Lupáčův Nový Zákon*, *Bible Lobkovická*, *Bible Pražská* a *Nový Zákon Dlabačův*²¹).

3. Shrnutí dosavadních poznatků o druhé biblické redakci

3.1 Okolnosti vzniku druhé redakce a její historické ukotvení

Časové vymezení počátků druhé redakce se v podání jednotlivých badatelů částečně liší, nejpravděpodobnější je však datování Vladimíra Kyase, který počátky snah o nový biblický překlad klade do prvního desetiletí 15. století²². Vznik druhého stč. biblického překladu přitom provázelo několik zásadních faktorů. Především se velmi významně proměňuje dobové klima. Situace českých zemí, jakož i celé Evropy, se za půlstoletí, které od prvního stč. překladu uplynulo, zcela proměnila. Symbolicky, právě v roce úmrtí Karla IV. († 1378), Evropu

¹⁷ Jeho teorii zde zmiňujeme podrobněji, protože v ní figuruje větší počet druhoredakčních Biblí.

¹⁸ Srov. Freitinger, 1987, s. 153–158.

¹⁹ Srov. Kyas, 1997, s. 118, pozn. 60.

²⁰ Podrobněji viz Freitinger, 1988, s. 129–134.

²¹ Podrobněji viz Freitinger, 1989.

²² Viz Kyas, 1997, s. 66–68.

zasáhlo papežské schizma. Zrod dvojpapežství uvrhl Evropu, za výrazného přispění rozvratu císařské moci, na dlouhou dobu do politického chaosu.

Situace v českých zemích se v tomto ohledu nijak nevymykala, ba naopak byla v některých ohledech ještě vyhocenější. Liknavý a nerozhodný Václav IV. – i s ohledem na svou slabou pozici v Říši – otálel s přimknutím se k jednomu z papežů, čímž by mu dopřál v očích obyvatelstva potřebné autority. Naopak celou situaci dále komplikoval osobními spory s arcibiskupem Janem z Jenštejna, předním příznivcem římského papeže. Spory mezi arcibiskupem a králem přitom ojediněle přerůstaly až do otevřeného boje, při kterém docházelo i k mučení a zabíjení církevních hodnostářů, byla skutečnost do té doby zcela neobvyklá. Václavova domácí politika navíc výrazně přispěla ke změně dosavadních pořádků, kdy stará šlechta musela ustupovat nové skupině nižších šlechticů a měšťanů. Václavova snaha nepřipustit, aby stará šlechta jeho moc příliš ovládla, vedla nakonec k tomu, že se stal plně závislým na nižším patriciátu, který více než na zájmy království myslel na své zájmy. Tento střet, přizívaný ještě mocenskými ambicemi ostatních představitelů lucemburské dynastie, nakonec přerostl v otevřené nepřátelství, doprovázené pleněním některých částí země, které vyvrcholilo až v opakované královo zajetí. Není pochyb, že tyto události silně rezonovaly ve všech vrstvách obyvatelstva, které v nich oprávněně mohly spatřovat až apokalyptické rysy²³.

Právě v této silně rozkolísané době byla existence jasného a srozumitelného textu Bible, který by mohl sloužit pro potřeby širšího okruhu posluchačů neznalých latiny, zcela zásadní. První překlad se pro tyto účely nutně jevil jako zastaralý. Český jazyk se – i díky cílené politice Karla IV. – od doby sepsání prvního překladu velmi výrazně vývojově posunul. Užívání českého jazyka se šířilo i mezi vzdělanějšími kruhy a pronikalo v hojnější míře i do liturgie.

Z tohoto podhoubí tedy vyvstává druhý biblický překlad. Jeho dobovou potřebnost dobře dokumentuje i fakt, že se z 15. století doby dochovalo tak veliké množství biblických rukopisů. Vznik mnohých z nich byl zapříčiněn nepochybně otázkou prestiže (příslušníci nově se vzímající vrstvy nižší šlechty se prostřednictvím vlastního exempláře snažili připodobnit samotnému panovníku²⁴) – Vladimír Kyas ostatně tuto skupinu považuje za hlavního

---

²³ K historickým okolnostem srov. např. Spěváček, 1986.

²⁴ Zájem tehdejší šlechty nejlépe dokládají jména dochovaných objednavatelů biblí z této doby.

iniciátora vzniku druhého překladu²⁵, nicméně významnou úlohu hrály nepochybně i potřeby vnitrocírkevní. Ostatně vedle honosných pergamenových Biblí vznikají v raně husitském období i Bible méně nákladně vypravené, psané pouze zběžným nekaligrafickým písmem, o to však hojněji doplněné odkazy na dobové církevní autority apod. (sem můžeme počítat zejména *Klementinský Nový zákon glosovaný* a *Nový zákon rajhradský*). Zvýšení zájmu o teologické otázky potvrzuje i narůstající množství literatury spojené s biblickým překladem. K takovýmto památkám v první řadě patřily různé biblické latinsko-české překladové slovníčky zvané mamotreky²⁶, ale objevují se i obsáhlejší výkladové slovníky jako *Výklad krumlovský*. Není s podivem, že z počátku 15. století pochází i překlad díla Mikuláše z Lyry *Postilla litteralis*²⁷.

3.2 Základní charakteristika a rozčlenění druhé redakce

Konkrétnějšího vymezení se dostalo druhé redakci v rámci staročeských biblických památek poměrně pozdě. Mohl za to její specifický charakter. Z období první půle 15. století se dochovalo nebývale velké množství biblických památek a text jednotlivých rukopisů byl navíc mnohem pestřejší, než tomu bylo v případě památek starších. Tato skutečnost vedla mnohé badatele (jako např. již dříve zmíněného P. Freitingera či J. Jirečka) k dalšímu dělení jednotlivých děl do užších skupin. Jejich snahy však částečně relativizovala skutečnost, že vesměs pracovali pouze s menším počtem památek a odchylky některých děl pak mylně považovali za vliv nějakého mladšího překladu. Teprve Vladimír Kyas se pokusil zahrnout do svého průzkumu všechny biblické památky té doby a na jeho základě pak dospěl k přesvědčení, že se jedná skutečně o jeden jediný překlad (Kyas, 1971). Podle Kyasovy představy byl překlad pořizován postupně a jednotlivé části kolovaly mezi opisovači nezávisle na celku. Tehdejší enormní poptávka po českých Biblích jistě přispěla k tomu, že písaři nadále využívali především texty, které již vlastnili ve svých skriptoriích, a nečekali cíleně na nový překlad – tak se tedy stávalo, že mnohé památky obsahují text složený z jednotlivých částí starších i novějších.

Jako první byl v rámci druhé redakce přeložen nepochybně Nový zákon – část z pohledu církevní praxe nejdůležitější. O tom svědčí i skutečnost, že druhoredakční překlad

---

²⁵ Viz Kyas, 1997, s. 100.

²⁶ Patří sem např. abecední mamotreky: mamotrekt Klementinský (MamUKA), mamotrekt MamUKF a mamotreky lokální: mamotreky MamUKB, MamUKC, MamUKD, MamUKE a MamVíd.

²⁷ *Postilla litteralis super totam Bibliam* (srov. Lyra, 1493); srov. též edici Homolková – Svobodová, 2018.

Nového zákona, a zejména jeho evangelijní část, obsahují téměř všechny památky přináležející některou částí k druhému překladu. K rychlejšímu rozšíření tohoto novozákonního překladu nepochybně přispěl i fakt, že se jednalo o překlad velmi zdařilý. Sám V. Kvas jej považoval za „základní české znění, které se nadále vcelku neměnilo a propracovávalo se jen v podrobnostech“²⁸. Oproti tomu překlad starozákonní zdaleka nedosáhl takového významu a především ani komplexnosti. Pohyboval se v rozmezí od minimálních zásahů až po samostatné úpravy. Minimální zásah předpokládal Kvas v Oktateuchu, s drobnější úpravou počítal v knihách Kr, Jud, Est, Job a Mdr. Výrazněji přepracovány pak měly být knihy prorocké, knihy Paralipomenon a kniha Tobáš.

Jednotlivé přepracované úseky se objevovaly v Biblích postupně a odpovídaly patrně i chronologicky genezi překladu. V. Kvas na tomto základě vymezuje tři etapy, během nichž se druhý překlad postupně etabloval. **V první etapě** (zhruba v druhém desetiletí 15. století) se v jednotlivých památkách ještě pravidelněji střídají nově přeložené či přepracované části s nepřepřacovaným zněním. **V druhé fázi** (počítané zhruba od roku 1429, kdy vzniká *Bible Litoměřická*), se začínají objevovat památky obsahující výraznější úpravy i ve *Starém zákoně*. **Třetí fázi** pak měly tvořit Bible kontaminované naopak už překladem třetí redakce. Jednalo se zejména o Bible tzv. těšínského typu. Jejich pojmenování je odvozeno od *Těšínského Nového zákona*, památky, která tento stav nejlépe reprezentuje. Prvotní podoba překladu je v těchto památkách revidována, dle Kvasa především vlivem nastupujícího třetího překladu. Tato revize se jeví Kvasovi natolik samostatná, že ji označuje jako tzv. **mladší stadium**²⁹ druhoredakčního překladu. Vedle této skupiny k revidovaným památkám přiřazuje V. Kvas ještě *Bibli Mlynářčinu* (ovšem zejména pro její revizi Starého zákona, a to v části Gn–Kr), a *Bibli Mikulovskou* (revize Proroků).

Jednotlivé fáze dokumentoval Kvas pouze ukázkami z konkrétních památek (srov. Kvas, 1953, 1997), podrobnějšímu průzkumu jednotlivých biblických knih a určení míry závislosti této druhé redakce na starším i mladším překladu se však ve své práci již nevěnoval. Podrobnějšího rozpracování by si zasloužila nepochybně i ta okolnost, že všechny tři Kvasem vymezené fáze nastávaly téměř současně (obě nejstarší dochované památky třetí fáze, tj. *Těšínského Nového zákona* a *Muzejního Nového zákona z roku 1422* časově předcházejí nejstarší památku s textem druhé fáze, tj. *BibliLit*). Všechny tři etapy tedy nutně

---

²⁸ Viz Kvas, 1997, s. 71.

²⁹ Viz Kvas, 1997, s. 87.

nastávaly velmi brzy po sobě, ne-li současně. Podrobněji nebyl rozpracován ani vztah k třetí redakci. Ostatně, jak sám Kyas dokládá, pro podrobnější posouzení jednotlivých památek bylo potřeba hlubšího průzkumu, právě za využití všech druhoredakčních Bibli³⁰.

3.3 Soupis děl řazených k druhé redakci

V této kapitole přinášíme přehled památek obsahujících, alespoň v některých částech, druhoredakční text. Při jejich popisu, zaměřeném především na jejich vztah k druhé redakci, záměrně vycházíme pouze z dosavadních poznatků (se zaměřením na redakční příslušnost³¹) a prozatím nezachycujeme žádné doplňky či odchylky, ke kterým ve své práci dospějeme. Jako doplněk zařazujeme i přehled několika kompilovaných rukopisů a zástupců první a třetí redakce, s nimiž jsme v rámci jednotlivých srovnání také pracovali. Konkrétní soubor knih pro jednotlivé průzkumy souvisí s jejich rozdílnou doložeností.

3.3.1 Úplné Bible obsahující v některé části druhoredakční text

Bible Litoměřicko-třeboňská (též Zmrzlíkovská)

místo uložení: I., III. sv. Litoměřice, SOA, fond Biskupské sbírky Litoměřice, sign. BIF 3.1,2, II. sv. Třeboň, SOA, sign. A 2

rok vzniku: 1414

dochovanost: SZ i NZ

zkratka Kyasova soupisu / užívaná v této práci: Al / BibLitTřeb

texty druhé redakce dle V. Kyase: blízko k druhé redakci má Kol–Žd a úprava korektora

pozn.: znění blízké *Bibli Olomoucké* (ve shodě s ní většina textu patří k mladší verzi prvotního překladu, Evangelium podle Matouše podle *Matoušova evangelia s homiliemi* a od Zj 18 samostatný překlad); základní text je částečně opraven korektorem.

Bible Boskovická (též Bible Boskovská, mladší Olomoucká, Bible hraběnky Tovarové)

místo uložení: Olomouc, VKOL, sign. M III 3

rok vzniku: kol. 1415–1420

zkratka Kyasova soupisu / užívaná v této práci: Ab, BibBosk / BibBosk

---

³⁰ Viz Kyas, 1997, s. 118.

³¹ Následující přehled se opírá zejm. o shrnující práci V. Kyase (1997, s. 68–106).

texty druhé redakce dle V. Kyase: 1Kr 1,1 – 4Kr 10,21, 4Kr 25,30 – 1Par 10,4; 2Par 28,13 – Jdt 5,13; Mak, NZ

pozn.: před Exodem zapsán Husův *Menší výklad na desatero*; žaltář obsahuje nejstarší zápis třetího českého překladu žalmů; rkp. bohatě zdoben (Mistr Mandevillova rukopisu).

Bible Hlaholská (též Vyšebrodská)³²

místo uložení: Praha, NK, XVII A 1

rok vzniku: 1416

dochovanost: dochován jen jeden svazek (Par–Job, PŘ–Sir 43,24) dále Žalmy s dodatky a prology k předchozím knihám + 10 zlomků³³

zkratka: *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Ag / BiblHlah

texty druhé redakce dle V. Kyase: 1Par 28,5–Job s výjimkou Tob + velká část zlomků; zásahy korektora.

pozn.: Kniha Moudrosti obsahuje prvotní překlad s úpravami, v Písni písní jsou zapsány mystické výklady podle třetí redakce; Bible končí stejným veršem jako SZ Dobrovského (podle Kyase byly obě památky nejspíše opsány ze stejné předlohy³⁴); textově blízký text obsahuje CardSZ, BiblKunšt, zlomek z Evangelia podle Matouše má blízko k NZKoř.

Bible Olomoucká³⁵

místo uložení: Olomouc, VKOL, sign. M III 1/I,II,

rok vzniku: 1417

dochovanost: SZ i NZ

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Ao, Ol / BiblOl

texty druhé redakce dle V. Kyase: obecné epištoly, Skutky apoštolů

pozn.: větší část textu obsahuje revidované znění první redakce, odlišný text má jen žaltář, Mt text podle *Matoušova evangelia s homiliemi*; dle Freitingera druhý, samostatný překlad.

Litoměřická Bible jednosvazková (též Litoměřická jednosvazková, druhá Litoměřická, Litoměřická malá, Duchkova první)

³² Edice památky viz Pacnerová, 2000.

³³ Drobné novozákonní zlomky pro jejich malý rozsah neanalyzovány.

³⁴ Srov. Kyas, 1997, s. 79.

³⁵ Samostatnou edici zpracoval J. Vašica (Vašica, 1933), v rámci dvojedice pak Kyas, 1981–2009.

místo uložení: Litoměřice, SOA biskupská knihovna, BIF/2, rukopis nyní nezvěstný³⁶

rok vzniku: 1429

dochovanost: chybí do Gn 37,11 a od Sk 5,23 + několik dalších listů

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Aj, Lit / BibLit

texty druhé redakce dle V. Kyase: typické znění druhé redakce (přepracovány i sapienční knihy)

žaltář totožný s BiblHlah (kompilace druhého a třetího překladu)

pozn.: závěr Bible doplněn později textem III. redakce, v úvodní části též podle *Bible Pražské*

Duchkova Bible (tzv. Duchkova druhá, Skalická)

místo uložení: Kroměříž, Arcibiskupská zámecká knihovna, sign. O/cV3, 76

rok vzniku: 1433

dochovanost: SZ, NZ, některé listy chybějí

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Ad, Duch / BibIDuch

texty druhé redakce dle V. Kyase: SZ mimo Tob, NZ (typ NZKoř)

pozn.: obě Duchkovy Bible, BibIDuch a BibLit, obsahují téměř shodný text, ale s odchylkami

Bible Wolfenbüttelská

místo uložení: Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, sign. Cod. Guelf. 25.12 Extrav

rok vzniku: 30. léta 15. století

dochovanost: SZ i NZ (nesprávný pořádek některých knih)

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Aü , BiblWolf / BiblWolf

texty druhé redakce dle V. Kyase: SZ text první redakce v pozdním stadiu (kromě Mdr – zde druhá redakce), NZ: Mt – Mk druhá redakce, Lk třetí redakce (přelom v Lk 8,4–15)

pozn.: dle Freitingera obsahuje text shodný s prvním překladem Husovým³⁷, v Novém zákoně text blízký BiblMlyn.

Kunštátská Bible (též druhá Mikulovská)

místo uložení: Brno, MZK, Mk 3

rok vzniku: 1440–1460

---

³⁶ Zachována fotokopie ve stč. sbírce fotokopií a mikrofilmů při ÚČL AV ČR.

³⁷ Viz Freitinger, 1985, s. 202 a Freitinger, 1989.

dochovanost: SZ i NZ

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Kunšt, Ak / BiblKunšt

texty druhé redakce dle V. Kyase: 1 Ezd–Job, Pror a NZ (evangelia mladší typ druhé redakce)

pozn.: historické knihy obsahují pozdní zápis nejstaršího překladu (text blízký CardSZ), žaltář druhého překladu typu *Žaltáře Klementinského*; Kniha Moudrosti obsahuje pozdní zápis prvotního překladu; 4Ezd rozdělena do tří knih.

Milánská Bible³⁸

místo uložení: Milán, Biblioteca Nazionale Braidense, sign. AE XIII 35

rok vzniku: kol. 1450

dochovanost: SZ i NZ, některé listy však chybějí (např. Dt 16,16–20,7 a Job 12,15–Př 10,32)

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* As, BiblMil / BiblMil

texty druhé redakce dle V. Kyase: SZ, NZ

pozn.: obsahuje pozdní zápis předmluvy ke Genesi jako *Bible Drážďanská*, ve Starém zákoně text blízký *Bibli Litoměřicko-třeboňské* (zvl. žalmy), v Novém zákoně se blíží *Bibli Duchkově*

Bočkova Bible (též Bible Bočkovská)

místo uložení: sign. G 10 inv. č. 123/1 a 123/2

rok vzniku: polovina 15. století

dochovanost: chybí Mal, 2Te, 2Pt + jednotlivé listy

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Ač, Boč / BiblBoč

texty druhé redakce dle V. Kyase: text „mladšího stadia II. redakce³⁹“, na okrajích místy varianty, částečně shodné s korektorem BiblLitTřeb

pozn.: velmi nákladná výzdoba

Mlynářčina Bible (též Táboritské Mlynářky, Bible Tábořská)

místo uložení: Praha, NK, XVII A 10

rok vzniku: 3. čtvrtina 15. století

dochovanost: SZ i NZ, některé listy potrhány a poničeny

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Am, Mlym / BiblMlyn

---

³⁸ Ukázky otištěny v monografii S. Graciottiho (Graciotti, 1964).

³⁹ Kyas, 1997, s. 87

texty druhé redakce dle V. Kyase: SZ i NZ (Gn–Kr zvláštní úprava nejstaršího znění, 1Kr–4Kr BiblMlyn samostatnější úprava shodná s BiblMik)

pozn.: třetí překlad žaltáře (ve shodě s BiblBosk a BiblBoč); některá čtení přebírá z revidovaného znění první redakce (Kyas, 1997, s. 62), psána diakritickým pravopisem; Gn 47,27 – Nu 29,36 otištěno paralelně v *Bibli královny Žofie*⁴⁰.

Moskevská Bible (též Bible Hrochova ?⁴¹)

místo uložení: Petrohrad, Gosudarstvennyj ruskij muzej, sb. Chludova, 130d

rok vzniku: třetí čtvrtina 15. století.

dochovanost: některé listy ztraceny (1 Ezdr 10, 42 – Neh 3,18, Mt 1,1 – Mt 3,11)

zkratka Kyasova soupisu / užívaná v této práci: Aq, Mosk / BiblMosk

texty druhé redakce dle V. Kyase: SZ i NZ

pozn.: v SZ text nejbliže k BiblLit, od knihy Moudrosti shody s BiblBoč

Mikulovská Bible (též pergamenová Mikulovská)

místo uložení: Brno, MZK, Mk 1

rok vzniku: třetí čtvrtina 15. století

dochovanost: SZ i NZ

zkratka Kyasova soupisu / užívaná v této práci: Ai, BiblMik / BiblMik

texty druhé redakce dle V. Kyase: Gn–Sir, Kr–Job úprava ve shodě s BiblMlyn

pozn.: v Oktateuchu zvl. úprava ve shodě s ZamSZ a KlemSZ, v knize Paralipomenon shody s třetí redakcí, prorocké knihy mladší zpracování, stejně tak i NZ.

Sborník Klementinský

místo uložení: Praha, NK, XVII B 15

rok vzniku: 1465

dochovanost: SZ: Tob–Sir, Ezdr, NZ

zkratka Kyasova soupisu / užívaná v této práci: Né, Vé, KlemSb / SbKlem

texty druhé redakce dle V. Kyase: NZ druhá redakce staršího typu, SZ (?)

---

⁴⁰ Urbańczyk – Kyas, 1965–1967.

⁴¹ Domněnku o její totožnosti s touto dnes ztracenou Biblí z dominikánského kláštera sv. Jiljí vyslovil V. Kyas (viz Kyas, 1997, s. 90).

pozn.: papírový rukopis, obsahuje části Starého zákona i Nového zákona

Bible Dlouhoveského (Martinická)

místo uložení: Praha, NK, XVII A 37

rok vzniku: 1475

dochovanost: SZ i NZ, text místy poškozen

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Av, Dlouh / BiblDlouh

texty druhé redakce dle V. Kyase: Mdr

pozn.: převážná část Bible náleží III. redakci

Nový zákon se signetem⁴²

signatura: Knihopis I N6005

rok vzniku: kol. 1481–1483

dochovanost: NZ

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Tp / NZsign

texty druhé redakce dle V. Kyase: NZ mladší skupiny druhé redakce s pozdními úpravami

pozn.: text pro jeho pozdní podobu a odlišnou formu (tisk) do průzkumu nezahrnut

3.3.2 Starozákonní rukopisy

Bible královny Kristiny

místo uložení: Řím, Bibl. Vaticana, Reg. lat. 87

rok vzniku: kol. 1440

dochovanost: Gn–Ps

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Vk, Krist / BiblKrist

texty druhé redakce dle V. Kyase: Pentateuch ve shodě s BiblMil a ZamSZ, v knihách Paralipomenon vliv třetí redakce

pozn.: žaltář v první části shodný s BiblHlah a BiblLit, od žalmu 69,24 III. redakce

Cardův Starý zákon

místo uložení: Praha, Strahov, DG I 12

rok vzniku: 30/40. léta 15. století

---

⁴² Fototypické vydání Tobolka, 1930.

dochovanost: Gn–Job

zkratka Kyasova soupisu / užívaná v této práci: Card, Vc / CardSZ

texty druhé redakce dle V. Kyase: 1 Kr 1,1 – 10,23, 4Kr 8,18 – 25,30, 2Par 6,32 – 18,31, Neh 2,3 – Job

pozn.: pergmen., Gn 1,1 – 36,5 otištěno paralelně s *Biblií královny Žofie*⁴³

Starý zákon Zamojských

místo uložení: Praha, NK, XVII C 56

rok vzniku: 30. léta 15. století

dochovanost: Gn–Ps; některá folia chybějí

zkratka Kyasova soupisu / užívaná v této práci: Zam, Vz / ZamSZ

texty druhé redakce dle V. Kyase: text Pentateuchu stejná úprava jak BiblMik, knihy Paralipomenon vykazují velký vliv třetí redakce (více než BiblMlyn i BiblMik)

pozn.: žaltář má zvl. kompilační složení třetího překladu s textem třetí redakce

Klementinský Starý zákon (též Iluminovaný, Kutnohorský)

místo uložení: Praha, NK, XVII A 34

rok vzniku: kol. 1440

dochovanost: Gn–Job 24

zkratka Kyasova soupisu / užívaná v této práci: Vi, KlemSZ / KlemSZ

texty druhé redakce dle V. Kyase: text Pentateuchu obsahuje shodnou úpravu jako BiblMik a ZamSZ

Dobrovského Starý zákon

místo uložení: Praha, KNM, IV B 13/I a II⁴⁴

rok vzniku: 15. století

dochovanost: PŘ–Sir, 1Ezd–Est, Is–Mak

zkratka Kyasova soupisu / užívaná v této práci: Vd, DobrSZ/ DobrSZ

texty druhé redakce dle V. Kyase: kromě Mdr, Sir, Pís II. redakce

---

⁴³ Urbańczyk – Kyas, 1965 – 1967.

⁴⁴ Pod jedinou sign. byly omylem sloučeny jako I. a II. díl dva biblické rukopisy, text DobrSZ obsahuje však jen druhý svazek .

pozn.: Kniha Moudrosti obsahuje text I. redakce, tak též Sir a Pís, výraznější shody s BiblHlah

3.3.3 Novozákonní rukopisy

Dobrovského Nový zákon (též Hrzánův, Křížovnický)

místo uložení: Budapešť, Egyetemi Könyvtá, Cod. Slav. 6

rok vzniku: 1417

zkratka (*Kyasova soupisu*)/(*užívaná v této práci*): Nd, DobrNZ / DobrNZ

texty druhé redakce dle V. Kyase: NZ II. redakce

pozn.: shody s BiblBosk

Těšínský Nový zákon⁴⁵

místo uložení: Těšín, Książnica Cieszyńska, DD IV 8

rok vzniku: 1418?⁴⁶

dochovanost: SZ i NZ, některé listy chybějí

zkratka *Kyasova soupisu* / *užívaná v této práci*: Ně, Těš / TěšNZ

texty druhé redakce dle V. Kyase: základem textu je překlad II. redakce kompilovaný se zněním III. redakce

pozn.: rkp. svázán s Proroky těšínskými

Muzejní Nový zákon z roku 1422

místo uložení: Praha, KNM, I H 28

rok vzniku: 1422

dochovanost: NZ, některé listy chybějí

zkratka *Kyasova soupisu* / *užívaná v této práci*: Nh, MuzNH / MuzNZ_1422

texty druhé redakce dle V. Kyase: druhá redakce mladšího typu, smíšená s překladem třetím

pozn.: ve stejném svazku zapsáno též české znění Rokycanova traktátu *Contra sex propositiones frivolas doctorum apostatarum* (ff. 292r–307v)

Klementinský Nový zákon glosovaný

místo uložení: Praha, NK, XVII E 13

⁴⁵ Obsáhlejší monografie viz Greń, 1987.

⁴⁶ O skutečné dataci rukopisu panují spory (srov. např. Souček, 1967, s. 80).

rok vzniku: 1426 (Zj z 80. let 14. stol.)

zkratka (*Kyasova soupisu*)/(*užívaná v této práci*): Ng / KlemGlosNZ^{1,2 47}

texty druhé redakce dle V. Kyase: základní text podle II. redakce jako BiblBosk, glosy podle TěšNZ.

Nový zákon palimpsestový

místo uložení: Praha, NK, XVII G 5

rok vzniku: 20. léta 15. století

dochovanost: NZ

zkratka *Kyasova soupisu* / *užívaná v této práci*: Np / NZPalimp

texty druhé redakce dle V. Kyase: druhá redakce staršího typu

pozn.: rkp. psán na pergamenu po vyškrobání starších notářských záznamů

Nový zákon klementinský

místo uložení: Praha, NK, XVII E 6

rok vzniku: 1445–1465

dochovanost: NZ

zkratka *Kyasova soupisu* / *užívaná v této práci*: Nq / NZKlem

texty druhé redakce dle V. Kyase: II. redakce staršího typu

pozn.: papírový rukopis, obsahuje též epištoly postní

Nový zákon Tetovský

místo uložení: Brno, MZK, Mn 26

rok vzniku: polovina 15. století

dochovanost: NZ

zkratka *Kyasova soupisu* / *užívaná v této práci*: Nz, Tet / NZTet

texty druhé redakce dle V. Kyase: NZ mladšího znění druhé redakce

Nový zákon žitavský

---

⁴⁷ Rkp. *Klementinského Nového zákona* obsahuje díky glosovanému záznamu v podstatě dvě samostatná znění. Proto jsou obě verze sledovány zvlášť. Hlavní text je označován jako KlemGlosNZ¹ a glosátorova verze jako KlemGlosNZ².

místo uložení: Praha, NK, XXVI A 25

rok vzniku: 2. polovina 15. století

dochovanost: NZ

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Nž / NZŽit

texty druhé redakce dle V. Kyase: II. redakce staršího typu

pozn.: pergamen., obsahuje NZ a epištoly postní

Nový zákon písaře Václava (též *Nový zákon Václavův, Nový zákon přešpurský*)

místo uložení: Budapešť, Országos Széchény, Könyvtér, Fol. slav. 29

rok vzniku: 1469

dochovanost: NZ

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Nv / NZPrešp

texty druhé redakce dle V. Kyase: II. redakce staršího typu

pozn.: text dostupný až v pokročilé fázi průzkumu, proto neanalyzován

Nový zákon s Umučením

místo uložení: Praha, NK, XVII D 37

rok vzniku: 60. léta 15. století

dochovanost: NZ

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Nu / NZUmuč

texty druhé redakce dle V. Kyase: druhá redakce staršího typu

pozn.: papírový rkp., obsahuje další samostatné části Bible (postní epištoly a na první neděli adventní)

NZ Písaře Jana z Prahy

místo uložení: Brno, MZK, Mk 78

rok vzniku: 1470

dochovanost: chybí první a poslední list z první složky a ff. 181–182

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Nj / NZJan

texty druhé redakce dle V. Kyase: mladší úprava II. redakce

Nový zákon rajhradský

místo uložení: Brno, MZK, R 390

rok vzniku: 2. třetina 15. století

dochovanost: NZ

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Nr, Vř / NZRajhr

texty druhé redakce dle V. Kyase: druhá redakce staršího typu

pozn.: pap. rkp., psaný zběžným písmem, bez ozdob, patrně pro autorovu vlastní potřebu (doplňuje též odkazy na synoptická čtení); rukopis obsahuje další samostatné biblické texty (Ž, Pís, epištoly postní)

Nový zákon Františkánský

místo uložení: Praha, Františkánská knihovna u P. Marie Sněžné, AF 3

rok vzniku: polovina 15. století

dochovanost: NZ

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Nf / NZFrant

texty druhé redakce dle V. Kyase: druhá redakce staršího typu

Třeboňský Nový zákon

místo uložení: Třeboň, SOA, ad A 2

rok vzniku: polovina 15. století

dochovanost: zachován jen zlomek textu

zkratka *(Kyasova soupisu / užívaná v této práci: / TřebNZ*

texty druhé redakce dle V. Kyase: II. redakce (?)

pozn.: vzhledem k minimálnímu dochování text neanalyzován

3.3.4 Kompilace⁴⁸:

Nový zákon písaře Martina Kořečka

místo uložení: Praha, NK, XVII D 30

rok vzniku: 1425

zkratka *(Kyasova soupisu)/(užívaná v této práci):* NZKoř, Nk / NZKoř

texty druhé redakce dle V. Kyase: kompilace textu první, druhé a třetí redakce

---

⁴⁸ Kompilační texty užitý v práci především pro srovnání, nesledovány komplexně (proto nezařazen NZKruml obsahující kompilaci shodnou s NZKoř).

pozn.: evangelia ve shodě s BiblDuch, a dochovanou BiblHlah; rkp. obsahuje též epištoly postní

Větší mikulovský Starý zákon

místo uložení: Brno, MZK, Mk 2

rok vzniku: polovina 15. století

dochovanost: Gn–Př

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Vv, MikSZ / MikSZ

texty druhé redakce dle V. Kyase: kompilace

pozn.: stojí mimo známé redakce; žaltář zachoval nejstarší zápis třetího českého překladu žalmů

Mikulovský sborník⁴⁹

místo uložení: Praha, NK, XVII G 55

rok vzniku: 1466

dochovanost: ztráty jednotlivých listů i knih (Př)

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Vá, Ná / SbMik_1466

texty druhé redakce dle V. Kyase: kompilační znění, sapienční knihy samostatné zpracování 2. redakce

pozn.: dle Součka v Apokalypse zvl. znění třetí redakce (autorem měl být někdo z okruhu J. Rokycany⁵⁰); žaltář obsahuje samostatnou úpravu 3. redakce staročeského překladu

Mladší proroci a Žaltář z r. 1429

místo uložení: Praha, NK, XVII E 16

rok vzniku: 1429

dochovanost: Pror, Ps

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Vq / ProrMI

texty druhé redakce dle V. Kyase: neurčeno

pozn.: překlad žaltáře shodný s BiblBosk, BiblMlyn, BiblBoč a MikSZ

---

⁴⁹ Srov. Zeman, 1972.

⁵⁰ Srov. Souček, 1967, s. 99–101.

Nový zákon Krumlovský

místo uložení: Praha, KNM, III E 28

rok vzniku: 2. čtvrtina 15. století

dochovanost: Pror, Ps

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* No / NZKruml

texty druhé redakce dle V. Kyase: kompilace

pozn.: kompilace typu NZKoř

3.3.5 Památky jiných redakcí užitých v práci pro srovnání

Bible Drážďanská (Leskovecká)⁵¹

místo uložení: zničena, dříve Drážďany, Sächsische Landesbibliothek, sign. Mscr.Dresd.Oe.85

rok vzniku: 60. léta 14. století

dochovanost: SZ i NZ (opis), velké části nedochovány

redakční příslušnost: první redakce

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Aa, Drážď / BiblDrážď

pozn.: zachována pouze ve fotokopiích a opise⁵²

Bible Padeřovská (Strakovská, Táboritská, Žerotínská)

místo uložení: Vídeň, NK, Cod. 1175

rok vzniku: 1432–1435

dochovanost: SZ i NZ

redakční příslušnost: třetí redakce

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Ap, Pad / BiblPad

Bible Kladrubská (Bible Bořkova)

místo uložení: Praha, NK, XVII A 29

rok vzniku: 1471

dochovanost: SZ i NZ

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Au, BiblKladr / BiblKladr

---

⁵¹ Edice viz Kyas, 198–2009.

⁵² Dochováno v archivu fotokopií a mikrofilmů ÚČL, též OVJ ÚJČ.

redakční příslušnost: třetí redakce dle V. Kyase, P. Freitinger řadí k tzv. čtvrtému překladu
pozn.: rkp. je zapsán i iluminován tímtež písařem, P. Freitinger (Freitinger, 1985, s. 92) upozornil na existenci jisté úpravy třetí redakce (spolu s *Biblemi Nymburskou, Šafhauzskou, Hodějovskou, Krumlovskou a Talmberskou*).

Nový zákon muzejní z roku 1485

místo uložení: Praha, KNM, I D 13

rok vzniku: 1485

dochovanost: NZ

zkratka *Kyasova soupisu / užívaná v této práci:* Ne / MuzNZ_1485

redakční příslušnost: samostatný překlad Martina Lupáče⁵³

pozn.: text památky obsahuje znění Lupáčova překladu, dle V. Kyase Lupáčův text vychází ze všech tří redakcí, zvl. z typu *Nového zákona těšínského* z r. 1418, má však také četné nové překlady a lze jej pojímat jako první fázi IV. redakce⁵⁴; dle P. Freitingera přináležejí tento text k tzv. pátému utrakvistickému překladu⁵⁵.

4. Základní pracovní metoda pro průzkum staročeských rukopisů druhé redakce

Jedním z hlavních důvodů, proč druhý biblický překlad nejdéle odolával systematictějšímu popisu, je bezesporu již dříve zmíněný vysoký počet biblických památek, s nimiž je nutné pracovat. Na rozdíl od prvního a třetího překladu, kde text zůstává v jednotlivých památkách poměrně jednotný, je situace v druhé redakci navíc mnohem rozkolísanější. Proto není možné pracovat pouze s omezeným počtem památek. Skutečnou podobu tohoto překladu může odhalit teprve důkladnější analýza všech pramenů.

Vladimír Kyas ve své práci upozornil na hlavní rysy celého překladu a určil jednotlivé Bible, které k této druhé redakci alespoň částí textu přináležejí, detailněji se však již nevěnoval jejich popisu a charakterizování rozdílů mezi oběma hlavními skupinami tohoto překladu, tj. překladem základním a jeho mladší úpravou typu *Těšínského Nového zákona*.

---

⁵³ Martin Lupáč († 1466), biskupský pomocník arcibiskupa Rokycany.

⁵⁴ Viz Kyas, 1997, s. 115.

⁵⁵ Freitinger 1989, s. 41–47.

Z tohoto důvodu jsme si jako prvořadý úkol naší analýzy stanovili porovnat všechny zásadnější památky druhoredakční jak mezi sebou, tak se zástupci první a třetí redakce, a stanovit tak ve větší šíři vztah mezi nimi. Teprve tak je možné odhalit původní podobu druhého překladu, což je nezbytný předpoklad pro určení její skutečné míry závislosti na starším překladu a pak i jejího vlivu na následující překlad.

Při takto rozsáhlém počtu památek nebylo možné pracovat hned od počátku s úplným biblickým textem, zaměřili jsme se proto na práci s textovými sondami. Těžiště našeho výzkumu přitom spočívalo v textu Nového zákona, jež i V. Kyas označil za stěžejní pro tento překlad. V textu Nového zákona jsme pracovali s rozsáhlejšími sondami (v rozmezí 1–5 kapitol /cca 30–120 veršů/ z jednotlivých biblických knih, v případě Starého zákona jsme volili sondy menšího rozsahu (1–2 kapitoly/cca 25–50 veršů). Zastoupené biblické knihy byly vybírány na základě Kyasem stanovené míry samostatnosti (viz kap. 3.2) tak, aby pokryly hlavní typy úprav. Výběr konkrétních úryvků pak byl volen zejména s ohledem na dosavadní poznatky o dané biblické knize a dochovanosti jednotlivých památek. Zvoleny tedy byly 2 sondy z Oktateuchu (Ex 27 a Dt 32; úpravy druhé redakce jsou zde dle V. Kyase minimální), 1 sonda z knihy Moudrosti (Mdr 9; drobnější úprava dle V. Kyase), 3 sondy z knih Královských (1Kr 2,1–10, 1Kr kap. 7 a 4Kr 20 drobná úprava dle V. Kyase), 2 sondy z knih Paralipomenon (1Par 21,1–17 a 2Par 31; dle V. Kyase výraznější úprava), 1 sonda z knihy Jób (Job 1; dle V. Kyase drobná úprava), 1 sonda z knihy Tobiaš (Tob 2; dle V. Kyase výraznější přepracování) a 1 sonda z knih Makabejských (2Mak 2,6–33; u V. Kyase nespecifikováno). V případě Nového zákona byly voleny sondy většího rozsahu: Mt kap. 2, 3, 4 a Mt 26,1–16; Mk kap. 2, 3, 5 a Mk 16,1–20; Lk kap. 3, 4, 5 a 9,1–27; J kap. 1, 2, 4 a J 21,1–14; Sk kap. Sk 4 a Sk 27,1–25; epištoly kap. Ř 1, 2K 1, 2Te 2, Žd 1 a Žd 2; Zj kap. 1 a 18,14–24.

Mimo analýzu byl ponechán text žalmů. Žaltářní čtení, nedílná součást denní modlitby církve, prošly samostatným, od úplných překladů Bible částečně nezávislým vývojem, a jejich průzkum by si proto vyžádal zcela samostatnou studii.

Z lexika jednotlivých sond byly extrahovány čtyři skupiny, zahrnující substantiva, verba, adjektiva a propria. Výchozí pro zařazení konkrétního lexému přitom nebyl text český, ale text latinský, proto se – zvláště v opisných formulacích –, mohla konkrétní podoba českého překladového ekvivalentu v slovnědruhové příslušnosti lišit. Toto řešení bylo zvoleno zejména pro rozkolísanost českého textu v rámci jednotlivých památek. Výjimkou z tohoto pravidla byly pouze ojedinělé případy, kdy se všechny české texty shodně od

latinské předlohy co do slovnědruhové příslušnosti lišily. Pouze v těchto případech byl pak sledovaný lexém zařazen podle příslušnosti českého překladu (především se tato praxe týkala střídání neshodných a shodných přívlastků, např. J 1,12 *filios dei: syny božími* /řazeno mezi adj./). Takto vytvořené skupiny pak byly podrobeny dalšímu průzkumu. Jako základní byla posuzována kategorie substantivní, adjektivní a slovesná, skupina propriální byla sledována pouze doplňkově. Jednotlivé biblické knihy nepokrývají tuto složku ve stejné míře, a nebylo tak možné sestavit sobě odpovídající skupiny. Způsob překladu proprií byl zároveň výrazněji ovlivňován i mnoha dalšími faktory, jako např. pozorností přepisovače, a celkové výsledky by tak mohly být zkresleny.

Jsme si vědomi toho, že zkoumání ostatních slovních druhů, jakož i slovosledu, by jistě přineslo další důležité poznatky, takto založený průzkum by se však stal příliš rozsáhlým. Proto považujeme za vhodné ponechat tyto nezkoumané kategorie jako možné vodítko pro případné další detailnější rozčlenění jednotlivých překladatelských skupin, určených současnou analýzou.

V první fázi jsme se zaměřili na procentuální určení míry samostatnosti jednotlivých sledovaných památek. Shody a rozdíly mezi jednotlivými památkami se pohybovaly na široké škále od jasné volby odlišného překladového ekvivalentu až po drobné změny morfologické či fonetické. Biblickému textu patřilo díky „Boží inspiraci“ vždy specifické místo mezi ostatními texty a platila pro něj jiná pravidla než pro texty běžného typu. Nebylo zvykem a ani záhodno, vnášet do textu vlastní tvořivost, neopřenou o jistou autoritu, a písaři se tak snažili přepisovat text co možná nejvěrněji, a tak i i drobné odchýlení již mohlo signalizovat jinou genealogickou linii. Nebylo tak možné ani vyskytující se drobné odchylky mezi texty v plánované analýze pominout. Zároveň by však nebylo žádoucí klást je na roveň čistě lexikálním rozdílům. Proto jsme si stanovili dvě základní skupiny, které jsme v textech sledovali zvlášť. Do první z nich, označené jako **změny hlavní**, spadaly rozdíly pouze na lexikální rovině (tj. volba dvou lexikálně rozdílných překladových ekvivalentů). Do druhé skupiny, označené jako **změny drobné**, pak patřily rozdíly fonetického či morfologického rázu. První skupina tak signalizovala primárně možný redakční rozdíl mezi památkami, druhá pak spíše vnitřní příbuznost rukopisů v rámci jednoho překladu. Nebyly sledovány pouze drobné odchylky v tvarosloví, na jejichž vzniku se mohla podílet i osoba písařova. Jejich zařazení by tak vztah s ostatními rukopisy spíše zastřel. Stejně tak nebyly sledovány změny čistě vývojové – památky druhé redakce se vyskytují v textech celé druhé půli 15. století a je

pochopitelné, že text byl přizpůsobován dobovému jazyku, tato přizpůsobení však nezasahovala do významové roviny samotného překladu.

Pro analýzu bylo nutné zpracovat i podrobnější kritéria pro práci s jednotlivými skupinami specifických překladových odchylek.

CHYBY

Tuto skupinu, zahrnující zejména zjevné písařské a překladatelské chyby a omyly, nešlo zcela pominout, protože právě sledování opakujících se chyb často vede k pochopení geneze textu a pomáhá určit příbuznost mezi památkami. Zároveň by však nebylo přínosné reflektovat individuální chyby konkrétních písařů. Proto v rámci analýzy chyby rozdělujeme do dvou skupin. Jasně *individuální chyby* konkrétního pramene (text jasně zkomolený, nedávající smysl) nezachycujeme a chybný text opravujeme podle nejpodobnějšího rukopisu, oproti tomu *chyby opakující se* v několika památkách najednou (text zkomolený, ale dávající /byť chybný/ smysl, homoioteleuton apod.) registrujeme jako drobnou odchylku od textově nejbližšího rukopisu.

MOTIVOVANÉ VÝPUSTKY

Do kategorie motivovaných výpustek v textu zahrnujeme případy, kdy se sledovaný text odchýlil od vulgátního překladu, existují však signály, že se nejednalo o pouhé přehlédnutí (text i bez vypuštěné pasáže dobře funguje, výpustka se opakuje v dalších památkách⁵⁶). Tyto případy hodnotíme jako změnu hlavní.

DVA PŘEKLADY VEDLE SEBE

Další samostatnou skupinou jsou případy začlenění dvou překladových ekvivalentů, kdy písař nejspíš zapojil do textu i překlad původně v předloze nadepsaný nad textem (srov. Mt 5,47 *ethnici pekelníci* BiblLit x *pohané* BiblMuzNZ 1422 x *pohané i pekelníci* NZFrant). Tyto případy signalizujeme jako drobnou odchylku jak od rukopisů se zněním starším, tak i od rukopisů se zněním mladším. Domníváme se, že tak bude lépe zachován vztah daného rukopisu k oběma skupinám.

---

⁵⁶ Srov. např. Mt 4,19: *Et ait illis venite post me et faciam vos fieri piscatores hominum.: I vece jim: „Podťe po mně, učiním vás, abyste byli rybáři lidští* NZRajhr, BiblKunšt, BiblBoč, MuzNZ_1485 x *I vece jim: „Podťe po mně, učiním vás rybáře lidské.“* BiblLit, MuzNZ_1422, BibBosk, NZŽit, NZKlem, BiblDuch, BiblMlyn, NZTet, BiblMil, NZPalimp, BiblKladr, KlemGlosNZ).

PŘEKLADOVÉ VYSVĚTLIVKY

Do skupiny překladových vysvětlivek zařazujeme tzv. „pravé“ vysvětlivky, tj. přímo v textu signalizované (pomocí *totižto*, *nebo*, *těž* apod.). Ty jsou zaznamenávány jako drobná změna.

Podrobnější ukázkou sledovaných kategorií přináší následující přehled.

Hlavní změna

volba odlišného lexému (*Pán – Hospodin*)

opisné pojmenování (*přijímáchu křest x křstiechu sě*)

rozšíření překladu: (*Spiritum: ducha x duch s nebes; calceamenta: obuvi x řeménka obuvi; Zebedaei: syna Zebedeova x Zebedeova; dicens: řkúci x řkúci stal sě jest*)

motivovaná výpustka (Mk 3,35: *soror mea, et mater est: sestra má a matka má jest* BiblLit, BiblMil, KlemGlosNZ, BiblKladr, BiblPad, NZPalimp, BiblOl, BiblWolf, NZKlem, BiblKunšt, TěšNZ, BiblMlyn, NZKoř, NZTet, BiblDuch, MuzNZ_1422, NZFrant, BiblBosk, NZŽit x *sestra a matka má jest* BiblDrážď, BiblMosk, BiblDobrNZ, MuzNZ_1485, NZUmuč)

Drobná změna

změny hláskoslovné (*kráľovstvie – kráľevstvie; v hoheň – v oheň; křtíti – křstíti*)

změny tvaroslovné: **změna čísla** (*cestu x cesty*), **pádu**⁵⁷, **překlady citátové x derivované:** *Zabulon x Zabulonských, času* (*beru x brach; povoláše x povola*⁵⁸), **způsobu** (*učiníš x učíň*), **modality** (*přide – přijíti má*)

změny syntaktické: **odchylná vazba u sloves** (*by prosila vodu/vody*); **odchylná volba předložky** (*u bedr – na bedrech; ne v samém chlebě – ne samým chlebem; podlé Jordána x při Jordáně*)

Mimo analýzu

individuální chyby konkrétního rukopisu (*pán v nebe(siech)*)

---

⁵⁷ Zachycovány jsou pouze případy nemotivované vazbou odchylně zvoleného slovesa (tato změna již signalizována v rámci skupiny slovesné).

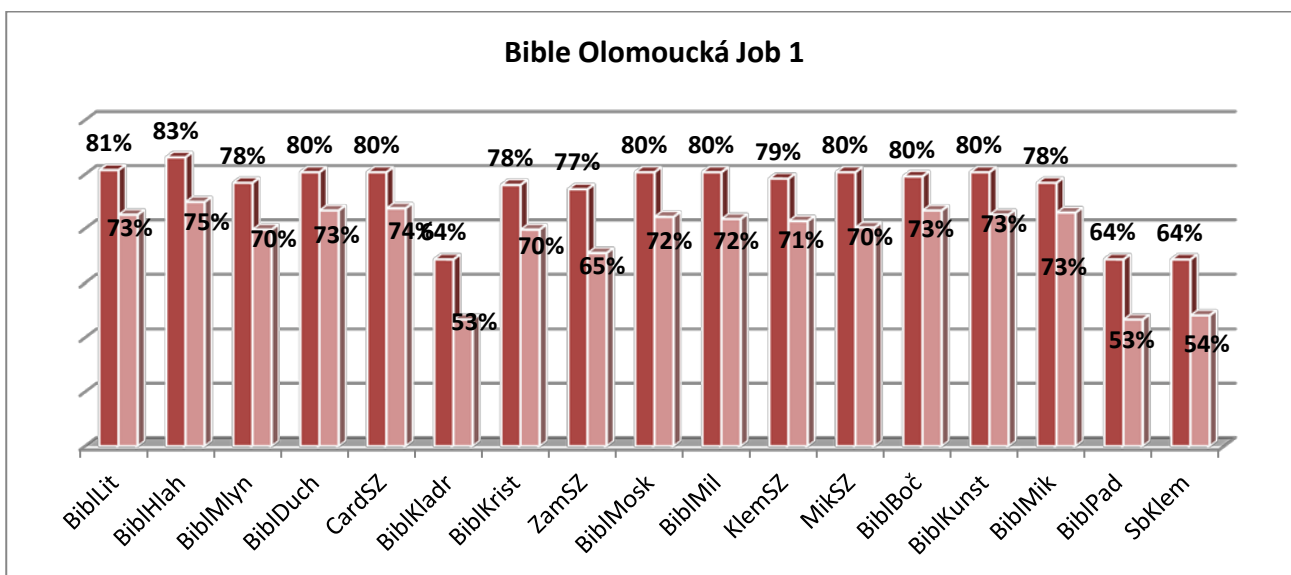
⁵⁸ Zaznamenáváme pouze přechod mezi aoristem a imperfektem, složené min. časy hodnotíme jako nástupnickou variantu a jako takové je nereflktujeme.

individuální nemotivované výpustky (pokud se jednalo o drobnější výpustku v rozsahu 1–5 slov, text byl rekonstruován podle nejpodobnějšího rkp., při rozsáhlejší výpustce byl celý dotčený úsek při analýze této konkrétní památky vyjmut, aby nedošlo k přílišnému ovlivnění výsledků rozsáhlejší rekonstrukcí textu)

nástupnické varianty (*vycházíeše – vycházéše; sejže – sežže*)

Na základě výše stanovených kritérií byly příslušné texty jednotlivých památek navzájem porovnány a byly zaznamenány počty shodných znění, hlavních a drobných změn. Získaná data byla následně zpracována do podoby grafu zachycujícího procentuální míru shody s ostatními památkami. Tyto grafy byly zhotoveny pro každou ze sledovaných kategorií zvlášť, tj. pro substantiva, verba, adjektiva a propria. Vedle toho byl pro každou památku pořízen jeden souborný graf, zaznamenávající celkovou míru shody s ostatními památkami (do tohoto celkového grafu však z výše zmíněných důvodů nebyla započítána data pro propria). Hlavní a drobné změny byly v grafu zachycovány v samostatných sloupcích (viz následující ukázka).

Graf 5A Míra shody *Bible Olomoucké* v knize Job 1 se sledovanými památkami

Na souřadnici x jsou zachyceny jednotlivé sledované památky, na souřadnici y procentuální míra shody s porovnávanou Biblií (zde s *Biblií Olomouckou*). Tmavý sloupec zachycuje míru shody při sledování hlavních změn, světlý míru shody při započtení i

drobných změn. Na základě tohoto srovnání pak byly hledány vzájemné příbuznosti mezi památkami a sledována míra překladatelova zásahu oproti ostatním redakcím.

V závěrečné části práce bylo využito též paralelního korpusu zahrnujícího plný text *Klementinského Nového Zákona glosovaného*⁵⁹ a latinské Vulgáty. Korpus byl zpracován v programu ParaConc⁶⁰. Na jeho podkladě pak byla připravena souhrnná tabulka zachycující užití vybraných specifických bibl. termínů v této památce.

---

⁵⁹ Transkribovaný přepis pořízen autorkou a Mgr. Pytlíkovou, Ph.D., v rámci projektu GA ČR *Výzkum historické češtiny (na základě nových materiálových bází)*, řešitelka: PhDr. Alena M. Černá, Ph.D.

⁶⁰ <https://paraconc.com/>.

5. Druhá redakce ve Starém zákoně

5.1 Oktateuch

Oktateuch zahrnuje prvních osm knih Starého zákona, tj. Pět knih Mojžíšových, knihy Jozue, Soudců a Rút. Podle V. Kyase se počátečních osmi knih Starého zákona druhoredakční úprava neměla vůbec dotknout: „jiný stav byl v Starém zákoně, jehož Oktateuchu se přepracování vůbec nedotklo“⁶¹. Zároveň však i sám Kyas jistě zásahy v druhoredakčních památkách připouští: „protože pro Oktateuch nebylo po dlouhou dobu pořízeno nové zpracování, mají rukopisy druhé redakce vesměs ještě prvotní překlad, ovšem s většími nebo s menšími úpravami“⁶². Jakého rozsahu jsou a v kterých památkách, ale již není blíže specifikováno. Konkrétněji se Kyas vyjadřuje jen ke znění *Bible Mlynářčiny*, v níž mělo dojít k „částečné jazykové nebo textové revizi“, ovšem zas bez bližšího popisu rozsahu a povahy této revize. O jisté úpravě hovoří Kyas i v souvislosti s čtveřicí památek BiblMik, ZamSZ, KlemSZ a BiblKrist⁶³. Z dosavadních poznatků tedy není zcela jasné, zda k úpravám docházelo samostatně, či zda se jednalo o nějakou jednotnější úpravu, ani jakým směrem se ubírala. Zarážející je také skutečnost, že se v památkách výrazněji neodráží třetí překlad. Vzhledem k tomu, že třetí překlad klade Kyas již do doby raných dvacátých let, očekávali bychom, že – podobně jako s tím počítá Kyas pro Nový zákon – měl by být jeho vliv vysledován i v Zákoně starém, zvl. pokud byl k dispozici pouze překlad starý téměř půl století.

Tyto skutečnosti jsme se rozhodli ověřit na dvou textových sondách, a to na kap. Ex 27 a úryvku Dt 32,1–14. Kapitola z Exodu obsahuje delší výčet rituálních úkonů při stavbě oltáře a dalo se předpokládat, že přinejmenším v *Bibli Mlynářčině* bude použito nějakých inovací. Mojžíšova píseň z Deuteronomia pak byla zvolena především s ohledem na *Bibli Drážďanskou* – jedná se o jednu z mála dochovaných pasáží z této Bible pro sledovaný úsek (zachovanou ovšem pouze ve Vraštilově opisu Žaltáře).

Z biblických památek spadajících částmi textu k druhé redakci byly sledovány následující památky: BiblMlyn, BiblDuch, BiblKrist, ZamSZ, BiblMosk, BiblBoč, BiblMil, KlemSZ, BiblBoč, BiblMik a BiblKunšt, BiblBosk a CardSZ. Za první redakci byl k průzkumu zahrnut text BiblDrážď a BiblOI, za třetí pak BiblPad a BiblKladr. Třetí redakce je považována

---

⁶¹ Viz Kyas, 1997, s. 91.

⁶² Viz Kyas, 1988, s. 10.

⁶³ Viz Kyas, 1997, s. 91–92.

za velmi jednotnou, přesto jsme se však – vzhledem k Freitingerem předpokládané novozákonní revizi – rozhodli tuto památku do průzkumu zapojit již od Starého zákona.

5.1.1 Exodus 27

Situaci ve sledovaném úseku shrnuje Graf č.1A zachycující míru shody jednotlivých památek s *Biblí Litoměřickou*, branou za typického představitele druhé redakce. Prvoredakční text zde zastupuje vzhledem k nedochovanosti *Bible Drážďanské* pouze *Bible Olomoucká*.

Z grafu vyplývá, že ve sledovaném úseku byl text druhoredakčních Biblí změněn skutečně jen velmi málo. Shoda *Bible Litoměřické* a prvoredakční *Bible Olomoucké* dosahuje 96 % hlavních změn. Rozdíly mezi památkami jsou minimální (míra odlišnosti mezi jednotlivými památkami se pohybuje kolem 5 % hlavních změn). Velmi blízko k sobě mají v tomto úseku zejména *Bible Litoměřická*, *Bible Duchkova* a *Cardův Starý zákon* (míra shody dosahuje 99 %, u subst. je to 99 %, u sloves 100 %⁶⁴), a rkp. *Bible Moskevské*, *Bible Milánské* (shoda s BiblMosk 98 %), *Starého zákona Zamojských* (shoda s BiblMosk 97 %) a *Bible Boskovické* (shoda s BiblMosk 97 %). Vzhledem k celkové podobnosti všech památek lze však tato zjištění považovat jen za orientační.

Skutečně novým překladem je tak až třetí redakce, reprezentovaná zde *Biblí Padeřovskou* a *Biblí Kladrubskou*. Obě památky přitom zachovávají téměř shodný text, což potvrzuje mimořádnou kvalitu předlohy pořízené pro přepis tohoto textu⁶⁵. Autor třetího překladu upravil zhruba 35 % lexika první redakce (i s drobnými modifikacemi dosáhla úprava až 50 %).

Úprava v druhoredakčních Biblích je jen velmi drobná. Změn na lexikální úrovni je provedeno minimálně (pohybují se okolo 4 %), spíše se jedná o drobné modifikace (tam můžeme hovořit zhruba o dotčení 15 % textu). Zároveň se však nejvíce jeví jako soubor zcela náhodných úprav jednotlivých písařů. K úpravě jsou vesměs vybírána shodná místa, a to ne vždy ve shodě s překladem třetím (srov. např. Ex 27,1 *de lignis*⁶⁶: *z dřevie*⁶⁷ BiblOl x *z dřeva* BiblKrist, ZamSZ, BiblBoč, BiblMil, BiblMik a BiblKunšt x *z dřevie* BiblPad; Ex 27,3 *et ignium: i*

⁶⁴ Shodně obsahují též delší homoiot. ve verši Ex 27,12 (*et columnae decem... quinquaginta cubitos*).

⁶⁵ *Bible Kladrubské* se odlišuje především odstraňováním jotace v krátkých slabikách, jinak se liší jedinou drobnou úpravou: úryvek z verše Ex 27,16 *coccoque bis tincto* překládá BiblPad jako: *a z července dvakrát omočeného* x *a z července dvakrát omáčeného* BiblKladr.

⁶⁶ Latinské citace jsou uváděny podle vydání *Biblia sacra iuxta Vulgatam versionem*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart 1983.

⁶⁷ Prameny transkribovány autorkou, v případě *Bible Drážďanské* a *Olomoucké* využito Kyasovy edice (Kyas, 1981, 1985, 1988, 1996 a Kyas – Pečirková a kol., 2009).

ty přípravy, jimiž BiblOI x i ty, jimiž BiblLit, BiblDuch, BiblKrist ZamSZ, BiblMosk, BiblMil, KlemSZ, BiblKunšt x a k ohni BiblPad; Ex 27,6 lamminis: škudlami BiblOI x skřidlami BiblMlyn, BiblBoč, KlemSZ, BiblKunšt x plechy BiblPad; Ex 27,19 quam atrii: jakož i přístřešného BiblOI x jako i přístřeškového ostatní x jakožto sience BiblPad, BiblKladr; Ex 27,18 fietque: a bude BiblOI, BiblPad, BiblKladr, KlemSZ, MikSZ, BiblMik, BiblKunšt x a budú BiblMlyn, BiblLit, BiblDuch, BiblKrist, BiblMosk, BiblBoč, BiblMil). Zdá se tedy, že text skutečně prošel nějakou – byť minimální – souhrnnou korekcí. Uvažovali bychom tak spíše o vlivu nějakého českého „korektora“, z něhož písaři – tu důsledněji, tu méně důsledně – svou úpravu čerpali. Takto např. bylo ve většině druhoredakčních Biblí opraveno homoioteleuton dochované v BiblOI, MikSZ a BiblWolf. Ve sledovaném úseku se výrazněji neprojevuje ani Kyasem zmiňovaná úprava *Bible Mlynářčiny*, patří však do skupiny důsledněji uvádějíci revidované znění (viz Graf č. 1B).

Jedinou samostatněji upravující památkou je *Mikulovský Starý zákon* (MikSZ), považovaný i Kyasem za kompilační překlad. Jeho úprava je však velmi drobná (odchylka od BiblLit a BiblMlyn se pohybuje kolem 7 % u hlavních změn; srov. Ex 27,17 columnae atrii: slúpi přístřešie BiblOI, BiblMlyn, CardSZ, BiblDuch, BiblLit, BiblKrist, ZamSZ, BiblMosk, BiblBoč, BiblMil, KlemSZ, BiblMik, BiblKunšt x slúpové přístřeškoví MikSZ x slúpové sience III. red.; Ex 27,14 deputabuntur: přijednány budú BiblOI, BiblMlyn, CardSZ, BiblDuch, BiblLit, BiblKrist, ZamSZ, BiblMosk, BiblBoč, BiblMil, KlemSZ, BiblMik a BiblKunšt x předjednány budú /chyba?/ BiblKrist, BiblMosk x přijednány budú dielem prošívaným MikSZ x dány budú III. red.).

Jistou, byť také drobnou odlišnost však nacházíme i v *BiblWolf*. Tato památka z třicátých let 15. století je v rámci sledovaného úseku jediným prokazatelnějším svědkem existence třetího překladu. Její text vychází z nerevidované podoby původního překladu (obsahuje i homoioteleuton *Bible Olomoucké* ve verši Ex 27,15⁶⁸), starší podobu však na několika místech nahrazuje výraznějšími inovacemi třetí redakce (Ex 27,6 lamminis: škudlami BiblOI x skřidlami BiblMlyn, BiblBoč, KlemSZ, MikSZ, BiblKunšt x plechy BiblWolf a BiblPad; Ex 27,7 eruntque: ☐ BiblOI, II. red. x i budú BiblWolf, BiblPad, BiblKladr; Ex 27,5 subter arulam: na podhlavnice BiblOI x na prohlavnice II. red. x na kuthan BiblWolf, BiblPad, BiblKladr).

---

⁶⁸ Byl vypuštěn takto celý verš.

5.1.2 Deuteronomium 32

Píseň Mojžíšova obsahuje – vzhledem k jejímu většímu užívání v liturgii⁶⁹, a tedy i ukotvení ve společnosti – text mnohem ustálenější, a to i ve vztahu k redakci třetí (upraveno pouze 35 % textu⁷⁰ – viz Graf č. 1C). Také mladší a starší podoba první redakce se v tomto zkomaném úseku příliš neliší (shoda mezi *Biblí Drážďanskou* a *Olomouckou* je téměř 99 %). Proto i všechna dříve popsaná specifika se zde projevují mnohem méně, vykazují však obdobnou tendenci. Místa dotčená revizí se i v Písni Mojžíšově objevují na jednotných místech, což by hovořilo pro jednotnější úpravu. Znovu se však objevuje nejednotnost co do uvádění revidovaného znění. Nejméně dotčena úpravou je BiblLit, BiblDuch, BiblKunšt, BiblBosk a CardSZ (zachovávají i starší překlady *Hospodin* – *Hospodinóv*), mezi památky nejdůsledněji užívající mladších úprav patří *Bible Mlynářčina* (míra odchýlení této památky od *Bible Litoměřické* se pohybuje kolem 9 %, při započtení veškerých úprav kolem 14 %). Velmi podobnou úpravu však má i *Bible královny Kristiny* (shoda s BiblMlyn činí necelých 97 % při započtení hlavních změn), *Bible Bočkova* (shoda s BiblMlyn činí necelých 96 % při započtení hlavních změn) a *Klementinský Starý zákon* (shoda 96 %). Zdá se tedy, že Kyasem zmiňované skupiny je možné sloučit do jedné. Opět jde ale o posun velmi nepatrný (srov. Graf č. 1D).

V rámci této úpravy bylo nově přeloženo *Pán* za *Dominus* (místo staršího *Hospodin*) a *boží* za *Domini* (m. staršího *Hospodinóv*) a došlo k několika společným úpravám textu (srov. např. Dt 32,3: *invocabo: přivolávají* BiblDrážď, BiblOI, BiblLit, BiblDuch, BiblMosk, BiblMil, MikSZ, BiblKunšt x *provolávají* BiblMlyn, BiblKrist, ZamSZ, KlemSZ, BiblBoč; Dt 32,10 *vastae: pustém* BiblDrážď, BiblOI, BiblLit, BiblDuch, BiblMil, MikSZ, BiblMik, BiblBosk, CardSZ, BiblWolf x *zpuštělé* BiblMlyn, BiblKrist, BiblBoč x *široké* BiblPad; Dt 32,11 *expandit: ztáhl jest* BiblDrážď, BiblOI, BiblLit, BiblDuch, BiblMil, MikSZ, BiblMik, BiblBosk, CardSZ, BiblWolf, BiblPad x *rozprostřel* BiblMlyn, BiblKrist, BiblBoč), částečně též ve shodě s překladem třetím (srov. Dt 32,14 *meracissimum: přechutnú* BiblDrážď, BiblOI, BiblLit, BiblDuch, BiblMil, MikSZ, BiblMik, BiblBosk, CardSZ, BiblWolf x *přěčistú* BiblMlyn, BiblKrist, BiblBoč, BiblPad), vzhledem k celkovému rozdílu mezi oběma verzemi (rozdíl mezi zněním BiblMlyn a BiblPad dosahuje 20 %), se však jedná o ovlivnění velmi drobné. Ve shodě s třetí redakcí však zas *Bible Wolfenbüttelská* nově překládá jako jediná *páně* za lat. *Domini*.

⁶⁹ Užíváno v modlitbě hodinek, toto kantikum doloženo i samostatně v žaltářích.

⁷⁰ *Bible Padeřovská* a *Kladrubská* si uchovávají vysokou míru shody, BiblKladr upravuje jediné místo: *ovoce polské* BiblPad x *ovce polní* BiblKladr.

Jistou míru originality si udržuje i *Mikulovský Starý zákon* (Dt 32,2 *doctrina: učenie* I. red., II. red., III. red. x *naučenie* MikSZ; Dt 32,7 *cogita: myslí* I., II. red., III. red. x *pomyslí* MikSZ; Dt 32,11 *et adsumpsit eum: i vpozdvihl jich* I. red., II. red. x *i přijal je a povzdvihl jich* MikSZ x *i vzal jej* III. red.), a nově i *Bible Mikulovská* (srov Dt 32,14 *cum adipe agnorum: s tukem beraním* I. red., II. red. x *s tukem beranovým* BiblMik x *s tukem beranóv* III. red.; Dt 32,3 *invocabo: přivolávají* BiblDrážď, BiblOI, BiblLit, BiblDuch, BiblMosk, BiblMil, MikSZ, BiblKunšt x *provolávají* BiblMlyn, BiblKrist, ZamSZ, KlemSZ, BiblBoč x *promlávají* BiblMik x *vzývati budu* III. red.).

5.1.3 Shrnutí – Oktateuch

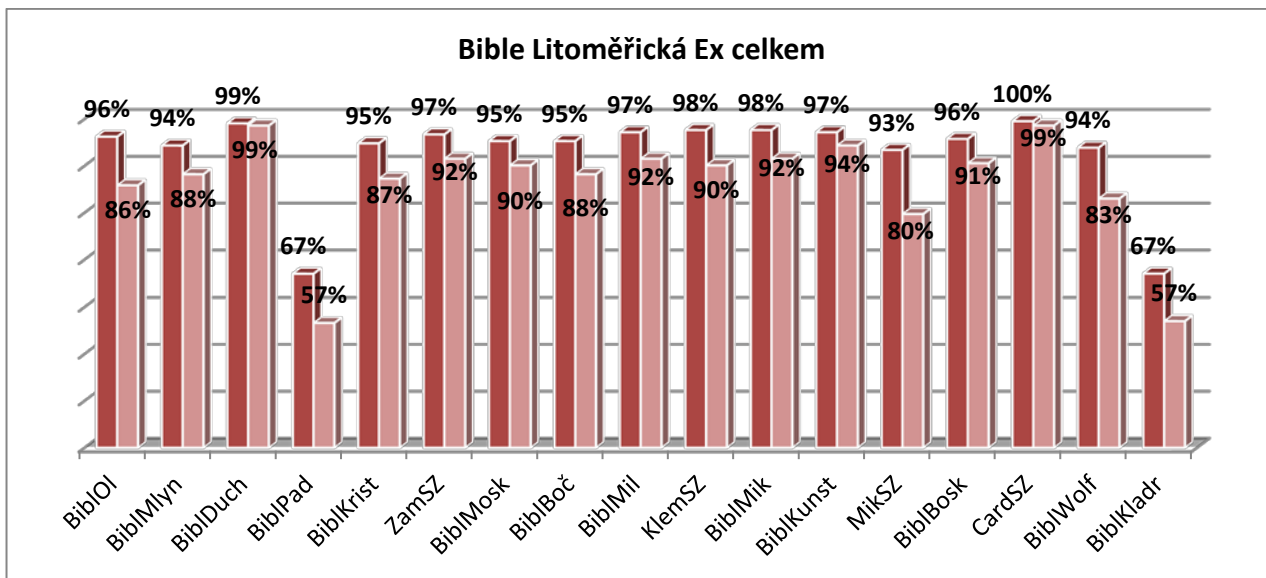
Zjištěné výsledky v podstatě potvrzují Kyasovo tvrzení, že překladatelé druhé redakce Oktateuch nepřepočítali. Skutečnou výraznou úpravou textu je opravdu až třetí překlad (ten přepracoval až 45 % textu). Potvrzena také byla drobná úprava v druhoredakčních Bibliích (zahrnující zhruba 5–7 % hlavních změn, 15 % drobných). Tato úprava se však nejeví jako zcela náhodný soubor individuálních oprav textu (takto působí jen úprava *Bible Wolfenbüttelské*), protože byla opravována – byť nedůsledně – stejná místa. To by napovídalo tomu, že se texty možná inspirovaly nějakým jednotnějším korektorem, vzhledem k celkově nízkému počtu úprav se však jedná pouze o domněnku. Výraznější, byť stále velmi drobná úprava byla potvrzena i pro *Bibli Mlynářčinu*. Z našich zjištění však vyplývá, že tato památka především důsledněji uváděla překlady revidované, podobný text navíc vykazovalo ještě několik dalších památek, zejm. *Bible Bočkova*, *Bible královny Kristiny*, částečně též *Bible Moskevská* a *Starý zákon Zamojských*.

Specifickou samostatnou úpravu obsahoval především text kompilačního rukopisu tzv. *Mikulovského Starého zákona větših* (třebaže se jednalo především o drobnější modifikace textu), *Bible Mikulovská* a v menší míře i *Bible Wolfenbüttelská* – ta neobsahovala mladší revizi *Bible Mlynářčiny*, na několika místech však přebírá výraznější inovace třetí redakce.

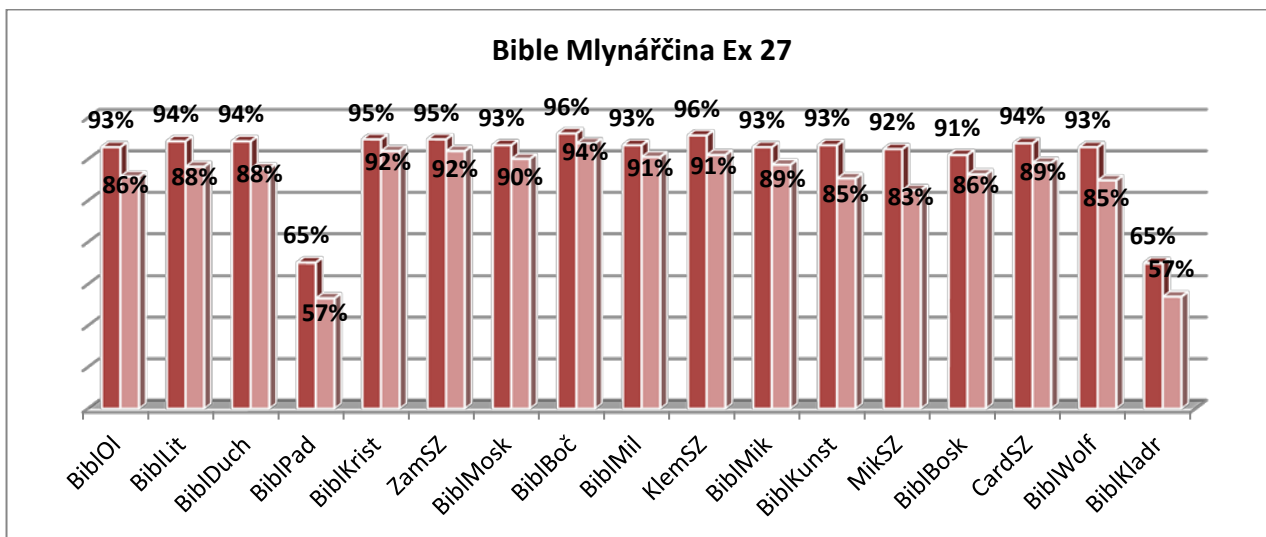

Graf č. 1 Míra shody sledovaných památek pro Oktateuch

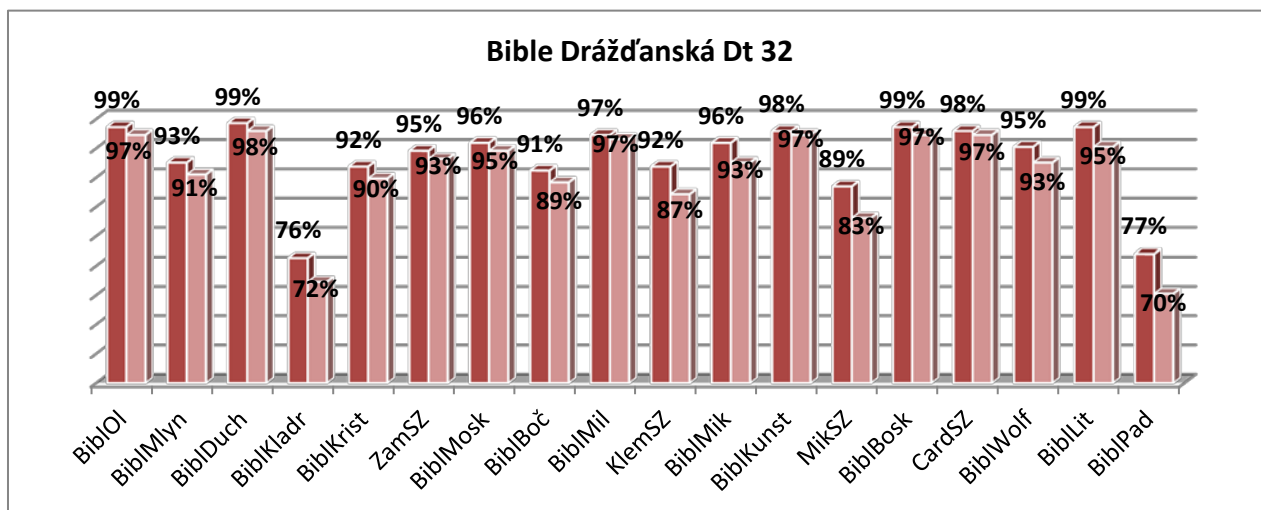
Graf č. 1A Míra shody Bible Litoměřické v Ex 27

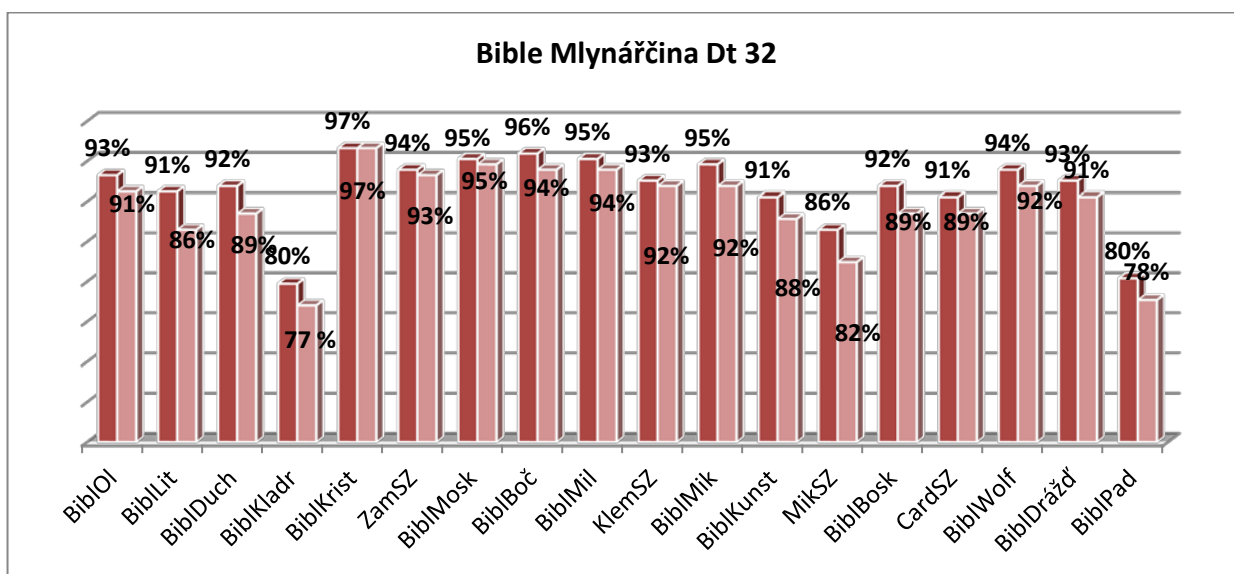
Graf č. 1B Míra shody Bible Mlynářčiny v Ex 27 se sledovanými památkami

Graf č. 1C Míra shody Bible Drážďanské v Dt 32 se sledovanými památkami

Graf č. 1D Míra shody Bible Mlynářčiny v Dt 32 se sledovanými památkami

5.2 Knihy Královské

Knihy Královské velmi pravděpodobně patřily (spolu s Tobiášem a Skutky) do skupiny biblických spisů přeložených pro první překlad jediným překladatelem, autorem dalších významných prozaických děl české literatury, *Života Krista Pána a Pasionálu* (blíže viz 5.4 Kniha Tobiáš). Svědčí o tom větší počet doplněných vysvětlivek, jakož i celkově výraznější úpravy textové (včetně výraznějších změn slovosledu oproti latinské předloze apod.⁷¹)

⁷¹ Podrobněji k tomu viz Kvas, 1971, s. 30n.

Vladimír Kyas v případě knih Královských počítá již s větší druhoredakční úpravou, konkrétněji však hovoří opět pouze o revizi *Bible Mlynářčiny*⁷². Podobně upravený text měla obsahovat ještě *Bible Mikulovská*, k ostatním památkám se však již podrobněji nevyjadřuje, pouze u *Cardova Starého zákona* upozorňuje, že prvotní text se v ní zachoval jen mimo úseky 1Kr 1,1 – 10,23 a 4Kr 8,18 – 25,30. Podobně smíšený text měla obsahovat i *Bible Boskovická* (druhá redakce v úsecích 1Kr 1 – 4Kr 10,21)⁷³.

Podrobněji prozkoumat vztah mezi druhoredakčními památkami jsme se rozhodli na dvou textových sondách, kde *Cardův Starý zákon* měl obsahovat již druhoredakční text.

Sledovány byly tyto památky: BiblBosk, BiblMlyn, BiblDuch, BiblWolf, MikSZ, CardSZ, BiblKrist, ZamSZ, BiblMosk, BiblMil, KlemSZ, BiblBoč, BiblMik, BiblOl a BiblPad a BiblKladr, BiblWolf⁷⁴.

5.2.1 Kapitola 1 Kr 2

Druhá kapitola 1Kr obsahuje Annino kantikum, tedy text blízky Dt 32, který se podobně jako píseň Mojžíšova díky Vraštilovi dochoval i z *Bible Drážďanské*. Shody srovnávaných památek s prvoredakční *Biblí Drážďanskou* pro tuto kapitolu zachycuje Graf č. 2A.

Ve sledované kapitole skutečně zaznamenáváme mezi památkami první a druhé redakce výraznější rozdíl, než tomu bylo v knihách Oktateuchu. Druhoredakční památky se od stále poměrně jednotného textu první redakce (odklon mladší revidované *Bible Olomoucké* nepřesahuje 3 %) odklánějí zhruba v necelých 10 % případů. Prokazatelně mladší text obsahuje i *Cardův Starý zákon*, který společně se *Starým zákonem Zamojských* patří dokonce k nejvýrazněji odlišným druhoredakčním textům (ZamSZ obsahuje zhruba 15 % hlavních změn, CardSZ kolem 13 % hlavních změn).

Vzájemný vztah uvnitř druhoredakčních památek přibližuje Graf č. 2B, sledující míru shod s *Biblí Litoměřickou*. Jádro druhoredakční skupiny tvoří Bible BiblLit, BiblDuch, BiblMosk, BiblMil, BiblBosk, KlemSZ a BiblKunšt. Ty obsahují velmi jednotný text (vzájemná shoda převyšuje 98 % u hlavních změn). Jejich úprava zahrnuje především náhradu staršího *Hospodin* za *Pán* a starší *Hospodinův* za *boží*, jinak však text upravují jen velmi drobně,

---

⁷² Viz Kyas, 1988 (1), s. 91.

⁷³ Viz, Kyas, 1988, s. 9-10.

⁷⁴ Vzhledem k avizovanému přechodu některých památek mezi redakcemi jsme zařadili do srovnání více prvoredakčních památek, tj. BiblDrážď, BiblOl a BiblWolf.

vesměs společně s redakcí třetí, a neodstraňují ani prvoredakční vysvětlivky (srov. např. 1Kr 2,1 *in salutari: v spasitedlníku* BiblOI, BiblDrážď, BiblMlyn, BiblMik, BiblBoč x *v spasiteli* BiblLit, BiblMosk, BiblMil, BiblBosk, BiblKunšt, BiblPad; 1Kr 2,4 *accincti sunt robore: silú sú opásáni* BiblOI, BiblDrážď, BiblMlyn, BiblMik, MikSZ, BiblKrist, BiblBoč x *opásáni sú udatenstvím* BiblLit, BiblMosk, BiblMil, BiblBosk a BiblKunšt, CardSZ, KlemSZ x *opásáni sú mocí* BiblPad, BiblKladr; 1Kr 2,10 *tonabit: bude hřmieti* BiblOI, BiblDrážď, MikSZ x *bude hřimati* BiblMlyn, ZamSZ, KlemSZ, BiblKunšt, BiblDuch, CardSZ, BiblMik, BiblLit, BiblMosk, BiblMil, BiblBoč, BiblPad; 1Kr 2,9 *roborabitur: posílí sě* BiblOI, BiblDrážď, BiblMlyn, CardSZ, BiblMik, BiblBoč x *udaten bude* ZamSZ, KlemSZ, BiblKunšt, BiblDuch, BiblLit, BiblMosk, BiblBoč x *zmocní sě* BiblPad).

Částečně se z této skupiny vyčleňují BiblMlyn, BiblBoč a ZamSZ, tedy památky již v Oktateuchu obsahující samostatnější znění. V těchto památkách jsou vypuštěny textové vysvětlivky a objevuje se výraznější počet čtení shodných s třetí redakcí (srov. 1Kr 2,1 *cornu meum: roh mój (točíš dar mně bohem daný)* BiblOI, BiblDrážď, BiblWolf, BiblBosk, BiblDuch, CardSZ, BiblKrist, BiblMosk, BiblMil, KlemSZ, BiblMik x *roh mój* BiblMlyn ZamSZ, BiblBoč, BiblPadr, MikSZ; 1Kr 2,5 *saturati sunt: nasyceni jsú (to jest řečeno: Fennena byla dětmi ohrazena i zemřeli sú a Anna nejměvši děti, potom jměla. A protož i praví)* BiblOI, BiblDrážď, BiblWolf, BiblBosk, BiblDuch, CardSZ, BiblKrist, BiblMosk, BiblMil, KlemSZ, BiblMik x *nasyceni sú* BiblMlyn, ZamSZ, BiblBoč, BiblPad, MikSZ), zároveň se však častěji opírají o starší znění *Bible Drážďanské*.

Výraznější úpravu tedy nenacházíme v žádné ze sledovaných druhoredakčních památek.

5.2.2 Kapitola 1Kr 7

Kapitola 1Kr 7 přináší zprávu o osudech Boží archy mezi Pelištejci. I tento text doprovodil první překladatel několika vysvětlivkami. Situaci mezi sledovanými památkami zachycuje Graf č. 2C (tentokrát neobsahuje *Bibli Drážďanskou*).

I v této kapitole sledujeme podobnou míru samostatnosti druhoredakčních památek jako v Kr 2 (změněno zhruba 10 % lexikální složky, drobných úprav bylo zhruba 20 %) a vzájemná míra shody Biblí BiblLit, BiblBosk, BiblMosk, BiblMil, KlemSZ, BiblBosk a BiblKunšt i zde zůstává velmi vysoká (nad 98 %). Přesto však grafy vykazují jeden výrazný rozdíl. Odklon *Bible Mlynářčiny* je výraznější než dříve (lexikálních rozdílů je 20 %, veškerých zásahů kolem

40 %), velmi shodný text navíc přinášející i prameny BiblMik a CardSZ (lexikální shoda BiblMik s BiblMlyn 97 %, lexikální shoda CardSZ s BiblMlyn 94 %). *Bible Mikulovská* přitom vykazovala v předchozí zkoumané kapitole ještě velmi malý počet změn, ponechávala v textu i prvoredakční vysvětlivky. V kapitole sedmé však již veškeré vysvětlivky mizí. V případě *Bible Mikulovské* dochází k vypouštění vysvětlivek poprvé od kap. 7, v případě *Cardova Starého zákona* poprvé důsledněji od kap. 3.

Úprava těchto památek se z velké části shoduje se zněním třetí redakce, uchovává si však oproti ní jistou míru samostatnosti (srov. 1Kr 7,2 *multiplicati sunt: mnoho tomu minulo* BiblOI, BiblWolf, BiblBosk, ZamSZ, KlemSZ, BiblKunšt, BiblDuch, BiblKrist, BiblLit, BiblMosk, BiblMil, BiblBoč x *a tomu jest mnoho pomínulo* MikSZ; *nemálo tomu minulo* BiblMlyn, CardSZ, BiblMik x *rozmnoženi sú* BiblPad; 1Kr 7,4 *abstulerunt ergo: i zanesli sú* BiblOI, BiblBosk, ZamSZ, KlemSZ, MikSZ, BiblKunšt, BiblDuch, BiblKrist, BiblMosk, BiblMil, BiblBoč x *i odnesli sú* BiblMlyn, CardSZ, BiblMik x *tehdy otjeli* BiblPad). I v této skupině však platí, že jednotlivé památky individuálně ponechávají na některých místech starší text, což by znovu hovořilo spíše pro formu jistého korektora (a vysvětlovalo i pozvolné vypouštění vysvětlivek v jednotlivých památkách).

5.2.3 Kapitola 4Kr 20

Data získaná z počátku knih Královských jsme doplnili průzkumem z poslední knihy Královské. V ní již je situace velmi odlišná a rozdíl mezi všemi prvoredakčními a druhoredakčními památkami je zde velmi jasně zřetelný (viz Graf č. 2D). Ve všech druhoredakčních Biblích již dochází k výraznější úpravě textu (změna zasáhla zhruba 40 % textu, přitom bylo změněno 20 % lexémů). Tuto úpravu neobsahovaly pouze *Bible Boskovická* a *Mikulovský Starý zákon*, které vesměs kopírovaly text prvotní. Kyasem zmiňovaný přechod *Bible Boskovické* k první redakci je jasně zřetelný (v 1Kr 2 vzájemná shoda s *Biblí Litoměřickou* činí 99 % při započtení hlavních změn, v 1Kr 7 98 %, v 4Kr 20 však shoda jen 85 %). Naopak *Cardův Starý zákon* ve shodě s Kyasovým předpokladem obsahuje znovu již text mladší (shoda s BiblMlyn v 4Kr 20 96 %).

Sledovat zde můžeme obdobnou tendenci jako dříve v *Bibli Mlynářčině*. Všechny památky již ruší textové vysvětlivky a doplňky (srov. např. 4Kr 20,20 *et omnis: všecko + popsáni jsou v knihách králův judských* BiblOI, BiblBosk MikSZ x² ostatní), nově je ve všech památkách kladen *Pán* za *Dominus* a *boží* za *Domini*. Nové znění se na mnoha místech

shoduje se zněním třetí redakce (míra shody dosahuje 85 %⁷⁵), udržuje si však svou samostatnost a svébytnost (srov. např. 4Kr 20,1 *domui: čeledi* BiblOI, BiblBosk, MikSZ x *duom* BiblMlyn, BiblLit, BiblDuch, ZamSZ, BiblKrist, BiblMosk, BiblMil, KlemSZ, BiblBoč, BiblKunšt, BiblMik x *domu* BiblPad; 4Kr 20,1 *praecipe: rozkaž* BiblOI, BiblBosk, MikSZ x *způsob* BiblMlyn, BiblLit, BiblDuch, CardSZ, BiblKrist BiblMosk, KlemSZ, BiblBoč, BiblMik x *přikaž* BiblPad; 4Kr 20,5 *ascendes: vejdeš* BiblOI, BiblBosk, MikSZ x *vzejdeš* BiblMlyn, BiblLit, BiblDuch, CardSZ, BiblKrist BiblMosk, KlemSZ, BiblBoč, BiblMik x *vstúpiš* BiblPad; 4Kr 20,11 *et reduxit: i navrátil Hospodin* BiblOI, BiblBosk MikSZ x *i navedl* BiblOI, BiblBosk MikSZ x *i převedl jest za se* BiblKladr; 4Kr 20,13 *Ezechias: Ezechiáš* BiblOI, BiblBosk, ZamSZ, BiblPad ☒ BiblMlyn, BiblDuch, CardSZ, BiblKrist, BiblMosk, BiblMil, KlemSZ, MikSZ, BiblBoč, BiblMik x *Job* BiblLit; 4Kr 20,17 *venient: blíže se* BiblOI, MikSZ x *jdú* BiblLit, BiblDuch, CardSZ, BiblKrist, ZamSZ, BiblMosk, BiblMil, KlemSZ, BiblBoč, BiblKunšt, BiblMik x *přijdú* BiblPad). Nadále též můžeme sledovat vzájemnou velkou blízkost druhoredakčních památek (viz Graf č. 2E).

Jak u substantiv, tak u sloves dosahuje míra shody většiny památek více než 95 %. Jistou samostatnost si udržují i nadále především *Bible Mlynářčina*, *Mikulovská* a *Cardův Starý zákon*, které i nadále obsahují velmi blízký text (shoda BiblMik s BiblMlyn činí 98 %, BiblMlyn a CardSZ činí 96 %) a podobně jako v předchozích kapitolách dosahují i zde větší blízkosti s třetí redakcí (viz Graf č. 2F). Ve shodě s ní opravují zejména chyby prvotního překladu (např. 4Kr 20,14 *ad regem*⁷⁶: ☒ BiblOI, BiblBosk, BiblDuch, BiblWolf, BiblKrist, BiblMosk, BiblMil, KlemSZ, BiblBoč x *k králi* BiblPad, BiblMlyn, CardSZ, ZamSZ, MikSZ a BiblMik).

Teprve v této kapitole tedy můžeme sledovat výraznější druhoredakční úpravu, s níž pro knihy Královské počítal V. Kyas.

5.2.4 Shrnutí – knihy Královské

V rámci průzkumu byly sledovány 3 kapitoly z knih Královských. Jejich srovnání ukázalo, že míra druhoredakční úpravy v rámci jednotlivých kapitol teprve postupně narůstala. Zatímco v 1Kr 2 se míra odlišnosti s první redakcí pohybuje kolem 10 % a některé památky ještě ponechávají i prvoredakční vysvětlivky, v 4Kr 20 je to již 30 % a vysvětlivky z textů všech

⁷⁵ Srov. 4Kr 20,3 *memento: pomni* BiblOI, BiblBosk, MikSZ x *rozpomeň se* BiblMlyn, BiblLit, BiblDuch, CardSZ, BiblKrist BiblMosk, KlemSZ, BiblKladr, BiblPad, BiblBoč, BiblMik; 4Kr 20,1 *haec dicit: toť praví* BiblOI, BiblBosk, MikSZ x *toť die* BiblMlyn, BiblLit, BiblDuch, CardSZ, BiblKrist, BiblMosk, KlemSZ, BiblKladr, BiblBoč, BiblMik.

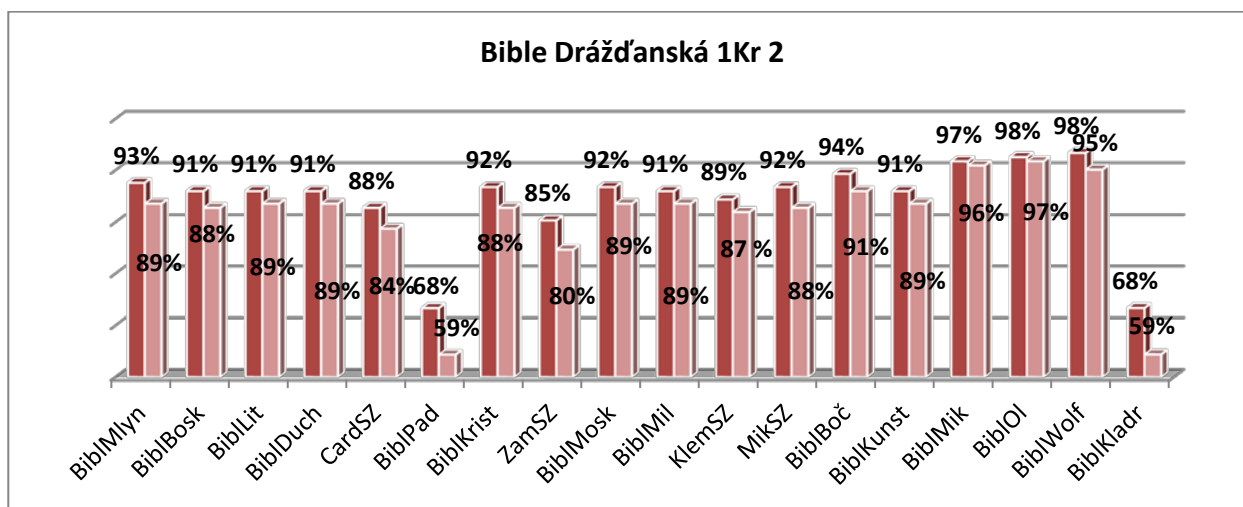
⁷⁶ Biblia Sacra Vulgata, 1983, ani Hugo, 1703 lat. variantu neuvádějí.

památek mizí. Přes tyto rozdíly v rozsahu úpravy si uchovávají sledované památky ve všech kapitolách vysokou míru jednotnosti. Zvláště památky *Bible Litoměřická*, *Bible Duchkova*, *Bible Moskevská*, *Bible Milánská*, *KlemSZ* a *BibIKunšt* dosahují ve všech třech kapitolách průměrné shody kolem 97%.

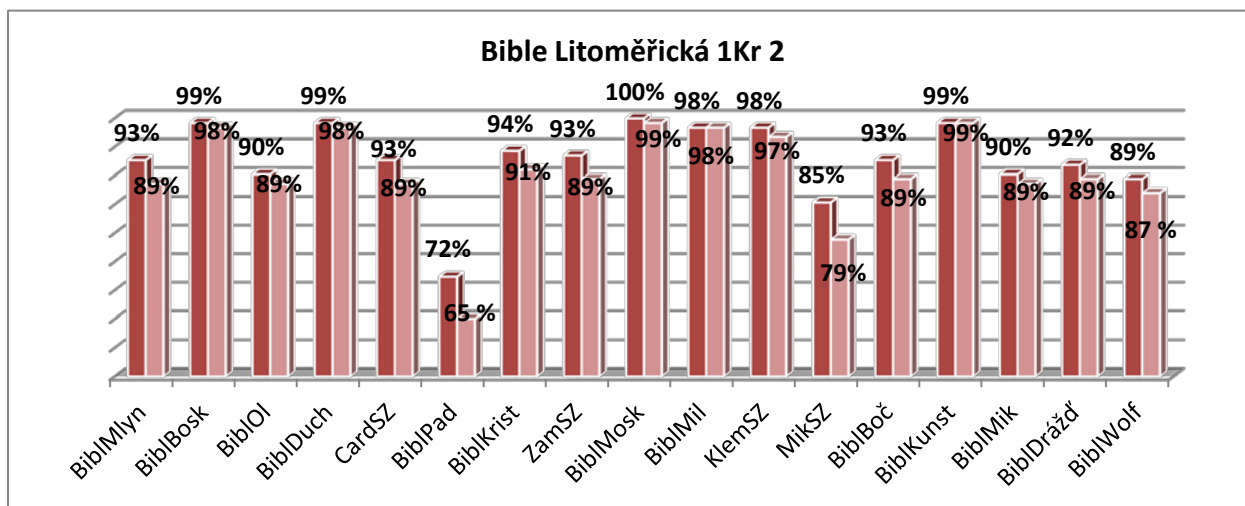
Potvrzena byla i Kyasem předpokládaná výraznější úprava *Bible Mlynářčiny* (ta v 4 Kr 20 dosahuje až 80% u hlavních změn). *Bible Mlynářčina* od počátku vykazuje výraznější úpravu (včetně vypouštění vysvětlivek). Podobný text však obsahují i památky *Starý zákon Zamojských*, *Cardův Starý zákon* a především *Bible Mikulovská* (ta se v kap. 4Kr 20 i 1Kr 7 shoduje s *Biblí Mlynářčinou* v 98 %). V rámci této skupiny nacházíme více společných překladů s třetí redakcí než v ostatních druhoredakčních textech. Potvrzen byl také přechod *Bible Boskovické* od druhého překladu k prvnímu překladu.

Graf č. 2 Míra shod pro jednotlivé památky v knihách Královských

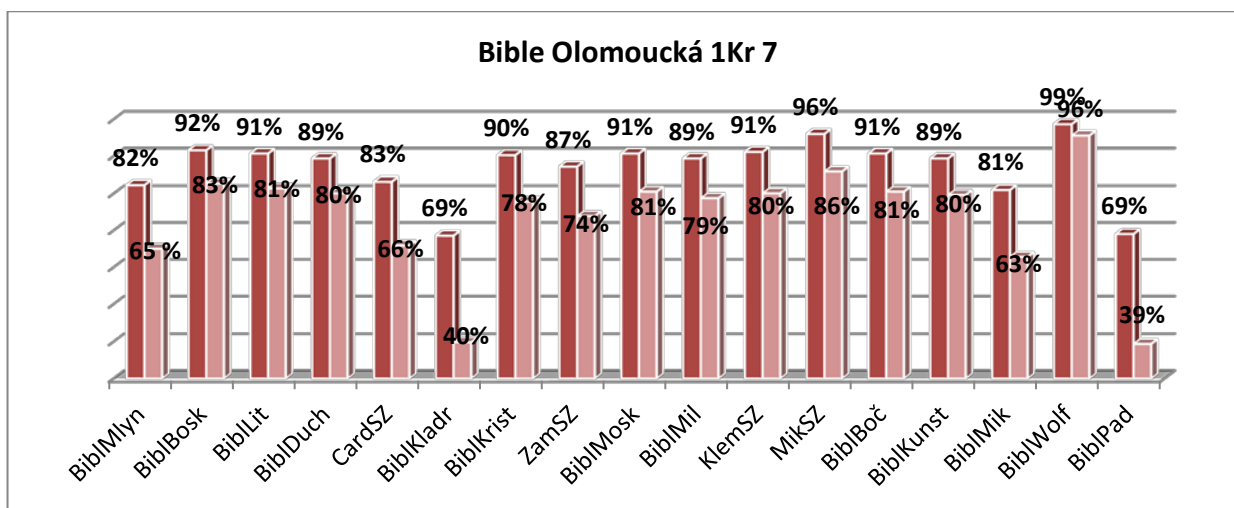
Graf č. 2A Míra shody *Bible Drážďanské* v 1Kr 2 se sledovanými památkami

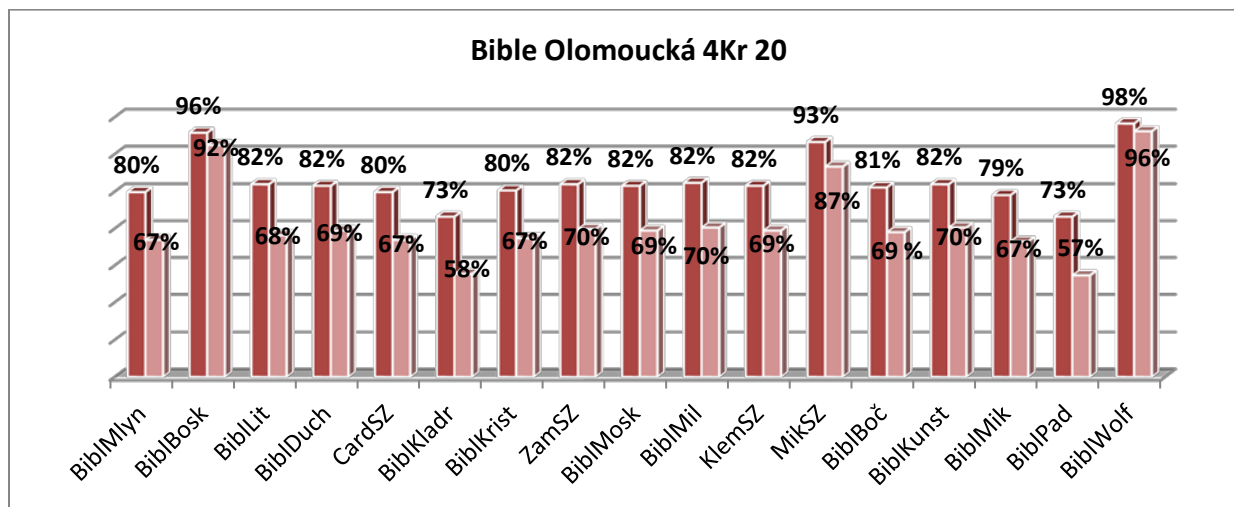
Graf č. 2B Míra shody Bible Litoměřické v 1Kr 2 se sledovanými památkami

Graf č. 2C Míra shody Bible Olomoucké v 1Kr 7 se sledovanými památkami

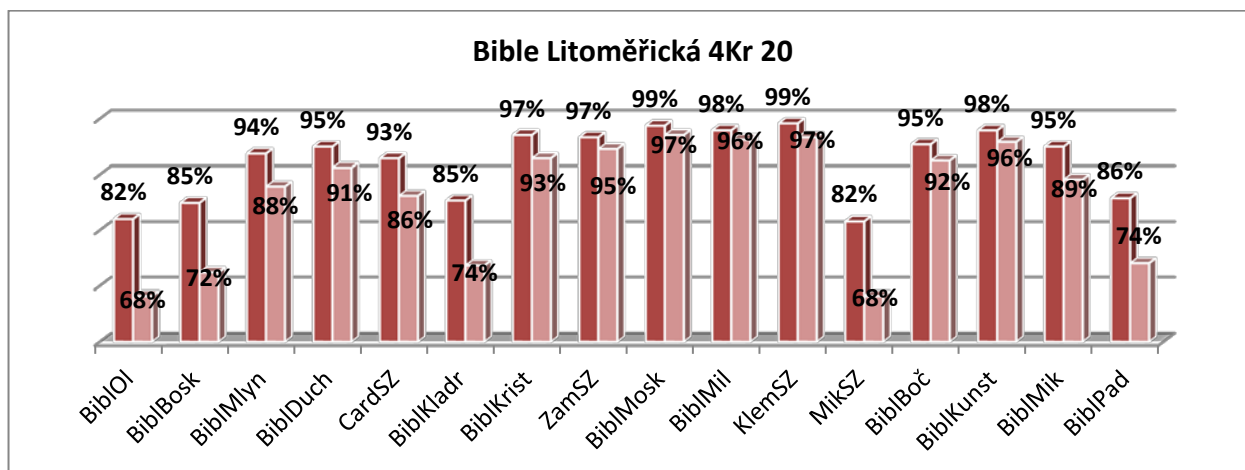

Graf č. 2D Míra shody Bible Olomoucké v 4Kr 20 se sledovanými památkami

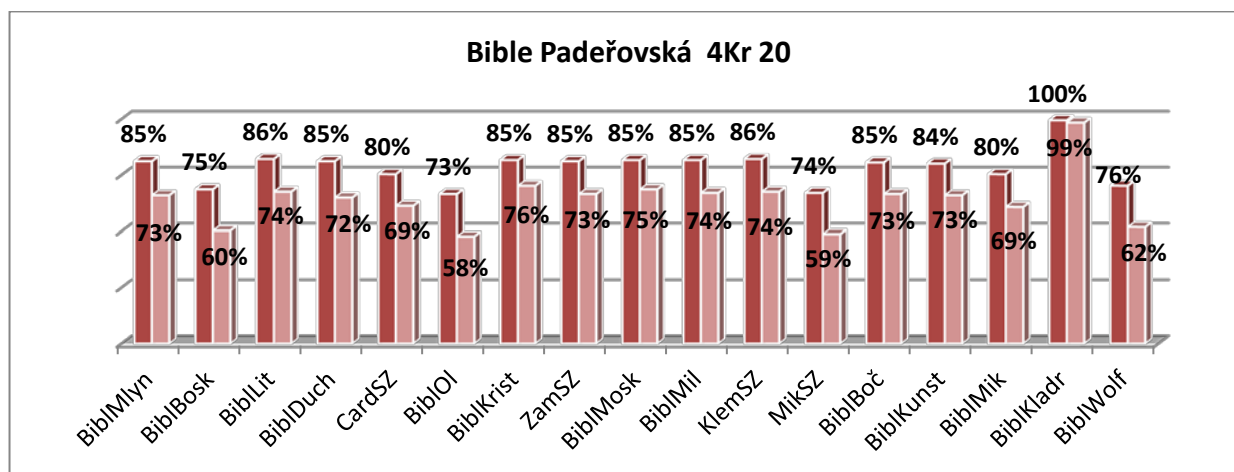

Graf č. 2E Míra shody Bible Litoměřické v 4Kr 20 se sledovanými památkami

Graf č. 2F Míra shody Bible Padeřovské v 4Kr 20 se sledovanými památkami

5.3 Knihy Paralipomenon

Knihy Paralipomenon – podobně jako knihy Královské – patří k historickým knihám Starého zákona a nastiňují celou historii Davidova rodu. Jejich první stč. překladatel pocházel z okruhu překladatelů Oktateuchu, překlady *sacerdos – pop, Domine – Pane a Domini – Hospodinův*.

Pro druhou staročeskou redakci počítá Vladimír Kyas v knihách Paralipomenon s velmi výraznou úpravou⁷⁷, přimykající text velmi těsně k třetímu překladu. Nejvýraznější příklon k třetí redakci nachází v pramenech *Starém zákoně Zamojských, Bibli Mikulovské a Bibli Mlynářčině*. Text *Bible Boskovické* již hodnotí jako druhoredakční (ovšem mimo úseky

⁷⁷ Viz Kyas, 1997, s. 91.

1Par 10,4 – 2Par 28,13⁷⁸). Podrobněji se věnuje ještě památce *Cardově Starému zákonu*, ta má i v knihách Paralipomenon obsahovat text smíšený (druhoredakční text v úseku 2Par 6,32 – 18,31).

Pro náš průzkum jsme vybrali dvě sondy, 1Par 21,1–17 a 2Par 31, tentokrát naopak z úseků, kde by *Cardův Starý zákon* měl obsahovat text prvoredakční. Text byl sledován v těchto Bibliích: BiblOl, BiblBosk, BiblBoč, BiblMlyn, BiblMik, BiblKunšt, CardSZ, BiblKladr, BiblPad, BiblKrist, BiblWolf, ZamSZ, BiblMosk, BiblMil, KlemSZ a MikSZ.

5.3.1 Kapitola 1Par 21

Vybraná kapitola vypráví o Davidově rozhodnutí sečíst lid a o Hospodinově hněvu, který z toho vzešel. Podobně jako v knihách Královských i v knihách Paralipomenon má *Cardův Starý zákon* vykazovat nejednotný text. To by mohlo signalizovat podobně nejednotnou situaci jako v knihách Královských. Zdá se, že první provedená sonda tuto nejednotnost potvrzuje (viz Graf č. 3A). Z grafu je patrná existence druhoredakční revize prvoredakčního textu. Zachyceno bylo zhruba 15 % hlavních změn, celkově bylo zasaženo zhruba 20 % textu. Třetí překlad přitom nově překládá jen o málo více textu (20 % hlavních změn, 30 % všech).

První překlad nacházíme v pramenech BiblOl, BiblWolf, CardSZ, BiblBosk, ale též v *Bibli Bočkově*. Ta stojí textu *Bible Olomoucké* dokonce nejbliže. Tuto památku, obsahující zatím vždy text upravený, zde odlišuje od BiblOl méně než 5 % veškerých úprav, (hlavní změny tvoří necelé 2 %). Písař *Bočkovy Bible* patrně neměl úpravu k dispozici a použil tedy text starší. Zachovává přitom dokonce i překlady *Dominus – Hospodin, Domini – Hospodinov*. Z toho je možné usuzovat, že i tato náhrada je skutečně prvotně spojena právě s druhoredakční úpravou a nejedná se pouze o individuální náhrady starších termínů termíny mladšími.

BiblBosk, CardSZ a BiblWolf mají k BiblOl také velmi blízko (veškeré úpravy nepřesahují 6 % textu), nacházíme však v nich některé individuální mladší úpravy (BiblBosk ve shodě s mladší úpravou např. v 1Par 21,4 *egressusque est: a šed* BiblOl, BiblWolf, CardSZ, *x a vyšed* BiblBosk, BiblMlyn, BiblLit, BiblMik, BiblKunšt, BiblDuch, KlemSZ, ZamSZ, BiblMosk, BiblMil *x a vyšel jest* BiblPad; 1Par 21,9 *videntem: k prorokovi* BiblOl, BiblWolf, CardSZ *x vidúciemu* BiblBosk, BiblMlyn, BiblLit, BiblMik, BiblKunšt, BiblDuch, KlemSZ, ZamSZ, BiblMosk, BiblMil, BiblPad; 1Par 21,9 *David: ☐* BiblOl, BiblBosk, CardSZ, BiblMlyn, BiblLit,

⁷⁸ Srov. Kyas, 1988, s. 10.

BiblMik, BiblKunšt, BiblDuch, KlemSZ, ZamSZ, BiblMosk, BiblMil x *Davidovi* BiblKladr; 1Par 21,12 *pestilentiam: hlad* x BiblOl, BiblMlyn, BiblLit, BiblMik, BiblKunšt, BiblDuch, KlemSZ, ZamSZ, BiblMosk, BiblMil, BiblPad x *mor* BiblWolf, CardSZ, BiblBoč; 1Par 21,14 *et ceciderunt: i padlo jest* BiblMlyn, BiblLit, BiblMik, BiblKunšt, BiblDuch, KlemSZ, ZamSZ, BiblMosk, BiblMil, BiblPad x *i letělo jest* BiblBosk, BiblWolf).

Sledované druhoredakční památky však již obsahují text poměrně jednotný (viz Graf č. 3B). V jádru skupiny nacházíme nadále Bibli *Litoměřickou*, *Moskevskou*, *Duchkovu* a *Kunštátskou* (zaznamenáno méně než 1 % hlavních změn). Nejdále od jádra stojí naopak *Bible Mlynářčina* a s ní textově velmi blízká *Bible Mikulovská* (jejich vzájemná shoda dosahuje 98 %) tradičně vykazující výraznější příklon k překladu třetímu (srov. 1Par 21,1 *et incitavit: a zbudil* BiblOl, BiblLit, CardSZ, ZamSZ, BiblMosk, BiblMil, MikSZ, BiblBoč, BiblKunšt, BiblWolf x *a popudil* BiblMlyn, BiblMik, BiblPad, KlemSZ). I zde platí, že druhoredakční úprava si zachovává svou samostatnost, přesto si oba překlady jsou velmi blízké (viz Graf č. 3C).

5.3.2 Kapitola 2Par 31

Kapitola z Druhé knihy Paralipomenon popisuje rozšíření židovské bohoslužby v Judsku a Benjamínsku a obsahuje tak i specifické termíny spojené s touto bohoslužbou. V první fázi průzkumu jsme se tradičně zaměřili na vymezení vztahu první a druhé redakce (viz Graf č. 3D).

Stejně jako v knihách Královských i zde sledujeme mezi oběma sondami jisté rozdíly. Druhoredakční úprava je zde již výraznější (přes 20 % hlavních změn, celková úprava dosahuje zhruba 40 %) a také třetí redakce se odklání od prvotního textu výrazněji (45 % hlavních změn, celkově pozměněno 65 % textu). První překlad zde reprezentují *Bible královny Kristiny*, *Bible Wolfenbüttelská* a *Cardův Starý zákon*. Znění *Cardova Starého zákona* stojí ze tří jmenovaných památek *Bibli Olomoucké* nejbliže (obsahuje méně než 1 % hlavních změn od BiblOl), oproti tomu *Bible královny Kristiny* a *Bible Wolfenbüttelská* již přijímají ojediněle mladší překlady (BiblKrist překládá nově *sacerdos* jako *kněz* /I. red. zde vesměs *pop*/; BiblWolf překládá *holocaustum* jako *oběť zápalná* /I. red. vesměs *oběť*/).

K druhoredakčním památkám však prokazatelně oproti předchozí sondě příslušejí i Kyasem zmiňovaná *Bible Boskovická* a dále *Bible Bočkova*. Jejich znění se v tomto úseku výrazněji neodlišuje od ostatních druhoredakčních památek (viz Graf č. 3E). Shoda druhoredakčních památek (nově včetně BiblBosk a BiblBoč) zůstává stále velmi vysoká,

nadále si velkou blízkost uchovávají zejména *Bible Mlynářčina* a *Bible Mikulovská* (shoda 99 %), které se však celkově od zbylých památek výrazněji nevyčleňují, pouze ojediněle užívají častěji překlad třetí redakce. I zde můžeme pozorovat převládající tendenci překládat *sacerdos* jako *kněz* (i když ve verši 2Par 31,2 ještě většina památek ponechává *pop*⁷⁹), *Dominus* jako *Pán* a přiblížit překlad latinské předloze, především doplňováním starších prvoredakčních vynechávek (srov. 2Par 31,1 *destruxerunt*: ☞ BiblOI, CardSZ, BiblWolf x *jest zbořil* BiblKrist x *zbořili* II. red, MikSZ x *sú zkazili* BiblPad, BiblKladr; 2Par 31,2 *proprio*: ☞ I. red. x *vlastniem* II. red. a MikSZ x *zvláštnie* BiblPad; 2Par 31,18 *cibi* ☞ I. red. x *pokrm* II. red. a MikSZ x *pokrmové* BiblPad, BiblKladr) a úpravou variant neodpovídajících znění Vulgáty (2Par 31,8 *ac populo Israhel: a lidu jeho* I. red. x *a lidu jeho Izrahel* II. red. a MikSZ x *i lidu izrahelskému* III. red.; 2Par 31,6 *decimas: desátek* I. red. x *desátky* II., III. red.). Druhoredakční úprava obsahuje tak jako v předchozích knihách velký počet překladů shodných s třetí redakcí, svou samostatnost si však i zde uchovává (srov. 2Par 31,1 *succideruntque: i spálil* I. red. x *a posěkali* II. red. a MikSZ x *a podsěkali* III. red.; 2Par 31,20 *Iuda: Judinu pokolení* I. red. x *Judovu pokolení* II. red., BiblKrist x *Judy* BiblPad x *Judovi* BiblKladr; 2Par 31,21 *Domini: Hospodinova* I. red. x *božiemu* II. red. a MikSZ x *páně* III. red.; 2Par 31,6 *fecerunt: skladli sú* I. red. x *naděláchu* II. red. a MikSZ x *učinili sú* III. red.; 2Par 31,10 *reliquiarum autem: a to zbytcí(ky)* I. red. x *a(j) to(ť) zbytkové* II. red. a MikSZ x *a ostatky* III. red.; 2Par 31,18 *praebeantur: dostane se* I. red. x *rozdáváše se* II. red. a MikSZ x *dáváchu se* III. red.; 2Par 31,19 *et suburbana: i v podměstí* I. red. x *a také i po sedlišťech i v předměstích*⁸⁰ II. red. a MikSZ x *i v předměstích* III. red.; 2Par 31,21 *ministerii: i v službě* I. red. x *služby* II. red. a MikSZ, *služebnosti* III. red.).

Jak předchozí výčet, tak ani graf zachycující míru shody jednotlivých památek s *Bibli Padeřovskou* (Graf č. 3F) nenaznačují Kyasem očekávaný větší příklon k třetí redakci než v předchozích knihách. Shoda s třetí redakcí se pohybuje kolem 70 % u hlavních shod⁸¹. Mezi památky nejbližší třetí redakci patří bezesporu Kyasem zmiňované *Bible Mlynářčina*, *Mikulovská* a *Starý zákon Zamojských* společně s *Bibli Kunštátskou*, míra jejich blízkosti se však výrazněji neodchyluje od zbytku druhoredakčních památek.

⁷⁹ Novější podobu *kněží* užívá pouze BiblKunšt a prvoredakční BiblKrist.

⁸⁰ Památky shodně uvádějí dva překlady, což by mohlo poukazovat k tomu, že druhoredakční úprava byla původně jen nadepsaná.

⁸¹ *Bible Padeřovská* a *Kladrubská* si udržují stále velmi blízký text, lišící se pouze odstraňováním jotace v *Bibli Kladrubské* a drobnou úpravou jména *Johiel* (BiblPad) a *Jehiel* (BiblKladr).

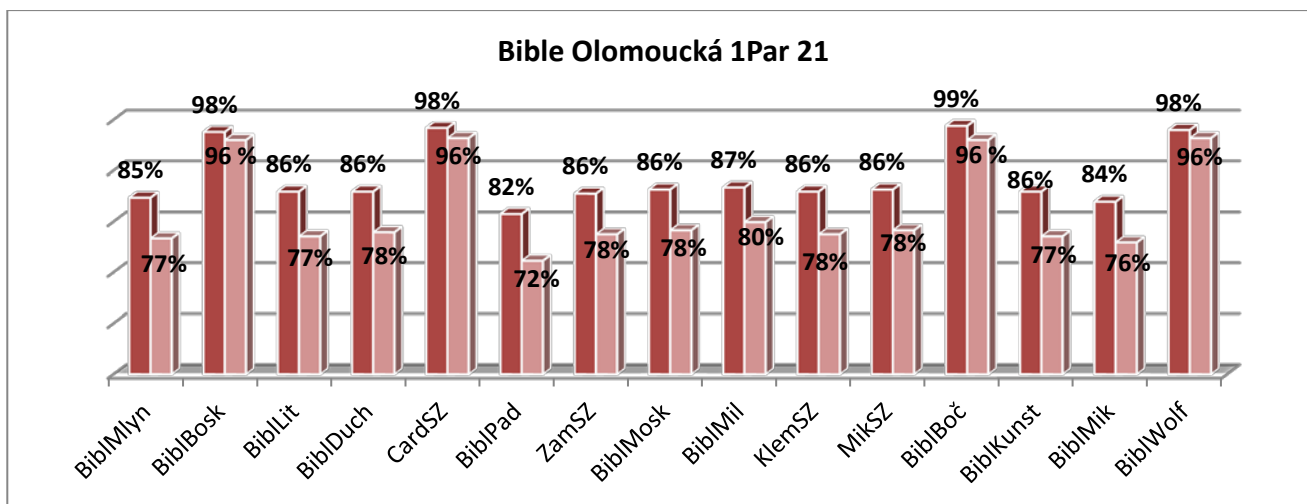
5.3.3 Shrnutí – knihy Paralipomenon

V knihách Paralipomenon nacházíme podobnou neustálenost jako v knihách Královských. Zatímco v 1Par 21 obsahují starší text vedle *Bible Olomoucké* i *Cardův Starý zákon*, *Bible Bočkova*, *Bible Boskovická* a *Bible Wolfenbüttelská*, v kap. 2Par 31 již *Bible Boskovická* a *Bible Bočkova* náležejí do skupiny mladší. Zdá se tedy, že i pro knihy Paralipomenon nebyla úprava zprvu dostatečně dostupná a nelze vyloučit, že podobné přesuny se mohou objevovat i na jiných místech, příp. i v dalších památkách. Podobně jako v knihách Královských nacházíme i zde v druhém sledovaném úseku výraznější úpravu v druhé i třetí redakci. Rozdíly však nejsou tak vysoké a mohou být částečně dány i specifickým lexikem druhého úryvku (srov. 2Par 31,14 *consecratis: přisvěcených věcí* I. red. x *posvěcených věcí* II. red. x *posvěcenými věcmi* III. red.; 2Par 31,12 *primitias: takež prvnie úrody* I. red. x *tak prvnie úrody* II. red. x *tak prvotiny* III. red.; 2Par 31,6 *decimasque sanctorum: i desátek posvěcený* I. red. x *a desátky posvátné* II. red. x *i desátky svatých* III. red.; 2Par 31,2 *et confiterentur: i zpovídali se* I. red. x *a chválili* II., III. red.)

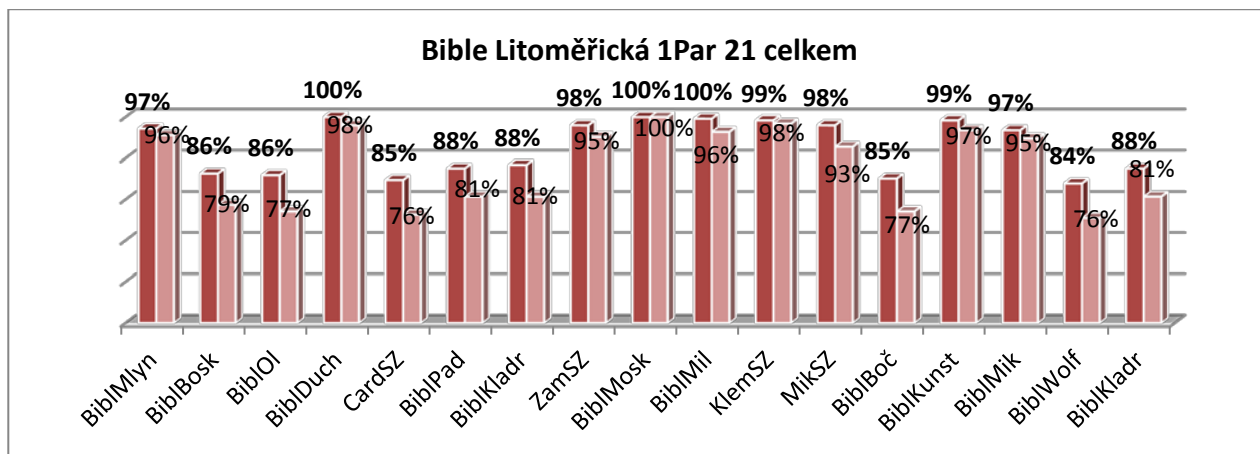
Provedená úprava druhé redakce ve shodě s třetí redakcí přibližuje text latinskému originálu, ale uchovává si svou samostatnost oproti této redakci a v míře příklonu k ní se výrazněji nevymyká dosavadním zjištěním. Nejvyšší míru shody s třetí redakcí vidíme u Kyasem zmiňovaných *Biblich Mlynářčině*, *Mikulovské* a *Starém zákonu Zamojských*, jejich vazba na třetí redakci však výrazněji nepřevyšuje zbytek druhoredakčních památek.

Graf č. 3 Míra shod pro jednotlivé památky v knihách Paralipomenon

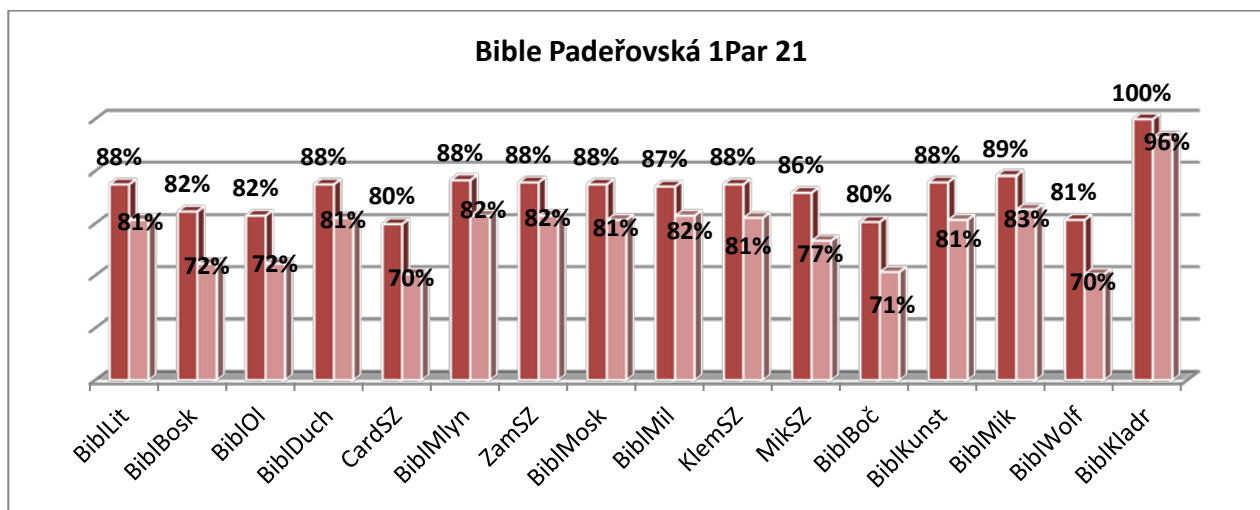
Graf č. 3A Míra shody *Bible Olomoucké* v 1Par 21 se sledovanými památkami

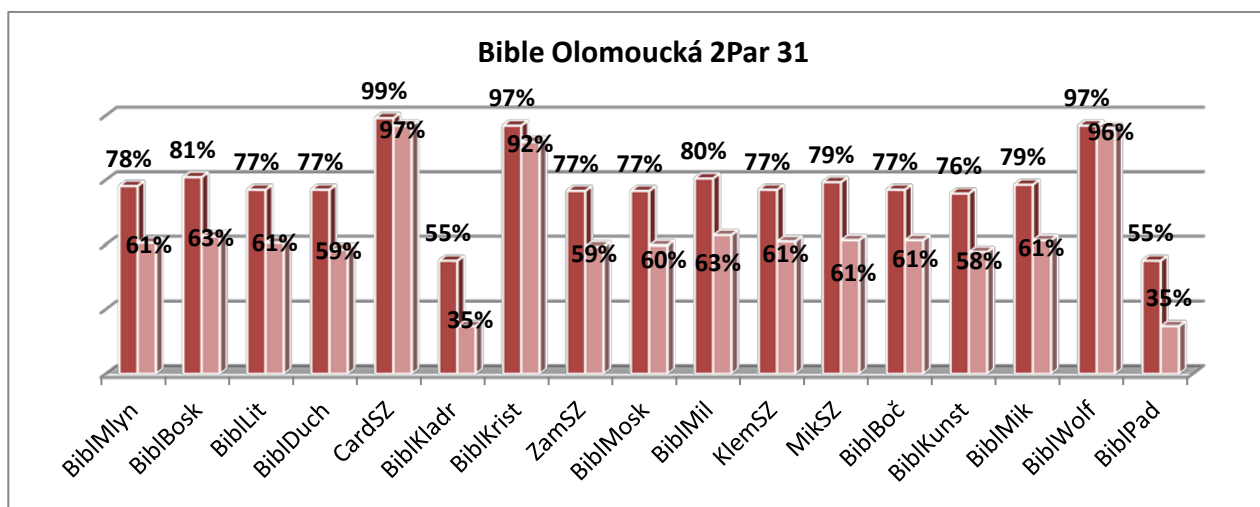
Graf č. 3B Míra shody Bible Litoměřické v 1Par 21 se sledovanými památkami

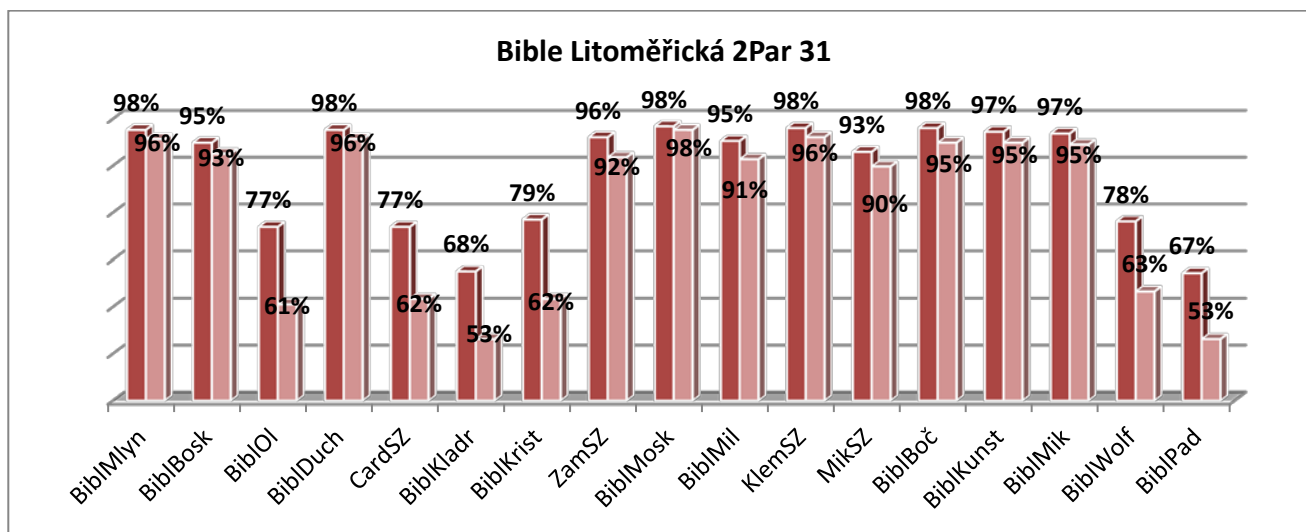
Graf č. 3C Míra shody Bible Padeřovské 1Par 21 se sledovanými památkami

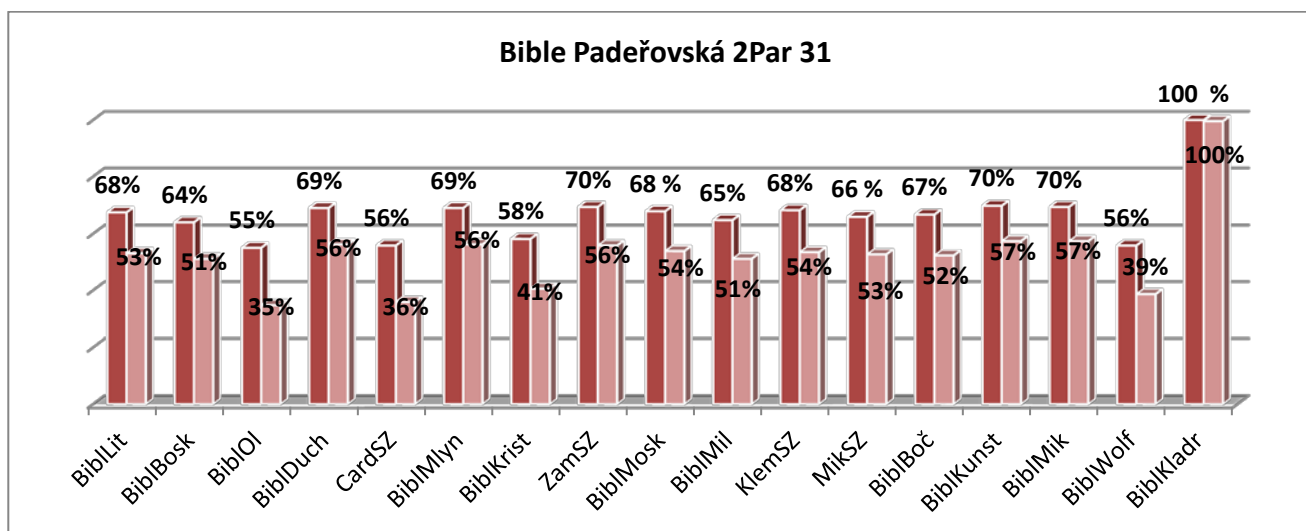
Graf č. 3D Míra shody Bible Olomoucké v 2Par 31 se sledovanými památkami

Graf č. 3E Míra shody Bible Litoměřické v 2Par 31 se sledovanými památkami

Graf č. 3F Míra shody Bible Padeřovské v 2Par 31 se sledovanými památkami

5.4 Kniha Tobiáš

Starozákonní povídka o zbožném Tobiášovi se vždy těšila velké oblibě. Její staročeskou verzi sepsal dominikánský mnich považovaný za zakladatele české prózy, autor *Života Krista Pána a Pasionálu* (jehož součástí se jeho stč. verze Tobiáše později také stala). Tento blíže neznámý dominikán vytvořil velmi svérázný a čtivý překlad. Staročeský text je tak doplněn mnoha dodanými vysvětlivkami a výklady, vkládána jsou i různá citoslovce zvolání, na řadě míst se autor nezděrá ani použít volnějšiho vyjádření⁸².

⁸² Podrobněji k jeho stylu zejm. Kyas, 1969.

Takovéto zásahy do struktury latinské předlohy nepochybně zvyšovaly čtivost českého překladu, mohly však vyvolávat nevoli u některých biblistů. Proto nepřekvapuje, že podle Kyase právě tato verze Tobiáše měla projít výraznější druhoredakční úpravou, jejímž hlavním účelem mělo být „setřít přílišnou volnost prvního překladu“⁸³. Doplňuje dále, že se tato úprava neobjevuje v *Bibli Hlaholské*, jejíž druhý díl jinak přináší druhoredakční text, starší překlad Tobiáše však má mít podle Kyase i druhoredakční *Bible Duchkova*. Naopak mladší text bychom patrně měli očekávat v CardSZ (Kyas v této souvislosti předpokládá, že prvotní překlad se zde zachoval po knihu Neh). Knihou Tobiáš také začíná starozákonní text obsažený ve *Sborníku Klementinském*. Novozákonní části tohoto sborníku Kyas přiřazuje k třetímu překladu, v případě knih starozákonních není jeho zařazení zcela přesné, proto je tato památka pro úseky v něm dochované také zařazena do souboru porovnávaných knih.

K bližší analýze byla vybrána kapitola Tob 2. Průzkum se týkal následujících památek: BiblMlyn, BiblOI, BiblLit, KlemSZ, BiblDuch, CardSZ, BiblKladr, SbKlem, ZamSZ, BiblMosk, BiblKrist, BiblMil, BiblHlah, BiblBoč, BiblMik, BiblKunšt, MikSZ, BiblBosk, BiblWolf, BiblPad, BiblKladr, BiblKrist a BiblDrážď (dochováno pouze z Vraštilova opisu).

5.4.1 Kapitola Tob 2

Druhá kapitola Tobiášovy povídky zachycuje okolnosti oslepnutí Tobiášova otce Tobita, jedná se tedy o text dějově bohatý. Samostatnost druhoredakční úpravy zachycuje Graf č. 4A.

Texty první redakce v průzkumu zastupují *Bible Drážďanská, Olomoucká, Hlaholská a Wolfenbüttelská*. Minimální rozdíl mezi představiteli mladší i starší verze prvoredakčních textů potvrzuje, že text stč. Tobiáše si dlouhodoběji uchovával svou jedinečnost (veškeré úpravy mezi texty nepřesahují 4 %, hlavních změn nejvýše 2 %). Velmi blízko k této skupině však má i *Cardův Starý zákon* (kde již Kyas počítal s textem revidovaným) a druhoredakční památky *Bible Duchkova, Klementinský Starý zákon a Bible Královny Kristiny* (upraveno v nich méně než 5 % lexikální složky textu). Tyto památky z velké části zachovávají i variantu jména *svatý Dobeš* a pro autora typická doplnění *a řka: Tob 2,2 vade: a řka: jdi* BiblDrážď, BiblOI, BiblDuch, KlemSZ, CardSZ, BiblKrist, BiblHlah, BiblWolf x *jdi* II., III. red.; *Tob 2,21 dixit: povědě a řka* BiblDrážď, BiblOI, BiblDuch, CardSZ, BiblKrist, BiblHlah, BiblWolf x *i vecě* II. red., KlemSZ x *řekl jest* III. red.). Každý z těchto tří textů vykazuje drobné odchylky od prvoredakčního textu, ovšem bez vzájemné souvislosti, lze je tak považovat jen za drobné individuální úpravy

---

⁸³ Kyas, 1997, s. 71.

a sepultura: pochovávaje těla mrtvá BiblDrážď, BiblOI, BiblLit, CardSZ, ZamSZ, BiblMosk, BiblMil, BiblBoč, BiblMik, BiblWolf, BiblBosk x *pochováváše* BiblMlyn, KlemSZ, BiblDuch, BiblKrist, BiblHlah, BiblKunšt x *pro pochovávanie mrtvých* MikSZ x *ot pohřbu* BiblPad; Tob 2,12 *evenire illi:* I., II. red. x *aby se jemu přihodilo* BiblPad, BiblKladr; Tob 2,15 *vitam eius:* BiblDrážď, BiblOI, KlemSZ, BiblDuch, CardSZ, BiblKrist, BiblHlah, BiblWolf x *dobrému životu jeho* BiblMlyn, BiblLit, ZamSZ, BiblMosk, BiblMil, BiblBoč, BiblMik, BiblKunšt, BiblBosk, MikSZ x *životu jeho* BiblPad).

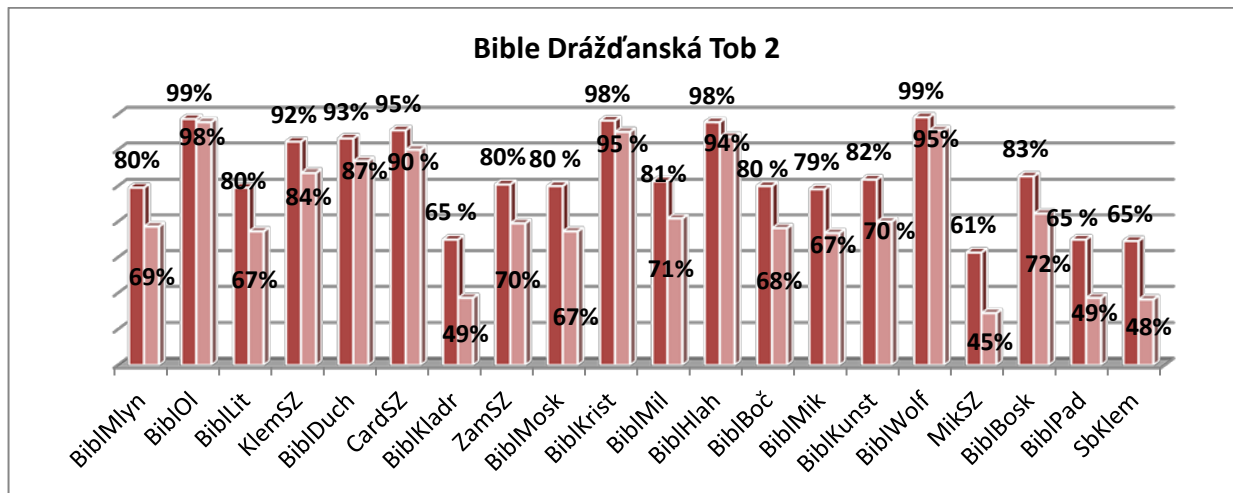
Samostatnější postavení si tradičně udržuje pouze kompilovaný *Starý zákon Mikulovský* (srov. Tob 2,1: *post haec vero: potom* I. red. x *potom pak* II., III. red. x *tehdy potom* MikSZ; Tob 2,1 *dies festus Domini: jeden den hodů velikého* BiblDrážď, BiblOI, KlemSZ, BiblDuch, CardSZ, BiblKrist, BiblHlah, BiblWolf x *jeden den hodů božieho* BiblMlyn, BiblLit, ZamSZ, BiblMosk, BiblMil, BiblBoč, BiblMik, BiblKunšt, BiblBosk x *den sváteční páně* III. red. x *den sváteční boží* MikSZ; Tob 2,2 *Deum: Boha* I., II., III. red. x *Pána Boha* MikSZ; Tob 2,2 *ut epulentur: ať s námi jedie* BiblDrážď, BiblOI, KlemSZ, BiblDuch, CardSZ, BiblKrist, BiblHlah, BiblWolf x *ať s námi hodují* BiblMlyn, BiblLit, ZamSZ, BiblMosk, BiblMil, BiblBoč, BiblMik, BiblKunšt, BiblBosk, III. red. x *ať s námi pohodují* MikSZ).

5.4.2 Shrnutí – Kniha Tobiáš

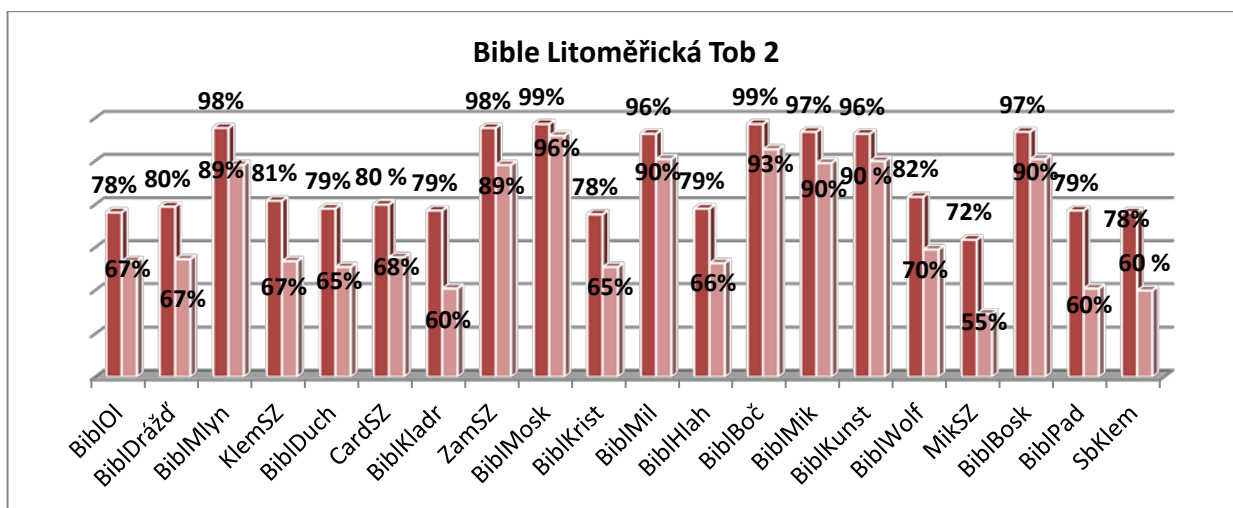
Druhoredakční úprava zachovává podobnou míru úprav jako v knihách Královských (upraveno zhruba 20 % textu; úprava třetí redakce 35 %). Starší nerevidovaný text si však ponechává z druhoredakčních památek i *Bible Duchkova* a *Klementinský Starý zákon*, obsahující v předchozích úsecích text revidovaný a Cardův *Starý zákon* a *Bible královny Kristiny*. Druhoredakční úprava tradičně přibližuje text latinské Vulgátě, nekopíruje však znění třetí. SbKlem ve sledovaném úseku už obsahuje mladší text třetí redakce.

Graf č. 4 Míra shod pro jednotlivé památky v knize Tobiaš

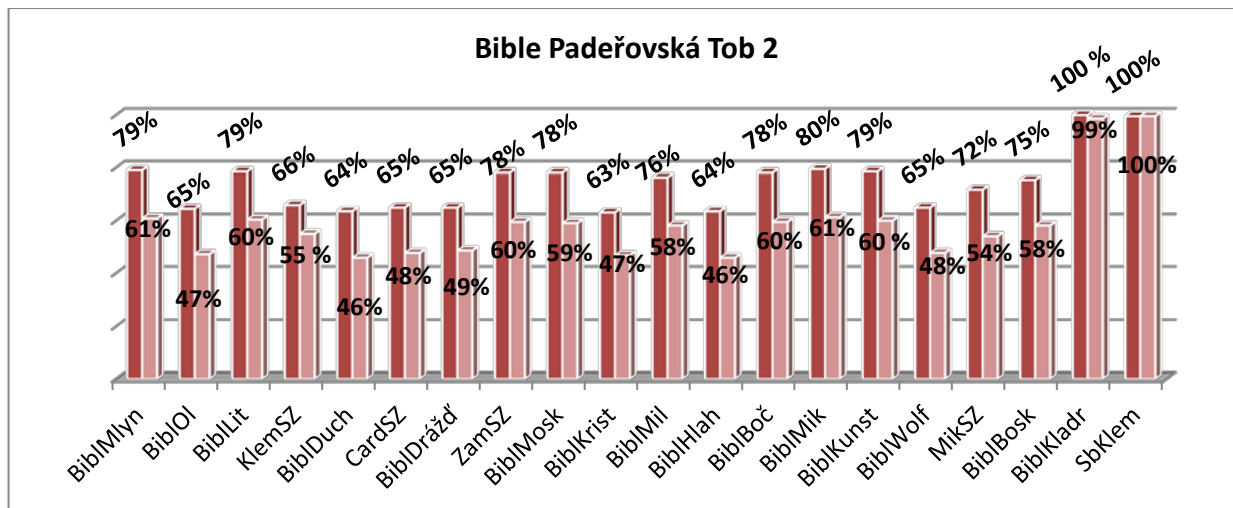
Graf č. 4A Míra shody Bible Drážďanské v Tob 2 se sledovanými památkami

Graf č. 4B Míra shody Bible Litoměřické v Tob 2 se sledovanými památkami

Graf č. 4C Míra shody Bible Padeřovské v Tob 2 se sledovanými památkami

5.5 Kniha Jób

Starozákonní kniha o věrném Jobovi přináší zamyšlení nad lidským utrpením. První přetlumočení tohoto textu hodnotil V. Kyas jako provedené „vcelku se zdarem“⁸⁷. Jeho autor však neužíval tolik vysvětlivek a doplňků jako překladatel Tobiáše. V případě redakce druhé počítá i proto Kyas pouze s drobnější úpravou. Tento upravený text měla obsahovat i smíšená *Bible Hlaholská*. Dále jmenovitě zmiňuje přítomnost této revize v *Bibli Kunštátské, Mikulovské a Cardově Starém zákonu*.

Pro náš průzkum jsme si zvolili 1. kapitolu knihy Job. Sledovány byly tyto památky: BiblOl, BiblHlah, BiblLit, BiblDuch, CardSZ, BiblKladr, BiblKrist, ZamSZ, BiblMosk, BiblMil, KlemSZ, MikSZ, BiblBoč, BiblKunšt, BiblMik, SbKlem, BiblWolf, BiblPad a BiblKladr.

5.5.1 Kapitola Job 1

První kapitola je dějově bohatá: představuje Joba jako velmi zbožného bohatého člověka a popisuje jeho náhlé ztráty. Vztah první a druhé redakce shrnuje několik grafů. Nejprve byl v rámci nich vymezen vztah k první redakci (tu v našem přehledu reprezentují *Bible Olomoucká* a *Bible Wolfenbüttelská*), viz Graf č. 5A.

Druhoredakční úprava si i v knize Job udržuje stabilní výši obdobného rozsahu jako v knihách Paralipomenon (změněno je 20 % lexikální složky, drobné modifikace dosahují zhruba 30 %). Oproti tomu obě sledované památky prvoredakční obsahují text velmi jednotný (*Bible Wolfenbüttelská* opět pouze obměňuje na několika místech původní znění: Job 1,16 *puerosque: pastuchy* I., II. red. x *sluhy* III. red. x *sluhami* BiblWolf; Job 1,22 *locutus est: mluvil* I. red., III. red. x *promluvil jest* II. red., BiblWolf).

Třetí překlad šel tradičně oproti druhoredakční úpravě v přeměně textu mnohem dále (upraveno zhruba 40 % textu, drobné úpravy zasahují až 50 % textu). Úprava třetí redakce zůstává nadále velmi jednotná (oba zkoumané rukopisy BiblPad a BiblKladr překládají text až na vývojové posuny i zde zcela shodně), text třetí redakce obsahuje ve zkoumaném vzorku i *Sborník Klementinský*.

Také druhoredakční památky obsahují navzájem velmi blízké znění textu (viz Graf č. 5B). V centru druhoredakční úpravy nadále nacházíme především prameny *Bible Litoměřická, Milánská, Duchkova, Kunštátská* a *Bočkova* (shoda do 98 % u hlavních změn). Velmi blízký

---

⁸⁷ Viz Kyas, 1997, s. 45.

text pak obsahují památky *Cardova Starého zákonu*, *Bible Hlaholské* a *Bible Moskevské*. Potvrzují se tedy Kyasovy výše zmiňované údaje o těchto památkách. Jen velmi malou odchylku nacházíme také v *Bibli Mlynářčině* a v tradičně velmi blízké *Bibli Mikulovské* (vzájemná shoda dosahuje 98 % při započtení hlavních změn, veškeré odchylky nepřesahují 3 %). Obě památky se odlišují především důslednějším rušením nesignalizovaných vysvětlivek (považovaných první revizí patrně za součást textu: srov. Job 1,1 *Hus: ježto Hus jmě* I. red. x *ježto slove Hus* II. red. x *Hus* BiblMlyn, BiblMik, III. red.). Tuto větší důslednost mají obě památky společně se *Starým zákonem Zamojských*, jedinou výrazněji odlišnou památkou (odchylka od BiblLit dosahuje 10 % u hlavních změn). Tato památka samostatně přibližuje text na některých místech latinské předloze (srov. např. Job 1,1 *recedens: otchýliv sě* I. red. x *otchyluje sě* II. red. x *odstupující* ZamSZ x *otcházející* III. red.; Job 1,3 *Orientales: jižto bydléchu na vzchod sluncě* I. red., II. red. x *na vzchod sluncě* ZamSZ x *na vzchod sluneční* III. red.; Job 1,4 *filiu eius: synové jeho spolu* I., II. red. x *synové jeho* ZamSZ, III. red.; Job 1,4 *per domos unusquisque: v svých domiech* I. red. x *v svých domiech každý jich* II. red. x *po domiech každý z nich* ZamSZ x *po domiech každý* III. red.; Job 1,4 *vocabant: a k sobě zváchu* I. red. x *zváchu* II. red. x *zoviechu* ZamSZ x *zváváchu* III. red.).

Jistou samostatnost nacházíme i v *Klementinském Starém zákonu* a *Bibli Hlaholské*. V těchto případech se však jedná pouze o individuální náhrady některých lexémů (*vecě – řekl, máťě – matka* apod). Také smíšený *Mikulovský Stará zákon* se zde výrazněji neodchyluje od druhoredakčního překladu, text upravuje spíše ojediněle (srov. Job 1,5 *ne ... benedixerint Deo: a nětco zlého pomyslé* I, II. red. x *a nětco zlého myslé* MikSZ x *a nedobrořečili Bohu* III. red.; Job 1,6 *venissent: když biechu přišli* I., II., III. red. x *přišli sú* MikSZ)

Třetí redakce se shoduje s druhým překladem zhruba v 75 % (viz Graf č. 5C). Ani v knize Job se tak vztah obou překladů výrazněji nemění a druhá redakce si i zde uchovává svou samostatnost (srov. Job 1,8 *et rectus: a spravedlný* I. red. x *a (u)přierný* II. red. x *a pravý* III. red.; Job 1,5 *cumque in orbem: a když toho času* BiblOI, BiblKrist, KlemSZ, BiblMik (radováno) x *a když dnové* BiblHlah *a když toho kvasu* BiblLit, BiblDuch, CardSZ, BiblMil, MikSZ, BiblBoč, BiblKunšt x *a když vókol* BiblPad; Job 1,6 *coram Domino: před Hospodinem* I. red. x *před Bohem* II. red. x *před Pánem* III. red.; Job 1,7 *et perambulavi eam: a zchodil sem ji* I. red. x *i přešel jsem* II. red. x *a přecházel sem* ZamSZ x *a prošel jsem ji* III. red.; Job 1,12 *dixit ergo: i odpověděv, vece* BiblOI, BiblMik (radování?) x *protož vece* II. red. x *vece jemu* BiblKrist x *i řekl jest* KlemSZ x *tehdy řekl jest* III. red.). Nepochybně v souvislosti s obsahem

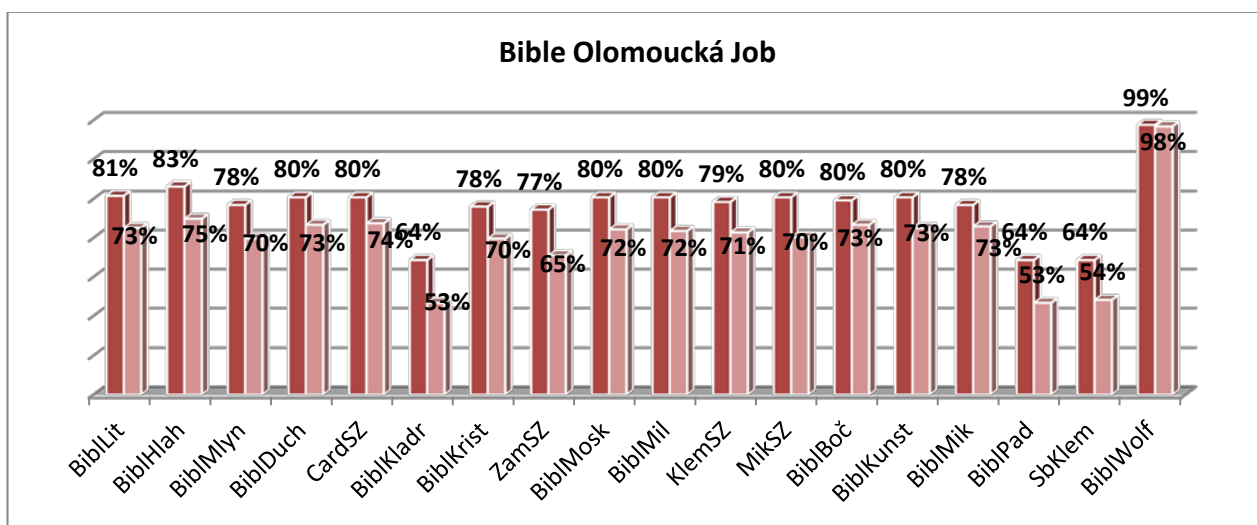
srovnávaného textu se úprava třetí redakce velmi výrazně dotýká zejména slovesné složky (u substantiv dosahuje míra shody obou redakcí 85 %, u sloves pouze 65 %; srov. Job 1,2 *natique sunt ei: i urodil se jemu I., II. red. x i narodil se jemu III. red.*; Job 1,7 *perambulavi eam: a zchodil sem ji I. red. x i přešel sem ji II. red. x a přecházel jsem ji ZamSZ x a prošel sem ji III. red.*; Job 1,20 *adoravit: klaněje se Hospodinu I. red. x a pomodliv se II. red. x modlil se jest III. red.*).

5.5.2 Shrnutí – kniha Jób

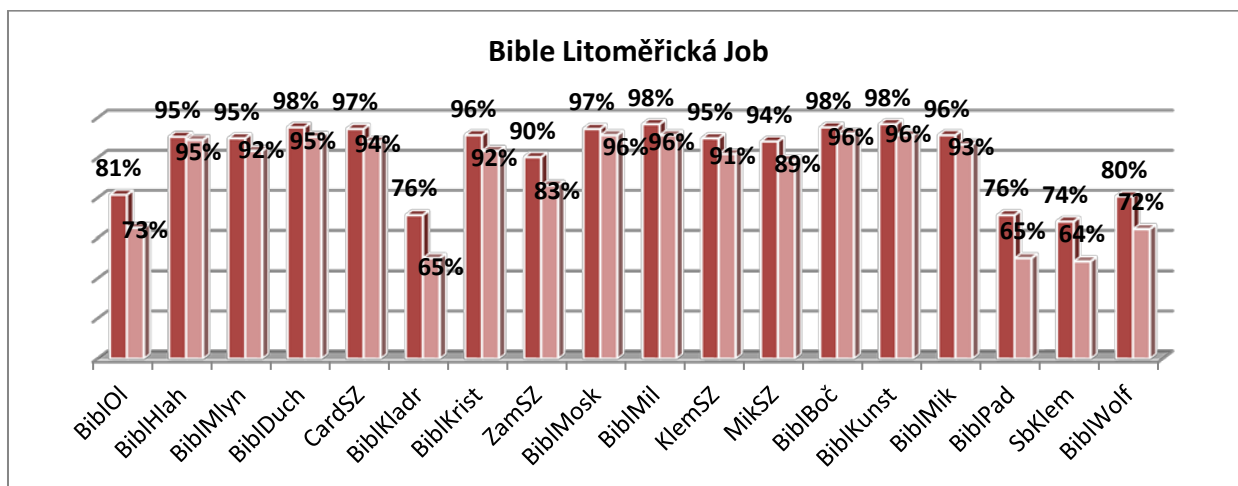
Druhoredakční úprava si v knize Job udržuje stabilní výši obdobného rozsahu jako v knihách Paralipomenon (změněno je 20 % lexikální složky, drobné modifikace dosahují zhruba 30 %). Třetí překlad šel tradičně v přeměně textu mnohem dále (upraveno zhruba 40 % textu, drobné úpravy zasahují až 50 % textu). Nadále můžeme sledovat i velikou jednotnost mezi druhoredakčními památkami. Mezi památky stojícími ve středu redakce patří nadále zejména *Bible Litoměřická, Milánská, Duchkova a Kunštátská* (shoda kolem 98 % u hlavních změn). Velmi blízký text nacházíme i v *Cardově Starém zákonu, Bibli Hlaholské a Bibli Moskevské*. Částečnou, byť drobnou výlučnost si také v knize Jób uchovává *Bible Mlynářčina* a s ní úzce spjatá *Bible Mikulovská*.

Graf č. 5 Míra shod pro jednotlivé památky v knize Job

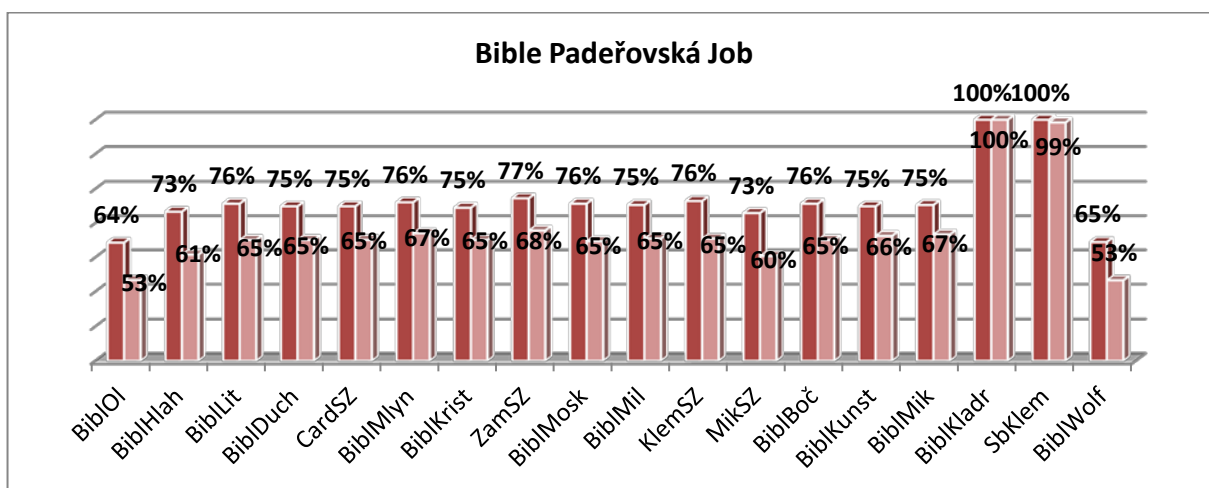
Graf č. 5A Míra shody Bible Olomoucké v Job 1 se sledovanými památkami

Graf č. 5B Míra shody *Bible Litoměřické* v Job 1 se sledovanými památkami

Graf č. 5C Míra shody *Bible Padeřovské* v Job 1 se sledovanými památkami

5.6 Kniha Moudrosti

Sapienční knihy patří do okruhu mudroslovných knih, připisovaných tradicí králi Šalomounovi. První staročeský překlad přeložil tentýž překladatel jako knihy Kaz, Pís a Sir (typické pro něj byly zejména překlady *arrogans – purný* a *hypocrita – pochlebník*). V případě druhého překladu počítá Kyas s upravenou verzí Mdr pro Bible druhé fáze, kam konkrétně zařazuje *Bibli Litoměřickou*⁸⁸. Náznaky této revize spatřuje však již v některých překladech *Bible Hlaholské* a *Dobrovského Starého Zákona*. Také *Bible Kunštátská* má v tomto úseku ještě obsahovat text prvoredakční. Samostatnější úpravu nachází Kyas v *Bibli Mikulovské* a ve *sborníku Mikulovském*.

⁸⁸ Kyas, 1997, s. 91..

Pro náš průzkum jsme si vybrali úsek Mdr 9, zachycující modlitbu za získání moudrosti. Sledovány byly tyto památky: BiblDrážď, BiblOl, BiblHlah, BiblLit, BiblDuch, BiblMlyn, BiblKladr, BiblMil, BiblMosk, SbMik_1466, SbKlem, BiblBoč, BiblKunšt, BiblMik, BiblPad, BiblWolf. Přidána byla i třetiredakční *Bible Dlouhoveského*, pro kterou V. Kyas v tomto úseku také počítal s druhoredakčním překladem (Kyas, 1997, s. 113).

5.6.1 Kapitola Mdr 9

Porovnání jednotlivých památek naznačilo několik odlišností od předchozích knih (viz Graf č. 6A). Prvoredakční památky reprezentované BiblOl, BiblDrážď a BiblHlah obsahují velmi jednotný text (s typickými překlady *Dominus – Hospodin*). Velmi blízko k těmto památkám má i Kyasem zmiňovaná *Bible Kunštátská*. Její text však ve sledovaném úseku nevykazuje všechny rysy prvoredakčního textu. Text je zde již částečně nahrazován překladem mladším (nesoustavně je též užíváno novějšího *Pán, Bóh za Hospodin*) a dochází i k dalším nesoustavným obměnám (srov. Mdr 9,11 *intellegit: (u)rozumie* I. red. x *všemu rozumie* II. red., BiblKunšt x *rozumie* III. red.; Mdr 9,11 *in operibus: v činech* I. red. x *v skutciech* II, III. red., BiblKunšt; Mdr 9,12 *dignus: dostojen* I., II. red. x *hoden* III. red., Kunšt; Mdr 9,15 *corrumpitur: nakažené* I. red. x *porušené* II. red. x *ukázané* BiblKunšt x *kteř se porušuje* III. red.). Předloha, kterou písař *Bible Kunštátské* dostal, byla patrně velmi nekvalitní, obsahující možná i částečnou druhoredakční úpravu připisanou způsobem meziřádkových nebo marginálních glos. Soudit tak lze podle jeho opakovaných zápisů některých vět (a to i nestejného znění: srov. Mdr 9,6: *a odběhne tvá múdrost a nice nebude domněn. A ty si mě zvolil králem nad tvým lidem i súdcem tvých synów i tvých dcer a kázal si mi člověčími (sic!) a odběhne od něho tvá múdrost a nice nebude domněn. A ty si mě zvolil králem nad tvým lidem i súdci tvých synów i tvých dcer a kázal si mi dělati chrám na tvé svaté hoře.* BiblKunšt) a nesprávného řazení některých pasáží (např. za textem ve verši Mdr 9,9 *což jest libé tobě* připsal *ktož sú se tobě líbili*, což je ale až úryvek z následujícího verše). Všechny ostatní památky však již obsahují text výrazněji revidovaný (viz Graf č. 6B). Poprvé však můžeme sledovat, že kromě *Bible Duchkovy*, tradičně spjaté s *Bibli Litoměřickou*, se ostatní druhoredakční památky blíží spíše úpravě *Bible Mlynářčiny* (viz Graf č. 6B).

Druhoredakční úprava se překvapivě objevuje i v *Bibli Kladrubské*. Poprvé se text této památky třetí redakce odchyluje od znění *Bible Padeřovské*. Shodný text přitom obsahuje i další třetiredakční památka, *Bible Dlouhoveského* – nejedná se tedy jen o izolovanou ztrátu

předlohy. Dodatečný průzkum prokázal tuto revizi i v *Bibli Hodějovské*, tj. památce, kterou P. Freitinger řadí do mladší revidované skupiny *Bible Kladrubské*. Patrně však nebude možné tuto zvláštnost připsat celé této skupině – další z památek sem spadajících, *Bible Talmberská*, má tradiční znění *Bible Padeřovské*. Celou situaci tak bude ještě nutné blíže prozkoumat na pozadí většího počtu památek třetí redakce.

Vedle zmiňovaných památek třetí redakce mají k textu *Bible Mlynářčiny* velmi blízko prameny *Bible Milánská*, *Sborník Klementinský*, *Bible Bočkova* a také Kyasem zmiňované *Bible Mikulovská* (shoda u hlavních změn přesahuje 96 %, drobné úpravy nepřesahují 8 %) a *sborník Mikulovský* (shoda s BiblMlyn 97 % u hlavních změn, 96 % u drobných změn). Rovněž k druhé redakci přecházející *Bibli Wolfenbüttelskou* je možné přiřadit do blízkosti této památky. *Bibli Mlynářčinu* je proto možné pro tento úsek považovat za znění základní. Dokonce si uchovává trochu vyšší míru odlišnosti od třetí redakce než obě Bible Duchkovy (srov. např. Mdr 9,1 *miseri cordiae: tv(m)ého milosrdie* BiblDrážď, BiblOI x *všeho milosrdie* BiblMlyn, BiblKladr, BiblMosk, SbKlem, BiblBoč, BiblMik, BiblMil x *všeho milosrdenstvie* BiblLit, BiblDuch, SbMik_1466 x *milosrdenstvie* BiblPad; *terrarum: zemský* BiblOI, BiblDrážď, BiblDlouh, BiblHlah, BiblMlyn, BiblKladr, BiblMosk, SbMik_1466, SbKlem, BiblBoč, BiblKunšt, BiblMik, BiblMil x *zemi* BiblLit, BiblDuch, BiblPad).

Příbuznost druhé revize a třetího překladu je tradičně velmi vysoká (viz Graf č. 6C), i zde však nacházíme odchylná znění, která napovídají, že ji nelze považovat pouze za přejímku z třetí redakce (srov. Mdr 9,14 *providentiae: dómysl* I. red. x *obmyšľovanie* II. red., BiblKladr x *opatrnost* BiblPad; Mdr 9,15 *quod corrumpitur: nakažené* I. red. x *porušené* II. red. typu BiblMlyn, BiblKladr x *obtiežené porušeného* BiblLit, BiblDuch x *keréž sě porušuje* BiblPad; Mdr 9,15 *sensum: a smysl* I. red. x *rozum toho* II. red., BiblKladr x *mysl toho* BiblPad; Mdr 9,18 *didicerunt*⁸⁹: *sě učie* I. red. x *naučili sú sě* II. red., BiblKladr x *učiti sě budú* BiblPad).

5.6.2 Shrnutí – Kniha Moudrosti

Data pro Mdr 9 zachycují několik výlučností. Prvoredakční památky reprezentované v Mdr 9 Biblemi *Olomouckou*, *Drážďanskou* a *Hlaholskou* obsahují velmi jednotný text, blízko však k těmto památkám má i *Bible Kunštátská* (shoda s BiblOI 92 %). O její příslušnosti k první redakci se zmiňoval již Kyas. Text této památky však již byl ve sledovaném úseku částečně

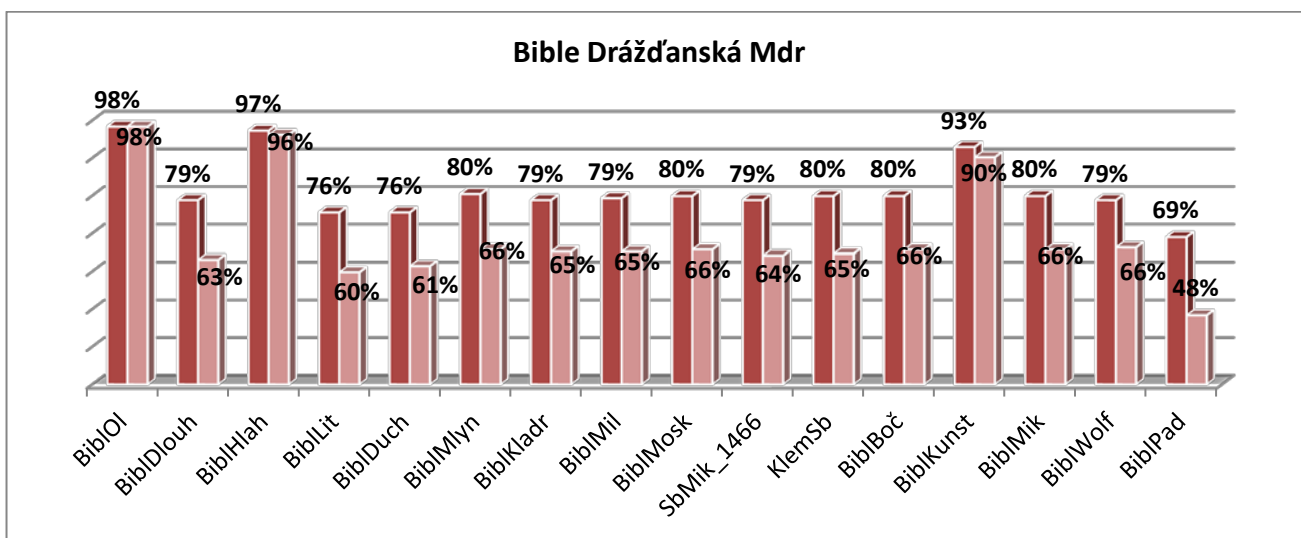
⁸⁹ Lat. varianty *didicerint*, *didicerent*.

kontaminován druhým překladem a nesl výrazné stopy porušení zapříčiněné nekvalitní, pravděpodobně glosovanou předlohou.

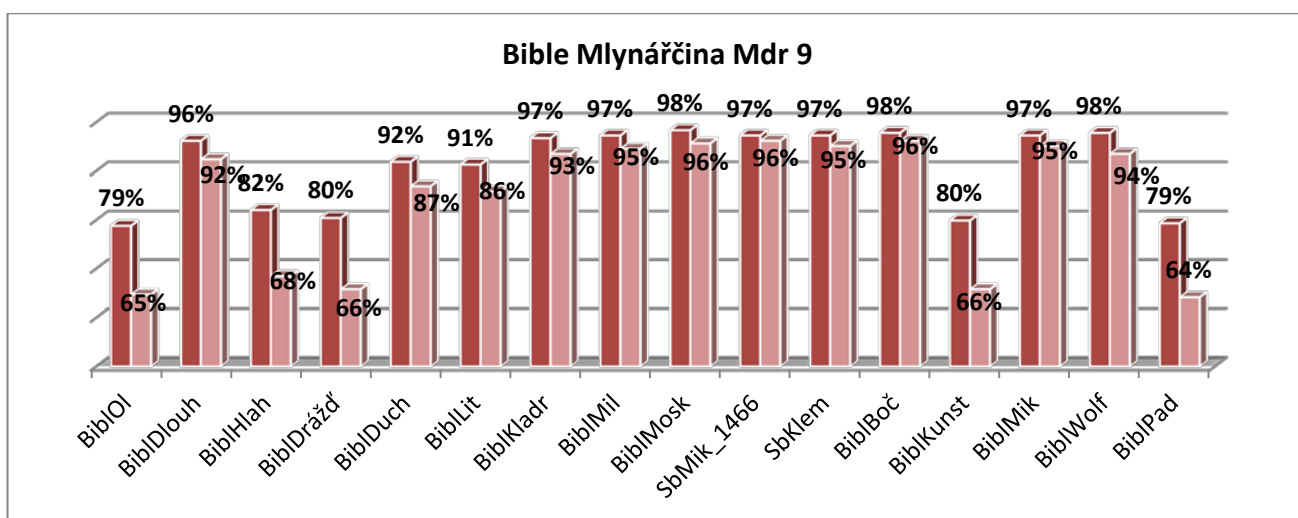
Netypické je však i rozložení druhoredakčních textů. Obě Bible Duchkovy, nesoucí dosud nejtypičtější text druhé redakce, se od zbytku skupiny odklánějí. Naopak dosud samostatnější *Bibli Mlynářčinu* je zde možné považovat za nejtypičtějšího představitele celé redakce. V souladu s hlavní skupinou druhoredakčních Biblí překládají také některé Bible třetí redakce. Vedle Kyasem zmiňované *Bible Dlouhoveského* jsou to minimálně *Bible Kladrubská* a *Bible Hodějovská*.

Graf č. 6 Míra shod pro jednotlivé památky v knize Moudrosti

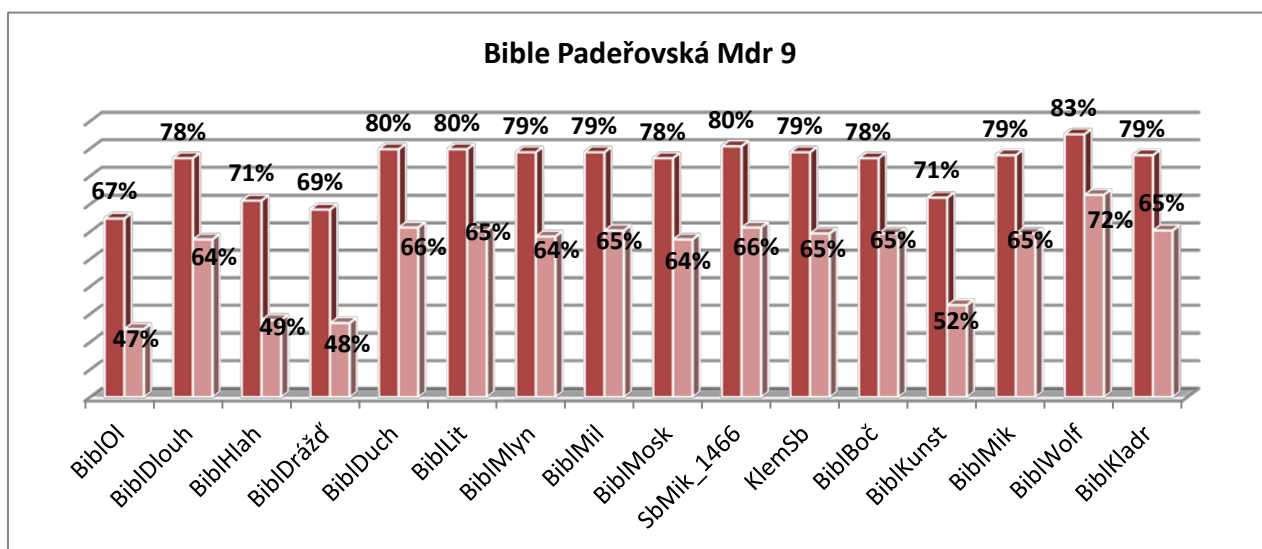
Graf č. 6A Míra shody *Bible Drážďanské* v Mdr 9 se sledovanými památkami

Graf č. 6B Míra shody *Bible Mlynářčiny* v Mdr 9 se sledovanými památkami

Graf č. 6C Míra shody Bible Padeřovské v Mdr 9 se sledovanými památkami

5.7 Knihy prorocké

Prorocké knihy tvoří relativně samostatnou část Starého zákona. Jsou též významným svorníkem s texty novozákonními. Jejich často alegorický jazyk přitom nutně klade na překladatele velké nároky. Prvotní staročeský překlad prorockých knih je patrně dílem jediného autora. Svědčí o tom jednotná překladatelská technika⁹⁰. O komplikovanosti předkládaného textu nás přesvědčuje i větší množství neologismů, které byly pro překlad vytvořeny. Tato prvotní verze byla poměrně zdařilá, velmi hojně užívané opakování předložek před adjektivy a zájmeny jí dodávalo zvláštní ráz (srov. např. Jr 1,9: *aj toť dal sem slova má v usta v tvá BiblDražď*; Jr 1,12: *neb bdieti budu já v slově v mém BiblDražď*). Přesto však tento překlad musel na začátku nového století působit již zastarale a autoři druhého překladu si toho byli patrně vědomi – prorocké knihy měly podle Kyase projít výraznější úpravou. Hovoří přitom o revizích dvou: vedle druhoredakční úpravy, kterou jmenovitě předpokládá také v *Bibli Kunštátské* a dosud prvoredakčním *Dobrovského Starém zákonu*, měly být prorocké knihy upraveny ještě jednou, a to samostatnou úpravou *Bible Mikulovské*, výrazněji se přibližující třetí redakci⁹¹.

Pro náš průzkum byly analyzovány kapitoly Jr 1 a Za 5. Sledovány byly tyto památky: BiblOl, BiblDražď/Pror⁹², BiblLit, DobrSZ, BiblMlyn, BiblKladr, BiblMosk, BiblMil, BiblBoč,

⁹⁰ Podrobněji viz Kyas, 1971, s. 36–38.

⁹¹ Viz Kyas, 1997, s. 91.

⁹² Prvotní text byl pro tento úsek zachován jen útržkovitě, proto byl na chybějících místech doplněn textem Proroků rožmberských. Jejich znění zachovává původní podobu překladu velmi věrně.

BiblKunšt, BiblMik, ProrMI a BiblPad (v BiblWolf prokázán již dřívějším průzkumem prvoredakční text⁹³).

5.7.1 Jeremiáš

První kapitola knihy Jeremiáš zachycuje Jeremiášovo povolání pro Boží službu. Vztah sledovaných památek k prvnímu překladu dokumentuje Graf č. 7A.

Prvotní překlad prošel i v rámci mladší prvoredakční revize jen drobnou revizí (shoda s BiblOI téměř 98 %). Také druhoredakční úprava se rozsahem výrazněji neodchylovala od předchozích knih, naopak patřila spíše k nižším (upraveno zhruba 12 % lexémů, drobných úprav do 20 %). Třetí redakce upravila necelých 30 % textu. Již z tohoto prvního grafu je patrná větší samostatnost *Bible Mikulovské*. To potvrdilo i detailnější porovnání druhoredakčních památek (viz Graf č. 7B).

Většina druhoredakčních památek obsahuje i v knize Jeremiáš velmi blízký text. Do jádra skupiny stále můžeme řadit zejména *Bibli Duchkovu a Litoměřickou*, téměř totožný text nacházíme i v Kyasem zmiňovaných DobrSZ a BiblKunšt. Tyto památky nepochybně uchovávají nejpůvodnější text, netradičně zachovávající dokonce ještě podobu *Hospodin* za *Dominus*. Poprvé do této skupiny patří i *Bible Mlynářčina*, dosud překládající ve shodě s *Bibli Mikulovskou*. Zbylé druhoredakční památky *Bible Moskevská, Milánská, Bočkova a Malí proroci* již text částečně samostatně upravují (jedná se o individuální úpravy jednotlivých textů, vesměs ve shodě s třetí redakcí). Většina druhoredakčních památek obsahuje i společnou rozsáhlejší výpustku ve verši Jr 1,5 (text doplněn pouze v DobrSZ a BiblBoč a BiblMil: *sanctificavi te, et prophetam in gentibus dedi te: osvětil sem tě a proroka v lidech dal sem tě* Pror, BiblOI, BiblWolf x *osvětil sem tě* BiblMlyn, BiblLit, BiblMil, BiblKunšt, ProrMI x *posvětil sem tebe proroka v národiech dal sem tě* DobrSZ, BiblMosk, BiblBoč, BiblMik x *osvětil sem tě a proroka v národiech dal sem tě* BiblPad, BiblKladr). Druhoredakční úprava doplňuje některé vynechávky předchozího překladu (Jr 1,15 *et super omnes: ☩* BiblOI, BiblDrážď x *všech* ostatní). Nadále také přibližuje znění latinské předloze (Jr 1,8 *a facie eorum: jich* BiblOI, BiblDrážď x *od obličejů jich* BiblMlyn, DobrSZ, BiblLit, BiblDuch, BiblMosk, BiblMil, BiblBoč, BiblKunšt, BiblMik, ProrMI, BiblMik x *od tváří jich* BiblKladr; Jr 1,10 *et dissipēs: a zahubil* BiblOI, Pror x *a rozmetal* BiblMlyn, DobrSZ, BiblLit, BiblDuch, BiblMosk, BiblMil, BiblBoč,

---

⁹³ Viz Pytlíková – Sobalíková, 2005.

BibIKunšt, BibIMik, ProrMI x *a rozptýlil* BibIKladr, BibIMik). V žádném z těchto směrů však není tato druhoredakční úprava ještě důsledná.

Kyasem předpokládané vyčlenění *Bible Mikulovské* je zde velmi výrazné. Tato Bible se skutečně větší měrou přimyká k třetímu překladu (dosahuje 90 % shody s tímto textem, srov. Graf č. 7C), zároveň se však nejedná o jediný zdroj jejích úprav (srov. Jr 1,19 *ut liberem te: abych tě zprostil* I. red. x *abych tě vyprostil* II. red. x *abych tě vysvobodil* III. red. x *abych zprostil tě* BibIMik; Jr 1,18 *terrae: zemskému* I., II., III. red. x *země* BibIMik; Jr 1,17 *faciam: obličejte jich* I., II., III. red. x *tvář jich* BibIMik, ProrMI; Jr 1,15 *in introitu: u veščí* I., II. red. x *u vjití* III. red. x *u vchodu* BibIMik).

5.7.2 Kapitola Zachariáš 5

Kniha Zachariáš reprezentuje v našem průzkumu tzv. malé proroky. Vztah první a druhé redakce přibližuje Graf č. 7D (vzhledem k nedochovanosti *Bible Drážďanské* zde první redakci reprezentují *Bible Olomoucká* a *Bible Boskovická*).

Druhoredakční úprava v knize Zachariáš odpovídá výsledkům zjištěným pro knihu Jeremiáš (druhoredakční úprava upravuje zhruba 12 % hlavních lexémů, třetí redakce necelých 30 %). Také jednotnost úpravy je stále vysoká (viz Graf 7E).

Blížkost ústředních textů druhé redakce (BibLit, BibIDuch, BibMil a BibIKunšt) nadále přesahuje 98 %, stále také část památek uchovává starší překlad *Hospodin* (BibIMlyn, DobrSZ, BibBoč). Samostatnost *Bible Mikulovské* není v Zachariáši tak výrazná, své částečně samostatné postavení si však udržuje (srov. Za 5,4 *Dominus: Hospodin* I. red. x *Hospodin Buoh* BibIMlyn, DobrSZ, BibBoč x *pán* BibLit, BibIDuch, BibIMosk, BibMil, BibIKunšt, ProrML, III. red. x *Pán buoh* BibIMik; Za 5,6 *haec est amphora: toť jest čbán* I., II., III. red. x *i vece toť jest čbán* BibIMik; Za 5,3 *maledictio: prokletie* BibIOI, BibIMlyn, DobrSZ, BibLit, BibIDuch, BibIMosk, BibMil, BibBoč, BibIKunšt, ProrMI x *zlořečenstvie* BibIMik, BibIKladr.

Zástupci třetí redakce, *Bible Padeřovská* a *Bible Kladrubská*, reprodukují text třetí redakce nadále velmi jednotně (vzájemná shoda obou památek 98 % činí u hlavních změn, viz Graf č. 7F). Míra shody II. a III. redakce zůstává v kapitole Za 5 na obdobné výši jako v knize Jr 1.

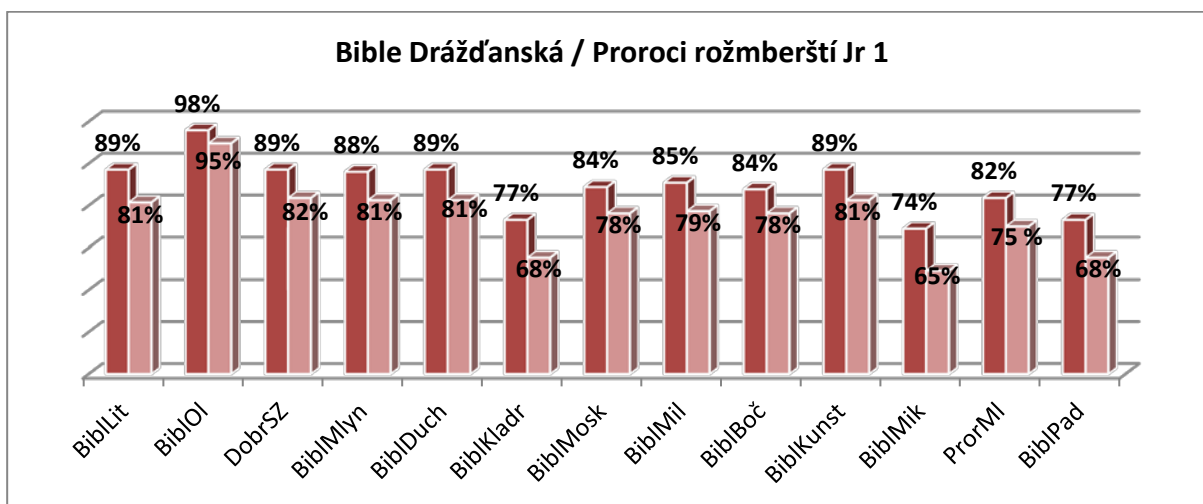
5.7.3 Shrnutí – Knihy prorocké

V knihách prorockých byly sledovány dvě kapitoly, Jr 1 a Za 5. V obou případech vykazovala druhoredakční úprava podobný charakter, dosahovala zhruba 20 %, lexikální složka byla obměněna z 12 %⁹⁴. V obou případech se tak jednalo spíše o drobnější úpravu, některé z prvoredakčních památek dokonce ponechávaly v textu i starší překlad *Hospodin*. Vzájemná blízkost druhoredakčních textů však zůstávala i nadále velmi vysoká (většina památek dosahovala vzájemné shody vyšší než 96 %, BiblLit, BiblDuch, BiblMlyn, BiblMil a BiblKunšt, ProMI obsahovaly i společnou delší výpustku ve verši Jr 1,2). Druhoredakční text zde prokazatelně obsahoval i Kyasem zmiňovaná, dosud prvoredakční památka, *Dobrovského Nový zákon*.

Revidované znění druhoredakčních památek si nadále udržuje odvislost od třetí redakce, vzhledem k celkově nižšímu počtu úprav je však i jejich samostatných čtení méně. Nejvýrazněji samostatný překlad byl zaznamenán v *Bibli Mikulovské*. Tento text, jak předpokládal již V. Kyas, přejímal větší počet čtení třetí redakce, v obou sledovaných kapitolách však obsahoval i vyšší počet samostatných čtení, nesouvisejících s žádnou ze sledovaných redakcí.

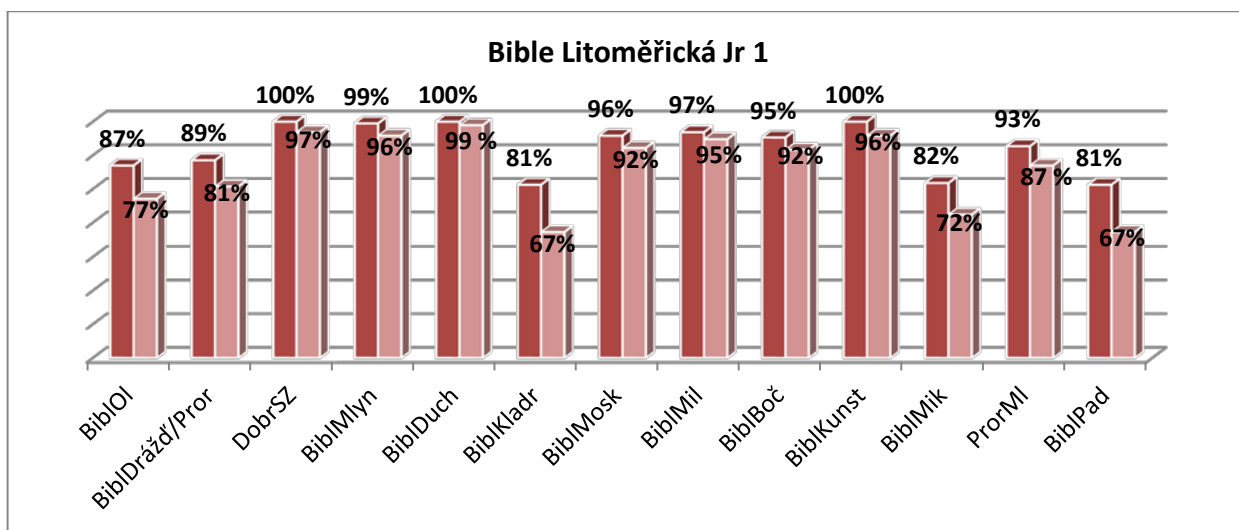
Graf č. 7 Míra shod pro jednotlivé památky v prorockých knihách

Graf č. 7A Míra shody Bible Drážďanské / Proroků rožmberských v Jr 1 se sledovanými památkami

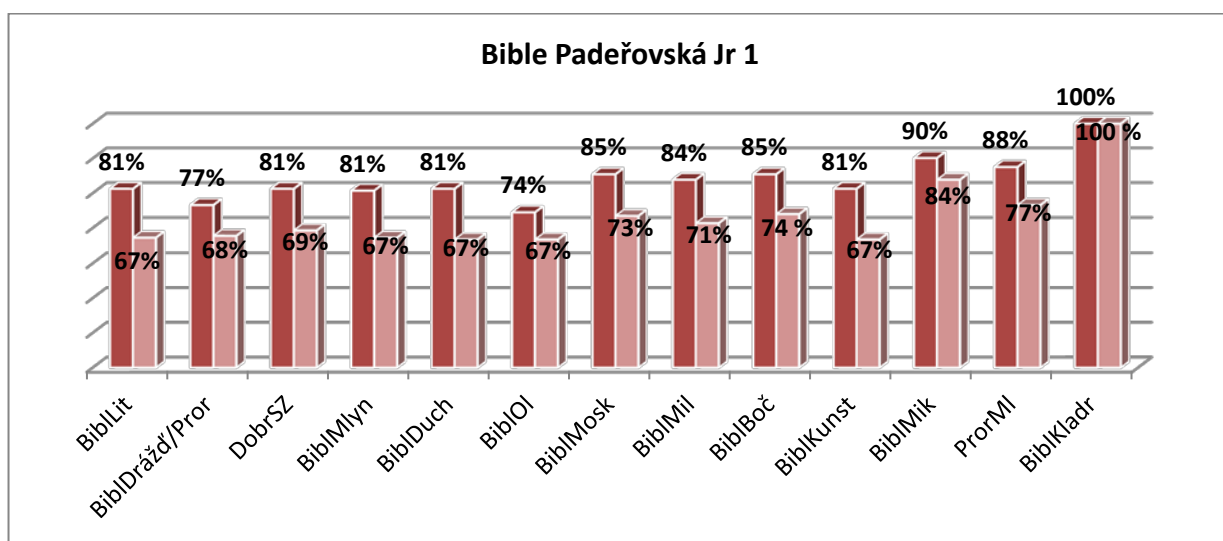

⁹⁴ Vzhledem ke Kyasem předpokládané výraznější úpravě byla data dodatečně porovnána ještě se situací v Iz 64 – šest základních sledovaných památek BiblDrážď, BiblOl, BiblLit, BiblMlyn, BiblPad a BiblKladr však dosahovalo stejných hodnot jako v kap. Jr 1 (rozdíly nepřesahovaly 2 %).

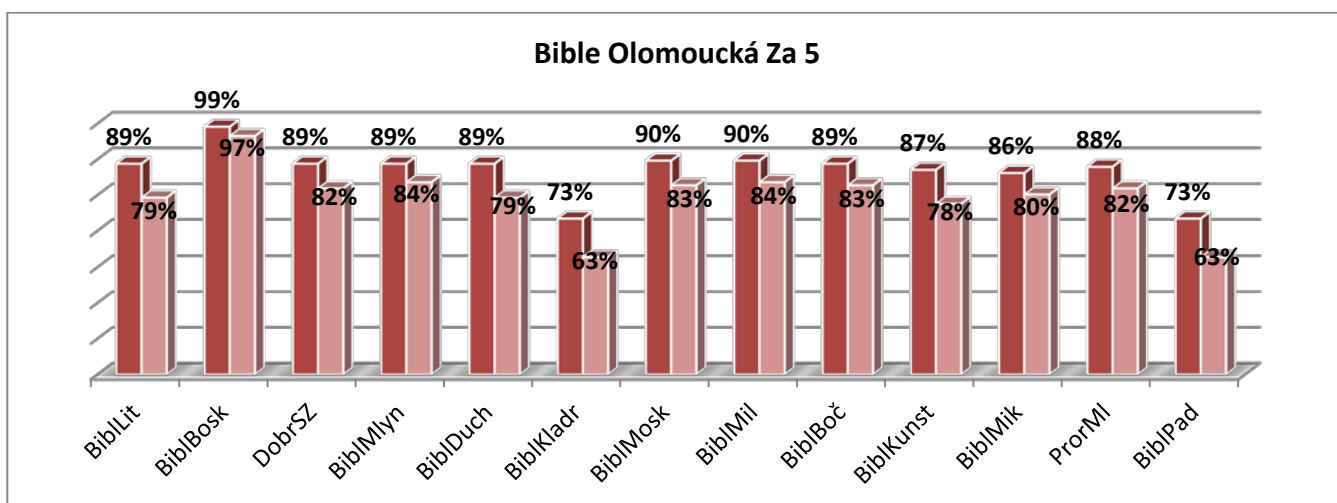
Graf č. 7B Míra shody Bible Litoměřické v Jr 1 se sledovanými památkami

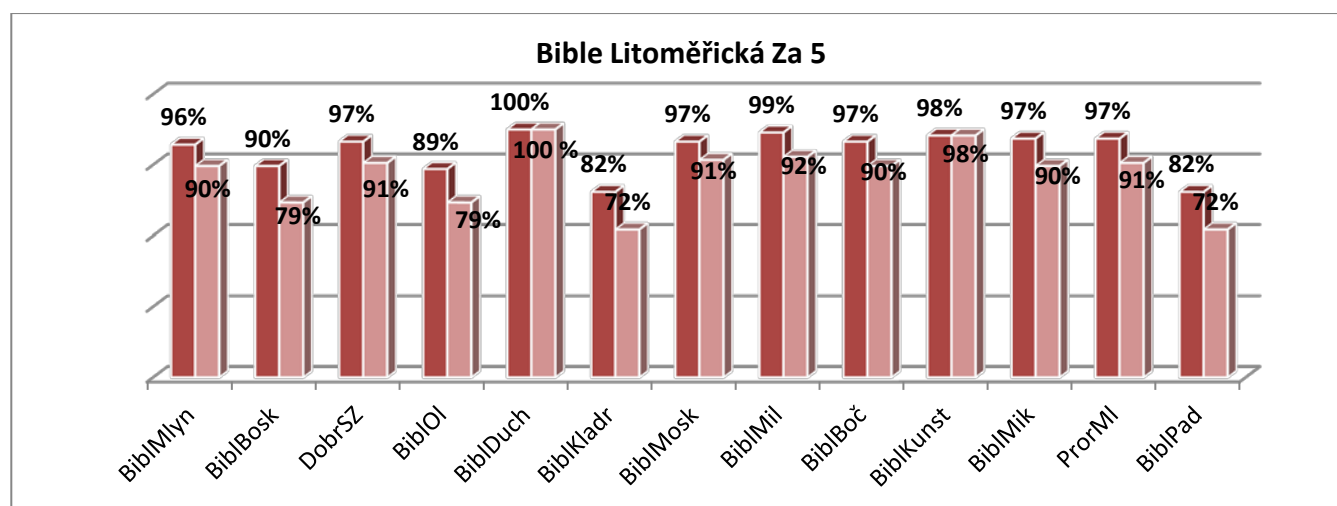
Graf č. 7C Míra shody Bible Padeřovské v Jr 1 se sledovanými památkami

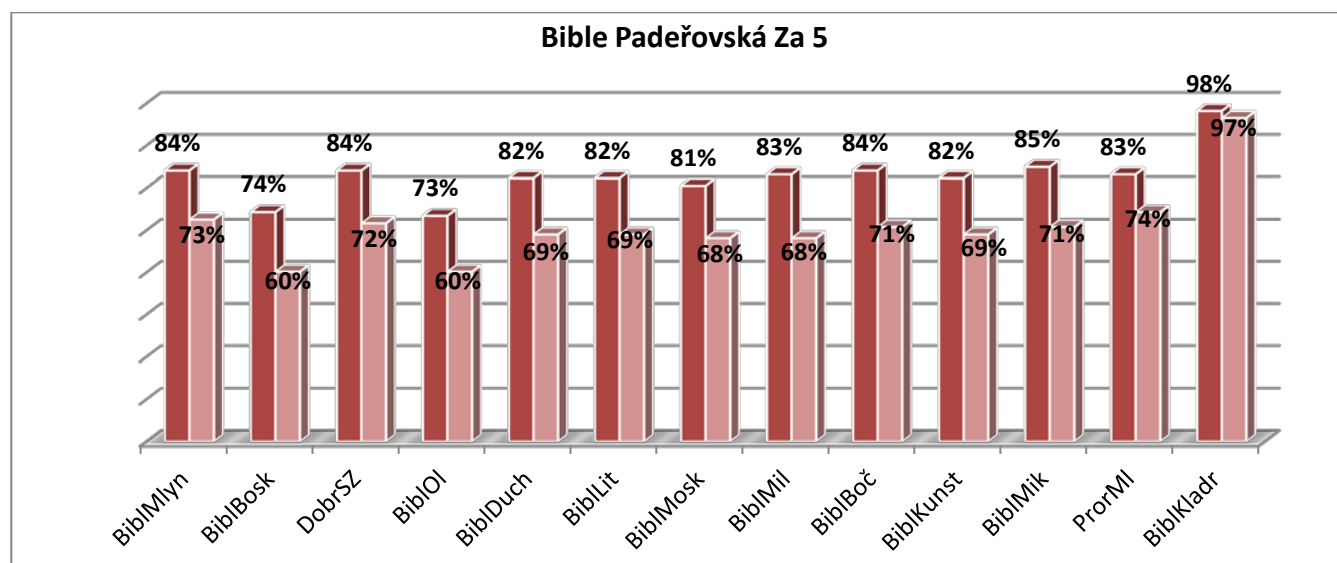
Graf č. 7D Míra shody Bible Olomoucké v Za 5 se sledovanými památkami

Graf č. 7E Míra shody Bible Litoměřické v Za 5 se sledovanými památkami

Graf č. 7F Míra shody Bible Padeřovské v Za 5 se sledovanými památkami

5.8 Knihy Makabejské

Knihy Makabejské náležejí k historickým biblickým spisům a pojednávají o makabejském povstání. Pro první překlad měl obě knihy přeložit tentýž překladatel, patrně z okruhu překladatelů knih prorockých. V. Kyas tento překlad hodnotí jako zdařilý⁹⁵, oproti knihám Královským zde však nenacházíme tolik překladových vysvětlivek a styl je celkově střídmejší.

O podobě druhoredakční úpravy se Kyas blíže nevyjadřuje. My jsme si pro její průzkum zvolili kap. 2Mak 2,6–33, která patří do úseku, kde byl zachován i text *Bible Drážďanské*.

Sledovány byly tyto památky: BiblOl, BiblBosk, BiblLit, BiblWolf, BiblKladr, BiblPad, DobrSZ, BiblDrážď, BiblMosk, BiblMil, BiblBoč, BiblKunšt a BiblMik.

5.8.1 Kapitola 2Mak 2,6–33

Vztah první a druhé redakce shrnuje Graf č. 8A, zachycující míru shody *Bible Drážďanské* s jednotlivými srovnávanými památkami. Je patrné, že druhoredakční úprava doznala v Makabejských knihách největších změn. Upraveno bylo více než 30 % lexémů, při započtení drobných úprav zasáhla téměř 40 % textu. Prvoredakční revize ani zde není příliš vysoká (úprava včetně drobných změn do 4 %). Také zásah třetí redakce je vysoký (celkově dotčeno více než 50 % textu). Zároveň však druhoredakční památky obsahují vzájemně dosud nejbližší znění (viz Graf č. 8B). Všechny druhoredakční památky obsahují téměř totožný text: mezi Biblemi *Litoměřickou*, *Mlynářčinou*, *Wolfenbüttelskou*, *Duchkovou*, *Milánskou*, *Kunštátskou* a *Mikulovskou* nepřesahují vzájemné úpravy, včetně drobných, 5 %, u *Bible Bočkovi*, *Moskevské* a *Starého zákona Dobrovského* je odchylka drobně vyšší, dána je však především častějším ponecháváním překladu *Hospodin* místo *Pán* za lat. *Dominus* (ani ostatní památky nejsou v užívání novějšího *Pán* zcela důsledné). Zcela mizivý je také počet případů, kdy by některá památka text revize jakkoliv samostatněji obměnila (v takových případech je však posun převážně vysvětlitelný jako chyba přepisovačova, viz 2Mak 2,8 *sanctificaretur*⁹⁶: *posvěceno/é bylo* II. red. x *posvěceno bude* BiblKunšt, ojed. samostatněji např.: 2Mak 2,12 *celebravit: slavil jest* II. red. x *světil jest* BiblBoč; 2Mak 2,8 *erit*⁹⁷: *bude* II. red. x *bud'te* BiblMil).

⁹⁵ Viz Kyas, 1971, s. 36-38.

⁹⁶ Vulgata, 1969 ani Hugo, 1703 odpovídající lat. variantu neuvádějí.

⁹⁷ Vulgata, 1969 ani Hugo, 1703 odpovídající lat. variantu neuvádějí.

Druhoredakční úprava také vykazuje v 2Mak dosud nejvyšší míru samostatnosti na redakci třetí (shoda zhruba 63 % při započtení hlavních změn, viz Graf č. 8C). Třetí redakce je ve sledovaném úseku tradičně velmi jednotná (až na vývojové posuny v *Bibli Kladrubské* přinášejí obě památky zcela shodný text).

Ve shodě s třetí redakcí nahrazuje druhá redakce starší *ofěrovati* mladším *obětovati*, uchovává si však výrazně svou samostatnost: 2Mak 2,10 *holocaustum oběť* I. red. x *posvátnú oběť* II. red. x *zápalnú oběť* III. red.; 2Mak 2,10 *oravit*⁹⁸: *modlil se jest* I. red., *BiblKladr* x *modlil se jest k Pánu* II. red. (*ku Hospodinu BiblBosk*) x *BiblPad*; 2Mak 2,13 *in descriptionibus: u přěpsaní* I. red. x *u popsáníe* II. red. x *v zápisiech* III. red.; 2Mak 2,13 *et ut construens: jenž jest shromáždiv ... řiedil* I. red. x *jenž jest sklad* II. red. x *jenž udělav* III. red.; 2Mak 2,13 *epistulas: poselstvie* I. red. x *posielací listy* II. red. x *listy* III. red.; 2Mak 2,25 *historiarum: pověstí* *BiblOI* /*pověstech Pror*/ x *dalých činův* II. red. x *rozprávek* III. red.). Opakovaně se dokonce třetí překlad vrací k překladu prvnímu: 2Mak 2,10(2) *et consumpsit: a spálil* *BiblOI*, *BiblDrážď*, *BiblKladr* x *BiblPad*⁹⁹ x *a strávil jest* *BiblMlyn*, *BiblBosk*, *BibLit*, *BiblWolf*, *BibIDuch*, *DobrSZ*, *BibIMosk*, *BibIMil*, *BiblBoč*, *BibIKunšt*, *BibIMik*; 2Mak 2,24: *temptavimus nos: pokusili sme* *BiblOI*, *BiblDrážď* x *pomyslili sme* *BiblMlyn*, *BiblBosk*, *BibLit*, *BiblWolf*, *BibIDuch*, *DobrSZ*, *BibIMosk*, *BibIMil*, *BiblBoč*, *BibIKunšt*, *BibIMik* x *pokúšeli sme se my* *BiblPad*, *BiblKladr*). Zdá se tedy, že předloha, z níž druhoredakční památky čerpaly, byla pro daný úsek pořízena velmi pečlivě.

5.8.2 Shrnutí – Knihy Makabejské

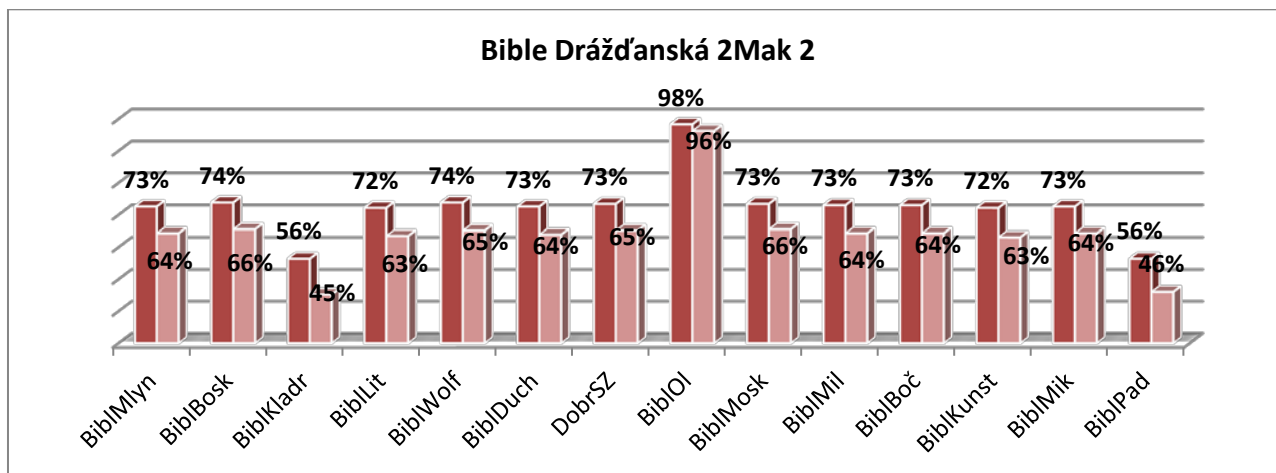
V Makabejských knihách se setkáváme s dosud nejvýraznější úpravou druhoredakčních památek. Tato úprava jednak zasahuje největší plochu textu, jednak je v rámci sledovaných památek nejjednotnější. Uchovává si také nejvyšší míru samostatnosti na redakci třetí (shoda druhoredakčních památek a třetí redakce nepřevyšuje 64 %). Třetí redakce je ve sledovaném úseku reprezentovaná *Biblí Padeřovskou* a *Biblí Kladrubskou*. Obě památky reprodukují znění třetí redakce v tomto úseku velmi jednotně (shoda *Bible Padeřovské* a *Bible Kladrubské* i při započtení drobných změn činí 98 %).

⁹⁸Lat. variantní přípisek - *Bible Padeřovská* se opírá o jinou verzi Vulgáty.

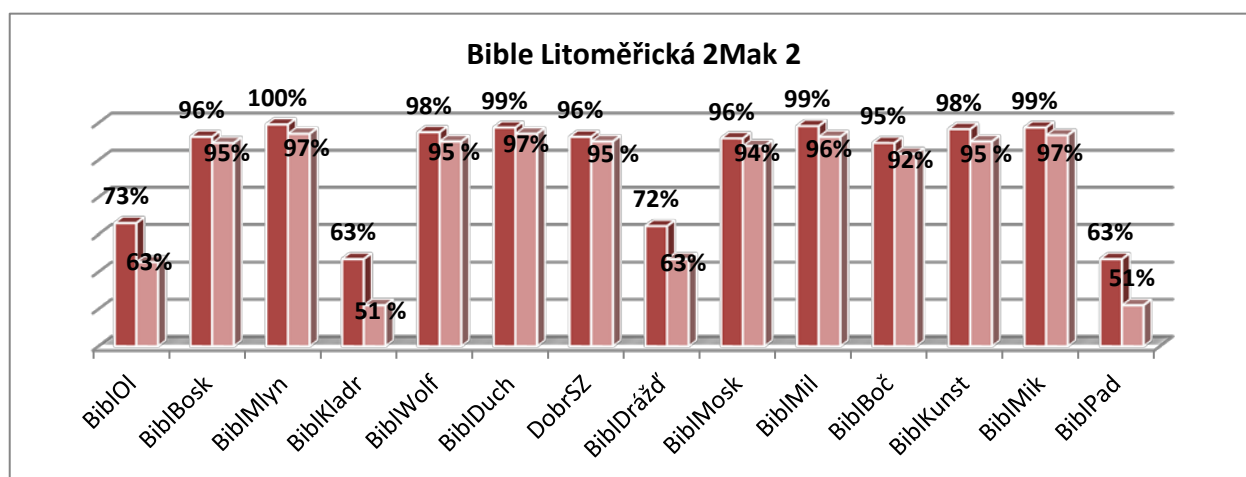
⁹⁹V rkp. je lakuna.

Graf č. 8 Míra shod pro jednotlivé památky v knihách Makabejských

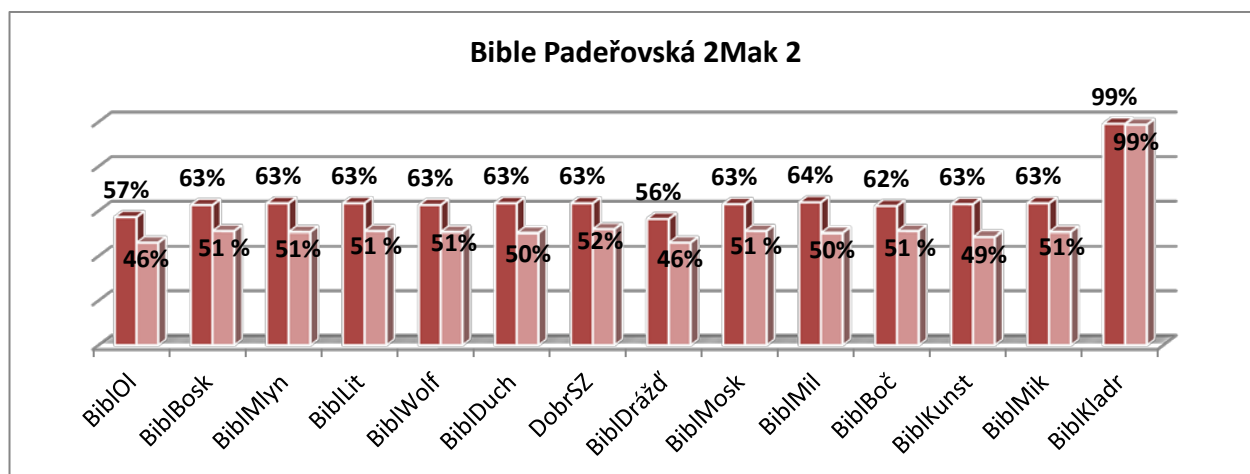
Graf č. 8A Míra shody Bible Drážďanské v 2Mak 2 se sledovanými památkami

Graf č. 8B Míra shody Bible Litoměřické v 2Mak 2 se sledovanými památkami

Graf č. 8C Míra shody Bible Padeřovské v 2Mak 2 se sledovanými památkami

5.9 Starý zákon – celkové shrnutí

V rámci analýzy byly detailněji sledovány úseky z Oktateuchu (Ex 27, Dt 32,1–14), knih Královských (1Kr 2,1–10, 1Kr 7, 4Kr 20), knih Paralipomenon (1Par 21,1–17, 2Par 31), knihy Job (Job 1), Knihy Moudrosti (Mdr 9), Tobiáše (Tob 2), knih prorockých (Jr 2 a Za 5) a knih Makabejských (2Mak 2,6–33) zahrnující všechny Kyasem zmiňované typy úprav co do rozsahu (od úpravy minimální, předpokládané v Oktateuchu, až po nejvýraznější, předpokládané v Tob a Par). Průzkum prokázal, že revidované byly všechny sledované knihy i že rozsah revizí byl rozdílný. Potvrdilo se, že nejméně byly přepracovány knihy Oktateuchu (úprava nepřevyšuje 5 % při započítání hlavních změn) – nejvýraznější úpravou zde bylo Kyasem zmiňované zaměňování *Pán za Hospodin*. Úpravy se však soustřeďovaly na shodná místa, což by mohlo napovídat o existenci jednotnější revize. V knihách Královských a knihách Paralipomenon dochází k výraznějším změnám oproti prvoredakčnímu textu, úpravy však narůstají až v průběhu obou knih (zatímco v počátečních 1Kr 2 a 1Kr 7 dosahovaly úpravy pouze k 9 % hlavních změn, v 4Kr 20 a 2Par 31 z druhé půli již dosahují u hlavních změn 20 %. Prohlubuje se i důslednost úpravy (postupné rušení vysvětlivek).

Úprava se v těchto částech rozpadá do dvou skupin. V základní skupině zastoupené památkami *Bibli Litoměřickou, Moskevskou, Milánskou a Kunštátskou* je méně výrazná, v pramenech *Bibli Mlynářčině, Bibli Mikulovské, Cardově Starém zákonu a Zamojském Starém zákonu* je důslednější (vysvětlivky rušeny komplexněji, úprav více. V této části také častěji nacházíme památky, které v některých částech úpravu neprovedly (nebyla dostatečně dostupná?). Přes vysokou míru shody mezi jednotlivými památkami (v hlavní skupině dosahuje v průměru 99 %), zůstává zachována jistá míra variability. Přiklání bychom se tedy k myšlence, že revize patrně vycházela z jednoho centra, mohla být však provedena formou jistého korektora prvoredakčního textu, tj. nadepsána pouze do textu staršího znění, což by vysvětlovalo, proč na některých místech zůstávaly ojedinele starší překlady.

Ve zbývajících částech Starého zákona má již druhoredakční úprava stabilnější charakter (dosahuje zhruba 20 %). I v těchto částech jsou upravovány především zastarávající či nevhodně zvolené výrazy prvního překladu a text je přibližován latinské předloze. V tom má velmi blízko k redakci třetí (vzájemná shoda se zde pohybuje kolem 80 %). Nelze ji však považovat jen za soubor přejímek třetího překladu. Druhoredakční úprava se vyznačuje vysokou mírou jednotnosti mezi texty a užívá i samostatné, na třetí redakci nezávislé

překladové ekvivalenty. Nejvýraznější samostatnosti dosahuje úprava v knihách Makabejských. Zde je provedená úprava nejvyšší (28 % hlavních změn), ale zároveň i nejjednotnější (míra vzájemné shody k 99 %) Uchovává si také nejvyšší míru samostatnosti na třetí redakci. Vztah mezi oběma redakcemi je však nepřehlédnutelný (vzájemně závislá je i míra druhého a třetiredakčního zásahu do jednotlivých knih – viz drobnější/výraznější míra zásahu I. a II. části Kr a Par). Vzhledem k časové blízkosti obou překladů se nám zdá jako možné vysvětlení, že druhoredakční úprava by byla jistou první revizí již nevyhovujícího překladu prvního, která byla patrně pro urychlení provedena formou korektoria. Třetí redakce by pak byla její druhou etapou, důkladněji revidující text, již ve formě plného textu – jak tomu odpovídá i výrazně vyšší jednotnost textů třetí redakce. O propojení obou redakcí svědčí i fakt, že některé památky třetí redakce obsahují místo textu *Bible Padeřovské* text druhoredakční (jedná se o památky spadající do skupiny mladších revidovaných památek typu *Bible Kladrubské*).

Samostatnější úpravy textu vykazují následující památky:

MikSZ – využívá všech tří redakcí, obsahuje však i samostatné překlady.

BibIMik – v Oktateuchu projevuje větší příklon k třetí redakci, uchovává si však i samostatná čtení, v knihách prorockých je výraznější samostatná úprava; kromě knih prorockých obsahuje znění velmi blízké *Bibli Mlynářčině*.

ZamSZ – s *Bibli Mlynářčinou* a *Bibli Mikulovskou* větší příklon k třetí redakci, částečně obsahuje i samostatná čtení.

Rozsah úprav mezi jednotlivými redakcemi zachycejte Tab. č. I.

Tab. č. I Rozsah úprav mezi I. – III. redakcí

Biblická kniha	Zkoumané kapitoly	I. red. staršího typu ¹	I. red. revize ²	Výše úpravy zákl. x revíd. znění I. red. ³	II. red. ⁴	Výše úpravy I. red. x II. red. ⁵	III. red. ⁶	Výše úpravy III. red. oproti I. a II. redakci ⁷
Oktateuch	Ex 27 Dt 32	BibIDrážd'	BibIOI BibIWof	1% (3%) ⁸	BibLit , BibIDuch, BibIKunšt, CardSZ, BibIBosk, BibIMil BibIMlyn, BibIKrist, ZamSZ, BibIMosk, KlemSZ, BibIBoč, //samostatnější úpravy: MikSZ, BibIMik	7% (9%)	BibIPad, BibIKladr	k I. red. 23% (30%) k II. red. 20% (22%)
knihy Královské	1Kr 2 1Kr 7	BibIDrážd'	BibIOI, BibIBosk ⁹	2% (3%)	BibLit , BibIDuch,	1Kr 2 a 7 9%	BibIPad BibIKladr	1Kr 2 a 7: k I. red.: 32%

¹ Sloupec zaznamenává zkoumané památky I. red. nerevidovaného znění.

² Sloupec zaznamenává zkoumané památky I. red. revidovaného znění.

³ Sloupec uvádí naměřený rozsah úpravy revidovaného znění I. red. oproti nerevidovanému znění. Pokud není uvedeno jinak, srovnáván vztah BibIDrážd' – BibIOI.

⁴ Sloupec zaznamenává porovnávané památky s druhoredakčním textem. Červeně značen nejtypičtější zástupce redakce, tučně je upozorněno na památky přecházející v daném úseku mezi skupinami. Památky k sobě řazeny podle vzájemné podobnosti.

⁵ Sloupec uvádí výši úpravy nejtypičtějšího představitel druhé redakce k nerevidované podobě I. red.

⁶ Sloupec uvádí srovnávané památky třetího překladu.

⁷ Sloupec uvádí výši úpravy BibIPad k nerevidovanému znění I. red. a k nejtypičtějšímu představiteli II. red.

⁸ První hodnota uvádí naměřené hodnoty pro hl. změny, druhá započítává i drobné změny.

⁹ V 2Kr 20

	4Kr 20				BibIBosk ¹⁰ , BibIMil, KlemSZ, BibIMosk, BibIKunšt, BiblWolf, BibIKrist, BiblBoč, BibIMlyn, ZamSZ, CardSZ, BibIMik //samostatnější úprava MikSZ	<u>4Kr 20</u> 20%		k II. red. 28% <u>4Kr 20</u> : k I. red. 27% k II. red. 15%
Knihy Paralipome non	1Par 21 2Par 31	☐	BibIOl, BibIBosk ¹¹ , CardSZ ¹² , BibIBoč ¹³ , BiblWolf, BibIKrist	☐	BibLiit , BibIDuch, ZamSZ, BibIMosk, BibIMil, KlemSZ, MikSZ, BibIBosk ¹⁴ BibIBoč ¹⁵ BibIMlyn, BibIMik	1Par 21 15% (23%) 2Par 31 23% (39%)	BibIPad, BibIKladr	<u>1Par 21</u> k BibIOl 18% (28%) k II. red. 12% (19%) <u>2Par 31</u> k I. red. 45% (65%) k II. red. 32% (47%)
Kniha Tobiaš	Tob 2	☐	BibIOl, BibIHlah, BiblWolf	☐	BibLiit , BibIMlyn, ZamSZ, BibIMosk,	20% (33%)	BibIPad, BibIKladr, SbKlem	k I. red. 35% (51%) k II. red. 29% (40%)

¹⁰ V 1Kr 2 a 7

¹¹ V 1Par 21.

¹² V 1Kr 2 a 7.

¹³ V 1Par 21.

¹⁴ V 2Par 31.

¹⁵ V 2Par 31.

Kniha Jób	Job 1	BibIDrážd (nedol.)	CardSZ, BibIDuch KlemSZ, BibIKrist	?	BibIBoč, BibIBosk BibIMil, BibIMik, BibIKunšt, //samostatnější úprava MikSZ BibILit, BibIMil, BibIDuch, BibIKunšt, BibIBoč, BibIHlah, BibIMosk, CardSZ, BibIKrist, KlemSZ BibIMlyn, BibIMik //samostatnější úpravy MikSZ, ZamSZ	19% (27%)	BibIPad, BibIKladr, SbKlem	k I. red. 36% (46%) k II. red. 24% (35%)
Kniha Moudrosti	Mdr 9	BibIDrážd	BibIOL, BibIHlah BibIKunšt	2% (2%)	BibILit, BibIDuch, BibIMlyn, BibIMil, BibIMosk, SbMik_1466, SbKlem, BibIBoč, BibIKunšt, BibIMik, BibIDlouh, BibIKladr, BibIWolf, BibIHoděj,	K BibILit 24% (40%) k BibIMlyn 20% (34%)	BibIPad	k I. red. 31/52% k II. red. 20% (35%)

Knihy prorocké	Jr 2 Za 5	BibIDrážd'	BibIOI, BibIKunšt	2% (4%)	BibITalmb BibLít , DobrSZ, BibIMlyn, BibIDuch, BibIKunšt, BibIMosk, BibIMil, BibIBoč, ProrML //samostatnější úprava BibIMik	11% (20%)	BibIPad, BibIKladr	k I. red. 33% (42%) k II. red. 19% (32%)
knihy Makabejské	2Mak 2	BibIDrážd'	BibIOI	2% (4%)	BibLít , BibIMlyn, BibWolf, BibBosk, BibIDuch, BibIMil, BibIKunšt, BibIMik DobrSZ, BibIBoč, BibIMosk	28% (37%)	BibIPad, BibIKladr	k I. red. 44% (54%) k II. red. 37% (49%)

6. Nový zákon

Nový zákon, a z něj především čtveroevangelium, byl i pro středověkého křesťana nejvýznamnějším náboženským spisem. Tvořil páteř liturgických textů a byl důležitým pomocníkem při christianizaci. Proto právě evangeliáře byly překládány do národních jazyků velmi záhy. Jejich staročeské kořeny sahají pravděpodobně až do období staroslověnského¹⁰⁰. Za vlády Karla IV. začíná český jazyk pronikat i do liturgie, a potřeba kvalitního staročeského překladu ještě dále sílí za vlády jeho syna¹⁰¹. České překlady Písma byly užívány také v laických společenstvích (srov. hnutí nové zbožnosti a aktivity Jana Milíče).

Stěžejní byly evangeliijní texty nepochybně i pro překladatele prvního úplného stč. překladu Bible. Svědčí o tom i výběr překladatele – tato výjimečná překladatelská osobnost patřila k nejvýraznějším autorům celého překladu. Příslušela ke staršímu okruhu překladatelů a její překlad patrně celé překladatelské dílo započal¹⁰². Vladimír Kyas si překladu evangelií velmi cenil, považoval je za „dílo vykonané s velikou rozvahou, s dokonalým ovládním jazykového výraziva i slohu, přiměřeného obsahu“ (Kyas 1971, s. 39). Autor překladu při své práci vycházel nepochybně ze starší tradice (jak o tom svědčí i zachování některých termínů), vázané ovšem nejen na Písmo, ale i na méně ustálené ústní podání. I proto se textu pokusil vtisknout jednotnější ráz vytvořením ucelenější sady termínů pro specifické evangeliijní lexikum¹⁰³.

Třebaže tento překlad patřil k výjimečným překladovým počínům té doby, rychlý rozvoj jazyka druhé polovice 14. století si brzy vyžádal jeho přepracování. Prvním takovýmto pokusem byl překlad *Evangelia podle Matouše s homiliemi*, který vznikl velmi brzy po překladu prvním. Jeho autor patřil do okruhu překladatelů prvního úplného staročeského překladu Bible (Kyas jej řadí do mladší skupiny a považuje jej za pravděpodobného překladatele epištol Ř – Kol). Tento překlad Matouše byl patrně zamýšlen především jako teologická příručka. Evangeliijní text je zde doprovázen řadou vysvětlivek a komentářů, jakož i výkladů a homilií církevních Otců (zejm. sv. Jeronýma, Origena, Řehoře Velikého, Bedy Ctihodného a Jana Zlatoústého). Patrně s ohledem na dobový kontext je do textu zařazen též

---

100 Podrobněji danou problematiku zpracoval prof. Vašica (srov. Vašica, 1931).

101 D. Holeton uvádí jako rok, kdy byly tyto snahy završeny, rok 1417 (srov. Holeton, 1995, s. 155).

102 „Podle jazyka a slovní zásoby patřil mezi ostatními překladateli bible ke starší generaci a pravděpodobně položil svým překladem k celému dílu základní kámen.“ Kyas, 1971, s. 39.

103 Více k tomuto tématu Kyas, 1971, s. 40.

staročeský překlad výkladu tří podobností od samotného císaře Karla IV. (převzatý z jeho životopisného díla *Vita Caroli*). Třebaže tento překlad patrně nebyl zamýšlen prvotně jako součást biblického kompendia, dostalo se mu většího ohlasu, jak o tom svědčí převzetí tohoto textu – pouze s drobnými úpravami – některými tehdejšími biblickými rukopisy (dochován je v *Bibli Olomoucké* a *Bibli Litoměřicko-třeboňské*, zamýšlel jej patrně zařadit i písař *Bible Drážďanské*¹⁰⁴).

Také pro druhou staročeskou redakci byl překlad Nového zákona stěžejní. Přepřacovány byly všechny novozákonní knihy, a to mnohem důkladněji a úplněji, než tomu bylo ve Starém zákoně. Tato úprava pochopitelně navazovala na předchozí tradici (od mladší překladatelské skupiny první redakce převzal podle Kyase tento překlad i většinu biblických termínů), její znění si však vydobylo významné postavení a stalo se základem i pro redakce následující.

6.1 Evangelium podle Matouše

Evangelium podle Matouše je prvním ze tří synoptických evangelií. Staročestší překladatelé si tak patrně právě na něm tříbili svou překladatelskou techniku a učili se vyrovnávat se záludnostmi novozákonního textu. V českém prostředí mu patří zvláštní místo i díky tomu, že v době vzniku druhé staročeské redakce existovaly hned dva téměř stejně staré překlady této biblické knihy, oba užívané v dobových biblích.

Průzkumu byl proveden v těchto památkách:

I. redakce: BiblDrážď, BiblOI

II. redakce: NZRajhr, BiblBosk, NZUmuč, KlemGlosNZ¹, NZFrant, NZKlem, NZPalimp, DobrNZ, BiblLit, KlemGlosNZ², BiblMil, NZTet, BiblDuch, MuzNZ_1422, TěšNZ, BiblMosk, BiblKunšt, BiblBoč, NZŽit, BiblMlyn, NZJan, BiblWolf

III. redakce: BiblPad, BiblKladr

kompilace a samostatná znění: NZKoř, BiblMik, SbMik_1466, MuzNZ_1485

Pro průzkum byly zvoleny kap. Mt 3,4 a 5, pro doplnění a potvrzení výsledků pak ještě úsek ze závěru evangelia, konkrétně Mt 26,1–16.

---

¹⁰⁴ Podrobněji Kyas, 1997, s. 53.

Získané výsledky pro všechny čtyři kapitoly vykazují v rámci jednotlivých památek podobné výsledky, intenzita překladatelova zásahu do textu byla stabilní.

6.1.1 Vztah k starším překladům

6.1.1.1 Nejstarší úplný překlad – *Bible Drážďanská*

Míru vlivu prvoredakčního textu na překlad druhé redakce shrnuje Graf č. 9A. Získaná data ukazují, že druhoredakční překlad obměnil zhruba 40 % textu (z toho zhruba 30 % obměna lexika). To je zhruba stejný posun, jaký můžeme sledovat mezi první redakcí a následným překladem *Matoušova evangelia s homiliemi*, tak jak jej zaznamenala *Bible Olomoucká* (shoda s *Biblí Drážďanskou* 71 % u hlavních změn a 58 % u drobných změn). Takto výrazné a stabilní proměně textu se ve Starém zákoně přibližuje pouze úprava Makabejských knih. Je tedy patrné, že právě novozákonní texty tvořily páteř druhoredakční úpravy. Komplexnost druhoredakčního překladu dokládá i stabilní výše změn mezi jednotlivými sledovanými slovními druhy. Menší proměnou prošla substantivní složka (upraveno zhruba 20 %¹⁰⁵), složka verbální naopak prošla úpravou výraznější (upraveno zhruba 33 %¹⁰⁶). Stejné výsledky vykazuje i kap. Mt 26 (míra shody s *Biblí Drážďanskou* se zde pohybuje kolem 70 %).

Druhoredakční text upravuje zejména zastarávající výrazivo (Mt 3,7 *progenies: zárodci* BiblDrážď' x *národové* II. red. /též BiblOl/; Mt 3,4 *lumbos: na ledvích* BiblDrážď' x *u bedr* II. red. /též BiblOl/; Mt 3,15 *iustitiam: pravedlnost* BiblDrážď' x *spravedlnost* II. red. /pravdu BiblOl/; Mt 3,17 *dilectus: zmilelý* BiblDrážď' x *milý* /též BiblOl/; Mt 3,3 *parate: hotujte* BiblDrážď' x *připravte* II. red. / připravujte BiblOl/; Mt 4,24 *opinio: ozračenie* BiblDrážď' x *domněnie* II. red. /BiblOl řeč/; Mt 5,24 *offers: ofěrujž* BiblDrážď' /též BiblOl/ x *obětovati budeš* II. red.); opakovaně také aorist *povědě* nahrazován aoristem *vecě*, a nahrazuje některé neobratné či méně vhodné formulace prvního překladu (Mt 4,3 *temptator: přelud* BiblDrážď' x *pokušitel* II. red. /BiblOl *diábel*/; Mt 4,13 *maritimam: v martimi* BiblDrážď' x *v zámoří* II. red. /BiblOl *podlé moře*/; Mt 4,12 *secessit: odchýli se* BiblDrážď' x *ustúpi* II. red. /jide BiblOl/; Mt 3,6: *confitentes: zpoviedajíce se* BiblDrážď' /též BiblOl/ x *vyznávajíce* II. red.; Mt 3,16 *descendentem: jdúce dolóv* BiblDrážď' x *sstupujícieho* II. red. /sstupujíce BiblOl/; Mt 5,44 *calumniantibus: za násilníky* BiblDrážď' x *za hánce* II. red. /ješto vás hanějí BiblOl/; Mt 5,13 *conculcetur: (aby bylo) odlúčeno* BiblDrážď' x *(aby byla) potlačena* II. red. /též BiblOl/), a to

¹⁰⁵ Velkou blízkost k první redakci vykazuje v subst. složce zejména Lupáčův překlad (shoda 85 %).

¹⁰⁶ Překlad *Muzejního Nového zákona z roku 1485* je zde ještě radikálnější – obměňuje 63 % všech sloves.

nejspíše i s přihlédnutím k latinské předloze (srov. Mt 4,3¹⁰⁷ *panes: chlebem* BiblDrážď x *chlebové* II. red. / BiblOl v *chléb/*; Mt 4,3 *fiant*¹⁰⁸: *bude* BiblDrážď x *budú* II. red. /*šě obrátí* BiblOl/); Mt 5,2 *dicens*¹⁰⁹: *a řka* BiblDrážď /též BiblOl/ x *řka* II. red.).

Na odlišnosti obou překladů se velkou měrou podílí také (již výše zmíněná) volba odlišné terminologie: Mt 4,7 *Dominum: Hospodinu* BiblDrážď /též BiblOl/ x *pánu* II. red.; Mt 3,7 *Sadduceorum: duchovníky* BiblDrážď /*židovských duchovníkóv* BiblOl/ x *saduceóv* II. red.; Mt 4,23 *evangelium: zvěstováníe* BiblDrážď x *čtenie* II. red. /též BiblOl/; Mt 5,20 *scribarum: mudrákóv* BiblDrážď x *mistróv* II. red. /*učenníkóv* BiblOl/; Mt 5: Mt 5,29 *in gehennam: v plamen* BiblDrážď x *v oheň pekelný* II. red. /též BiblOl/).

Biblický text je svou povahou textem velmi stabilním, odolávajícím větším proměnám. To potvrzuje i vztah prvního a druhého překladu. Druhoredakční překlad z prvního nepochybně vychází. Text je však v jeho podání modernizován (jak o tom svědčí zvláště dynamičtěji se měnící slovesná složka), a to nepochybně i s přihlédnutím k intenzitě dobového teologického bádání a k latinské předloze. Potvrzuje se tak tendence naznačená již ve Starém zákoně, předložit soudobému posluchači text srozumitelnější, ale zároveň i přesnější.

6.1.1.2 Znění Bible Olomoucké

Již výčet užitý v předchozí kapitole poukázal na to, že mnoho úprav druhé redakce nacházíme také v *Bibli Olomoucké*. Na mírně vyšší míru shody s tímto překladem ukazuje Graf č. 9B, zachycující míru shod sledovaných památek s *Biblií Olomouckou*. Také zde platí, že nejstabilnější zůstává substantivní složka (shoda s BiblOl zhruba 77 %), v případě sloves je situace méně jednotná (shoda vesměs 70 %). Nejblíže textu *Bible Olomoucké* stojí rukopisy *Nový zákon Palimpsestový*, *Bible Milánská* a *Dobrovského Nový zákon*, které ojedinele ponechávají starší překlad i v místech, kde mají ostatní druhoredakční památky již překlad mladší (podrobněji níže). Vzájemná shoda těchto tří památek je přitom více než 96 %.

Shody nalézáme především ve volbě specifických biblických termínů (autor *Evangelia sv. Matouše s homiliemi* a z něj vycházející *Bible Olomoucká* užívaly termíny ve shodě s mladším okruhem prvoredakčních překladatelů¹¹⁰). Takto je společně překládáno *Dominus*

¹⁰⁷ Lat. variantu Wordsworth neuvádí.

¹⁰⁸ Lat. variantu Wordsworth neuvádí.

¹⁰⁹ Lat. variantu Wordsworth neuvádí.

¹¹⁰ Srov. Kyas, 1997, s. 53.

jako *pán*, pod viz výše *sacerdos* jako *kněz*, *evangelium* jako *čtenie* aj. Tyto shody však nejsou důsledné (srov. Mt 3,7 *saduceorum: zákonníkův* BiblDrážď, II. red. x *židovských duchovníkův* BiblOl; Mt 3,3 *Domini: Pána* II. red. x *božie* BiblOl). V druhé redakci se neujímá ani většina nových úprav tohoto překladu (srov. Mt 3,4 *esca krmě* BiblOl x *pokrm* BiblDrážď, II. red.; Mt 3,7 *ad baptismum: ku pokřtění* BiblOl x *ke křtu* II. red. x *na křest* BiblDrážď; Mt 3,11 *calciamenta: třeví* BiblOl x *obuvi* BiblDrážď, II. red.; Mt 3,12 *congregabit: shromaždí* BiblDrážď II. red. x *sběře* BiblOl; Mt 4,11 *angeli: andělé* BiblDrážď, II. red. x *světí anjelé* BiblOl; Mt 3,8 *fructum: ovoce* II. red. x *užitky* BiblDrážď /též NZFrant, BiblMik/ x *plod* BiblOl).

Překlad *Bible Olomoucké*, vycházející z *Evangelia sv. Matouše s homiliemi* tedy byl autoru druhého překladu nepochybně znám, částečně jej i inspiroval zvláště ve volbě biblické terminologie a v modernizování lexika I. redakce, svou samostatnost oproti tomuto textu si však druhoredakční překlad uchovává.

6.1.2 Vzájemný vztah druhoredakčních památek

Vztah druhoredakčních památek shrnuje Graf č. 9C, sledující shody jednotlivých památek s *Bibli Mlynářčinou*¹¹¹. Z grafu je patrné, že jednotlivé druhoredakční památky obsahují text poměrně blízký, ne však identický. K *Bibli Mlynářčině* má ve sledovaném úseku nejbližší *Bible Boskovická* (shoda 97 % u hlavních změn). Tyto dvě tvoří jednotnější skupinu s BiblMosk, BiblLit, dále KlemGlosNZ¹, NZTet, BiblDuch, NZUmuč, BiblWolf, NZKlem a DobrNZ. Tyto památky volí shodné překladové ekvivalenty ve více než 95 % (drobné úpravy mezi texty dosahují nejvýše 8 %). Texty tak nepochybně vycházejí ze stejného zdroje, každý z nich je však dál částečně samostatněji modifikován.

Podobně tomu je i v druhé skupině, kterou graf zachycuje. Jedná se o památky, jejichž text vykazuje zhruba 10 % odlišnost od *Bible Mlynářčiny* na lexikální rovině (celkový počet změn do 15 %). Do této skupiny patří TěšNZ, NZRajhr, MuzNZ_1422, BiblBoč, BiblKunšt a NZJan. Přibližuje se k nim i KlemGlosNZ² (shoda 93 %), evidentně upravující text ve stejném duchu. Vzájemnou blízkost těchto památek potvrzuje graf zachycující shody s *Těšínským*

¹¹¹ Záměrně jsme zde nevolili jako zástupce redakce *Bibli Litoměřickou*, protože ta v novozákonním textu není zcela typickým zástupcem skupiny (srov. např. Mt 3,10 *exciditur: bude ven vržen* BiblLit (též KlemGlosNZ¹/ x *bude ven vyvržen* BiblDuch, NZKoř x *vyřezáno bude* ostatní pam. II. red.; Mt 4,21 *procedens: pošedše* BiblLit x *pošed* většina pam. II. red.; Mt 4,23 *omnem: všelikaké* BiblLit x *všeliké* většina pam. II. red.; Mt 5,44 *calumniantibus: za rúhače* BiblLit x *za hánce* většina pam. II. red.). Vykazuje také větší množství chyb a samostatnějších překladů (srov. např. Mt 26,2: *ut crucifigatur: i ukřižován* BiblLit x *aby byl ukřižován* většina pam. II. red.), v některých částech Nového zákona se navíc přiklání k mladší verzi druhoredakčního textu (viz dále).

Novým zákonem (Graf č. 9D)¹¹². Blížkost památek této skupiny přesahuje 95 % na lexikální rovině, při započtení drobných modifikací je to 90 %. Znění skupiny kolem *Bible Mlynářčiny* a *Bible Boskovické* můžeme nepochybně považovat za původnější znění druhého překladu, jak o tom svědčí i větší rozšíření tohoto textu, znění mladší skupiny pak za text revidovaný (jak jej předpokládal i V. Kyas). Tuto úpravu tedy budeme nadále označovat jako mladší, musela však vzniknout velmi záhy po samotném překladu (*Těšínský Nový zákon*, nejstarší dochovaná památka této skupiny, vznikla již v r. 1418¹¹³).

Úprava mladší druhoredakční verze není příliš velká (jedná se zhruba o 10 % hlavních úprav). Ve zkoumaném úseku se omezila převážně na ojedinělé náhrady konkrétních lexémů (srov. Mt 3,9: *de lapidibus: z kamenov* mladší verze /dále MLV/ x *z kamenie* starší verze /dále STV/ BiblDrážď, BiblOI, BiblKladr, BiblPad; Mt 3,12 *aream: holohumnice* MLV x *mlatnici* STV x *humno* BiblDrážď, BiblOI, BiblKladr, BiblPad; Mt 3,15 *decet: nech* STV /též BiblKladr, BiblPad, *nechaj* BiblDrážď/ x *ponech* MLV; Mt 4,13 *maritimam: v martimi* BiblDrážď x *podlé moře* BiblOI x *v zámoří* STV x *blíž u moře* MLV x *v zámoří* BiblKladr, BiblPad; Mt 4,16 *in tenebris: ve tmách* STV /též BiblDrážď, BiblPad, BiblKladr/ x *ve tmě* BiblOI x *v temnostech* MLV; Mt 4,24 *lunaticos: náměsíčný* BiblDrážď x *náměsiečníky* STV /též BiblOI, BiblPad, BiblKladr x *kteříž na každý měsíc diábel trápieše* MLV; Mt 4,19 *fieri*¹¹⁴ ▯ BiblOI, BiblDrážď, STV, BiblKladr x *abyšte byli* MLV, MuzNZ 1485, BiblPad x *býti* BiblMik; Mt 5,15 *lucernam: sviatedlničě* STV /též BiblKladr, BiblPad, BiblDrážď/ x *lucerny* MLV x *svieci* BiblOI). Pravidelněji bývá opravováno pouze verbum dicendi *dictus est* na podobu *řečeno jest*.

V. Kyas spatřoval za těmito změnami zejména vliv třetí redakce. Ve zkoumaném úseku podobné úpravy skutečně nacházíme (srov. Mt 4,4 *verbo: slovem* BiblDrážď, STV x *v slově* MLV BiblKladr, BiblPad; Mt 4,4 *pane: chlebem* BiblDrážď, BiblOI, STV x *v chlebě* BiblKladr, BiblPad, MLV; Mt 3,13 *baptizaretur: aby pokřtěn byl* STV, BiblOI x *aby se pokřtil* BiblKladr, MLV x *aby se krstil* BiblDrážď), nejedná se však o pravidelnější jev. Mladší verze má v podobných případech i znění odlišné od třetího překladu (srov. Mt 3,7 *fugere: utéci* MLV, BiblDrážď, x *abyšte utekli* STV, BiblOI, BiblPad, BiblKladr; Mt 3,12 *permundabit: učiščí* BiblDrážď, MLV x *zčistí* STV, BiblOI, BiblPad, BiblKladr; Mt 4,13 *in finibus: v krajích* BiblOI, BiblDrážď x *v krajinách* BiblKladr, BiblPad, STV x *v končinách* MLV; Mt 5,13 *sallietur: se vysolí*

¹¹² Velmi blízké hodnoty nacházíme i v MuzMZ_1422, který tak doplňuje TěšNZ v nedoložených úsecích.

¹¹³ Pokud ovšem nebudeme brát v potaz úvahy o změně datace až do 20. let (srov. např. Souček, 1967, s. 80).

¹¹⁴ Lat. varianta > *piscatores fieri*.

MLV x *budú soliti* BiblOI x *sě bude soliti* BiblDrážď x *bude soleno* STV, BiblPad, BiblKladr; Mt 5,8 *corde: srdcě* BiblDrážď, STV, BiblOI, BiblPad, BiblKladr x *srdcem* MLV; Mt 5,5 *consolabuntur: utěšeni budú* STV, BiblOI, BiblKladr, BiblPad x *sě ti utěšie* BiblDrážď x *obradováni budú* MLV) či obsahuje zcela samostatné znění (viz výše).

I přes tyto převládající tendence stále mezi jednotlivými památkami mladší verze přetrvává jistá variabilita co do výběru konkrétního překladového ekvivalentu. Takto v některých památkách přetrvávají některé starší překlady (např. u BiblMil a NZPalimp: Mt 5,23 *offeres: obětuješ li* II. red. x *ofěruješ li* BiblOI, BiblMil, BiblPalimp x *když ofěruješ* BiblDrážď), či se naopak objevuje znění mladší (srov. např. Mt 5,15 *lucernam: svietedlnici* STV x *lucerny* MLV, BiblMil). Nejvýrazněji takto kombinuje text NZKoř, opírající se v nestejně míře o text všech tří prvních redakcí. Ojedinelé samostatnější úpravy textu nacházíme také v NZŽit, blížící se spíše k STV (srov. Mt 5,2: *dicens: vece* NZŽit x *řka* ostatní; Mt 5,13 *conculcetur: utlačena* NZŽit x *potlačena* ostatní; Mt 5: *docuerit: bude učiti lidi* NZŽit x *bude učiti* ostatní). Úpravy však nejsou pravidelné, v Mt 26 shoda s BiblMlyn již dosahuje u hlavních změn 99 %.

Vedle takto kompilovaných znění se však ve zkoumaném vzorku druhoredakčních Biblí objevují i výrazněji pozměněné texty. Jedná se zejména o *Bibli Mikulovskou* – ta v Evangelium podle Matouše obsahuje plně konstituovaný a samostatný překlad (vykazuje stejnou míru odlišnosti ve všech zkoumaných slovnědruhových skupinách). Její znění má blízko k Lupáčovu překladu reprezentovanému zde textem *Muzejního Nového zákona z roku 1485*. Vyšší míra shody s Lupáčovým zněním poukazuje na to, že překladatel tento text znal, ve shodě s ním opravuje řadu starších chyb a výpustek, oba překlady si však ponechávají svou samostatnost. Jejich znění je zvláště ve slovesné složce velmi inovativní a samostatné (Mt 5,5 *lugent: lkají* II. red. x *pláčí* BiblMik, MuzNZ_1485 x *ti, ještě jsou v žalosti* BiblOI x *ješto žalostie* BiblDrážď; Mt 5,13 *evanuerit: bude zmařena* II. red., MuzNZ_1485 *zmizela by* BiblMik x *(pakli) zhyne* BiblDrážď, BiblOI; Mt 5,15 *accidunt: zažhúc(e)* STV, BiblOI, BiblDrážď x *zasvěcuji* MLV x *rozžéhají* BiblMik x *osvěcuji* BiblOI).

Třebaže zkoumané památky vykazují v rámci jednotlivých slovnědruhových skupin poměrně vysokou míru jednotnosti a dávají tak důvod pro etablování se této redakce jako celku, velká nejednotnost v jednotlivých textech, jakož i skupinová nevyhraněnost některých biblí vzbuzuje mnohé otázky. Například zda tento překlad vůbec existoval jako jednolitý text, či zda nebyl i v této části zapsán interlineárně jako jisté korektorium, z něhož pak jednotliví

písaři své texty opisovali. Pominout však nelze ani vliv ústního podání textu, které mohlo písaře někdy odvést od psané předlohy. Nepominutelný však bude nejspíše i vliv tehdejší duchovně vypjaté atmosféry. Pravidelně se totiž setkáváme s velkou mírou rozkolísanosti textu zvláště ve výkladově komplikovanějších místech. Tato místa také nejčastěji obsahují doprovodný komentář či nabízejí více překladových alternativ (srov. např.:

Mt 5,18¹¹⁵ **apex**: vršek BiblLit, NZJan, BiblDuch, NZTet, BiblMlyn, BiblMosk, NZŽit, NZKoř, BiblKladr, KlemGlosNZ¹, KlemGlosNZ² x *apex* MuzNZ_1422, BiblBoč, BiblKunšt, NZRajhr x *svrchnie částka* NZFrant x *počátek* BiblMil, NZPalimp x *pech* BiblMik *tytlíček* MuzNZ 1485 x *počátek* BiblOl x *jediné písemce* BiblDrážď x *jeden apex* TěšNZ;

Mt 5,18 **iota**¹¹⁶: *jota* BiblLit, TěšNZ, BiblDuch, NZTet, BiblBosk, NZKlem, MuzNZ_1422, BiblBoč, BiblKunšt, NZŽit, BiblKladr, KlemGlosNZ¹ x *jota, najmenšie slove v abecedě, neb jedna částka svrchu toho slove, točíš tytlík*¹¹⁷ BiblMlyn; x *jota jest najmenšie slove v abecedě, ale apex jest někaká částka svrchu toho slove* KlemGlosNZ² x *slove* NZJan x *najmenšie slove, tytlík* NZFrant x *najmenšie slove* BiblOl, BiblMil, NZPalimp x *slovo* NZKoř x *jedno i* BiblMik x *jediné slove* MuzNZ_1485; *jědno slove* BiblDrážď; *najmenší slove* BiblOl, NZPalimp, BiblMil;

Mt 5,22¹¹⁸ **racha**: *racha* BiblLit, TěšNZ, NZJan, NZTet, BiblMlyn, BiblBosk, MuzNZ_1422, BiblBoč, BiblKunšt, NZŽit, NZKoř, BiblMil, NZPalimp, KlemGlosNZ¹, KlemGlosNZ², BiblKladr x *racha (rúhavé slovo)*¹¹⁹ NZFrant x *racha (vilo)*¹²⁰ NZRajhr x *bezmozhy* BiblMik x *racha (točíš prázdny nebo bezmozky)* BiblOl x *šielence* BiblDrážď).

Takto se např. některé druhoredakční památky zapojují i do dobové diskuze ohledně překladu lat. *locusta* pro potravu Jana Křitele. Podstatu sporu nejlépe shrnuje údajný Husův komentář k celé záležitosti, dobře vystihující podstatu problému: „*Tu věz, že latině stojí locusta a v tom slově locusta nesjednají se vykládači, neb jedni pravie, že locusta jest kobylka, jenž skakče neb leze, a tak že by sv. Jan ty kobylky jedl. Druzí pravie, že locusta jest někaké kořenie neb zelina a že by tu zelinu jedl, a tak nejsme jisti v tom slovu, ale zdá mi se podobnějšie, že jest někaké zelé, neb v knihách Leviticí v 11 k. zapověděl jest böh jiesti*

¹¹⁵ Mt 5,18: *Amen quippe dico vobis, donec transeat caelum et terra, iota unum aut unus apex non praeteribit a lege, donec omnia fiant.*

¹¹⁶ Srov. též přípisek v BiblLitTřeb: „*to věz, že Jota řecky, neb Jot židovský jest čtena, jenž my říkáme i, a znamenie maličké nad j slóve vršek... to Hus*“.

¹¹⁷ Připsáno při spodním okraji

¹¹⁸ Mt 5,22: *Qui autem dixerit fratri suo, racha : reus erit concilio.*

¹¹⁹ Připsáno při okraji.

¹²⁰ Připsáno při horním okraji.

kobylky a tak s. Jan z přikázanie zákona nejedl kobylek. To Hus“ (BibLitTřeb, f. 113b). Tento zdánlivý rozpor byl způsobený zvl. odchylkou latinských Biblí české provenience, zaměňující zmiňovaný verš v Lv 11,2 z „comedere debetis“ na „comedere non debetis“. První redakce se přiklání k teorii, že se jedná o jakousi zeleninu, a ve shodě s tím zde překládá „ščěvík“. Mladší MatHom naproti tomu volí překlad *kobylka*, Janovo konání se však snaží ospravedlnit alespoň tím, že kobylky pokládá ve výkladu za stravu tehdejší chudiny: „*Praví Arnolfus, biskup vlaský, že na púšti byly jsú kobylky židovské malé, ješto u voleji pečeny, biechu krmě chudých lidí...*“ (MatHom, f. 33b). Ovšem *Bible Olomoucká* se v tomto od své předlohy odklání a překládá tradičněji: „*ovoce, jemužto dějí lokusta*“. Druhoredakční památky vesměs následují tento trend, a překládají zde – ve shodě s třetí redakcí – *zelina* (*zelina* BibLit, BiblKunšt, BiblBoč, BiblBosk, NZŽit, NZKlem, BiblDuch, NZKoř, BiblMlyn, NZRajhr, NZUmuč, NZTet, NZFrant, BiblKladr, KlemGlosNZ¹). Již dříve jmenované Bible se sklonem k archaičtějším výrazům ponechávají starší *ščěvík* (BiblMil, NZPalimp tak též BiblMik). *Muzejní Nový zákon z roku 1422* a KlemGlosNZ² však v duchu MatHom uvádějí již překlad *kobylka* (MuzNZ_1422 a přípisek v KlemGlosNZ²)¹²¹

6.1.3 Vztah k třetí redakci

Jednotlivé rukopisy třetího úplného překladu Bible vykazuje v novozákonních textech drobné rozdíly¹²². Proto jsme samostatně sledovali vztah druhoredakčních památek jak k *Bibli Padeřovské* (Graf č. 9E), tak k *Bibli Kladrubské* (Graf č. 9F). Již předchozí kapitoly ukázaly, že jak starší, tak i mladší verze druhé redakce stojí třetímu překladu velmi blízko. A posouzení vztahu mezi těmito překlady je vůbec nejzásadnější pro určení samostatnosti druhého překladu. Znění třetího překladu předpokládá Kvas totiž již v Husově *Postile*, tedy textu pocházejícím z roku 1413. Tento překlad by tedy měl být sepsán velmi záhy po překladu druhém. Tak blízký vztah by mohl podpořit hypotézu, že druhoredakční text byl sepsán pouze jako jakési korektorium, aby byla pokryta okamžitá potřeba nového textu. Třetí překlad by tak byl jen další etapou, převádějící tuto opravu do skutečně samostatné předlohy, pochopitelně zpracovávající text důkladněji a úplněji. K potvrzení či vyvrácení této

¹²¹ Blíže k této otázce srov. Freitinger, 1987 a Michálek, 1987. V popisu citována také zjištění z mého článku Sobalíková, 2010.

¹²² Srov. Kvas, 1997, s. 110 a Freitinger, 1988, s. 130.

hypotézy bude však možné přistoupit až po podrobném průzkumu jednotlivých biblických knih.

Provedené porovnání s třetí redakcí především ukázalo, že obě porovnávané památky třetí redakce obsahují ve sledovaném úseku poměrně jednotný text (shoda u hlavních změn 98 %). Odlišují je převážně drobné modifikace textu (např. Mt 3,1 *Baptista: Křtitel* BiblPad x *Křtitel* BiblKladr; Mt 3,12 *ventilabrum: vějička* BiblPad x *věječka* BiblKladr; Mt 3,15 *iustitiam: spravedlnost* BiblPad x *spravedlivost* BiblKladr), jejich rozdíly tak nebudou mít větší vliv na podobu textů druhoredakčních.

Celkově je blízkost druhé a třetí redakce velmi vysoká (ve většině památek převyšuje 85 %). Druhoredakční překlad tak stojí třetímu blíž než oběma starším překladům. Blízkost obou textů se výrazně zvyšuje zejména v Mt 26, kde dosahuje více než 90 %. Větší ustálenost textu je patrně ovlivněna tím, že kap. 26 obsahuje liturgicky velmi frekventovaný text o poslední večeři Páně¹²³.

Ve vztahu k třetí redakci jsme se zaměřili zejména na posouzení vztahu starší a mladší verze. Památky mladší verze stojí skutečně blíže *Bibli Padeřovské* než památky starší verze (shoda s *Bibli Mlynářčinou* a *Bibli Padeřovskou* je 87 %, u TěšNZ je to 91 %), zdaleka však nelze toto mladší znění považovat jen za výsledek důslednějšího přejetí třetiredakčního textu.

Oba překlady odlišují zejména drobné modifikace textu, způsobené především důslednějším následováním latinské předlohy (Mt 4,23 *circumibat: chodieše* II. red. x *obcházieše* III. red. /*obchodieše* NZŽit/, Mt 4,12 *traditus esset: že jest Jan zrazen* II. red. x *že by Jan dán byl* III. red.; Mt 5,21 *occiderit: zabie* II. red. x *by kto zabil* III. red. /též BiblMik, MuzNZ_1485/; Mt 4,24 *tormentis: zachvácené* III. red. x *obvázané* STV x *jaté* MLV /*pochopené* BiblMik, *poražené* MuzNZ_1485, *zachvácené* NZKoř/). Upraveny jsou dále také některé specifické biblické termíny (srov. opakovaně *Domini: páně*; Mt 26,13.21.34; Mt 5,18.26 *amen: věrně* III. red. /též KlemGlosNZ², NZJan/ x *zajisté* II. red. /*jistě* BiblMil/; Mt 4,16 *lux: světlost* II. red. x *světlo* III. red. /též BiblMik, KlemGlosNZ², MuzNZ_1485/, NZŽit, NZKoř; Mt 4,23 *in synagogis: v školách* II. red. x *v sbořiech* III. red. /též BiblMik/; Mt 4,24 *opinio: domněnie* II. red. x *pověst* III. red. /též BiblMik, MuzNZ_1485, BiblMil/).

---

¹²³ Tomu by nasvědčovala i menší míra úprav v *Novém Zákoně Kořečkově* v této části.

Zdá se tedy, že třetí překlad především ustálil rozkolísanější podobu druhoredakčního textu do jedné reprezentativní formy, doopravil některé chyby a vynechávky nejstaršího překladu a sjednotil v druhém překladu ještě částečně rozkolísanou terminologii.

6.1.4 Shrnutí – Evangelium podle Matouše

Provedený průzkum potvrdil, že novozákonní druhoredakční úprava Evangelia podle Matouše je výraznější než úpravy ve Starém zákoně. Od obou starších překladů (reprezentovaných *Biblí Drážďanskou* a *Olomouckou*) si udržovala výrazný odstup (upraveno zhruba 35 % textu). Druhoredakční překlad stál blíže znění *Bible Olomoucké*, s nímž jej pojila především částečně společná volba specifických biblických termínů.

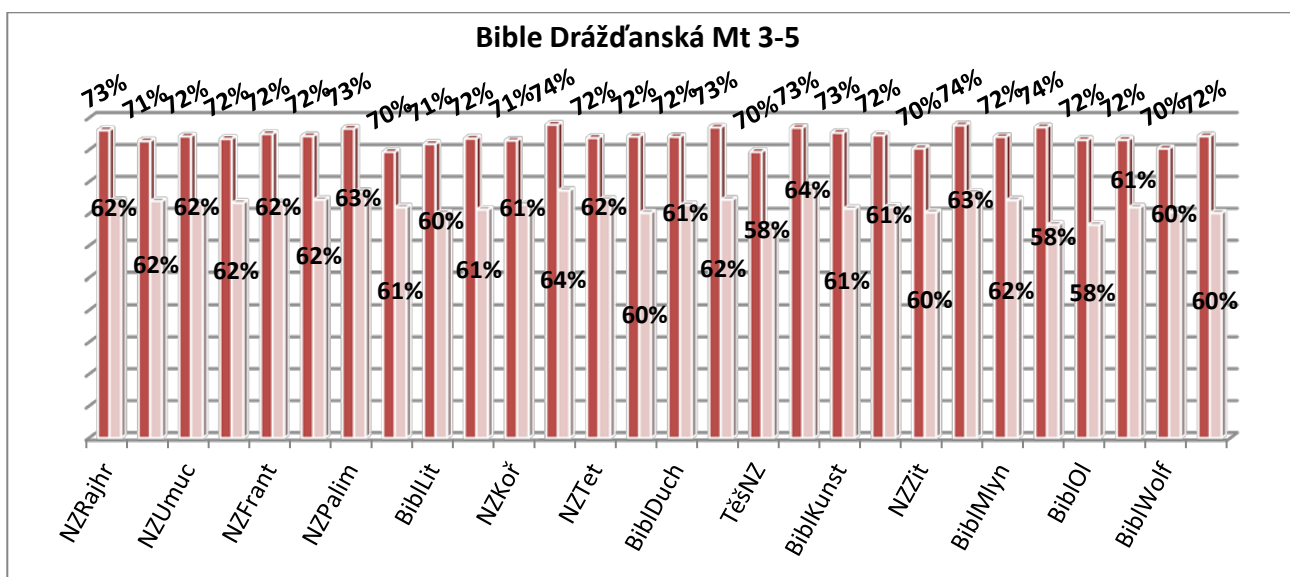
V rámci druhoredakčních památek byly identifikovány dvě skupiny, předpokládané již V. Kyasem. Starší skupinu tvoří *Bible Mlynářčina*, *Boskovická*, *Moskevská*, *Litoměřická*, *Klementinský glosovaný Nový zákon*¹, *Nový zákon Tetovský*, *Bible Duchkova*, *Nový zákon s Umučením*, *Bible Wolfenbüttelská*, *Nový zákon Klementinský* a *Dobrovského Nový zákon*, mladší pak *Těšínský Nový zákon*, *Nový zákon Rajhradský*, *Muzejní Nový zákon z roku 1422*, *Bible Bočkova*, *Bible Kunštátská*, *Nový zákon písaře Jana* a *Klementinský Nový zákon glosovaný*². Úprava mladší skupiny vůči starší byla poměrně drobná (kolem 15 %). Památky mladší skupiny častěji překládají ve shodě s překladem třetím, tento překlad však nelze označit za jediný zdroj jejich úprav.

Rukopisy třetí redakce zastoupené v našem přehledu, *Bible Padeřovská* a *Kladrubská* jsou si textově velmi blízké (hlavních změn mezi nimi pouze 2 %). Od druhoredakčních textů je odděluje především ustálení rozkolísanějšího znění druhé redakce. Celková míra shody mezi oběma redakcemi dosahuje 81 % u starší verze druhého překladu a 83 % u mladší verze druhého překladu.

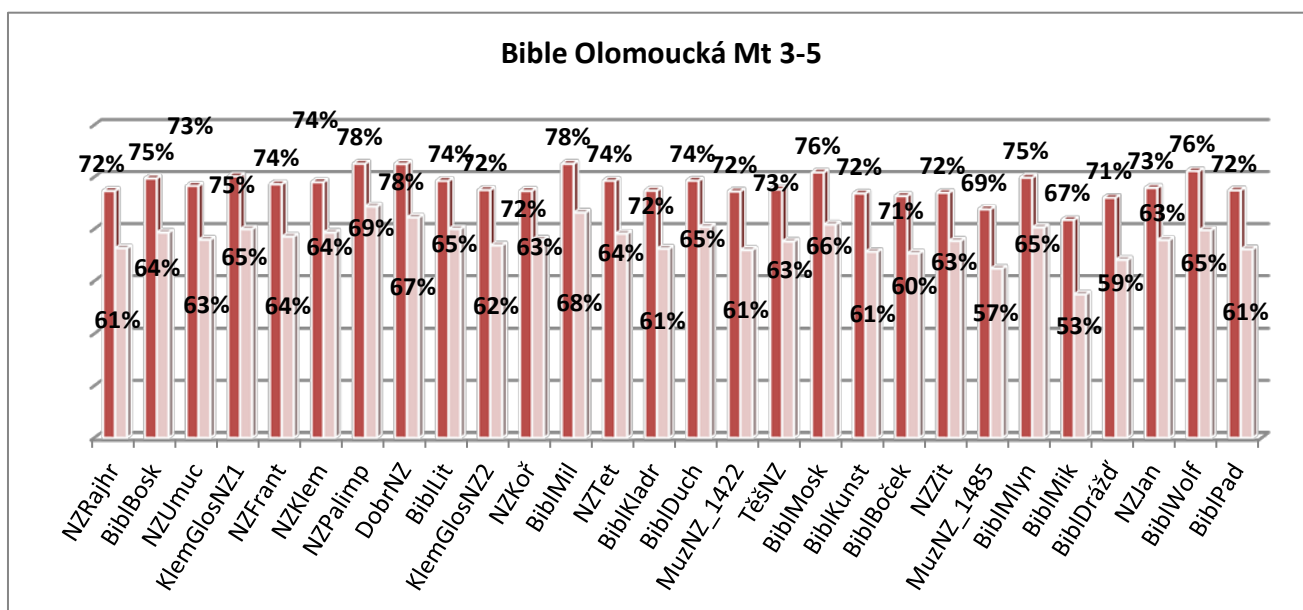
Skutečně samostatné znění ve sledovaném úseku obsahují pouze dvě památky, a to *Bible Mikulovská* a *Nový zákon Klementinský z roku 1485*, obsahující Lupáčův překlad.

Graf č. 9 Míra shod pro jednotlivé památky v Evangeliu podle Matouše

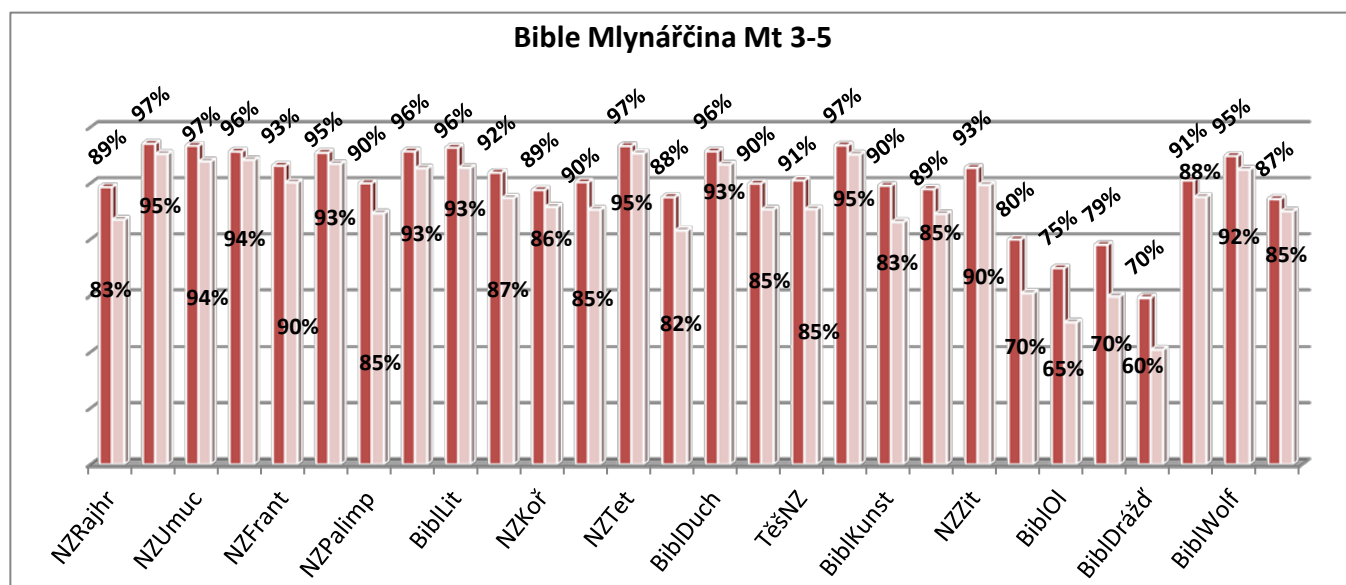
Graf č. 9A Míra shody Bible Drážďanské v Mt 3–5 se sledovanými památkami

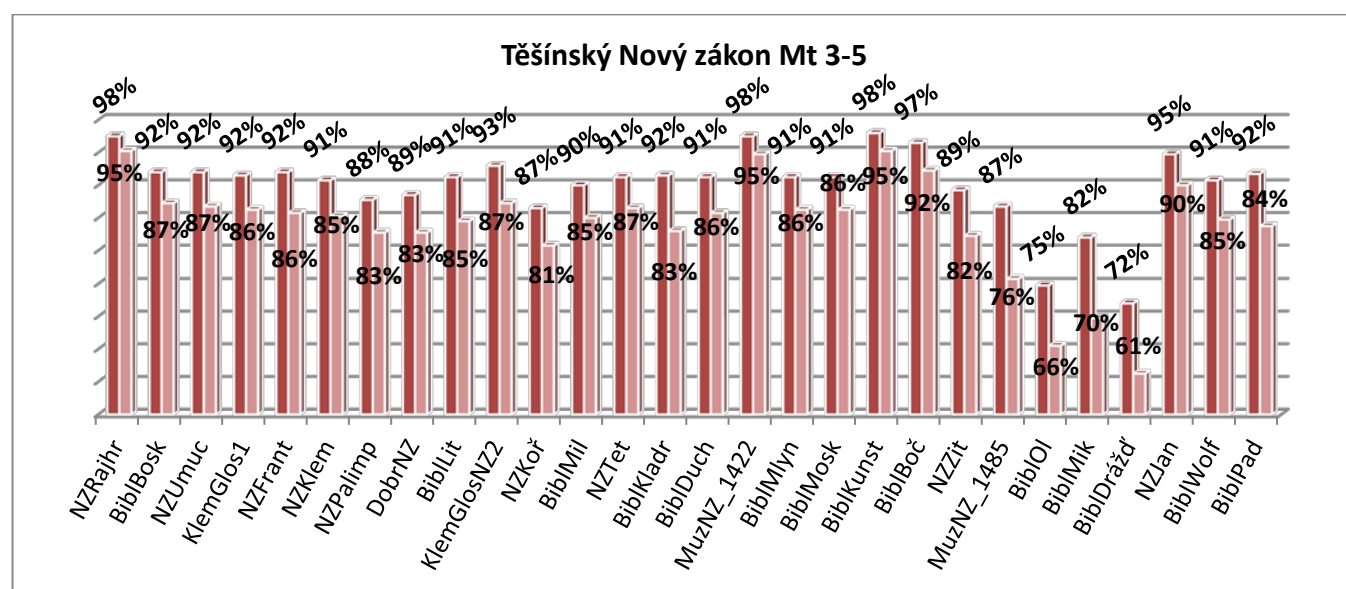
Graf č. 9B Míra shody Bible Olomoucké v Mt 3–5 se sledovanými památkami

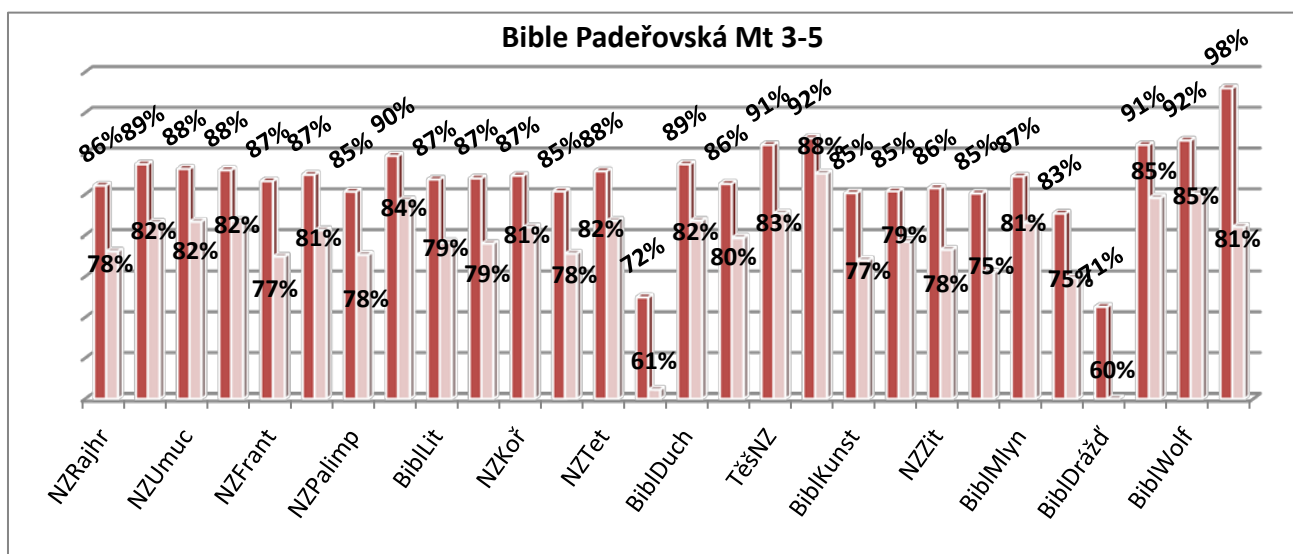
Graf č. 9C Míra shody Bible Mlynářčiny Mt 3–5 se sledovanými památkami

Graf č. 9D Míra shody Těšínského Nového zákona v Mt 3–5 se sledovanými památkami

Graf č. 9E Míra shody Bible Padeřovské v Mt 3–5 se sledovanými památkami

6.2 Evangelium podle Marka

Evangelium podle Marka je nejstarším a nejstručnějším ze všech tří synoptických textů. Ve staročeském prostředí je nejstarší úplný překlad tohoto textu dochován z *Bible Drážďanské*, a to díky díky opisu Josefa Vraštila. Ostatní prvoredakční památky mají již překlad částečně revidovaný.

Pro náš průzkum byly vybrány kap. Mk 2,3 a 4, zachycující počátky Ježíšova působení. Pro potvrzení výsledků pak byla zařazena ještě kap. Mk 16. Míra úpravy mezi jednotlivými porovnávanými kapitolami byla srovnatelná, což potvrzuje vyrovnanost druhého překladu co do rozsahu.

Průzkumu byl proveden v těchto památkách:

I. redakce: BibIDrážd, BibIOI

II. redakce: NZRajhr, BibIBosk, NZUmuč, KlemGlosNZ¹, NZFrant, NZKlem, NZPalimp, DobrNZ, BibLit, KlemGlosNZ², BibIMil, NZTet, BibIDuch, MuzNZ_1422, TěšNZ, BibIMosk, BibIKunšt, BibIBoč, NZŽit, BibIMlyn, NZJan, BibIWolf

III. redakce: BibIPad, BibIKladr

kompile a samostatná znění: NZKoř¹²⁴, BibIMik, SbMik_1466, MuzNZ_1485

¹²⁴ Text jen do Mk 4,34, dále chybí folio.

6.2.1 Vztah k prvoredakčnímu překladu

První úplný překlad Bible v tomto úseku sledujeme ve verzi starší (reprezentované *Bibli Drážďanskou*) a mladší (reprezentované zde *Bibli Olomouckou*). Jejich vzájemný vztah, jakož i vztah k druhoredakčním památkám zachycuje Graf č. 10A. Z grafu je patrné, že mladší revize prvního překladu (reprezentovaná *Bibli Olomouckou*) pozměňuje zhruba 6,5 % textu na lexikální rovině (při započtení drobných změn zhruba 15 %). Také zde k větší proměně dochází u sloves (odchylka 7 %) než u substantiv (odchylka 5 %). V kapitole Mk 16 nacházíme podobné údaje, úprava *Bible Olomoucké* je zde však nižší (6%).

Poměr mezi mladší a starší verzí první redakce zhruba odpovídá poměru mezi starší a mladší revizí druhoredakčního textu, jak jsme jej zaznamenali v Evangelii podle Matouše. Také míra druhoredakční úpravy vůči nejstaršímu úplnému překladu zastoupenému *Bibli Drážďanskou* se pohybuje na podobné výši jako v předchozím evangelii – zde kolem 25 %, veškerých úprav zhruba 40 %). Více nacházíme i v tomto případě nově přeložených sloves než substantiv (slovesa zhruba 25%, substantiva zhruba 30 %, adjektiva 15 %), celkově je však substantivní složka obměněna výrazněji než v Evangelii podle Matouše.

Vzhledem k blízkosti mladší revize prvoredakčního překladu, zastoupeného zde *Bibli Olomouckou*, zůstávají data shod pro tuto úpravu víceméně stejná (viz Graf č. 10B), mírně vyšší příbuznost druhoredakčních textů k *Bibli Drážďanské* však potvrzuje Kyasovu tezi, že druhoredakční překladatel vycházel z překladu nerevidovaného. Také charakter druhoredakční úpravy zůstává stejný jako v Evangelii podle Matouše. Vedle úpravy zastarávajících výrazů (Mk 2,4.9 *grabattum: nosidla* I. red. x *lože* II. red.; Mk 2,21 *scissura: rozšitina* I. red. x *rezedřenie* II. red.; Mk 3,2 *observabant: jadáchu* I. red. x *ostřieháchu* II. red.) a drobných modifikací textu (srov. Mk 2,2 *ad ianuam: u dveří* I. red. x *do dveří* II. red. x *do vrat* MLV; Mk 2,5 *fili: synáčku* I. red. x *synu* II. red.; Mk 2,8 *cognito: vzvědév* I. red. x *poznav* II. red.; Mk 2,12 *ut admirarentur: tak se podivichu* I. red. x *tak se divichu/-ili* II. red.; opakovaně *jěšto* I. red. x *kteříž* II. red.), můžeme sledovat náhrady neobratných či méně vhodných překladů překladem výstižnějším (srov. Mk 2,4 *nudaverunt: prodřevše* I. red. x *obnažichu* II. red.; Mk 2,21 *aufert: otsčije* I. red. x *otjímá* STV x *otjata bude* MLV x *otjímá se* III. red.; Mk 2,26 *non licet manducare: nebylo lzě jiesti* I. red. x *neslušelo (jest) jiesti* II. red. /*těž* III. red./; Mk 3,9 *ne conprimerent: aby jeho ne(u)dávil* I. red. x *aby jeho netiskl* II. red.; Mk 4,5 *super*

petrosa: na kámen I. red. x *na skále* II. red./*na skalnú zemi* BiblLit, BiblDuch, MuzNZ_1485/) a tendenci přiblížit text latinské předloze (srov. Mt 2,14 *cum praeteriret: když jdeše* I. red. x *když pominováše* II. red.; Mk 2,22 *disrumpet: by rozpučilo* I. red. x *rozpučí* II. red. /též III. red./; Mk 2,23 *coeperunt progredi: napřed jdúce* I. red. x *počechu napřed jíti* II. red.).

Odlišná je znovu i volba některých specifických biblických termínů (srov. Mk 2,6 *de scribis: z mudrákóv* I. red. x *z mistróv* II. red. /též III. red./; Mk 2,15 *publicani: nepraví těžieři* I. red. *zjevní hříešníci* II. red.; Mk 2,16.18 *Pharisaei: duchovníci* I. red. x *zákonníci* II. red.¹²⁵; Mk 2,26 *sacerdotibus: samým popóm* I. red. *samým kněžím* II. red.; Mk 2,26 *propositionis: obětní* I. red. *posvátné* II. red.; Mk 3,23 *in parabolis: u pohádkách* I. red.¹²⁶ x *v podobenstvích* II. red.).

6.2.2 Vzájemný vztah druhoredakčních památek

Vzájemný vztah mladší a starší skupiny druhoredakčních památek shrnuje Graf č. 10C a 10D znázorňující shody sledovaných rkp. s *Bibli Mlynářčinou* a *Těšínským Novým zákonem* jako zástupci starší a mladší skupiny druhoredakčního překladu.

Vztahy ve starší skupině setrvávají na podobné úrovni jako v Evangelii podle Matouše (rozdíl BiblMlyn – TěšNZ 8 %). Stále jako vzájemně nejbližší památky můžeme v rámci starší skupiny označit *Bibli Boskovickou* a *Bibli Mlynářčinu* (shoda při započtení hlavních změn 98 %, včetně drobných 96 %). *Bible Litoměřická* a *Duchkova* vycházejí nadále ze společné předlohy – obsahují i společnou výpustku ve verši Mk 2,4 a některé další odchylky¹²⁷, oba texty jsou ale dále samostatněji upraveny (vzájemná shoda dosahuje 95 %, což nepřekračuje průměr typický pro celou skupinu). Ke starší skupině se počítají dále *Nový zákon s Umučením*, *Klementinský Nový zákon glosovaný*¹, *Nový zákon Františkánský*, *Bible Litoměřická*, *Nový zákon Tetovský* a *Bible Wolfenbüttelská*, přes drobné odchylky sem můžeme znovu započíst i *Nový zákon Dobrovského*, *Nový zákon Palimpsestový* a *Bibli Milánskou*. Nově k této skupině tentokrát inklinuje i *Nový zákon Rajhradský*, třebaže obsahuje větší počet drobných modifikací. Charakter změn však spíše svědčí o nepozornosti

¹²⁵ KlemGlosNZ² *otdělenci* (podrobněji k tomuto překladu viz kap. 8)

¹²⁶ Jinde ovšem též překl. jako *podobenství*.

¹²⁷ Srov. Mk 2,4: *Et cum non possent offerre eum illi prae turba, nudaverunt tectum ubi erat : et patefacientes submiserunt grabatum: a když nemožiechu ho přiněsti pro zástup, obnažichu střechu, kdež bieše, dáváše věděti, spustichu ložě* II. red. x *ohlásivše se, spustichu ložě* BiblLit, BiblDuch. Samostatněji např. Mk 2,2 *verbum: slovo* II. red. x *slovo božie* BiblLit, BiblDuch; Mk 3,6 *perderent: by jej zradili* BiblLit, BiblDuch x *by jej zatratili* II. red.

písařově než o vědomé úpravě. Také *Nový zákon Kořečkův* se v této části plně opírá o starší verzi druhoredakčního překladu. Podobnou situaci nacházíme i v kap. Mk 16.

Mladší revize se odklání od starší podoby druhoredakčního překladu ve stejné míře jako v Evangelii podle Matouše (dosahuje zhruba 8 % při započtení hlavních změn, veškerých úprav zhruba 15 %) a tvoří ji znovu památky TěšNZ, MuzNZ_1422, NZJan, KlemGlosNZ², nově pak ještě BiblMosk (shoda s TěšNZ 97 %). Rozdílné hodnoty získáváme také pro *Bibli Kunštátskou*. Zatímco v Mk 2–4 překládá ve shodě s MLV (shoda s TěšNZ 98 %), v Mk 16 obsahuje text blízký STV (shoda s BiblMlyn 99 %). Nízká kvalita předlohy pro tuto památku, jak jsme mohli sledovat již ve Starém zákoně, tak patrně i v Novém zákoně přetrvává. Vzájemná shoda památek mladší skupiny se pohybuje kolem 97 %.

Rozdíl mezi oběma verzemi nadále spočívá především v ojedinělých úpravách zejm. slovesné složky (srov. Mk 2,3 *venerunt: přijidechu* STV, BiblOl, *přijidú* BiblDrážď x *šli sú* MLV x *přišli sú* III. red.; Mk 2,4 *patefacientes: davše věděti* MLV x *ohlásivše se* STV x *otevřevše* III. red. /¹²⁸ I. red./; Mk 2,4 *submiserunt: pustichu* MLV x *spustichu* STV, I. red. x *spustili sú* III. red.; Mk 2,7 *blasphemat: porúhá se* MLV x *rúhá se* STV, III. red. x *a porúhá se Bohu* I. red.; Mk 2,14 *sedentem: an sedí* MLV x *sedícieho* STV, III. red. x *sediece* I. red.; Mk 2,21 *aufert: otjímá se* III. red. x *otjímá* STV x *odjata bude* MLV x *otsčije* I. red.; Mk 2,23 *vellere: ščikati* MLV x *trhati* III. red., STV x *vymínati* I. red.; Mk 2,2 *ad ianuam: do dveří* STV, III. red. x *do vrat* MLV; Mk 3,8 *audientes: slyšiece ty věci* MLV x *slyšiece to* STV, I. red. x *slyšiece které věci* III. red.).

Samostatnější znění, nepřiklánějící se výrazněji ani k jedné ze skupin, si vedle sledovaných samostatných znění *Klementinského Nového zákona z roku 1485*, *Bible Mikulovské* a *Sborníku Mikulovského*, uchovává i *Nový zákon Žitavský*. V něm jsou však samostatnější úpravy oproti předchozím památkám pouze ojedinělé.

Také ve sledovaném textu Evangelia podle Marka se zrcadlí teologické spory o náležitý překlad. Takto můžeme nepochybně interpretovat např. úpravu ve verši Mk 4,12. Jedná se o úryvek z Ježíšovy promluvy k apoštolům, zdůvodňující, proč je ostatním lidem zjevována Boží pravda pouze v podobenstvích, a ne přímo jako apoštolům. Text verše zní takto: *ut videntes¹²⁸ videant, et non videant: et audientes audiant, et non intellegant: nequando convertantur, et dimittantur eis peccata*. Nejstarší překlad jej překládá: *aby vidúce viděli a neviděli a slyšiece slyšeli a nerozuměli a někdy se neobrátili, aby jim hříeši byli otpuštěni*. Druhá redakce staršího typu text upravuje na *nikdy sú se neobrátili*. Tím je ale

---

¹²⁸ Lat. varianta *ut et videntes*.

pozměněn význam Ježíšových slov, vylučujících nyní jistou skupinu lidí předem z možnosti dojit spásy. Je pochopitelné, že již sami opisovači textu se nad tímto textem zarazili. Proto už ve starší verzi druhé redakce nacházíme individuální úpravy: *Bible Mlynářčina*, *Boskovická* a *Kořečkův Nový zákon* zmírňují vyznění vypouštěním adverbia, *Bible Duchkova* a *Bible Milánská* překládají jako: *někdy se obrátili*; *Nový zákon Palimpsestový* a *Dobrovského Nový zákon* doplňují vysvětlivku: *někdy se obrátili, abych je uzdravil*. Mladší verze druhé redakce se jako celek raději znovu vrací k původnímu překladu: *někdy se neobrátili* (takto má TěšNZ, BiblKunšt, BiblMosk, BiblBoč i MuzNZ_1422). Nedořešenost celého problému dobře dokumentuje i překlad třetí, kde *Bible Padeřovská* mění text na *aby se někdy obrátili*, což však ještě dále pozměňuje úprava třetího překladu zachycená v *Bibli Kladrubské* na *kdyby se obrátili*.

6.2.3 Vztah k třetí redakci

Shoda mezi druhou a třetí redakcí zůstává na podobné úrovni jako v Evangelii podle Matouše (viz Graf č. 10E). Všechny zkoumané druhoredakční památky vykazují obdobnou míru shody se sledovanou *Biblí Padeřovskou*, a to i v rámci obou skupin, starší a mladší (shoda dosahuje k 80 %). Také úprava třetí redakce, reprezentovaná zde *Bibli Kladrubskou*, je poměrně malá (vzájemná shoda BiblPad a BiblKladr 97 %). Míra úpravy však v rámci Evangelia podle Marka kolísá (v 16. kapitole, která prošla v *Bibli Padeřovské* oproti druhé redakci nejmenší úpravou, nepřesahuje míra úprav *Bible Padeřovské* 10 %).

Třebaže MLV se s třetí redakcí shoduje častěji, nalézáme i zde úpravy, kdy je třetí překlad reprezentovaný *Biblí Padeřovskou* shodný naopak s verzí starší: (MLV, III. red.: Mk 2,22: *in utres: v sudy* MLV, III. red. x *v la(h)vicě kožené* STV, I. red.; Mk 3,9 *deserviret: byla jemu připravena* STV x *by jemu posloužila* MLV, III. red. x *aby jemu připravili* I. red.; Mk 2,22 *peribunt: zhynú* STV x *zahynú* MLV, III. red. x *by zhynulo* I. red.; STV a III. red.: Mk 3,5 *contristatus: zamúcen jsa* STV, III. red. x *zamútiv se* MLV, I. red.; Mk 4,22 *veniat: aby nepřišlo* STV, III. red. x *by nevyšlo* MLV x *by nevyšel* I. red.) ojediněle též shodně MLV a I. red. (Mk 2,3 *paralyticum: dnú trpíciého* STV, III. red. x *zlámaného* MLV x *zlámaného ote dny* BiblDrážď, BiblOI x *pakostničnik* SbMik_1466, NZRajhr, BiblMik).

Přes velkou blízkost obou podob třetí redakce můžeme sledovat i pronikání mladších variant do některých druhoredakčních památek. Hojněji se objevuje zejména v památkách NZRajh, NZTet, NZŽit, DobrNZ a NZFrant (srov. Mk 4,32 *sub umbra: pod stienem* II. red.,

BiblPad x *pod stromem* BiblKladr, NZŽit; Mk 4,16 *accipiunt: přijmú* II., III. red. x *přijímají* MLV, NZFrant, NZTet; Mk 4,6 *exortus est: vzešlo* II., III. red. x *vyšlo* BiblMik, SbMik_1466 x *vyjde* BiblOI BiblDrážď, NZRajhr; Mk 3,32 *quaerunt: vně stojie a hledají* NZFrant, NZPalimp, DobrNZ, BiblKladr, BiblOI x *vně hledají* II. red., BiblPad; Mk 4,15: *seminatum est: sáto* II. red., BiblKladr x *vsáto* MuzNZ_1485, SbMik_1466, BiblMik, MuzNZ_1422, BiblMlyn, NZKoř, NZUmuč, NZFrant, BiblPad). Nejviditelněji reflektuje mladší verzi třetího překladu NZFrant, který jej častěji komentuje i v marginálních poznámkách¹²⁹.

Ještě výrazněji se mladší verze v *Bibli Kladrubské* shoduje se zmiňovanými samostatnými překlady, Lupáčovým zněním a textem *Bible Mikulovské* a *Mikulovským sborníkem*. Společnou mají i tendenci vracet se častěji k nejstaršímu překladu (společně např. Mk 4,37 *in navem: do lodie* BiblKladr, MuzNZ_1485, BiblMik, SbMik_1466 x *v lodi* II. red.; Mk 4,4 *comederunt: szobáchu* II. red., BiblPad x *snědli sú* MuzNZ_1485, BiblMik, SbMik_1466, BiblKladr; Mk 4,6 *exortus est: vzešlo* II. red., BiblPad x *vyšlo* BiblKladr, BiblMik, SbMik_1466, NZRajhr; Mk 4,40 *putas: sě zdá* II.,BiblPad x BiblKladr, MuzNZ_1485, SbMik_1466, BiblMik; Mk 2,4 *patefacientes: otevřevše* BiblKladr, SbMik_1466, BiblMik x *ohlásivše* STV, BiblPad x *davše věděti* MLV; Mk 2,23 *ambulet: chodieše* II. red., BiblPad x *jdieše* BiblKladr, BiblDrážď, MuzNZ_1485, SbMik_1466 /*jide* BiblOI/; Mk 3,27 *diripiet: poplení* BiblKladr, MuzNZ_1485, BiblOI, BiblDrážď, BiblDuch NZRajhr, BiblMil x *vzběře* II. red., BiblPad; Mk 2,21 *supplementum: záplata* NZRajhr, MuzNZ_1485, SbMik_1466, BiblOI, BiblKladr x *příplata* II. red. x *plnost sukna* NZKlem x *doplněnie* NZPalimp, DobrNZ, BiblMik)

6.2.4 Shrnutí – Evangelium podle Marka

Ve vztahu k prvnímu úplnému překladu dosahuje překlad druhoredakční stejné míry samostatnosti jako v Evangelium podle Matouše (upraveno zhruba 39 % textu). *Bible Olomoucká* zde zastupuje text revidovaného znění první redakce a zachovává si podobný rozsah úpravy oproti znění *Bible Drážďanské* jako ve Starém zákoně (tj. kolem 6 %). Drobně vyšší míra shody druhoredakčních památek s překladem nerevidovaným potvrzuje Kyasovu tezi, že druhoredakční text vycházel primárně z verze nerevidované.

V Evangelium podle Marka je nadále patrné rozdělení druhoredakčních památek do dvou skupin (vzájemný rozdíl zhruba 11 %), drobně se však mění rozložení druhoredakčních

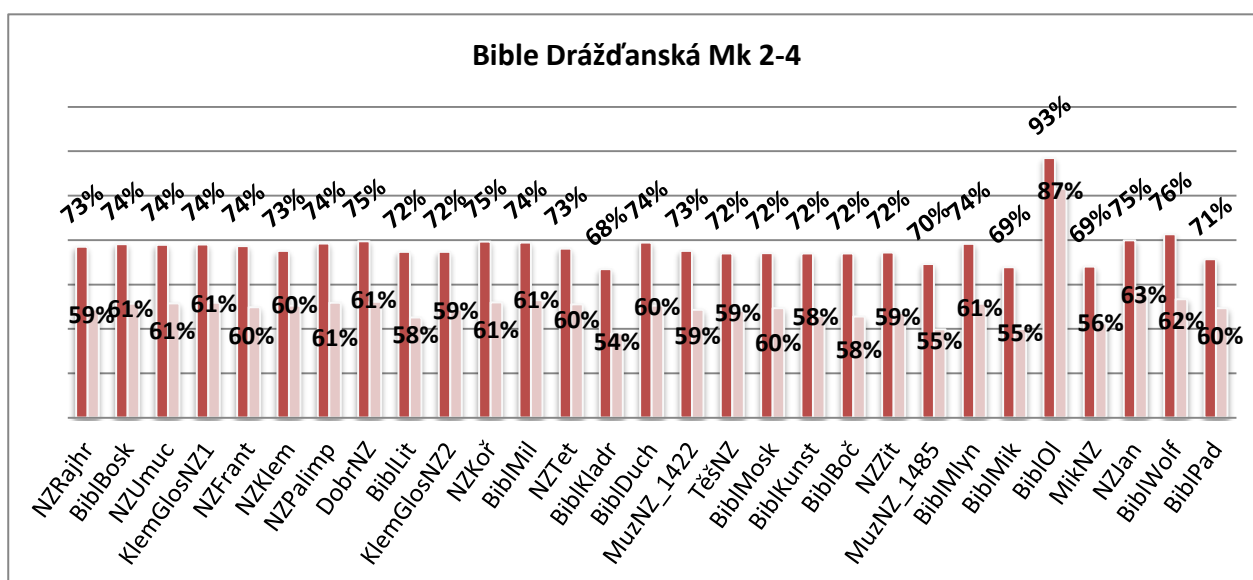
¹²⁹ Srov např.: NZFrant: pozn. k Mk 3,1 synagogam: *do sboru při okraji: jiný text do školy*, Mk 3,2 *observabant: zachovávali* při okraji: *jiný text i střežiechu jeho*.

památek mezi oběma skupinami. K MLV nově přechází *Bible Moskevská*, naopak *Bible Kunštátská*, vykazující v Mk 2–4 shodu s touto verzí, se v Mk 16 již opírá o znění starší. Podobné přechody jsme pro tuto památku sledovali již ve Starém zákoně.

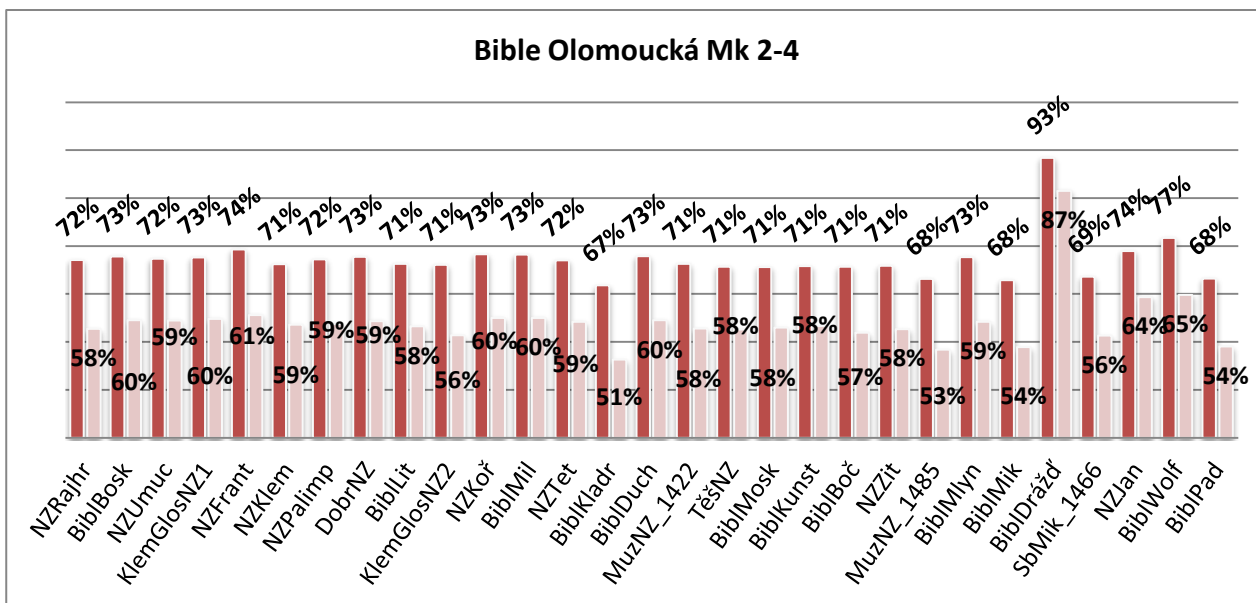
Třetí redakci v průzkumu zastupovaly *Bible Padeřovská* a *Bible Kladrubská*. Ty v úseku Mk 2–4 obsahují téměř identický text (míra shody 95 %), v Mk 16 se však výrazněji odlišují (míra shody 75 %). Znění *Bible Kladrubské* se na některých místech vrací až k překladu prvnímu (často ve shodě s oběma samostatnějšími překlady *Bibli Mikulovskou* a *Klementinským Novým zákonem z roku 1485*).

Graf č. 10 Míra shod pro jednotlivé památky v Evangelii podle Marka

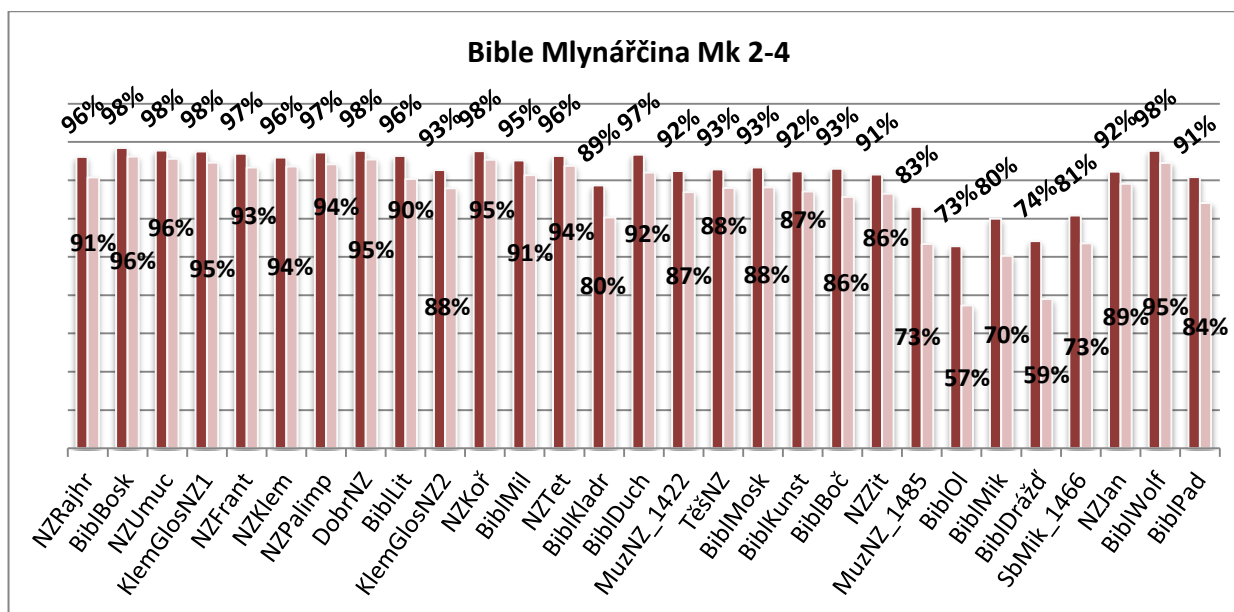
Graf č. 10A Míra shody *Bible Drážďanské* Mk 2–4 se sledovanými památkami

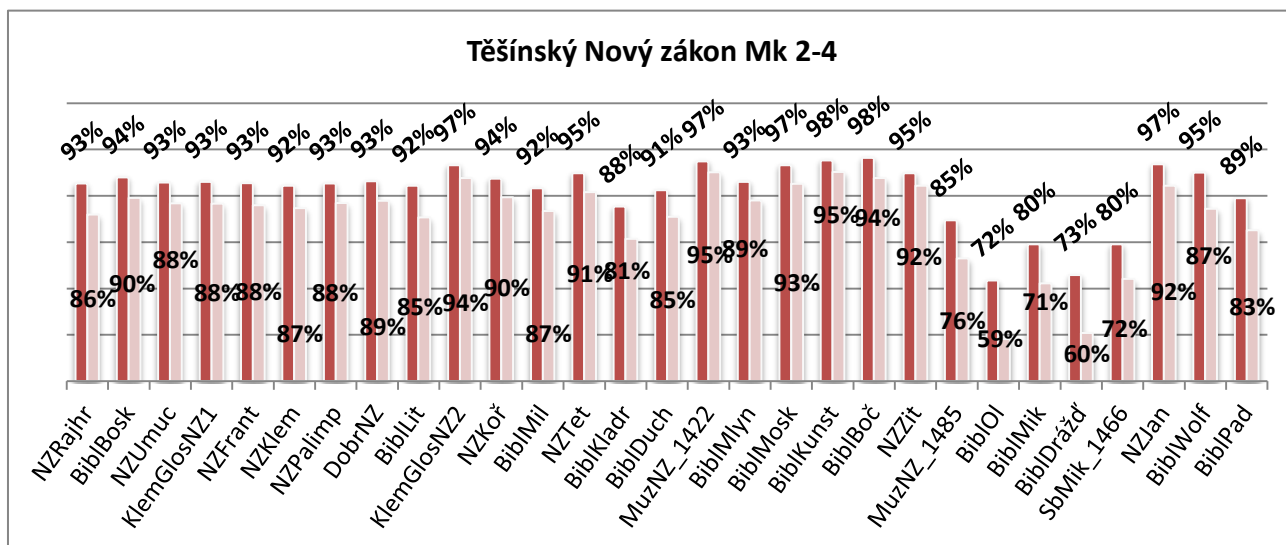
Graf č. 10B Míra shody *Bible Olomoucké* v Mk 2–4 se sledovanými památkami

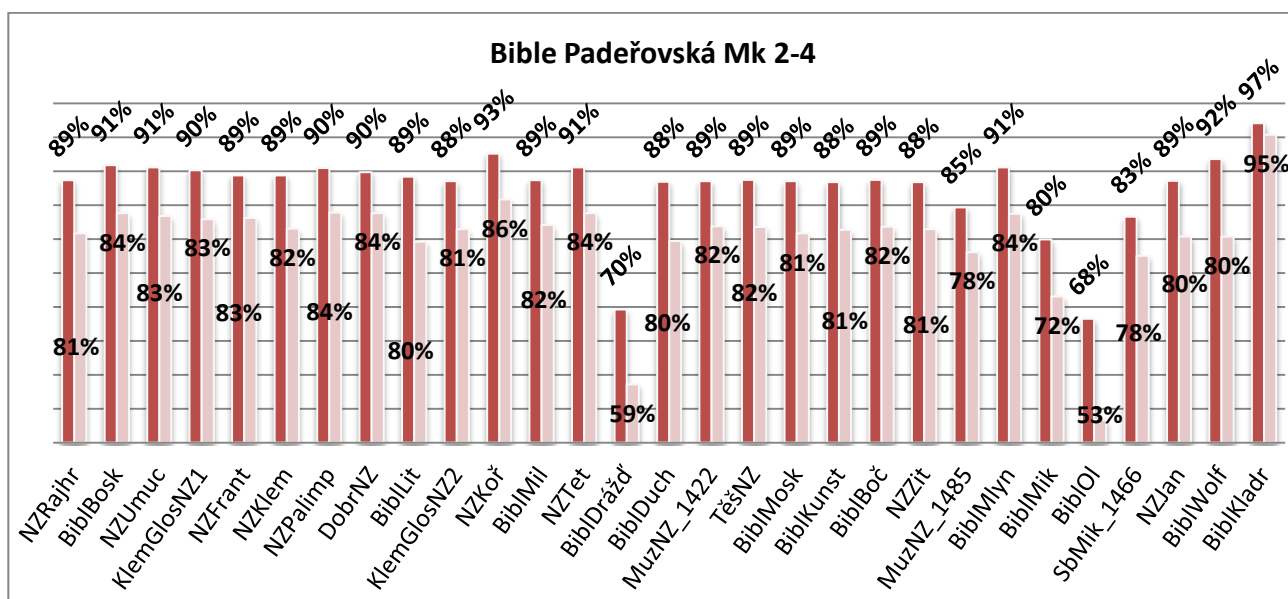
Graf č. 10C Míra shody Bible Mlynářčiny v Mk 2–4 se sledovanými památkami

Graf č. 10D Míra shody Těšínského Nového zákona v Mk 2–4 se sledovanými památkami

Graf č. 10E Míra shody Bible Padeřovské v Mk 2–4 se sledovanými památkami

6.3 Evangelium podle Lukáše

Evangelium podle Lukáše je dílem velmi vzdělaného autora. Je napsáno velmi bohatým a kultivovaným jazykem, jehož kvality odráží i vulgátní překlad. Přetlumočení tohoto textu tak nutně kladlo na staročeské překladatele vysoké nároky. První úplný překlad těmto nárokům vyhověl vcelku se zdarem, čeština té doby již byla připravena i na přetlumočení takto bohatého jazyka.

V naší práci jsme podrobnějšímu rozboru podrobili kapitoly Lk 3, 4 a Lk 5. V. Kyas zmiňuje náhlý posun *Bible Wolfenbüttelské* od druhé k třetí redakci v kapitole 8 (viz Kyas, 1997, s. 86). Proto byla zařazena ještě kapitola Lk 9, kde by již tato změna měla být patrná.

Zkoumány byly tyto památky:

I. redakce: BiblDrážď, BiblOI

II. redakce: NZRajhr, BiblBosk, NZUmuč, KlemGlosNZ¹, NZFrant, NZKlem, NZPalimp, DobrNZ, BiblLit, KlemGlosNZ², BiblMil, NZTet, BiblDuch, MuzNZ_1422, TěšNZ, BiblMosk, BiblKunšt, BiblBoč, NZŽit, BiblMlyn, NZJan, BiblWolf

III. redakce: BiblPad, BiblKladr

kompilace a samostatná znění: NZKoř, BiblMik, SbMik_1466, MuzNZ_1485

Obdobné hodnoty získané pro jednotlivé kapitoly svědčí o vyrovnanosti druhého překladu.

6.3.1 Vztah k prvoredakčnímu překladu

Vztah mezi prvotním zněním a jeho revizí zůstává na stejné úrovni jako v předešlých knihách (shoda prvního překladu a jeho revize dosahuje 97 %, viz Graf č. 11A), stále také platí, že nerevidovaná verze je druhému překladu blíže, celkově však ve sledovaných kapitolách zaznamenáváme nižší odchylku od prvotní redakce než v Evangeliu podle Matouše a Marka (hlavní změny zde zhruba 20 %, veškeré změny 30 %). Úprava je však vyrovnanější co do jednotlivých slovních druhů (úprava substantiv, adjektiv i sloves dosahuje 20 %). Obdobné hodnoty nacházíme i v kapitole Lk 9.

Nadále první a druhý překlad odlišuje zejména volba odlišných ekvivalentů pro specifické biblické výrazy. Z dosud nezmíněných jsou to např. Lk 3,19 *tetrarcha: vladař /král* BiblOI/*nad čtyřmi kraji kráľovstvie židovského* I. red. x *tetrarcha/čtvrták* II. red.; Lk 3,7 *genimina: ksenci* I. red.¹³⁰ x *pokolenie* II. red.; Lk 3,12 *publicani: nepraví těžieři* I. red. x *zjevní hříšníci* STV x *zjevníci* MLV; Lk 4,18 *unxit: jest umazal mě* I. red. x *jest mě pomazal* II. red.; Lk

---

¹³⁰ BiblDrážď zapisuje *krffczenci*.

4,18.43 *evangelizare: zvěstovati* I. red. x *kázati* II. red.; Lk 4,33.35 *daemonium: běsa* I. red. x *diabelstvie* II. red.; Lk 5,12.13 *lepra: trudovatina* I. red. x *malomocenstvie* II. red.; Lk 4,14.37 *fama: ohlášení, rozhlášení* I. red. x *pověst* II. red.; Lk 3,7 *viperarum: ješčeří* I. red. x *hadov násilnorodných* II. red. Podobně platí i tendence přiblížit text latinské předloze (i na úkor „čtivosti“), srov. např. Lk 4,16 *erat nutritus: kde(ž) jest byl vzchován* I. red. x *(kdež) jest byl krmem* II. red.) a obměnit zastaralé výrazivo: Lk 3,14 *concutiatis: nenuzte* I. red. x *nepotlačujte* II. red. x; Lk 5,3 *rogavit eum a terra reducere: aby se ořinul* I. red. x *odvésti* II. red.).

Výše zmíněný druhoredakční překlad *hadové násilnorodní* za lat. *vipera* (Lk 3,7) je další ukázkou toho, že autor druhého překladu byl dobře obeznámen s dobovou výkladovou literaturou. Výraz *vipera* byl ve výkladových slovnících tradičně vykládán jako *genus serpentis, quod vi pariat*. tj. ‚násilím rodí‘ (takto např. *Glossa ordinaria*, *Glossa Salomonis* či *Catholicon*, s. v. *vipera*), a rozsáhlejší zmínku má i *Výklad krumlovský* (*VýklKruml*, s.v. *vipera*). Také druhoredakční KlemGlosNZ obsahuje delší výklad: „Věz, že násilnorodník slove vipera, že násilím se rodí. Že samice počíná lektáním, vezmúc hlavu hada v usta, a když již počne, tehdy jemu hlavy skúsi. A pak ksenci mladí prokúsají mateři břicho a tak ji umoříe a sami se vylehnú. Těmi hady a ksenci nazval Kristus mistry a zákonníky, neb synagoga, to je, věz, sbor židovský, hlavu Krista zamordovala.“ KlemGlosNZ f. 33v (ad Mt 23,33).

6.3.2 Vzájemný vztah druhoredakčních památek

Vztahy mezi druhoredakčními památkami byly sledovány odděleně pro kapitoly Lk 3–5 a kapitolu Lk 9. Toto rozdělení bylo nutné vzhledem k předpokládané změně textu v *Bibli Wolfenbüttelské*.

Situaci v kapitole Lk 3–5 zachycuje graf pro *Bibli Mlynářčinu* (Graf č. 11B) jako představitele starší skupiny a *Těšínský Nový zákon* (Graf č. 11C) jako představitele skupiny mladší. V kapitolách Lk 3–5 nacházíme obdobné hodnoty jako v předchozích evangelijních knihách. Mladší revize si udržuje oproti starší verzi zhruba 8 % míru úprav. Obě skupiny lze stanovit na základě vzájemné větší podobnosti, jednotlivé památky si však i nadále zachovávají jistou míru samostatnosti. Jádrem starší skupiny tvoří *Bible Mlynářčina*, *Boskovická*, *Dobrovského Nový zákon*, *Nový zákon Klementinský*, *Nový zákon Palimpsestový*, *Klementinský Nový zákon glosovaný*¹ a *Nový zákon rajhradský*. A nepochybně se k nim počítá i zmiňovaná *Bible Wolfenbüttelská* (shoda s *BiblMlyn* 98 %). Mladší skupina pak zahrnuje prameny *Těšínský Nový zákon*, *Muzejní Nový zákon z roku 1422*, *Bible Bočkova*, *Bible*

Moskevská, Bible Kunštátská, Nový zákon písaře Jana a Klementinský Nový zákon glosovaný² (drobná odchylka v tomto případě je závislá na pozornosti autora glos). Nově však podobný text nacházíme i v *Nový zákon Tetovský* (shoda s TěšNZ 98 %), u něž V. Kyas počítal s trvalým příklonem k mladší skupině¹³¹, a více mladších překladových variant přebírá i *Bible Duchkova* (shoda 96 %). Nadále ne zcela určitelná zůstává *Nový zákon Žitavský* (shoda s BiblMlyn 96 %, s TěšNZ 91 %).

Mladší verzi odlišují zejména drobná přeformulování textu, odrážející se vesměs i v překladu třetím (Lk 4,4 *in pane: chlebem* STV x *v chlebě* MLV /těž III. red./; Lk 4,4 *in verbo: slovem* STV x *v slově* MLV /BiblPad/; Lk 4,25 *in diebus: ve dnech* STV /těž III. red./ x *za dnův* MLV /těž I. red./; Lk 4,25 *in...terra: ve... zemi* STV /těž BiblPad/ x *po zemi* MLV /těž BiblKladr, I. red./; Lk 4,38 *in domum: v dóm* STV /těž I. red./ x *do domu* MLV /těž BiblPad/; Lk 4,9 *si...es: ač jsi* MLV x *jsi li* STV /těž BiblPad, I. red./ apod.) či obměna překladového ekvivalentu (Lk 4,20 *ministro: služe* STV /těž BiblPad, BiblDrážď/ x *služebníku* MLV; Lk 4,13 *consummata: sě skonalo* MLV x *sě dokonalo* STV /těž BiblPad, I. red./; Lk 4,16 *surrexit: vstal jest* MLV /těž III. red./ x *povstal jest* STV /povsta I. red./; Lk 5,17 *ex...castello: z hrádku* STV /těž BiblKladr/ x *z kaštelu* MLV /těž BiblPad/; Lk 5,19 *per tegulas: skrze pokrytie* STV /těž III. red./ x *skrze lati* MLV; Lk 5,21 *blasphemias: rúhanie* STV /těž III. red./ x *porúhanie* MLV /těž I. red./; Lk 5,27 *ad teloneum: na mýtě* STV /těž I., III. red./ x *na cle* MLV; Lk 5,37 *effundetur: se rozlé* STV x *se vylé* MLV /těž III. red./).

Také v kapitole Lk 9 starší a mladší verzi odděluje zhruba 7 % rozdíl v lexiku (při započtení i drobných změn je to 21 %, viz Graf č. 11D a 11E). *Bible Duchkova* a NZTet zde však již zas výrazněji kopírují text starší verze (shoda s BiblMlyn u NZTet 99 % u BiblDuch 98 %). Výraznější odklon od skupiny nezaznamenáváme ani v Kyasem zmiňované *Bibli Wolfenbüttelské* (shoda s BiblMlyn nadále velmi vysoká, dosahuje zde 97,5 %). Přesto k jedné výrazné změně dochází. Zatímco v předchozím zkoumaném úseku text třetiredakční *Bible Padeřovské* oddělovalo od druhé redakce zhruba 10 % úprav, zde sledujeme výrazné přiblížení se celé starší skupiny druhé redakce k tomuto textu (shoda BiblPad a BiblMlyn 97 %). *Bible Wolfenbüttelská* se tak skutečně zhruba od 9. kap. výrazněji přimyká k textu třetí redakce, nejde však o její samostatné specifikum, ale o celkové přiblížení se obou překladů (podrobněji k tomu viz následující kapitola 6.3.3).

---

¹³¹ Srov. Kyas, 1997, s. 80.

6.3.3 Vztah druhé a třetí redakce

Vztahy mezi druhou a třetí redakcí budeme opět sledovat zvláště pro kapitoly Lk 3–5 a Lk 9.

V úseku Lk 3–5 nejsou pozorovány žádné výraznější rozdíly od stavu v předchozích evangeliích (míra shody zhruba 90 %, viz Graf č. 11F). Také příbuznost *Bible Padeřovské* a *Bible Kladrubské* zůstává na stejné výši (vzájemná shoda 98 %). Výrazněji se neliší ani vztah *Bible Padeřovské* k STV a MLV (*Bible Mlynářčina* stojí třetímu překladu dokonce trochu blíže než *Těšínský Nový zákon*). Tento stav se však výrazně mění právě v kapitole Lk 9 (viz Graf č. 11G). Míra shody druhoredakčních památek a *Bible Padeřovské* výrazně stoupá. Podobnost nacházíme zejména se skupinou starší. Rozdíly mezi *Bibli Padeřovskou* a touto skupinou nepřekračují stabilní výši rozdílů v rámci celé této starší skupiny. Ve shodě s ní si *Bible Padeřovská* dokonce udržuje i zhruba 8 % odchylku od skupiny mladší. Zdá se tedy, že text *Bible Padeřovské* zde plně splývá se STV skupinou. Ve vztahu k tomu je též nutné zaznamenat výrazný nárůst rozdílu mezi *Bibli Padeřovskou* a *Bibli Kladrubskou* (zde 15 %). Jako dříve v Evangeliiu podle Marka, i zde v úsecích třetí redakcí výrazněji nepřepracovaných, obsahuje mladší revize třetího překladu výraznější úpravu.

6.3.4 Shrnutí – Evangelium podle Lukáše

V Evangeliiu podle Lukáše nacházíme dosud nejméně jednoznačné výsledky. Již přepracování druhoredakčního znění je méně výrazné než v předchozích knihách (upraveno zhruba 20 % hlavních změn). Také vzájemná blízkost obou revizí je méně výrazná (vztah *Bible Mlynářčiny* a *Těšínského Nového Zákona* zůstává ovšem na stejné zhruba 12 % výši odlišností, příslušnost některých památek k jednotlivým skupinám však je méně zřetelná a *Bible Duchkova* a *Nový zákon Tetovský* dokonce v kap. Lk 3–5 přebírají více výrazů překladu mladšího (jako text trvale se přiklánějící k mladšímu znění označoval NZTet Kyas¹³²). Výraznější jednotnost nacházíme v kap. Lk 9, zároveň však starší verze druhoredakčního překladu téměř splývá se zněním *Bible Padeřovské* (shoda 95 % při započtení hlavních změn a 89 % při započtení i drobných změn). Ukazuje se tedy, že nejen *Bible Wolfenbüttelská*, o níž v této souvislosti hovořil V. Kyas, ale celá skupina se v 9. kapitole se zněním třetí redakce výrazně sblíží. Bylo by možné interpretovat tuto blízkost převzetím textu třetí redakce celou STV skupinou. Nelze však vyloučit naopak užití staršího textu *Bibli Padeřovskou* (jak jsme mohli sledovat již ve Starém zákoně u *Bible Kladrubské*), ani možnost, že třetí překlad druhoredakčního znění v této

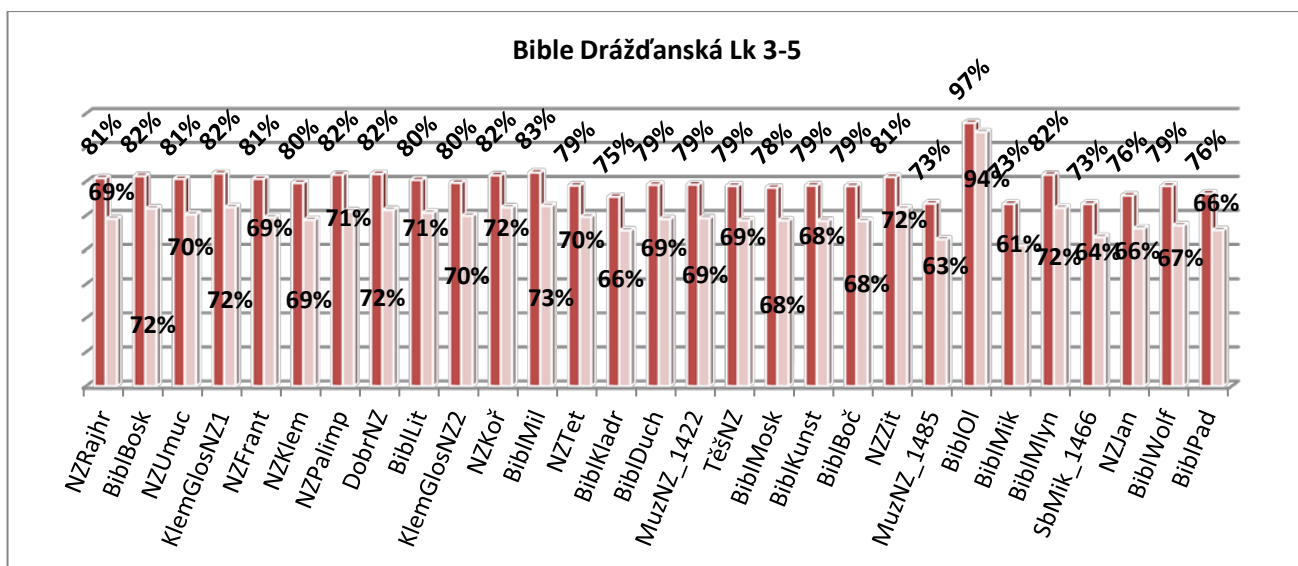
---

¹³² Viz Kyas, 1997, s. 80.

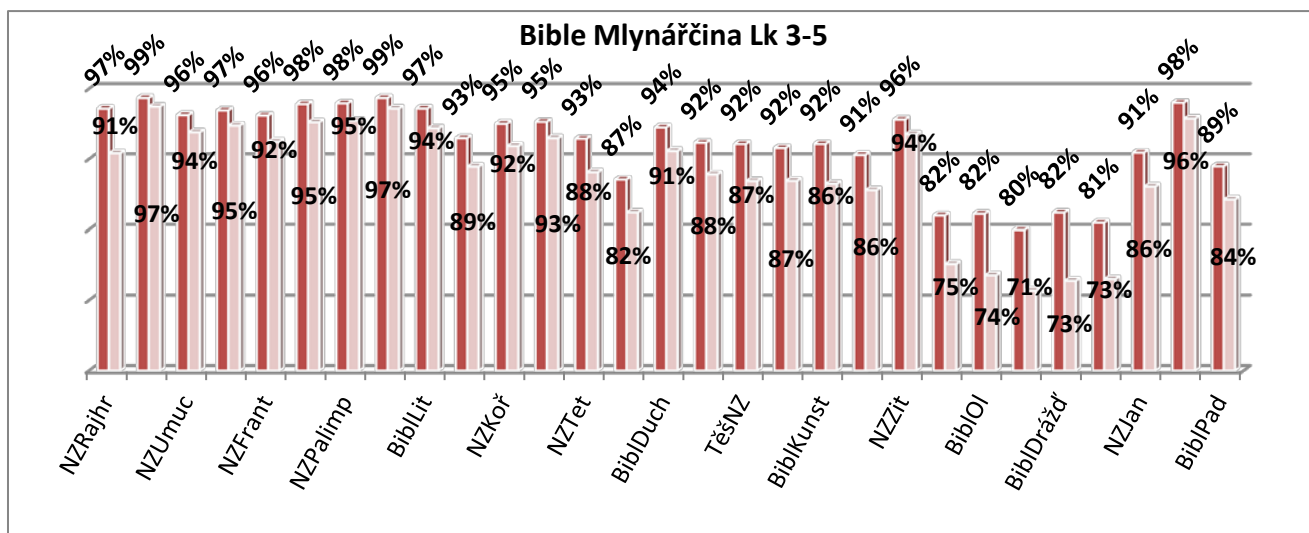
části výrazněji nepřepočítal. Pro poslední dvě varianty hovoří výraznější nepoměr mezi *Bibli Padeřovskou* a *Bibli Kladrubskou* v této kapitole (v Lk 9 dosahuje výše až 35 %).

Graf č. 11 Míra shod pro jednotlivé památky v Evangelii podle Lukáše

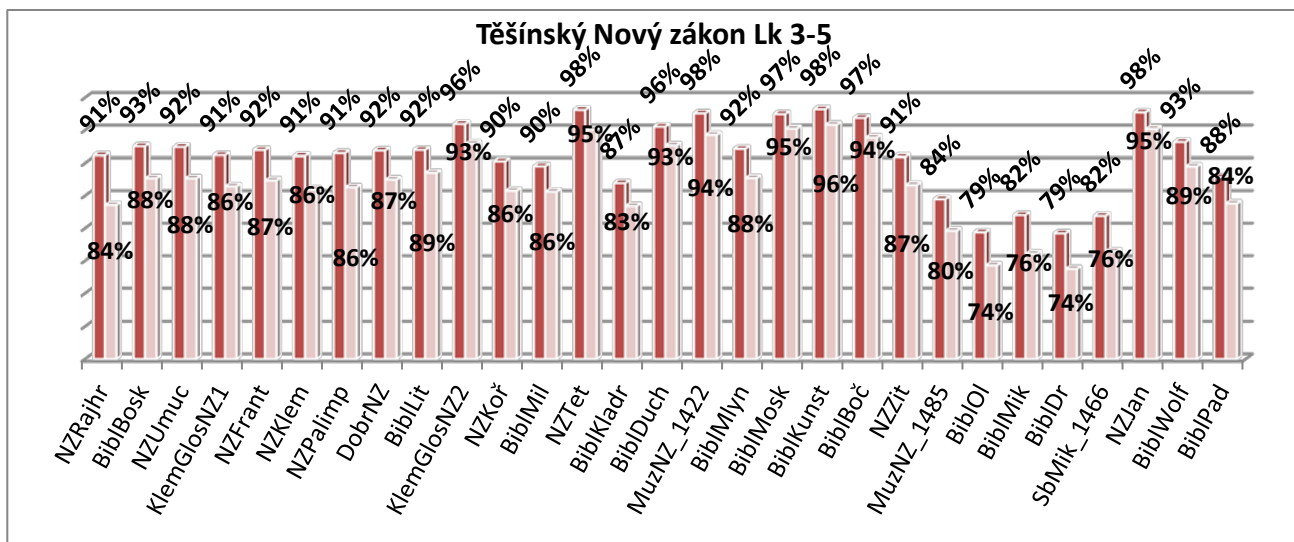
Graf č. 11A Míra shody *Bible Drážďanské* v Lk 3–5 se sledovanými památkami

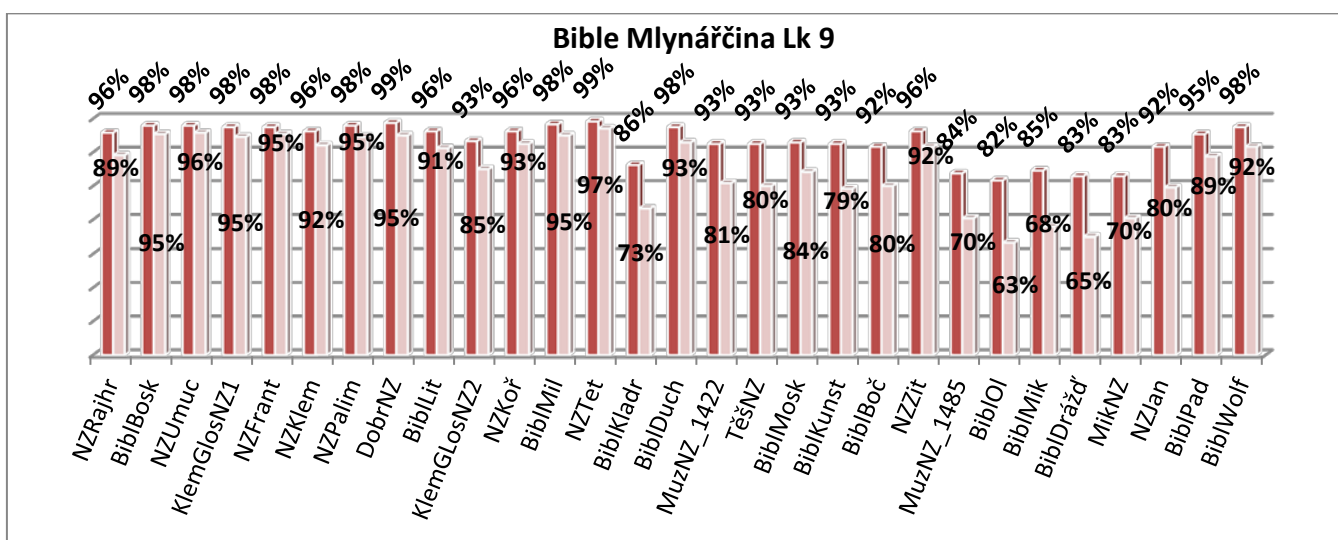
Graf č. 11B Míra shody *Bible Mlynářčiny* v Lk 3–5 se sledovanými památkami

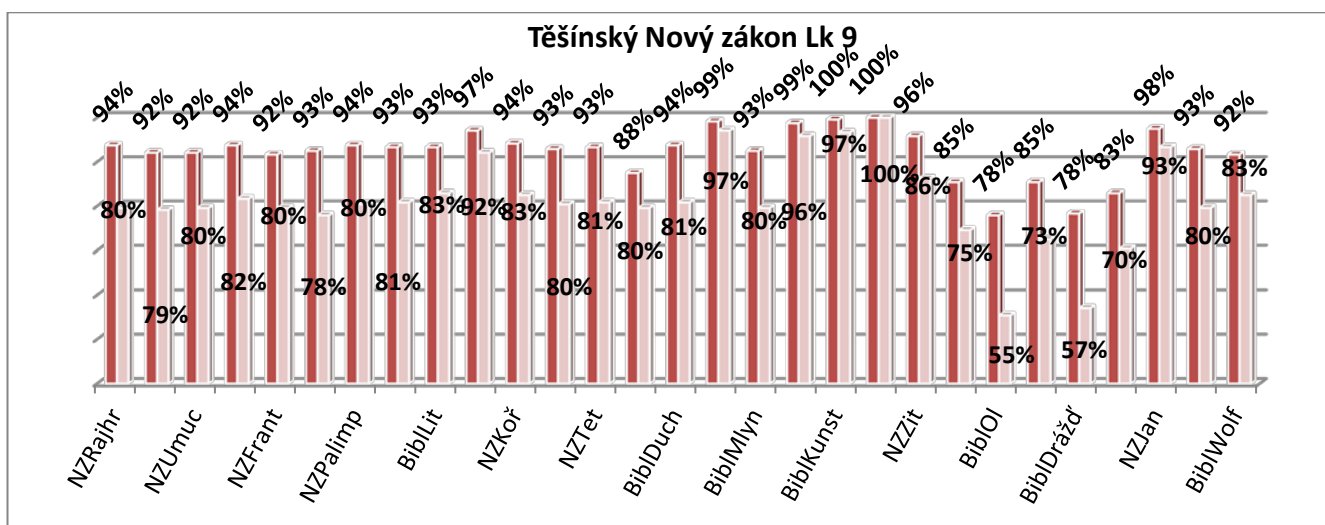
Graf č. 11C Míra shody *Těšínského Nového zákona* v Lk 3–5 se sledovanými památkami

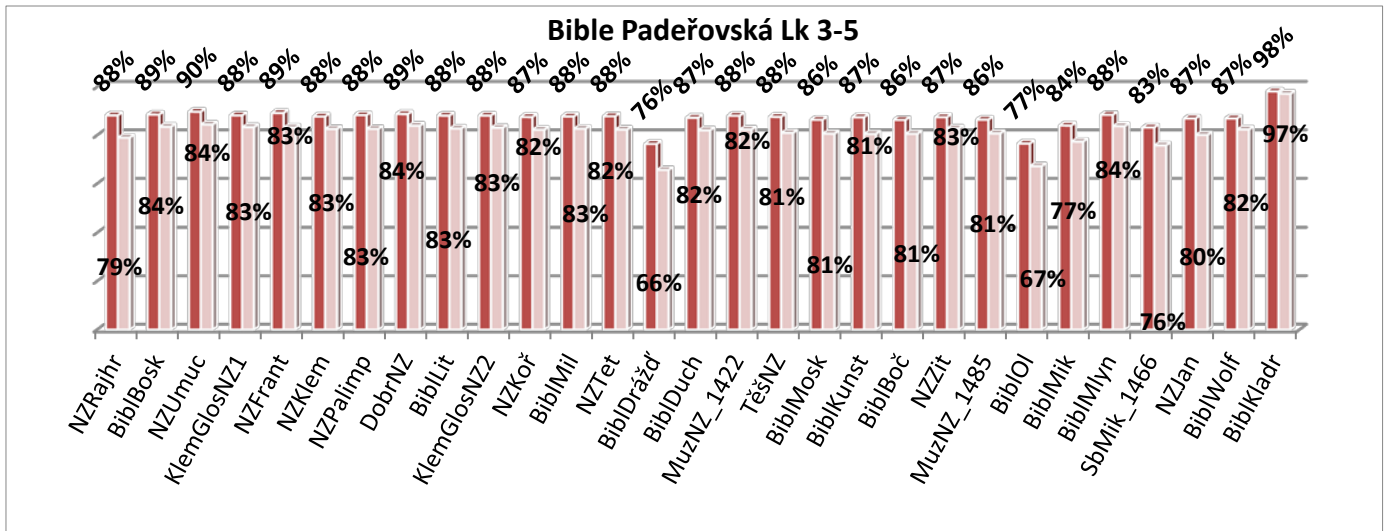
Graf č. 11D Míra shody Bible Mlynářčiny v Lk 9 se sledovanými památkami

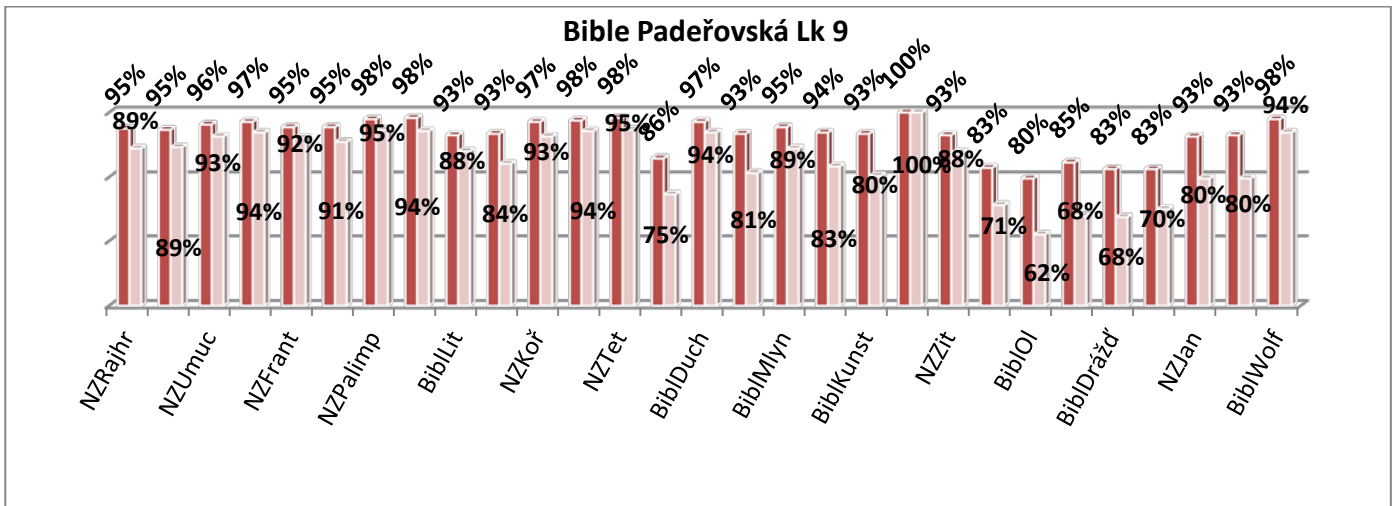
Graf č. 11E Míra shody Těšínského Nového zákona v Lk 9 se sledovanými památkami

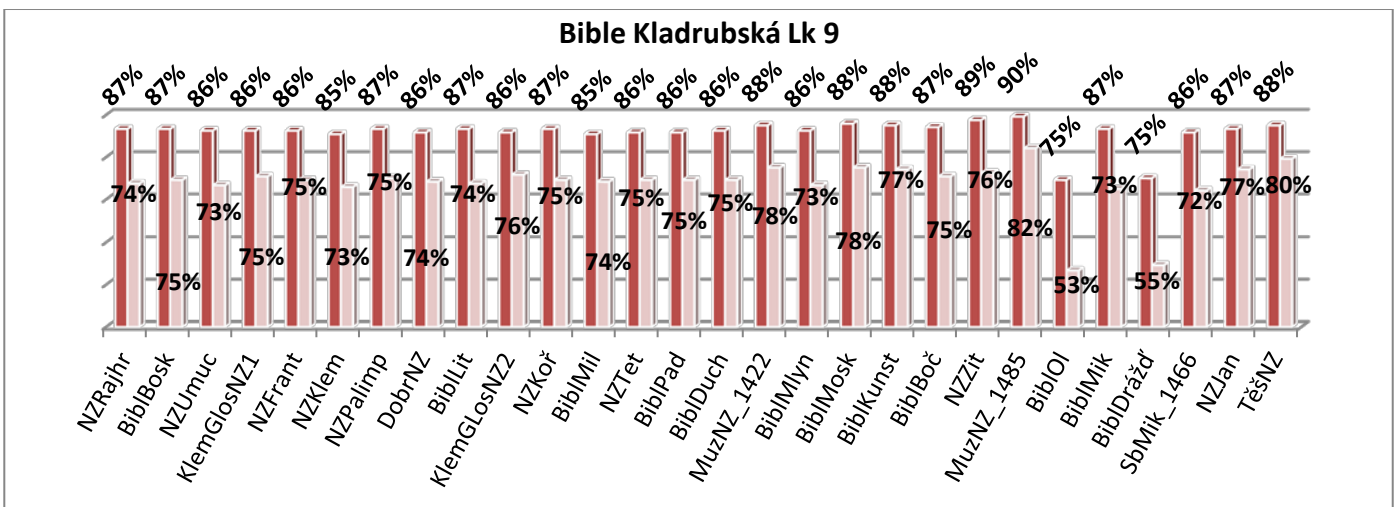
Graf č. 11F Míra shody Bible Padeřovské v Lk 3–5 se sledovanými památkami

Graf č. 11G Míra shody Bible Padeřovské v Lk 9 se sledovanými památkami

Graf č. 11H Míra shody Bible Kladrubské v Lk 9 se sledovanými památkami

6.4 Evangelium podle Jana

Evangelium podle Jana nepatří k synoptickým evangeliím a předkládá samostatný, „janovský“ pohled na Ježíšův život. Vyznačuje se zejména originálním jazykem a důrazem na přesnost teologických formulací. Zdůrazňuje Boží lásku k lidem, uvádí Ježíšovo dílo do souvislosti se starozákonní kněžskou službou a připravuje lidstvo na druhý příchod Kristův.

Pro náš průzkum jsme zvolili kapitoly J 1,2 a 4, pro doplnění pak J 21,1–14. Poprvé můžeme sledovat výraznější rozdíl mezi kapitolami – kapitola 2 je ve všech památkách druhé redakce upravena výrazněji než ostatní sledované kapitoly¹³³. Vzájemné vztahy mezi památkami však zůstávají obdobné.

Sledovány byly tyto památky:

I. redakce: BiblDrážď, BiblOI

II. redakce: NZRajhr, BiblBosk, NZUmuč, KlemGlosNZ¹, NZFrant, NZKlem, NZPalimp, DobrNZ, BiblLit, KlemGlosNZ², BiblMil, NZTet, BiblDuch, MuzNZ_1422, TěšNZ, BiblMosk, BiblKunšt, BiblBoč, NZŽit, BiblMlyn, NZJan, BiblWolf

III. redakce: BiblPad, BiblKladr

kompilace a samostatná znění: NZKoř, BiblMik, SbMik_1466, MuzNZ_1485,

6.4.1 Vztah k první redakci

První redakce je v Evangeliiu podle Jana reprezentována dvěma verzemi. Prvotní podobou (BiblDrážď) a její revizí (BiblOI). Vztah mezi oběma verzemi a druhoredakčními památkami přibližuje Graf č. 12A. Poměr mezi první a druhou redakcí zůstává v Evangeliiu podle Jana na stabilní výši. Druhoredakční úprava mění zhruba 20 % lexémů, celková úprava dosahuje zhruba 30 %. Obměněna je především slovesná složka (téměř 30 %, substantiva zhruba 15 %).

Druhoredakční překlad nadále nahrazuje zejména zastarávající výrazy (srov. J 2,8 *haurite: načtřěte* I. red. x *beřte* II. red.; J 2,17 *comedit me: sehliti mě* I. red. x *snědla jest mě* II. red.; J 4,14 *salientis: vzpručné* I. red. x *skáčící* II. red.; J 2,6 *hydriae: špichóv* I. red. x *štúdví* II. red.; J 2,15 *de funiculis: z dratví* I. red. x *provázkóv* II. red.; J 2,15 *nummulariorum: měnníkom* I. red. x *peněžoměncóm* II. red.) a volí odlišný překlad tradičních biblických termínů (*hospodin – Pán, adorare: modliti se* II. red. x *klaněti se* I. red.).

---

¹³³ Text kapitoly přináší pojednání o svatbě v Kaně Galilejské. Výrazněji jsou obměněna především pojmenování označující jednotlivé příslušníky svatby.

Zvláště výrazný je ve sledovaném úseku ohled druhoredakčních upravovatelů na latinskou předlohu. Z textu jsou odstraňována doplnění nemající oporu ve Vulgátě (J 4,42 *salvator mundi: spasitel světa* II. red. x *spasitel tohoto světa* I. red.; J 4,51 *descendente: když on sestupováše* II. red. x *když se k domu blížeše* I. red.) a dbá se výrazněji na přesnost a doslovnost překladu (J 4,8 *ut emerent: aby koupili* II. red. x *chtiec kúpiti* I. red.; J 4,35 *albae sunt: bělejší se* II. red. x *zběleli sú* I. red.; J 4,47 *ut descenderet: aby sestúpil* II. red. x *aby přišel* I. red.; J 4,44 *ipse enim...testimonium perhibuit: svědecstvie sám jest vydal* II. red. x *svědčil jest* I. red.).

Druhá redakce se snaží překlad zpřesnit i volbou lexémů s užším významem (J 4,5 *iuxta praedium: podlé dvora* I. red. x *podlé poplužie*¹³⁴ II. red.; J 4,34 *opus: potřěbu* I. red. x *skutek* II. red.; J 4,51 *servi: panošě* I. red. x *sluhy* II. red.; J 4,36 *congregat: klidí* I. red. x *shromažďuje* II. red.; J 4,45 *exceperunt eum: přijechu jej* II. red. x *přivítachu* I. red.; J 4,45 *festum: slavný* I. red. x *sváteční* II. red.; J 2,2 *vocatus est: pozván jest* I. red. x *povolán jest* II. red.), případně svůj překlad opírá o jiný latinský význam daného slova: J 2,17 *zelus: závist* I. red. x *horlivost* II. red.; J 4,36 *fructum: obilé* I. red. x *užitek* II. red.).

6.4.2 Vztah mezi druhoredakčními památkami

Situaci přibližuje Graf č. 12B sledující míru shody s *Bibli Mlynářčinou*. Ten odráží relativně složitou situaci, podobnou kapitole Lk 9. *Bibli Mlynářčině* stojí nejbližší *Bible Wolfenbüttelská, Nový zákon Tetovský a Klementinský Nový zákon glosovaný*¹ (shoda více než 97 %). Obdobné znění tentokrát nacházíme také v *Novém zákonu Žitavském* (shoda 97 %). Více než 95% shodu nacházíme dále v památkách *Bibli Boskovické* a *Novém zákoně Františkánském*. Tyto památky tvoří jádro starší skupiny, nově se však od ní odchyluje *Bible Litoměřická* a s ní shodná *Bible Duchkova*. Mladší skupinu nadále tvoří především *Těšínský Nový zákon, Muzejní Nový zákon z roku 1422, Klementinský Nový zákon glosovaný*², *Nový zákon písaře Jana* a *Bible Bočkova* (shoda více než 96 %), nově sem přechází od starší skupiny *Bible Litoměřická* a *Bible Duchkova* a velmi blízký text obsahuje i *Nový zákon Palimpsestový*. Nadále také zůstává starší skupina třetí redakci blíže než mladší revize, celkově jsou však obě skupiny méně jednotné a stojí k sobě blíže než v předchozích knihách (srov. Graf č. 12B a 12C).

Rozdíly mezi oběma verzemi tvoří nadále především drobnější úpravy textu, výrazněji neovlivňující jeho celkové vyznění (srov. J 1,26 *non scitis: nevíte* MLV /též *BibIKladr/* x

¹³⁴ Zde ve významu: „polnost zoratelná jedním pluhem“, srov. StČS, s.v. *poplužie*.

neznáte STV /též I. red., BiblPad/; J 1,37 *audierunt: uslyšala sta* MLV /též BiblKladr/x *uslyševše* STV /též I. red., BiblPad/; J 1,37 *iesum: za Ježíšem* STV /též I. red., III. red./ x *po Ježíši* MLV; J 1,39 *die: dne* STV /též III. red./ x *den* MLV /též I. red./; J 1,40 *Simonis: Šimonův* STV /též BiblPad/ x *Šimona* MLV /též I. red., BiblKladr/; J 1,47 *vidit: viděv* STV /též III. red./ x *uzře* MLV /uzřev I. red./).

Individuální úpravy sledujeme především na překladově komplikovanějších místech: J2,8 *architriclino: starému svatu* I. red. x *prvniemu svatu, anebo najpocitivějšíemu hosti*¹³⁵ BiblDuch x *prvniemu svatu* NZKoř x *k prvniemu svatu, trojřádníku* NZPalimp¹³⁶ x *vladaři svatby* NZUmuč, SbMik_1466 x *prvniemu svatu aneb najpočestnějšíemu hosti* KlemGlosNZ¹³⁷ x *najprvniemu svatby* NZRajhr x *prvniemu svatu* BiblLit, TěšNZ, MuzNZ_1422 x *starosvatovi* BiblMik x *najpocitivějšíemu hosti* MuzNZ_1485, BiblBoč x *vladaři svatby, jiný text die prvosvat*¹³⁸ NZFrant x *vladaři* ostatní.

Samostatný překlad si nadále uchovává *Muzejní Nový zákon z roku 1485*, kompilační *Sborník Mikulovský a Bible Mikulovská* (srov. J 4,1 *Pharisaei: duchovníci* I. red. x *zákonníci* II., III. red. x *farizeové* MuzNZ_1485, MikNZ; J 4,1 *ut ergo: protož* I. red. x *protož když* II., III. red. x *tehdy když* MuzNZ_1485, BiblKladr). Samostatnější úpravy v této části nacházíme také v *Novém zákonu Rajhradském* (srov. J 4,9 *Samaritanis: s Samaritánskými* I. red. x *s Samaritány* II., III. red. x *s pohany* NZRajhr; J 4,11 *haurias: by navážil* I., II., III. red. x *by vážil* NZRajhr; J 4,45 *exceperunt: přijechu* I., II., III. red. x *předjidechu* NZRajhr, NZKoř).

6.4.3 Vztah k třetí redakci

V Evangelii podle Jana se opakuje stav popsáný již v kapitole Lk 9 (viz Graf č. 12D). Památky STV stojí *Bibli Padeřovské* velmi blízko (shoda BiblPad a BiblMlyn 97 % u hlavních změn, v kapitole J 21 shoda dokonce u hlavních změn 100 %, se započtením drobných změn 97 %). I zde tak obě verze v podstatě splývají. Oproti tomu památky MLV (včetně BiblLit a BiblDuch) si zde uchovávají větší odklon od této skupiny (míra shody TěšNZ a BiblPad zde 92 %). Znovu se tak nabízí otázka, zda skupina STV zde přechází k textu třetí redakce, či jde naopak o výraznější ovlivnění třetí redakce redakcí druhou.

¹³⁵ „Aneb...hosti“ připsáno při okraji.

¹³⁶ „Trojřádníku“ přips. při okraji.

¹³⁷ „Anebo...hosti“ připsáno při okraji.

¹³⁸ Ve StčS nedoloženo.

Nadále také můžeme sledovat výraznější rozdíl mezi mladší a starší verzí třetí redakce (Graf č. 12E). Rozsah mladší úpravy však není tak výrazný, jako tomu bylo v kapitole Lk 9 (zde 10 % při započtení hlavních změn, 13 % všech změn, v Lk 9 15 % hlavních změn, 25 % všech změn). Většinou se jedná o drobné úpravy textu (J 1,12: *dedit eis potestatem filios Dei fieri: dal jest moc syny božími býti* BiblPad x *dal jest moc synové boží, aby byli* BiblKladr /též MuzNZ_1485/; J 1,14: *Verbum caro factum est: slovo tělo učiněno jest* BiblPad x *slovo tělem učiněno jest* BiblKladr; J 1,32 *mansit: zóstal jest* BiblKladr x *zóstávajícieho* BiblPad) či úpravu některých termínů (opakovaně *skrzě Jezukrista* BiblPad x *skrzě Ježíše Krista* BiblKladr; J 1,49 *rabbi: mistře* BiblKladr x *rabi* BiblPad; J 1,19 *Levitas: jáhny* BiblPad x *levity* BiblKladr), soustavněji je nahrazováno pouze *vecě* jinými verby dicendi, zejména slovesem *diēti*.

Úpravy shodné s mladší revizí *Bible Kladrubské* se i zde odrážejí zejména v textech MuzNZ_1485 a BiblMik, ojediněle však pronikají také do ostatních památek, zvláště do textů MLV¹³⁹, NZFrant a NZUmuč: J 2,25 (*ut quis*)...*perhiberet: aby vydal* BiblKladr, MuzNZ_1485, BiblMik, NZFrant, NZUmuč x *aby dal* Il. red., BiblPad; J 2,1 *mater: máťe* BiblPad, Il. red. x *matka* BiblKladr, BiblMil, MuzNZ_1485, BiblKunšt; J 2,9 *vocat: zavola* Il. red., Pad. x *povola* BiblKladr, MuzNZ_1485; J 2,25 *quid esset*¹⁴⁰: *co jest* Il. red., BiblPad x *co by bylo* BiblKladr, MuzNZ_1485, BiblMik; J 4,1 *ut ergo: protož když* Il. red., BiblPad x *tehdy když* BiblKladr, MuzNZ_1485, SbMik_1466; J 4,14 *in vitam: v život* Il. red., BiblPad x *do života* MuzNZ_1485, BiblKladr; J 4,16 *voca: zavolaj* BiblPad, Il. red. x *povolaj* BiblKladr, MuzNZ_1485; J 4,27 *quid quaeris: co tiežeš* BiblKladr, NZPalimp, BiblDuch, KlemGLosNZ², MuzNZ_1485, BiblMik, TěšNZ x *co hledáš* Il. red., BiblPad; J 4,32 *cibum: krmi* Il. red., BiblPad x *pokrm* BiblKladr, MuzNZ_1485, NZFrant, BiblMik).

I v tomto evangeliu se v mladší revizi třetí redakce znovu vracejí některá čtení nejstaršího překladu: J 2,6 *Iudaeorum: u židov* BiblPad, Il. red. x *židovského* MLV, BiblKladr, I. red.; J 4,35 *videte: patřte* Il. red., BiblPad x *opatřte* BiblKladr, I. red., MLV; J 4,45 *festum: svátečnému* BiblPad, Il. red. x *slavnému* BiblKladr, MuzNZ_1485, I. red.).

6.4.4 Shrnutí – Evangelium podle Jana

¹³⁹ Míra shody TěšNZ s BiblKladr 89 %, míra shody BiblMlyn s BiblKladr 87 %.

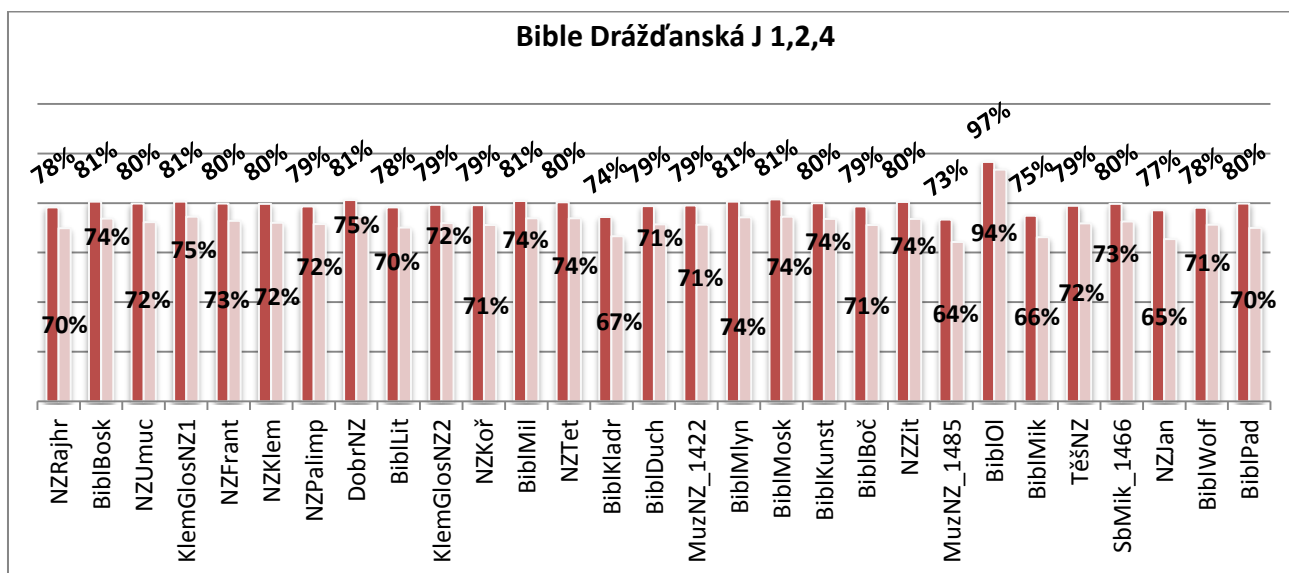
¹⁴⁰ Lat. variantu Wordsworth neuvádí.

V Evangeliiu podle Jana sledujeme obdobné vztahy mezi sledovanými památkami jako v kapitole Lk 9. Druhá redakce upravuje zhruba 27 % textu prvoredakční *Bible Drážďanské*, obdobně vysoká je i odchylka mezi starší a mladší verzí třetího překladu (u hlavních změn 9 %, u drobných 12 %). Vedle památek stabilně setrvávajících ve starší a mladší druhoredakční skupině, nacházíme i několik Biblí přecházejících mezi oběma verzemi (*Bible Duchkova* a *Litoměřická* se nově přibližují mladší verzi). Také blízkost znění starší druhoredakční skupiny a třetí redakce zůstává velmi vysoká. Shoda *Bible Padeřovské* a *Bible Mlynářčiny* dosahuje v J 1–4 97 % (při započtení i drobných změn 95 %), v J 21 dokonce 100 % (při započtení i drobných změn 95 %). Shoda *Bible Padeřovské* a *Těšínského Nového zákona* dosahuje v J 1–4 92 %, v J 21 96 % (90 %). Mladší skupinu druhé redakce tedy nelze označit primárně jako skupinu výrazněji přejímající znění třetí redakce.

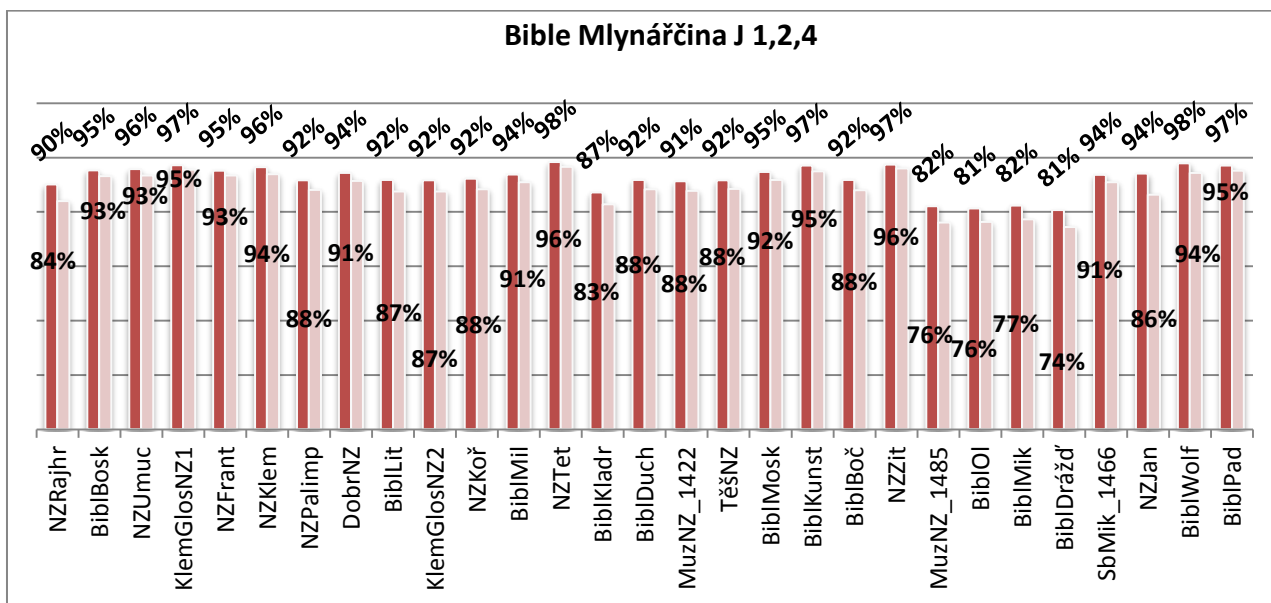
Mladší revidované znění třetího překladu zastoupené *Biblí Kladrubskou* si ponechává tradiční míru změn (91 % /83 %/) a znovu tuto verzi v jednotlivostech přejímají i *Bible Mikulovská* a *Muzejní Nový zákon z roku 1485*.

Graf č. 12 Míra shod pro jednotlivé památky v Evangeliiu podle Jana

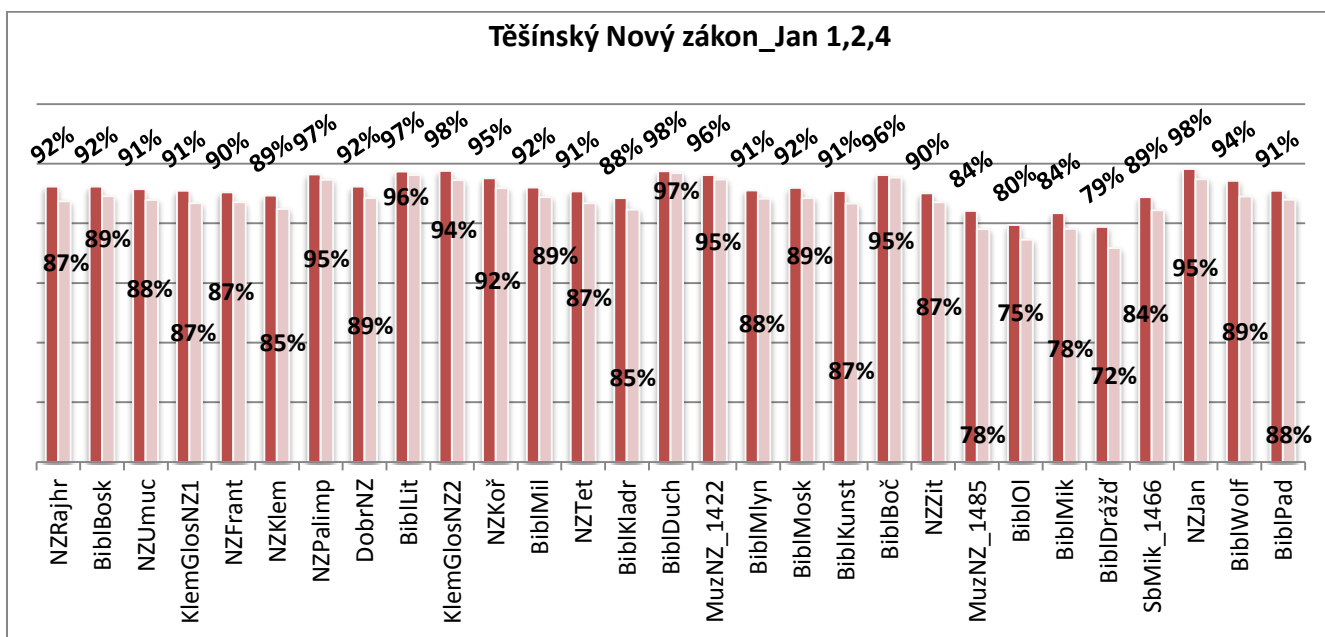
Graf č. 12A Míra shody *Bible Drážďanské* v J 1,2,4 se sledovanými památkami

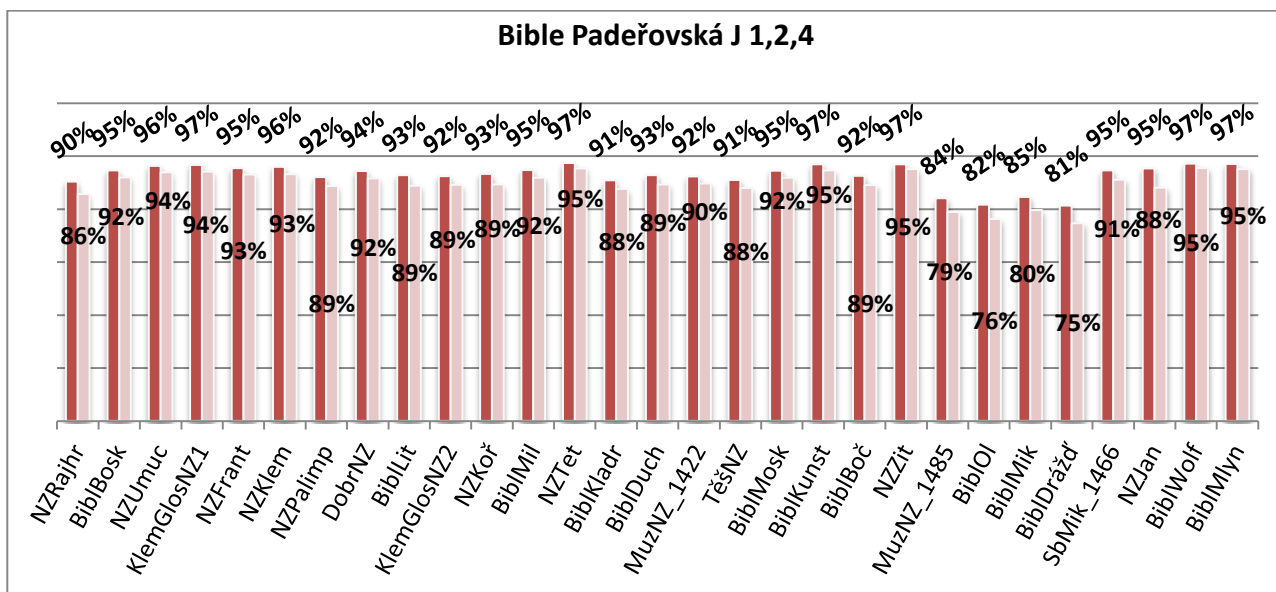
Graf č. 12B Míra shody *Bible Mlynářčiny* v J 1,2,4 se sledovanými památkami

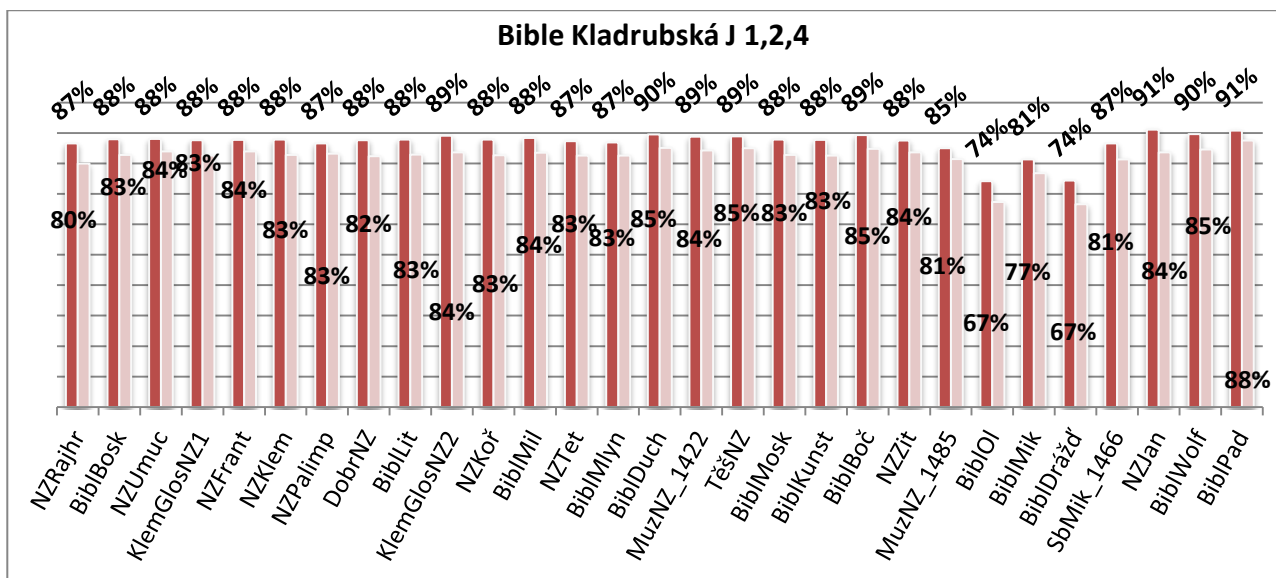
Graf č. 12C Míra shody Těšínského Nového zákona v J 1,2,4 se sledovanými památkami

Graf č. 12E Míra shody Bible Padeřovské (A) v J 1,2,4 se sledovanými památkami

Graf č. 12E Míra shody Bible Kladrubské v J 1,2,4 se sledovanými památkami

6.5 Epištoly

Novozákonní epištoly tvoří soubor listů sv. Pavla a několika dalších apoštolů: Jakuba, Jana, Petra a Judy. Jádrem jsou listy Pavlovy. Psal je během svého života konkrétním adresátům či společenstvím (a jejich prostřednictvím i širší obci církevní) a jsou odrazem apoštolova myšlení a učení. Listy ostatních, tzv. obecné, jsou určeny širšímu okruhu posluchačů a přibližují se svou formou spíše kázání. Oba celky bývaly ve středověkých Biblích od sebe odděleny. Pavlovy epištoly byly zařazovány za evangelia, obecné až za Skutky apoštolů.

Pro první úplný staročeský překlad Bible překládali epištoly dva autoři. Jejich jazyk byl přitom výrazně odlišný. První z nich přeložil Pavlovy listy Římanům až Filipánům, druhý pak přeložil zbytek Pavlových epištol a též epištoly obecné. První překladatel užíval jazyka srozumitelnějšího a běžnějšího v ostatních biblických knihách, druhý autor pracoval samostatněji. Jeho slovník obsahoval řadu slov méně obvyklých či dokonce novotvořených. Překládal s většími obtížemi a na některých místech téměř nesrozumitelně. Patrně proto text doprovází řadou vysvětlivek a komentářů. K druhoredakčním památkám přecházejí v obecných epištolách i revidované prvoredakční *Bible Olomoucká* a *Bible Litoměřicko-třeboňská*. Také znění Kol–Žd těchto obou památek označuje Kvas za „text odlišný“ (Kvas, 1997, s. 42). Specifika této odlišnosti ve vztahu k druhé redakci však nejsou blíže specifikována.

Pro náš průzkum jsme zvolili sondy zachycující překlady obou prvoredakčních překladatelů. Z překladu prvního autora pocházejí sondy Ř 1 a 2K 1, z druhého 2Te 2 a Žd 1 a Žd 2.

Porovnávány byly tyto památky:

I. redakce: BiblDrážd¹⁴¹, BiblLitTřeb (BiblOI částečně nedochována), mladší revize doložena jen pro první část epištol, obecné epištoly mají již znění druhé redakce

II. redakce: NZRajhr, BiblBosk, BiblMlyn, NZUmuč, KlemGlosNZ¹, NZFrant, NZKlem, NZPalimp, DobrNZ, BiblLit, KlemGlosNZ², BiblMil, NZTet, BiblDuch, MuzNZ_1422¹⁴², TěšNZ, BiblMosk, BiblKunšt, BiblBoč, NZŽit, NZJan, BiblWolf, SbKlem

III. redakce: BiblPad, BiblKladr

kompilace a samostatná znění: NZKoř, BiblMik, SbMik_1466, MuzNZ_1485

¹⁴¹ *Bible Drážďanská* dochována jen částečně: V Ř dochován text Ř 1,1-25, v 2K jen 2K 2,5-18, v 2Te 2 text 2Te 2,1-16 a v Žd text Žd 1,12-14.

¹⁴² Text až od verše Ř 1,10.

6.5.1 Vztah k první redakci

Vztah druhé redakce k první redakci zůstává v úseku překládaném prvním překladatelem epištol na podobné úrovni jako v evangeliích (viz Graf č. 13A). Nově přeloženo je zhruba 20 % lexémů, drobné úpravy dosahují zhruba 30 %. Trochu výraznější je tradičně úprava sloves (shoda kolem 77 %) než substantiv (shoda 81 %). Větší blízkost k první redakci vykazují památky STV. BiblWolf zde překládá ve shodě s revidovaným zněním první redakce.

Druhý překlad tradičně odstraňuje především volnější ekvivalenty prvního překladu (Ř 1,23 *corruptibilis: shnilujícieho* I. red. x *porušitedlného* II. red.; Ř 1,23 *incorruptibilis: věčného* I. red. x *neporušitedlného* II. red.; Ř 1,22 *facti sunt: sě učinili* I. red. x *sú učiněni* II. red.; Ř 1,20 *conspiciuntur: vidí sě* BiblDrážď x *bývají sezřěny* BiblLitTřeb x *bývají spatřeny* II. red.), opravuje chyby a překladové nedokonalosti (Ř 1,25 *coluerunt: následovali jsú*¹⁴³ I. red. x *ctili sú* II. red.; Ř 1,21 *obscuratum est... cor eorum: omráčeno jest srdce jich* I. red. x *zatmělo se jest srdce jich* II. red.) a volí odchylný soubor specifických termínů (Ř 1,17 *iustitia: pravda* I. red. x *spravedlivost* II. red., BiblOI; Ř 1,17 *iustus: pravedlný* I. red. x *spravedlný* II. red., BiblOI; Ř 1,18 *impietatem: nemilost* I. red. x *nemilostivost* II. red.; Ř 1,4 *qui praedestinatus est: jenž jest ujednán* I. red. x *jenž jest vyvolený* II. red.).

V úseku přeloženém v rámci nejstaršího překladu druhým překladatelem se míra zásahu druhoredakční úpravy zvyšuje (graf č. 13B). Tápání a krkolomnost prvního překladu zvyšuje míru druhoredakčních úprav v 2Te 2 téměř na 40 %, veškeré úpravy dosahují k 50 % (v Žd 2 je hlavních úprav provedeno 38 %, včetně drobných 46 %). Druhý překlad zde především ruší dodané vysvětlivky (2Te 2,1 *congregationis in ipsum: sebranie nebo sňatku (točíš Jezukrista)* I. red. x *sebranie v to samé* II. red.; 2Te 2,7 *ut qui tenet: že protož ktož drží (točíš vieru)* I. red. x *že ktož drzie* II. red.), doplňuje vynechané úseky (2Te 2,1 *per adventum Domini nostri Iesu Christi: skrzě přístie Jezukrista* I. red. x *skrze přístie Pána našeho* II. red.) a opravuje nevhodné či nepřesné překlady náležitějším zněním (2Te 2,2 *ut non cito moveamini: abyšte neskoro ani tak snadně sě hnuli* I. red. x *abyšte nedali sebú hnúti brzo* II. red.; 2Te 2,4 *qui adversatur et extollitur: jenžto bude sě protiviti a roznositi* I. red. x *jenž sě protivie a pozdvihuje* II. red.; *et nunc quid detineat: a nynie proč mešká svým přístím* I. red. x *a nynie co to drží* II. red.; 2Te 2,8 *ille iniquus: ten zlostník* I. red. x *ten nešlechovník* STV, *nepřavý* MLV; 2Te 2,11 *ideo mittit illis: a protož přěpusti to* I. red. x *a protož pošle jim* II. red.;

¹⁴³ Překladatel zde četl *consequor* (?).

2Te 2,7 *donec de medio fiat: až střiedma bude* I. red. x *ažť i zprostředka bude* II. red.; 2Te 2,13 *in salutem: u zdravie* I. red. x *k spasení* II. red.; 2Te 2,17 *exhortetur: příklíčnaj* I. red. x *napomínaj* II. red.). Vedle tradičně odlišných termínů (z dosud neuvedených např. 2Te 2,2 *epistulam: poselstvie* I. red. x *epištolu* II. red.; 2Te 2,9 *Satanae: diábľa* I. red. x *satanových* II. red.; 2Te 2,10 *caritatem: milost* I. red. x *láska* II. red.; 2Te 2,7.10 *iniquitatis: zlost* I. red. x *nepravost* II. red.; 2Te 2,13 *sanctificatione: osvěcenie* I. red. x *posvěcenie* II. red.) opakovaně můžeme sledovat i snahu přizpůsobit překlad především latinské předloze: 2Te 2,13 *nos autem debemus gratias agere: a my jmáme děkovati* I. red. x *ale my máme dieky činiti* II. red.).

Mladší revize prvoredakčního textu zachycená *Biblí Olomouckou a Litoměřicko-třeboňskou* zasáhla v úseku prvního překladatele zhruba 6 % textu (viz Graf č. 13C). V tomto úseku však můžeme poprvé sledovat přiblížení mladší revize první redakce druhému překladu. Jedná se o drobné úpravy, kdy mladší revize nahradila nedokonalý překlad vhodnějším zněním (Ř 1,10 *si quo modo tandem aliquando prosperum iter habebam: bych asa někdy šťastné příštie jměl*¹⁴⁴) *BiblDrážď* x *bych asa někdy prospěšnú cestu učiniti mohl* *BiblLitTřeb*). Text mladší úpravy první redakce zde obsahuje i *Bible Wolfenbüttelská*.

V úseku druhého překladatele je příklon revidované verze prvního překladu k druhé redakci mnohem nápadnější (viz Graf č. 13D), ve shodě s touto redakcí překládá prvoredakční revize téměř 90 % hlavních lexémů (v 2Te 2 činí 90 %, v Žd 1 činí 94 %, v Žd 2 činí 84 %). Smíšené překladových ekvivalentů napovídá, že text zde byl záměrně opravován právě podle druhé redakce (napovídá tomu i nestejná míra ovlivnění v jednotlivých kapitolách). Zároveň však nelze pominout, že se v prvoredakčních revidovaných textech objevují i samostatné úpravy (2Te 2,8 *illustratione: zasvěcením* *BiblOl*, *BiblWolf* x *posvěcením* II. red.; 2Te 2,13 *Spiritus: Duch svatý* *BiblOl*, *BiblWolf* x *Duch* II. red.). Nelze tedy zcela vyloučit ani možnost, že část úprav známých z druhé redakce bylo přejato právě již z mladší prvoredakční úpravy.

6.5.2 Vzájemný vztah druhoredakčních památek

Vztah druhoredakčních památek si přiblížíme na dvou grafech z kap. Ř 1.

Provedený průzkum potvrzuje pro epištoly existenci mladší revize druhé redakce. Rozsah úprav v ní dosahuje zhruba 10 %. MLV tradičně mění některé předložkové vazby (Ř 1,1 *in*

¹⁴⁴ „Jměl“ v textu vynecháno.

evangelium: ve čtenie STV x ke čtení MLV), nahrazuje zastarávající překlady (Ř 1,1 *segregatus: odkodlúčený* I. red., STV x *oddělený* MLV) a volí častěji překladové ekvivalenty s užším významem: Ř 1,5 *gentibus: lidech* STV x *pohanech* MLV; Ř 1,28 *in reprobum sensum: v nemúdré smysly* STV x *v bludné smysly* MLV).

Jádra obou skupin zůstávají neměnná, i zde se však setkáváme s přechody některých památek. Jádro starší skupiny tvoří BiblMlyn, BiblBosk, BiblMil, BiblMosk, NZTet, SbKlem, NZUmuč, DobrNZ a NZFrant (ta MLV uvádí částečně i při okrajích). Vzájemná shoda těchto památek přesahuje 95 %. Blízko k této skupině má i NZŽit (shoda s BiblMlyn v Ř i 2 K 94 %), dosud poprvé se k ní přidává i NZJan (shoda s BiblMlyn 98 %).

Mladší skupinu tvoří památky TěšNZ, KlemGlosNZ², BiblDuch, BiblBoč, NZPalim, BiblKunšt (shoda znovu více než 95 %). Nově je možné k této skupině započítat i NZKlem, třebaže kvůli několika chybám vykazuje v Ř nižší míru shody (shoda s Těš 93 %, v 2K 2 shoda s Těš 98 %, v 2Te 2 96 %). Ve shodě s MLV překládá i NZKoř (v Ř shoda s TěšNZ 97 %, v 2K 2 99 % v 2Te 2 96 %). Částečně samostatný, ale inklinující k mladší skupině je i NZRajhr (v Ř shodně přeloženo 92 %, v 2K pak 98 % a v 2Te 2 shoda činí 91 %). Tato památka se dlouhodobě vyznačuje místy samostatnějším zněním, způsobeným však částečně i chybným zápisem: srov. Ř 1,28 *non probaverunt: nepokusili* STV x *nedokázali* MLV x *nepokázali* NZRajhr; Ř 1,31: *insipientes: nesmyslné* II. red. x *nesmierné* NZRajhr; Ř 1,18 *impietatem: nemilost* NZRajhr, I. red. x *nemilostivost* II. red.; Ř 1,29: *contentione: svárlivosti* NZRajh x *sváróv* II. red.). NZRajhr obsahuje v závěru Ř 1 i samostatný dovětek: *takéž budú hodni smrt věčnú podstúpiti*).

I v epištolách se objevují památky se smíšeným textem. Jsou to *Nový Zákon písaře Jana*, *Klementinský Nový zákon glosovaný* a *Bible Bočkova*. *Nový zákon písaře Jana* obsahuje v 2K 2, 2Te 2 i Žd text mladší verze (shoda s TěšNZ 98 %, s BiblMlyn 92 %), v Ř 1 však text starší (shoda s BiblMlyn 98 %, s TěšNZ 91 %). Památka KlemGlosNZ¹ v Ř 1 a 2K 2 zůstává ve skupině starší (glosované znění pak zachycuje verzi mladší), v 2Te 2 však již obsahuje text mladší (v Ř 1 shoda s BiblMlyn 98 % v 2Te 2 91 %), v souvislosti s přechodem na mladší znění ustupují i doprovodné glosy). Jistý náznak přechodu můžeme sledovat i v *Bibli Bočkově*. Ta v Ř 1 a 2K1 ještě překládá ve shodě s *Těšínským Novým zákonem* (shoda s TěšNZ 98 %, shoda s BiblMlyn 91 %), v epištole Židům¹⁴⁵ však obsahuje text bližší starší verzi (shoda s BiblMlyn 98

---

¹⁴⁵ Vzhledem k nedochovanosti části rkp. údaje pro kap. 2Te 2 nezískány.

%). Epištola Židům však prošla celkově menší revizí, a tak ani rozdíly mezi oběma verzemi nejsou tak patrné (shoda s TěšNZ zde jen o málo menší 95 %).

Výraznější míra přechodů mezi zněními, zaznamenaná i mezi prvoredakčními památkami, naznačuje, že jednotlivé epištoly kolovaly mezi opisovači patrně samostatně, rozkolísání situace však bude souviset zřejmě i s navazujícím třetí překladem (viz dále). Zároveň však platí, že hlavní zástupci obou skupin obsahují text poměrně jednotný.

6.5.3 Vztah k třetí redakci

Také v epištolách zaznamenáváme ve třetí redakci existenci mladší revize *Bible Kladrubské*. Ve všech zkoumaných úsecích dosahuje zhruba 10 % (nejmenší je celkově jednotnější v epištole Židům, kde zaznamenáváme zhruba 5 % odchylek). Tato mladší revize se tradičně odráží v textech *Muzejního Nového zákona z roku 1485*, *Bibli Mikulovské* a *Mikulovském sborníku*, v druhoredakčních památkách se však její úpravy výrazněji neuplatňují. Oproti tomu nerevidovaná podoba třetího překladu *Bible Padeřovské* je s druhou redakcí téměř totožná (míra shody ve všech zkoumaných případech přesahuje 95 %). Mění se však verze druhé redakce, s níž byl překlad třetí redakce shodnější. V Ř je situace obdobná jako v evangelijní části, kde se třetí překlad opírá o STV (shoda s většinou druhoredakčních památek přesahuje 98 %, viz Graf č. 13G), ve zbylých zkoumaných úsecích se však již opírá výrazněji o verzi mladší. V úseku 2K1 dosahuje míra shody k 98 %, ve 2Te 2 95 % a v Žd 1 činí 98 % (srov. Ř 1,1 *vocatus: nazvaný* BiblPad, STV x *povolaný* MLV; Ř 1,1 *segregatus: odkodlúčený* BiblPad, STV x *otdělený* MLV; Ř 1,1 *in evangelium: ve čtenie* BiblPad, STV x *ke čtenie* MLV; Ř 1,2 *in scripturis: v písmech* BiblPad, STV x *v písmě* MLV; Ř 1,4 *ex resurrectione: vstánie* BiblPad, STV x *zkřiešenie* MLV; 2Te 2,2: *quasi instet: jako by nastal* STV x *jako by nastával* MLV, BiblPad; 2Te 2,3 *discessio: odstúpenie* BiblPad, MLV x *rozdělenie* STV; 2Te 2,4 *quod colitur: jemužto sě děje klaněnie* STV x *čemu bývá klaněnie* BiblPad, MLV; 2Te 2,9 *secundum operationem: podlé činóv* STV x *podlé jednánie* MLV, BiblPad).

Z porovnání složení textu *Bible Padeřovské* s většinou památek přecházejících mezi starší a mladší verzí druhého překladu je patrné, že většina z nich kopíruje znění této *Bible Padeřovské*.

6.5.4 Shrnutí – Epištoly

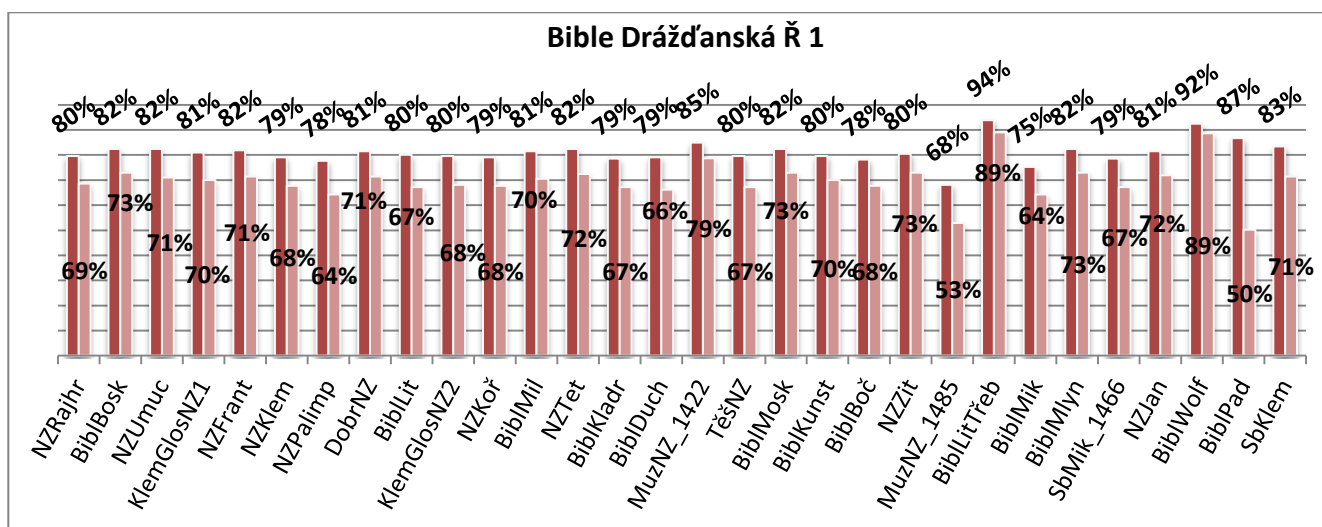
Vztah druhého překladu k prvoredakčnímu znění *Bible Drážďanské* zůstává na úrovni, sledované již v předchozích knihách. Mladší revizi první redakce zastupují památky *Bible Olomoucká, Litoměřicko-třeboňská a Wolfenbüttelská*, jejich znění v obecných epištolách však obsahuje mladší druhoredakční text, výraznější vliv druhé redakce je patrný již na pavlovských epištolách (1Ř 1 shoda u hlavních změn činí 92 %, při započtení i drobných změn 89 %, v 2Te 2 již shoda činí jen 72 %, při započtení drobných změn 61 %).

V rámci druhoredakční revize se nadále udržuje zhruba 8 % rozdíl mezi památkami starší a mladší verze, i v této části však některé památky obsahují smíšený text složený ze znění mladší i starší verze. Zdá se, že předlohy pro jednotlivé epištoly mohly být volněji míšeny, a je pravděpodobné, že podobné odchylky se mohou vyskytovat i v dalších nezkoumaných úsecích.

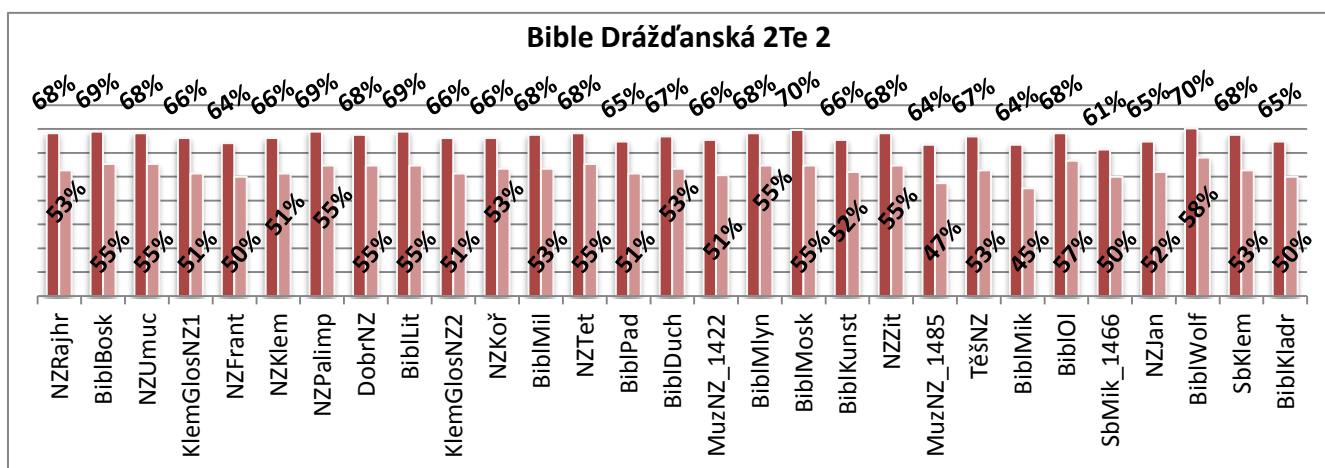
Blízkost druhé a třetí redakce je nadále velmi vysoká. I zde můžeme sledovat rozdílný příklon textu druhé redakce k biblickým rukopisům mladší a starší verze třetí redakce. Mezi epištolami Ř 1 a 2K 2 však dochází k zásadnímu rozdílu ve vztahu třetího překladu k oběma skupinám. Zatímco v Ř 1 ještě sledujeme příklon *Bible Padeřovské* ke starší verzi, v 2K 2 se již text příklání k verzi mladší. Ukazuje se tedy, že vztah mezi druhou a třetí redakcí je patrně ještě bližší, než se předpokládalo. Je možné, že se jednotlivé skupiny příklánějí k textu třetí redakce podle toho, jak se k nim dostala předloha třetí redakce. Jako pravděpodobnější se nám však jeví hypotéza, vyslovená již u knih Starého zákona, tj. že by třetí překlad byl jen přímým dovršením překladu druhého. Upravovatel třetí redakce ale v jednotlivých knihách vycházel z odlišných verzí (menší dostupností obou verzí by bylo možné vysvětlit i častější přechody některých památek mezi oběma verzemi), příp. jeho předloha byla složena z textů obou skupin (tak jak je to možné sledovat na některých druhoredakčních památkách).

Graf č. 13 Míra shod pro jednotlivé památky v epistolách

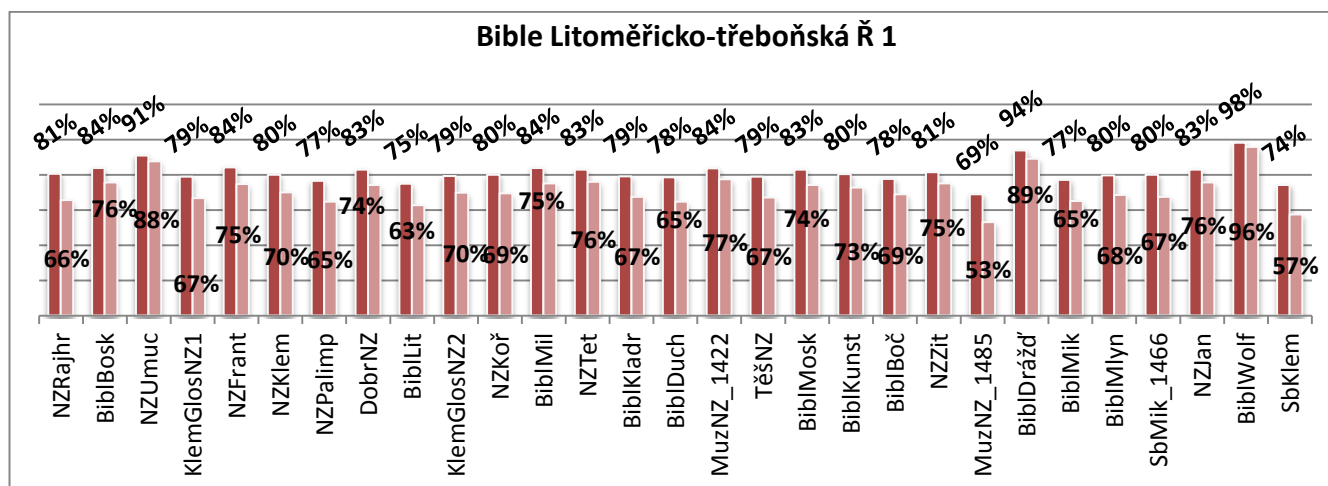
Graf č. 13A Míra shody Bible Drážďanské v Ř 1 se sledovanými památkami

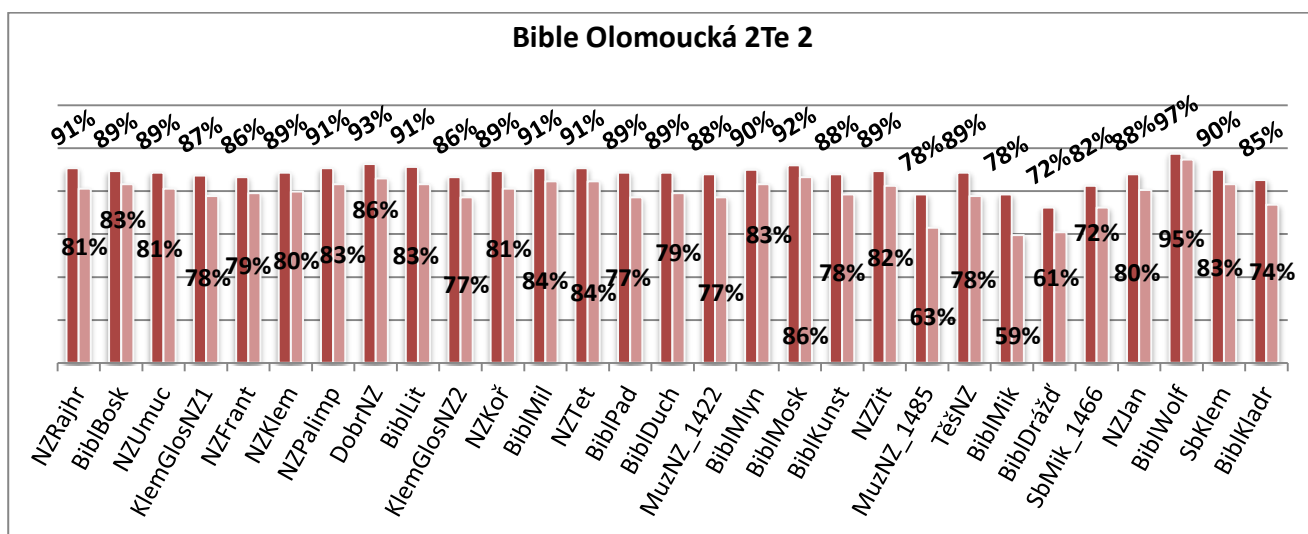
Graf č. 13B Míra shody Bible Drážďanské v 2Te 2 se sledovanými památkami

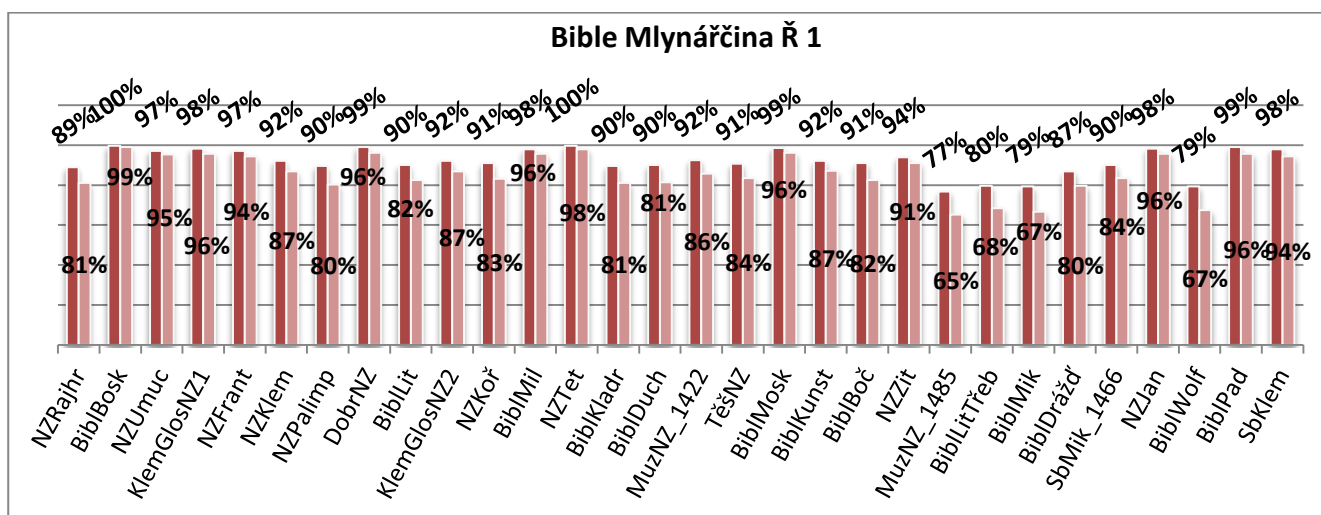
Graf č. 13C Míra shody Bible Litoměřicko-třeboňské v Ř 1 se sledovanými památkami

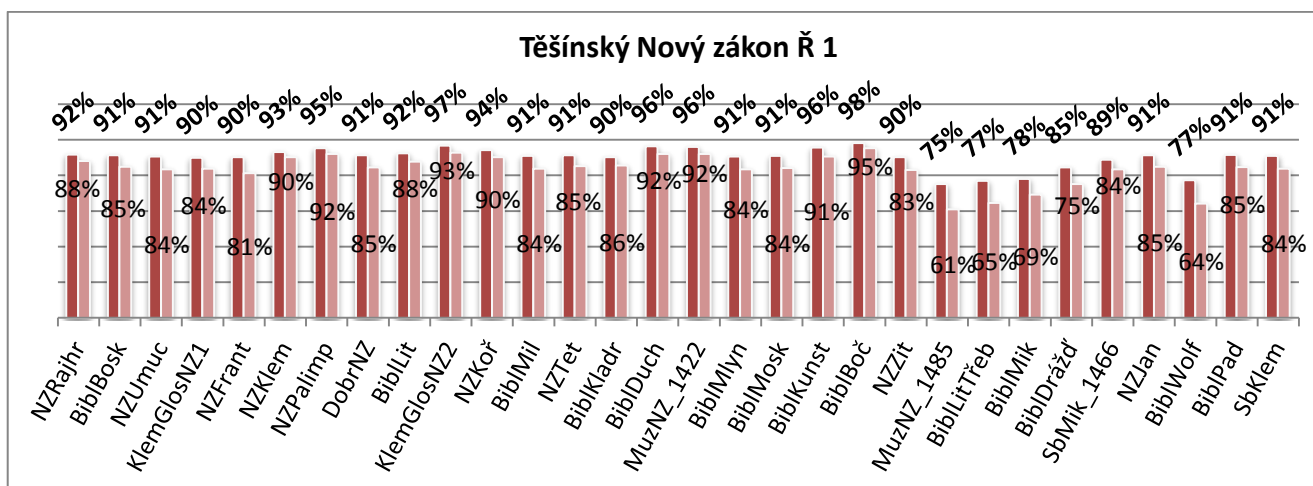
Graf č. 13D Míra shody Bible Olomoucké v 2Te 2 se sledovanými památkami

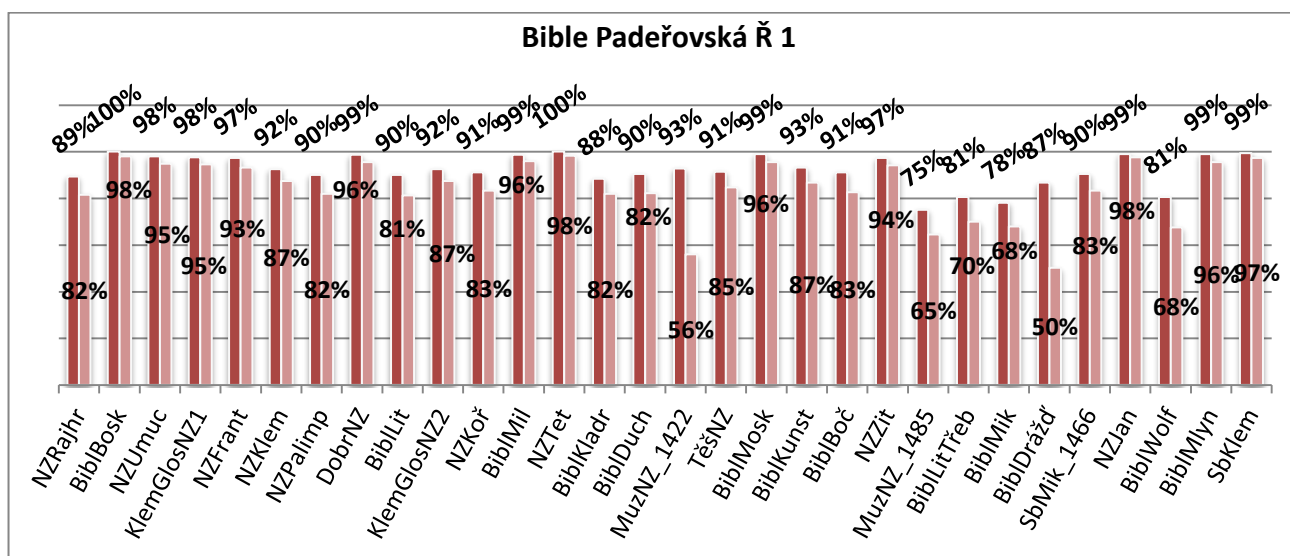
Graf č. 13E Míra shody Bible Mlynářčiny v Ř 1 se sledovanými památkami

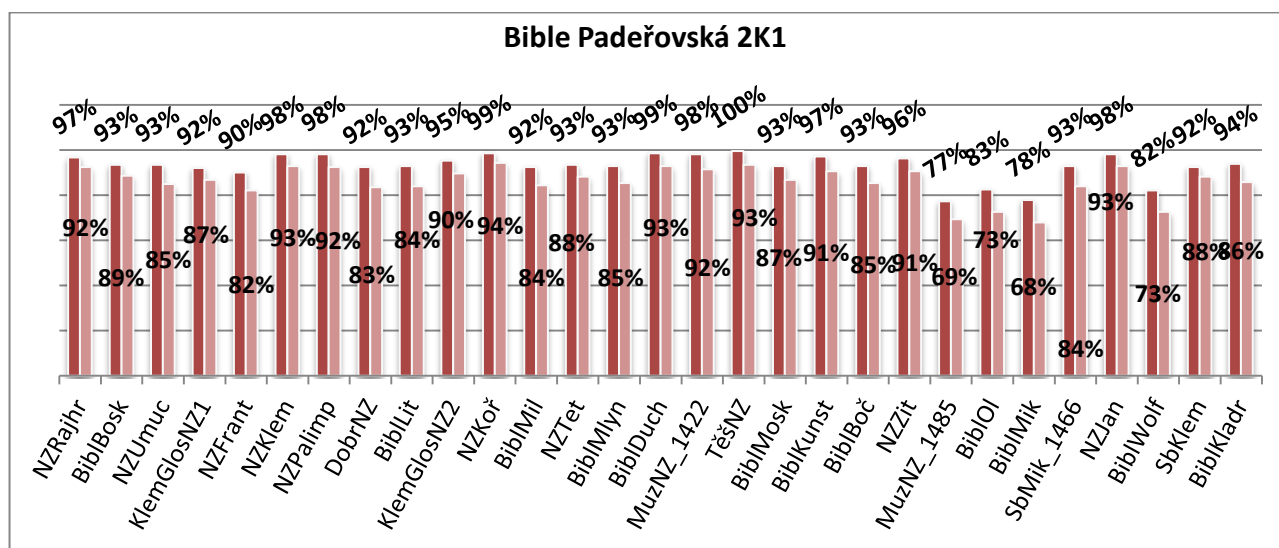
Graf č. 13F Míra shody Těšínského Nového zákona v Ř 1 se sledovanými památkami

Graf č. 13G Míra shody Bible Padeřovské v Ř 1 se sledovanými památkami

Graf č. 13H Míra shody Bible Padeřovské v 2K1 se sledovanými památkami

6.6 Skutky apoštolské

Skutky apoštolské tvoří jednotný celek s Evangeliiem podle Lukáše. Jsou jeho doplněním popisujícím život apoštolů, zvláště sv. Petra a sv. Pavla, a formování prvotní církve.

Nejstarší staročeský překlad se dochoval pouze torzovitě, mladší revizi pak představuje *Bible Litoměřicko-třeboňská* (*Bible Olomoucká* má již mladší text). Pro náš průzkum byly zkoumány kapitoly Sk 4 a Sk 27,1–25¹⁴⁶.

Přehled památek:

I. redakce: BiblDrážd¹⁴⁷, BiblLitTřeb

II. redakce: BiblOl, NZRajhr, BiblBosk, NZUmuč, KlemGlosNZ¹, NZFrant, NZKlem, NZPalimp, DobrNZ, BiblLit, KlemGlosNZ², BiblMil, NZTet, BiblDuch, MuzNZ_1422, TěšNZ, BiblMosk, BiblKunšt, BiblBoč, NZŽit, BiblMlyn, NZJan, BiblWolf, SbKlem

III. redakce: BiblPad, BiblKladr

kompilace a samostatná znění: NZKoř, BiblMik, SbMik_1466, MuzNZ_1485

6.6.1 Vztah k první redakci

Pro první úplný staročeský překlad vzniklo velmi osobité zpracování, pocházející od autora knih Královských, předmluvy ke Genezi a Tobiáše, tzv. Dominikána. Jazyk tohoto překladatele je velmi plastický, plný navazovacích spojek, vysvětlivek, doplnění dramaturgických a vysvětlujících děj. Pro zvýšení dramatickosti a gradace textu se tento autor často uchyloval i k posunům slovosledným, neváhal ani užít volnějšiho překladového ekvivalentu apod. Jména apoštolů Petra a Pavla doplňoval podobně jako v Tobiášovi adjektivem „svatý“. Tento text byl podobně jako u Povídky o Tobiášovi použit i ve staročeském *Pasionálu*. V době vzniku druhého překladu však již nebylo prvořadou motivací pouze text přiblížit českému posluchači neznalému latiny. Doba počátku 15. století, charakteristická rozkolísanou autoritou církevních institucí, se uchylovala k autoritě Písma a na autentičnosti textu (tj. přiblížení k předloze) zvláště záleželo. Právě na bohatém jazyce Skutků je tento přístup druhého překladatele zvláště patrný. Druhý překlad proto ruší nevhodný epiteton *svatý*, vypouští většinu vysvětlivek a částečně volí i latině odpovídající slovosled. Podobně nahrazuje i volnější překlady prvotního překladu. Text se tak stává jazykově přesnějším, ale ztrácí tím mnoho na své umělecké kvalitě. (Srov.: vypouštění vysvětlivek: Sk 27,1 *Iulio cohortis: Juliovi, jenž byl starostú nad ciesařovým zástupem* I. red. (...dvorem BiblLitTřeb) x *Juliovi nad*

¹⁴⁶ Kapitola Sk 27 zachycuje dramatické ztroskotání sv. Pavla, kap. Sk 4 zatčení sv. Jana a Petra, jejich obhajobu před radou a upevnění církve po jejich propuštění.

¹⁴⁷ Dochován text pro Sk 4,1-5.31-37, kap. Sk 27 dochovaná vcelku.

zástupem II. red.; Sk 27,13 *Cretam: do toho ostrova jménem Kréta* BiblDrážd', *do toho ostrova Kréta* LitTřeb x *do Kréta* II. red.; vypouštění doplněného textu: Sk 27,2 *incipientem navigare: ješto bieše tepruv počala plúti, vstachom i počechom plúti* I. red. x *a počínajíce sě plaviti* II. red.; Sk 27,15 *et non posset conari: tak ež sú sobě ani větrníkem ani vesly pomoci mohli* I. red. x *a nemohla (sě konati)* II. red.; Sk 27,16 *quandam decurrentes: a tu s velikú ručěstí...přípluchom* I. red. x *a přiběhše* II. red.; Sk 27,25 *vir: ctní mužie* I. red. x *mužie* II. red.; volba doslovnějšího překladu: Sk 27,3 *permisit...ire: přěpustil jemu navščieviti* I. red. x *přepustil jíti* II. red.; Sk 27,17 *inciderent: aby sě koráb neotrútil o dno* I. red. x *abychme neupadli* II. red.).

Tyto skutečnosti dobře odráží i Graf č. 14A zachycující vztah prvního a druhého překladu. Míra zásahů do textu je poměrně vysoká, zvl. drobných obměn (kam započítáváme právě vypouštění nebiblických doplnění) je velmi mnoho (téměř 50 %). Výraznější proměnou prošel text Sk 27, popisující Pavlovu plavbu bouří, kde dramatický děj kapitoly svedl prvního překladatele k výraznějším posunům (v Sk 27 nacházíme hlavních změn 30 %, v Sk 4 pak 20 %, při započtení drobných změn v Sk 27 shoda nepřevyšuje 50 %, v Sk 4 pak 45 %). Obměněna je znovu především slovesná složka (změněno kolem 30 % sloves), substantiva dosahují rozdílu 15 % u hlavních změn.

Revidovaný text první redakce, zastoupený zde *Biblí Litoměřicko-třeboňskou*, je velmi blízký původnímu textu (shoda dosahuje 98 %). Jediným výraznějším rozdílem je vypouštění slova „jménem“ ve vysvětlivkách. Míra podobnosti mezi touto revizí a druhoredakčními památkami proto dosahuje téměř identických hodnot jako pro starší překlad.

6.6.2 Vzájemný vztah druhoredakčních památek

Ve Skutcích apoštolských můžeme sledovat existenci mladší revize druhého překladu (viz Graf č. 14B, 14C). Za hlavní představitele obou verzí znovu vybíráme *Bibli Mlynářčinu* a *Těšínský Nový zákon*. Rozsah úpravy se pohybuje ve sledovaných kapitolách mezi 7–10 %. Památky jsou v rámci jednotlivých skupin poměrně jednotné (zvl. ve starší skupině míra shody přesahuje vesměs 98 %), znovu však pozorujeme častější přechody mezi skupinami. Jádrem obou skupin zůstávají pro STV *Bible Mlynářčina*, *Bible Boskovická*, *Klementinský Nový zákon* *glosovaný*¹, *Bible Wolfenbüttelská*, *Dobrovského Nový zákon*, *Nový zákon Klementinský*, *Nový zákon Palimpsestový*, *Bible Milánská*, *Moskevská*, *Litoměřická* a *Klementinský sborník*. Nově sem přechází i *Bible Bočkova* a od první redakce *Bible*

Olomoucká. Pro MLV jsou to *Těšínský Nový zákon*, *Klementinský Nový zákon* *glosovaný*², *Muzejní Nový zákon* z roku 1422 a *Bible Duchkova*. Památky *Nový zákon s Umučením* a *Nový zákon Františkánský* se v kapitole Sk 4 shodují se zněním starším, v kapitole Sk 27 jsou však již součástí mladší verze.

Vedle drobnějších obměn textu (Sk 27,2 *ascendentes: tehda vstúpiv* STV x *tehdy vstúpiv* MLV; Sk 27,6 *navigantem: plovúci* STV x *ana plove* MLV; Sk 27,7 *tarde: pozdě* STV x *znenáhla* MLV; Sk 27,15 *in ventum data: proti větru otdavše sě* STV x *proti větru pustivše sě* MLV; Sk 27,2 *perseverante nobiscum Aristarcho Macedone: trvajícemu s námi Aristarkovi Macedonskému* STV x *s trvajícím s námi Aristarkem Macedonským* MLV; Sk 4,2 *resurrectionem ex mortis: zkršiesenie z mrtvých* MLV x *vstánie z mrtvých* STV), mladší revize především dále přibližuje text latinské předloze a opravuje některé chybné či nepřesné překlady starší verze (Sk 27,7 *Cretae: k Krete* STV x *k Krétě* MLV; Sk 27,16 *scapham: škafa* STV x *člun lodní* MLV; Sk 27,17 *in Syrtim: v Syrtim*¹⁴⁸ STV x *v Syrtim propast* BiblMlyn x *v nebezpečné miesto* MLV; Sk 27,12 *statuerunt consilium: sú sě uradili* STV x *sú uložili radu* MLV; Sk 27,20 *inminente: sě vzbuzováše* STV x *nastáváše* MLV; Sk 27,23 *adstitit enim mihi: neb mi jest zjevil* STV x *neb jest stál* MLV; Sk 27,25 *quia sic erit: že sě tak stane* STV x *že tak bude* MLV; Sk 27,11 *autem gubernatori et nauclerio magistro navis*¹⁴⁹: *a tomu, ješto lodí zpravováše, marinářovi* STV x *marinářovi* MLV).

6.6.3 Vztah k třetímu překladu

Ve Skutcích apoštolských je rozdíl mezi základním zněním třetí redakce, reprezentovaným *Biblí Padeřovskou*, a jejím revidovaným zněním známým z *Bible Kladrubské* poměrně vysoký (15 % hlavních změn, 25 % všech úprav, viz Graf č. 14D). Je patrné, že trvá situace známá již z předchozích knih, tj. že blízkost druhého a třetího překladu je velmi vysoká. Oproti dosavadním zjištěním však zde větší blízkost k třetímu překladu vykazuje jak ve Sk 4, tak v Sk 27 mladší verze (vzájemná shoda vyšší než 97 %). Mladší verzi oddělují od *Bible Padeřovské* jen drobné úpravy: Sk 27,7 *adnavigavimus: připluli sme* MLV x *pluli sme* BiblPad, SbMik_1466; Sk 4,9 *salvus factus est: zdráv jest učiněn* BiblPad, BiblKladr, NZKoř, SbMik_1466, BiblMik x *uzdraven jest* II. red.; Sk 4,24 *unanimiter: jednomyslně* BiblPad, BiblKladr, x *jednotejně* II. red., částečně zas i ve shodě s nejstarším překladem (srov. Sk 27,1

¹⁴⁸ Srov. Glossa ordinaria: *Syrtim: ... angustia sive tribulatio dicitur Syrtis* (Glossa ordinaria, s.v. Syrtim).

¹⁴⁹ Text *magistro navis* je doplněním některých lat. textů

custodiis: strážěmi STV x *vězni* MLV, BiblPad, I. red.; pod i. Sk 4,3 *in custodiam: v stráž* MLV, BiblPad, I. red. x *v žalář* MLV).

Některé ojedinělé změny zdá se znovu odkazují na jinou lat. předlohu: Sk 27,17 *inciderent*¹⁵⁰: *aby neupadli* MLV (*aby neupadla* BiblKladr) x *abychme neupadli* BiblPad, NZKoř, SbMik_1466; Sk 4,4 *eorum*¹⁵¹: *jich* MLV, BiblPad x *mužuv* STV, I. red., BiblKladr; Sk 4,34 *erant*¹⁵²: ☒BiblPad, MuzNZ_1485, SbMik_1466, I. red. x *biechu* II. red., BiblKladr; Sk 4,10 *nostrī*¹⁵³: ☒BiblPad, NZKoř, BiblKladr, SbMik_1466, MuzNZ_1485 x *našeho* I., II. red.

Mladší revize reprezentovaná *Biblí Kladrubskou* se od *Bible Padeřovské* odlišuje především ještě důslednějším sledováním latinské předlohy (srov. Sk 27,2 *ascendentes: tehdy vstúpivše* BiblPad x *vstúpivše* BiblKladr; Sk 27,18 *sequenti die: na zajtřie* BiblPad x *druhého dne* BiblKladr; Sk 27,18 *iactum fecerunt: což sme v korábě měli, v moře sú uvrhli* BiblPad x *vmetanie sú učinili* BiblKladr; Sk 27,19 *armamenta navis: i to orudie, ješto k korábu potřebné bylo* BiblPad x *potřebné věci lodné* BiblKladr; Sk 27,21 *facere iniuriam hanc: neztracovati* BiblPad x *učiniti ztrátu tuto* BiblKladr; Sk 27,11 *gubernatori: a tomu, ješto lodí zpravováše* BiblPad x *zprávci* BiblKladr), i zde však nacházíme návrat některých prvotních překladů (Sk 27,7 *tarde: znenáhla* MLV, BiblPad x *pozdě* BiblKladr, STV). Mladší revize *Bible Kladrubské* také odlišným způsobem přistupuje k specifickým, v českém prostředí neznámým reáliím, které se ve Skutcích častěji objevují. Ty nepřekládá, ale v marginálních poznámkách blíže vysvětluje: Sk 27,12 *ad africum: K afrikum*¹⁵⁴ BiblKladr x *na poledne* BiblPad; Sk 27,12 *ad chorum: a k korum* BiblKladr x *a na západ slunce* BiblPad; Sk 27,14 *ventus typhonicus: tifonikus*¹⁵⁵ BiblKladr x *viatr vichrový* BiblPad; Sk 27,17 *vase: plátno* BiblKladr x *osudie* BiblPad). Tyto mladší úpravy v druhoredakčních památkách nenacházíme.

---

¹⁵⁰ Lat. varianta *incideremus*.

¹⁵¹ Lat. varianta *virorum*.

¹⁵² Lat. varianta ☒.

¹⁵³ Lat. varianta + *nostrī*.

¹⁵⁴ Při okraji BiblKladr: *Afrikus jest viatr ot boku polodného a corus jest viatr ot boku pólnočnieho* (srov. Glossa ordinaria: *Africus stat inter meridianam plagam et occidentalem, magis vergens ad occidentalem; Corus inter septentrionalem et occidentalem* (Glossa ordinaria, s.v. *africus, corus*).

¹⁵⁵ BiblKladr při okraji: *t. viatr vichrový, ješto dme ot boku pólnoci a východu slunce*.

6.6.4 Shrnutí – Skutky apoštolské

Ve *Skutcích apoštolských* můžeme sledovat dosud nevýraznější úpravu prvoredakčního textu, a to zejména v rámci drobných změn (upraveno zhruba 22 % textu při započtení hlavních změn, 42 % při započtení i drobných změn). To je dáno zejména osobou autora prvoredakčního textu, který svůj překlad hojněji doprovázel doprovodnými komentáři a častěji se uchyloval i k volnějšímu překladu.

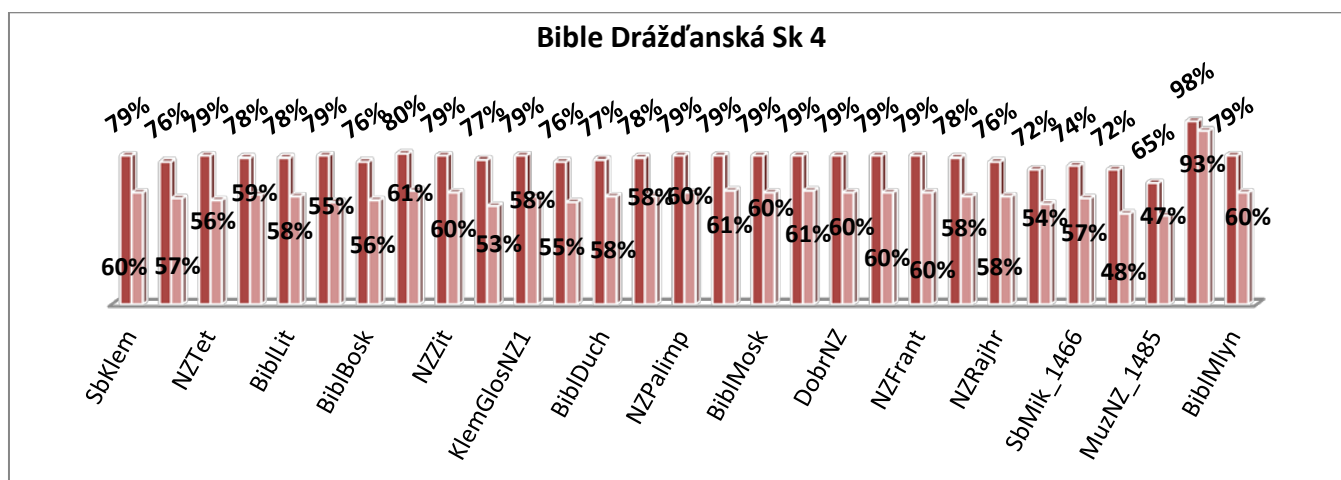
Revidované znění první redakce reprezentuje ve *Skutcích Bible Litoměřicko-třeboňská* (*Bible Olomoucká* zde přechází k II. redakci staršího typu). Její znění je prvotnímu znění velmi blízké, text nebyl výrazněji upraven (shoda činí 98 % u hlavních změn a 93 % při započtení drobných změn). Jediným výraznějším rozdílem je vypouštění slova „jménem“ ve vysvětlivkách.

I ve *Skutcích apoštolských* můžeme sledovat existenci mladší revize druhého překladu. Rozsah úpravy se pohybuje ve sledovaných kapitolách mezi 7–10 %. Památky jsou v rámci jednotlivých skupin poměrně jednotné (zvl. ve starší skupině míra shody přesahuje vesměs 98 %), znovu však pozorujeme častější přechody mezi skupinami. Jádrem obou skupin zůstávají pro starší verzi BiblMlyn, BiblBosk, KlemGlosNZ¹, BiblWolf, DobrNZ, NZKlem, NZPalimp, BiblMil, BiblMosk, SbKlem a BiblLit. Nově však sem přechází i BiblBoč a, od první redakce pak BiblOl. Pro mladší verzi jsou to TěšNZ, KlemGlosNZ², MuzNZ_1422, BiblDuch a BiblLit. Památky NZUmuč a NZFrant se v kapitole Sk 4 shodují se znění starším, v kapitole Sk 27 jsou však již součástí mladší verze.

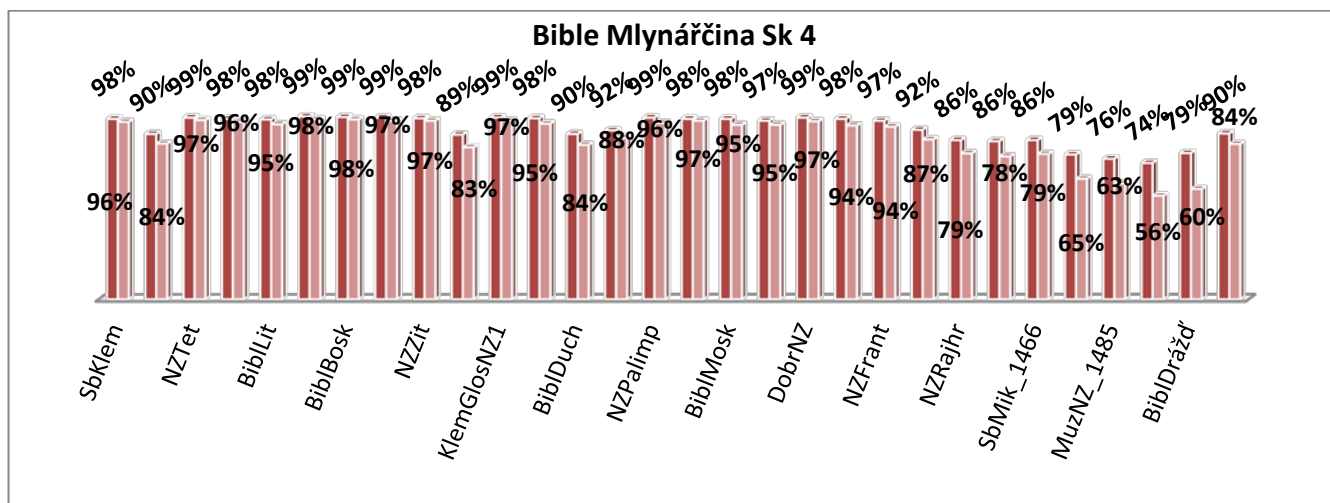
Blízkost druhého a třetího překladu je nadále velmi vysoká. Oproti předchozím částem Nového zákona však zde vykazuje větší blízkost k třetímu překladu jak ve Sk 4, tak v Sk 27 mladší verze druhého překladu (vzájemná shoda vyšší než 97 %). Tyto přechody se nám zdají i nadále nejlépe vysvětlitelné charakterem předlohy, z níž autor třetího překladu čerpal.

Graf č. 14 Míra shod pro jednotlivé památky ve Skutcích apoštolských

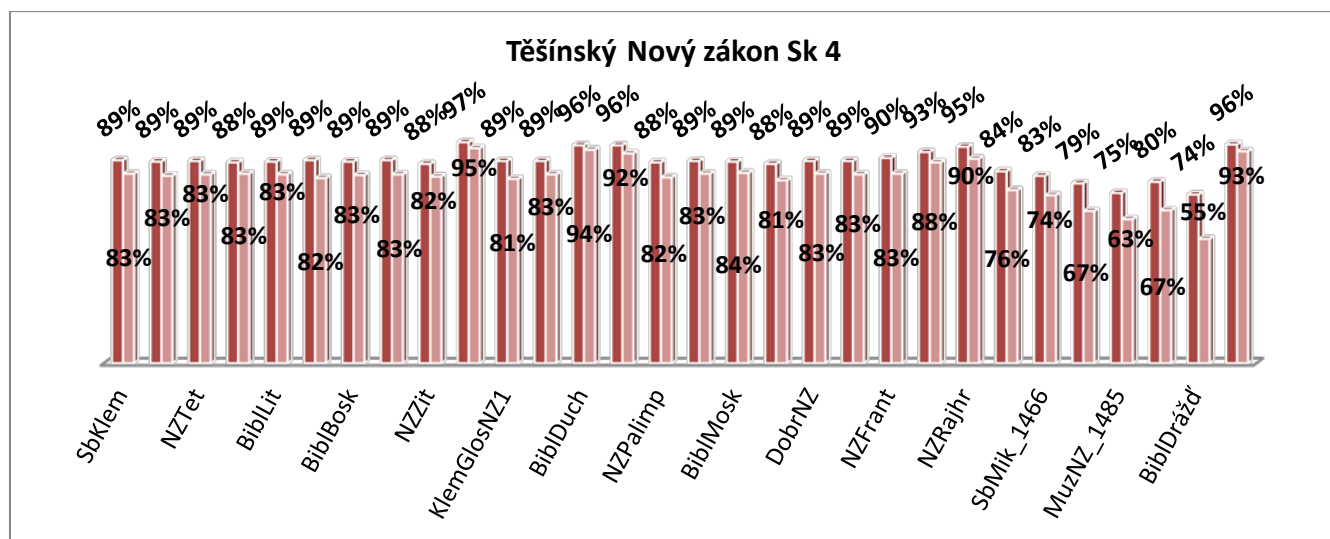
Graf č. 14A Míra shody Bible Drážďanské v Sk se sledovanými památkami

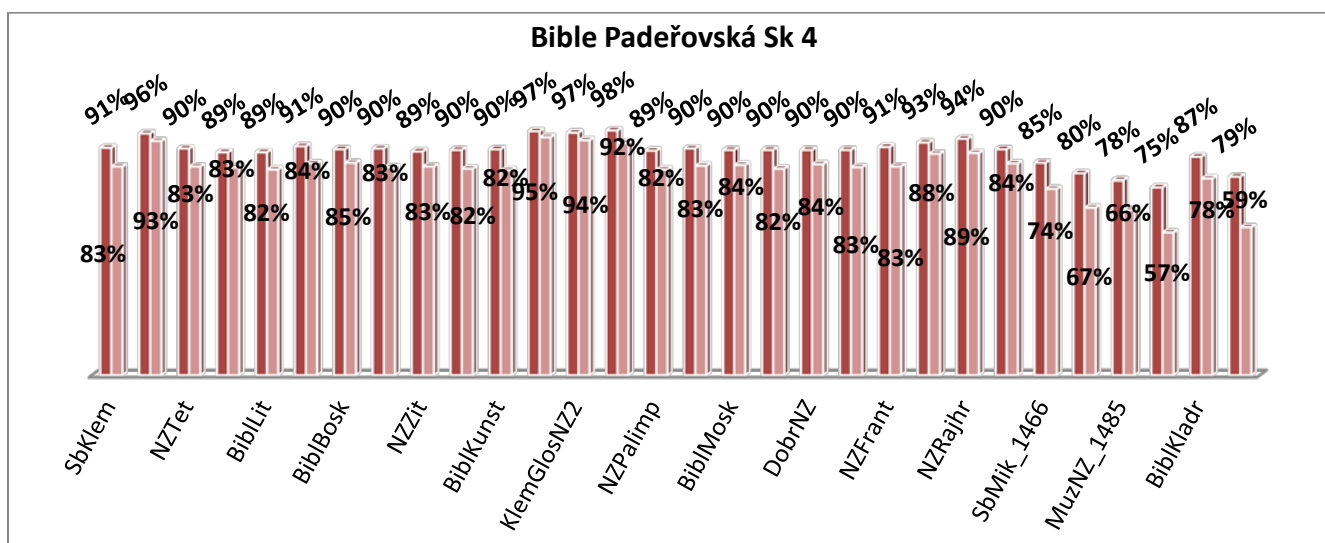
Graf č. 14B Míra shody Bible Mlynářčiny ve Sk 4 se sledovanými památkami

Graf č. 14C Míra shody Těšínského Nového zákona ve Sk 4 se sledovanými památkami

Graf č. 14D Míra shody Bible Padeřovské ve Sk4 se sledovanými památkami

6.7 Zjevení sv. Jana

Zjevení sv. Jana zastupuje v novozákonních kanonických spisech literární žánr proroctví. Popisuje obraz druhého Kristova příchodu a konce světa. Je pochopitelné, že toto téma bylo v období pozdního středověku zatíženého papežským schizmatem obzvláště živé a najdeme ho ve spisech většiny autorů této doby. Proto i ve staročeském biblickém překladu mu byl nepochybně přikládán velký význam, zvláště když jazyk tohoto spisu byl plný obrazů a obtížně interpretovatelných míst. Význam této části Písma pro dobovou atmosféru podtrhuje i monografie z pera B. Součka¹⁵⁶.

O specifičnosti tohoto textu svědčí i skutečnost, že první úplný překlad tohoto textu byl zadán samostatnému autoru, jehož jazyk se částečně lišil od ostatních částí nejstaršího překladu Bible (jistě podobnosti nachází Kyas pouze v knihách Makabejských¹⁵⁷).

Pro náš průzkum byly sledovány kapitoly Zj 1 a Zj 18,14–24.

Sledovány byly tyto památky:

I. redakce: BiblDrážď, BiblOl, KlemGlosNZ¹

¹⁵⁶ Viz Souček, 1967. Zde se B. Souček také podrobněji věnuje jazyku prvního překladu Apokalypsy a vztahům mezi druhoredakčními památkami.

¹⁵⁷ Srov. Kyas, 1971, s. 52.

II. redakce¹⁵⁸: NZRajhr, BiblBosk, NZUmuč, NZFrant, NZKlem, NZPalimp, DobrNZ, BiblLit, KlemGlosNZ², BiblMil, NZTet, BiblDuch¹⁵⁹, MuzNZ_1422, TěšNZ, BiblMosk, BiblKunšt, BiblBoč¹⁶⁰, NZŽit, NZJan, BiblWolf, SbKlem, BiblWolf

III. redakce: BiblPad, BiblKladr

6.7.1 Vztah první a druhé redakce

Vztahy mezi prvoredakčními památkami již podrobně popsal Kyas (Kyas, 1997) a B. Souček (Souček, 1967). První redakci v prvotním znění zastupuje v Zjevení především *Bible Drážďanská*. Až do kapitoly 18 se k ní přiřazuje i *Klementinský Nový zákon glosovaný*, který v tomto úseku také obsahuje prvotní text. Předloha, z níž písař *Klementinský Nový zákon glosovaný* opisoval, však neměla patrně konec, a tak se od 18. kap. přiklání k znění *Bible Olomoucké*. Ta obsahuje již mladší revizi (rozsah revize dosahuje zhruba 3 %). Ani její předloha však neobsahovala znění od kapitoly 18. Autor revize se proto rozhodl posledních pět kapitol samostatně přeložit. I tento velmi samostatný překlad však ponechává ve shodě se starší tradicí téměř 70 % lexémů beze změny (srov. Graf č. 15A).

Druhoredakční překlad vychází především z nerevidovaného znění první redakce, a to i v úseku Zj 18,14–24. V některých jednotlivostech se sice shoduje s revidovaným textem první redakce (srov. Zj 18,14 *clara*¹⁶¹: *výborné BiblDrážď x přestkvúcie* STV, BiblOI, KlemGlosNZ; Zj 18,14 *perierunt a te: odvinuli se sú od tebe* BiblDrážď x *zhynuli sú od tebe* STV, BiblOI, KlemGlosNZ), většinu jeho nově přeložených míst však nepřebírá (srov. Zj 18,14 *discessit*¹⁶² *a te: otešli sú od tebe* BiblDrážď x *vše odstúpilo od tebe* BiblOI, KlemGlosNZ x *odešli sú od tebe* II. red.; Zj 18,15 *tormentorum eius: muk jeho* BiblDrážď, II. red. x *trýzněnie jeho* BiblOI, KlemGlosNZ; Zj 18,15 *qui divites facti sunt: jižto sú se zbuohatili* BiblDrážď x *jížto (v)zbohaceni jsú ot něho* BiblOI, KlemGlosNZ x *kteřížto bohatí sú učiněni* II. red.; Zj 18,16 *margaritis: perlami* BiblDrážď, II. red. x *margaritami* BiblOI, KlemGlosNZ; Zj 18,19 *de pretiis eius: z peněžitého sbožie jeho* BiblDrážď x *ot nájmov jeho* BiblOI, KlemGlosNZ x *od peněz jeho* II. red.; Zj 18,22 *vox citharoedorum: hlas hudcový* BiblDrážď x *a viec již žaltárníkuov* BiblOI, KlemGlosNZ x *a hlas hudcový* II. red.).

¹⁵⁸ Mimo analýzu byl tentokrát ponechán text *Bible Mlynářčiny* – dochován jen zlomek textu.

¹⁵⁹ Pro Zj 1 dochován jen kratší úsek Zj 1,1 – 1,14.

¹⁶⁰ Dochován jen pro Zj 18.

¹⁶¹ Lat. varianta *praeclara*.

¹⁶² Lat. varianta *discesserunt*.

Ve vztahu k prvoredakční nerevidované úpravě se rozsah úprav druhoredakčního překladu pohybuje na stabilní úrovni, sledované již v předchozích knihách. Upraveno je zhruba 20 % hlavních lexémů, drobné úpravy dosahují 40 %. Druhý překladatel postupuje obdobně jako v jiných částech Písma. Ruší vysvětlivky nejstaršího překladu (Zj 1,13 *vestitum: v rúcho k řízám podobné, o podolciech drahými podlinami* I. red. x *v hřízu* II. red.) a odstraňuje nevhodné či hůře srozumitelné pasáže nejstaršího překladu. Velmi důsledný je však zejména v přibližování se textu latinské předloze (srov. Zj 1,3 *quae in ea scripta sunt: co tuto psáno jest* I. red. x *kterěz v něm psány jsú* II. red.; Zj 1,4 *quae sunt: ješto slóve* I. red. x *ješto sú* II. red.; Zj 1,7 *tribus terrae: národy... světa* I. red. x *národové ...země* STV; Zj 1,10 *fui in spiritu: byl sem ve vztržení ducha* I. red. x *byl jsem v duchu* II. red.; Zj 1,14 *erant candidi: stkviechu sě* I. red. x *biechu bielé* II. red.; Zj 1,16.20 *in dextera: v pravěj rucě* I. red. x *v pravici* II. red.).

6.7.2 Vzájemný vztah druhoredakčních památek

Vztahy mezi druhoredakčními památkami vzhledem k nedochovanosti této části *Bible Mlynářčiny* reprezentují *Bible Boskovická* a *Těšínský Nový zákon* (viz Graf č. 15B a 15C).

Druhoredakční památky se ve Zjevení sv. Jana nadále dělí do dvou skupin. Jejich vzájemný odklon se pohybuje tradičně kolem 10 % (v Zj 1 je mírně nižší, kolem 6 %, v Zj 18 dosahuje 10 %). Velmi výrazná je však jednotnost podání v rámci obou skupin (vzájemná shoda přesahuje 98 %, a ani drobných modifikací textu se neobjevuje mnoho). Tuto blízkost je možné připsat velkému významu, jaký písaři tomuto textu a jeho konkrétnímu znění přiřkládali. Starší skupinu zde tvoří památky: *Bible Boskovická*, *Nový zákon Rajhradský*, *Nový zákon Klementinský*, *Nový zákon Palimpsestový*, *Nový zákon Kořečkův*, *Nový zákon Tetovský*, *Bible Moskevská*, *Nový zákon Žitavský*, *Nový zákon písaře Jana*, *Klementinský sborník* a *Bible Bočkova*¹⁶³. K nim se blíží *Nový zákon Františkánský*, přijímající do textu některé mladší překladové varianty. Mladší skupiny tvoří *Těšínský Nový zákon*, *Muzejní Nový zákon z roku 1422*, *Bible Kunštátská* a do Zj 3,14 i *Klementinský Nový zákon glosovaný*². V případě *Klementinského Nového zákona glosovaného*² je třeba vyzvednout důslednost práce autora glos, protože upravoval v tomto případě text prvoredakční¹⁶⁴.

¹⁶³ Text nedochován pro Zj 1, v Zj 18 shoda s *BiblBosk* činí 99 %.

¹⁶⁴ Vzhledem k náročnosti této práce však glosátor na soustavnou úpravu ve třetí kapitole rezignoval.

Jedna památka mezi skupinami opět přechází. *Bible Duchkova* v Zj 1 obsahuje text velmi blízký znění TěšNZ (shoda činí 100 % u hlavních změn, s BiblBosk shoda 94 %), v Zj 18 se inspiruje spíše zněním STV (shoda s BiblBosk 98 %, s TěšNZ 90 %)¹⁶⁵.

Rozdíly jsou tradičně drobné, z výraznějších posunů uvádíme: Ap: Zj 1,1 *significavit: oznámil jest* STV x *zaznamenal* MLV; Zj 1,3 *beatus: blažený* STV x *blahoslavený* MLV; Zj 1,7 *omnis: všeliké* STV x *každé* MLV; Zj 1,7 *tribus: národové* STV x *pokolenie* MLV; Zj 1,13 *praecinctum: podpásaného* STV x *přepásaného* MLV; Zj 1,12 *zonam: tračcem* STV x *provázkem* MLV; Zj 1,20 *sacramentum: tajemstvie svátosti* STV x *tajemstvie* MLV; Zj 1,15 *orichalco sicut in camino ardenti: k mosazi, jako v hořciem komínu* STV x *k zvonovinė jakožto u peci hořcie* MLV

Samostatný překlad si také v Zj uchovává *Muzejní Nový zákon z roku 1485* a *Bible Mikulovská*. Zvláště text Lupáčova překladu se výrazněji odchyluje od všech tří redakcí (shoda s BiblDrážď u hlavních změn činí 72 %, s BiblBosk 79 % a s TěšNZ 81 %; srov. např. Zj 18,14 *clara: výborné* I. red. x *přestkvúcie* STV x *přěsvětlé* MLV x *krásné* KlemNZ_1485, SbMik_1466; Zj 18,15 *mercatores horum: kupci* BiblDrážď x *kupci těch lidí* STV x *kupci jich* BiblOl, MLV, III. red. x *kupci, kteří se tiemto obierajú* KlemNZ_1485; Zj 18,16 *cocco: ☐* BiblDrážď x *vyražovaným čvencem* BiblOl x *čvencem* STV x *šarlatem* MLV x *kmentem* KlemNZ_1485). Znění *Bible Mikulovské* je zde spíše kompilací jednotlivých verzí (shoda s BiblDrážď 76 %, s BiblBosk 94 % a s TěšNZ 93 %), výraznější samostatné překlady neužívá.

6.7.3 Vztah k třetí redakci

Ve třetí redakci nadále můžeme pozorovat existenci mladší revize (kolem 8 % lexémů změněno, drobných modifikací ale více než 25 %, viz Graf č. 15D) Tato mladší revize se výrazněji neshoduje se žádnou ze sledovaných druhoredakčních památek. Základní znění *Bible Padeřovské* ovšem stojí druhé redakci velmi blízko, velmi blízký text mají především památky z okruhu MLV, kde se míra shodnosti obou znění pohybuje kolem 99 % u hlavních změn a 95 % při započtení drobných změn (srov. Graf č. 15D).

¹⁶⁵ Souček však uvažuje o stejné předloze pro tuto památku jako pro *Bibli Kunštátskou* (Souček, 1967, s. 74). Srov. ale např. Zj 18, 10.15 *propter timorem: pro strach* MLV, BiblKunšt x *pro bázen* STV, BiblDuch; Zj 18,14 *clara: přestkvúcie* STV, BiblDuch x *přěsvětlé* MLV, BiblKunšt; Zj 18,16 *cocco: čvencem* STV, BiblDuch x *šarlatem* MLV, BiblKunšt.

6.7.4 Shrnutí – Zjevení sv. Jana

V knize *Zjevení sv. Jana* zastupuje první redakci nerevidovaného znění vedle *Bible Drážďanské* nově i *Klementinský Nový zákon*. Od kapitoly 18 se však jeho znění přiklání k samostatnému překladu *Bible Olomoucké*. Samostatný překlad závěru Apokalypsy se od *Bible Drážďanské* výrazněji odchyľuje (nově přeloženo 31 % lexémů, při započtení drobných modifikací je dělí téměř 50 %). Znění druhé redakce se však i zde opírá především o základní podobu první redakce (změněno zhruba 20 % lexémů, drobných změn kolem 35 %).

V rámci druhoredakčních památek nadále sledujeme dvě skupiny, které dělí zhruba 10 %. Obě se v této knize vyznačují velmi vysokou mírou shody uvnitř obou skupin (shody dosahují více než 98 %). Starší skupinu tvoří *Bible Boskovická*, *Nový zákon Rajhradský*, *Nový zákon Klementinský*, *Bible Bočkova*¹⁶⁶, *Nový zákon Palimpsestový*, *Nový zákon Kořečkův*, *Nový zákon Tetovský*, *Bible Moskevská*, *Nový zákon Žitavský*, *Nový zákon písaře Jana*, *Klementinský sborník* a přiklání se sem i *Nový zákon Františkánský*. Mladší skupinu *Těšínský Nový zákon*, *Muzejní Nový zákon z roku 1422*, *Bible Kunštátská* a *Klementinský Nový zákon glosovaný*^{2 167}. *Bible Duchkova*, obsahující již v předchozích knihách smíšený text, se v Zj 1 přiklání ke znění mladšímu, v Zj 18 ke znění staršímu.

V knize Zjevení se setkáváme s dosud nejužším vztahem mezi druhoredakčními a třetiredakčními památkami. Bližší třetímu překladu zůstávají památky mladší verze, přičemž *Těšínský Nový zákon* se zde shoduje s *Biblí Padeřovskou* téměř doslovně (shoda v Zj 1 je 99 % /95 %/, v Zj 18 98 % /95 %/). Také skupina starší však obsahuje poměrně blízké znění (shoda *BiblBosk* s *BiblPad* v Zj1 94 % /88 %/, ve Zj 18 88 % /791 %/).

Mladší revize *Bible Kladrubské* se od znění *Bible Padeřovské* odchyľuje v obou sledovaných kapitolách (v Zj 1 nově překládá 8 % lexémů, celková úprava se týká zhruba 16 %, v Zj 18 je zásah výraznější (nově přeloženo 14 % lexémů, úprav včetně drobných je zhruba 26 %).

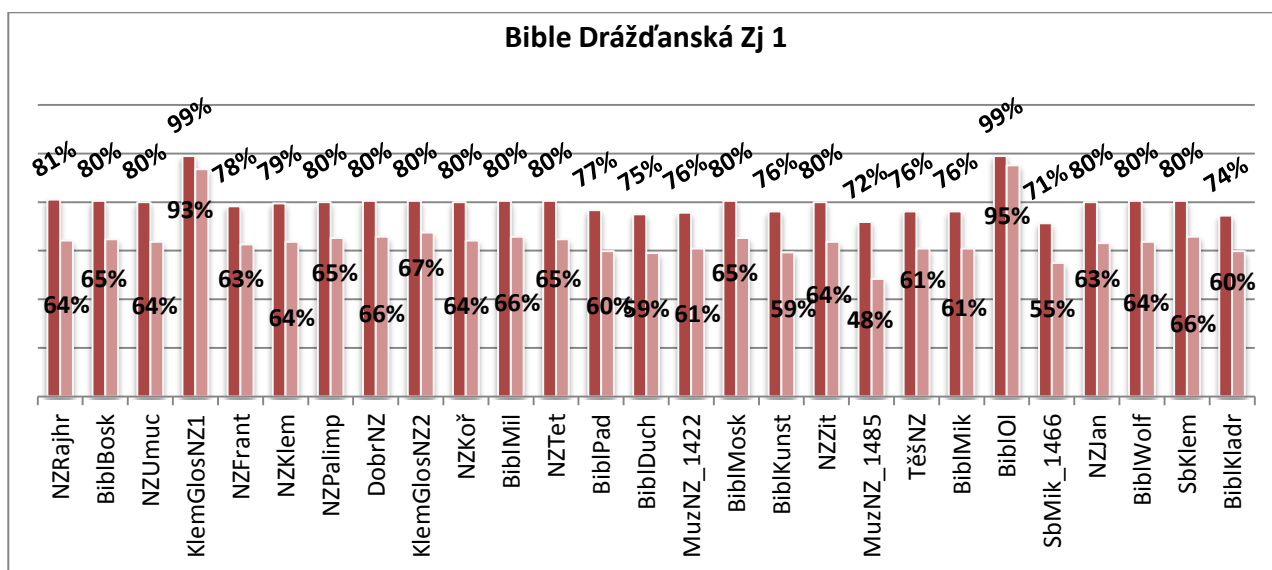
---

¹⁶⁶ Text dochován jen pro Zj 18.

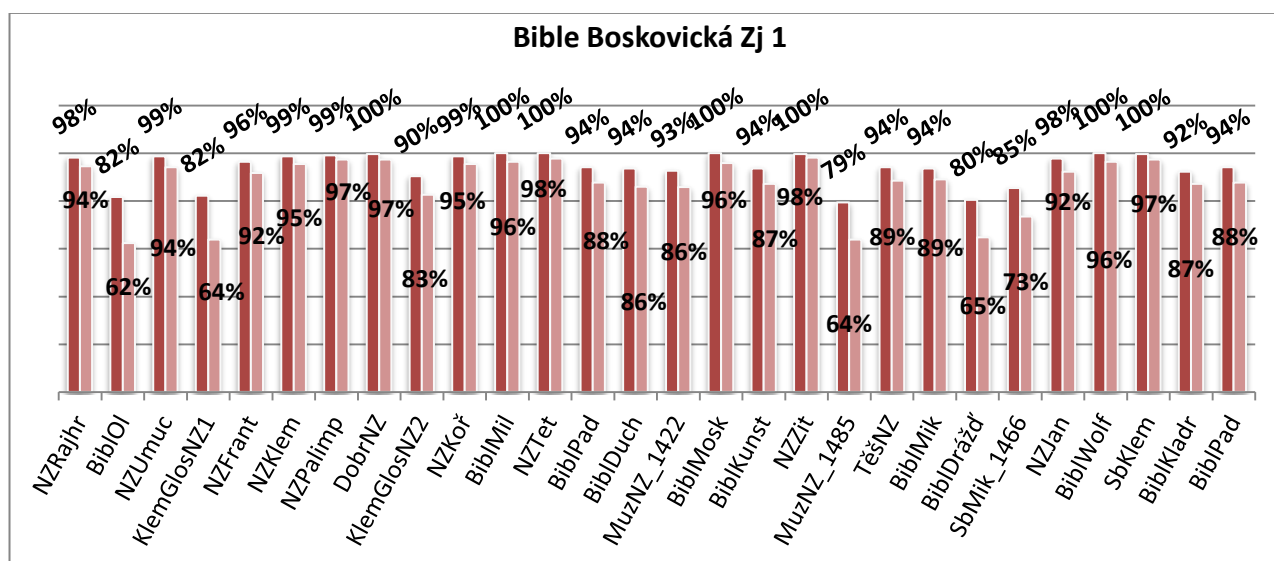
¹⁶⁷ Pouze do verše 3,14.

Graf č. 15 Míra shod pro jednotlivé památky ve Zjevení sv. Jana

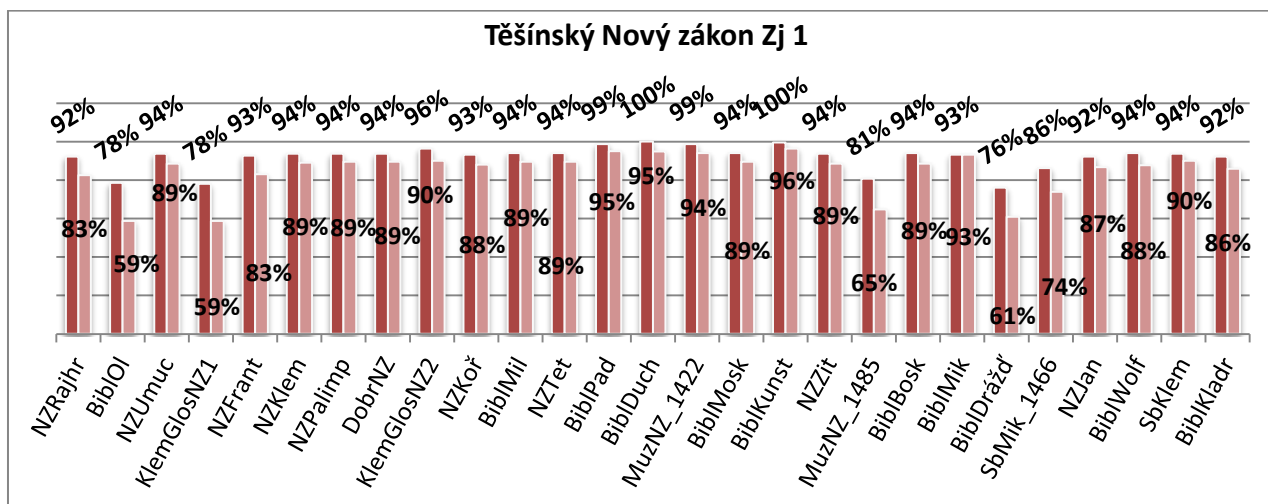
Graf č. 15A Míra shody Bible Drážďanské ve Zj 1 se sledovanými památkami

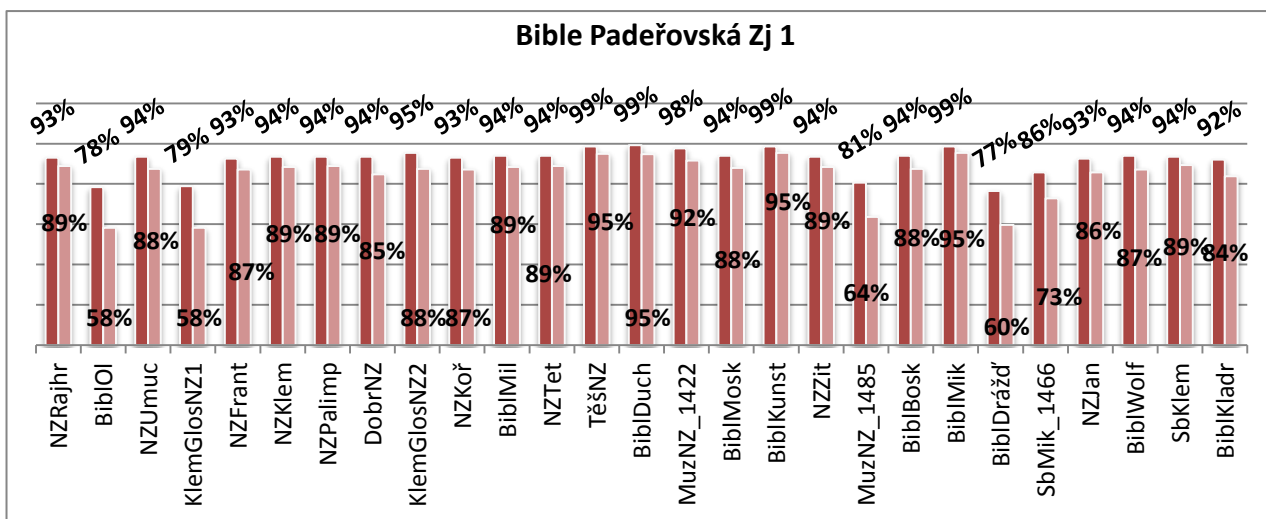
Graf č. 15B Míra shody Bible Boskovické ve Zj 1 se sledovanými památkami

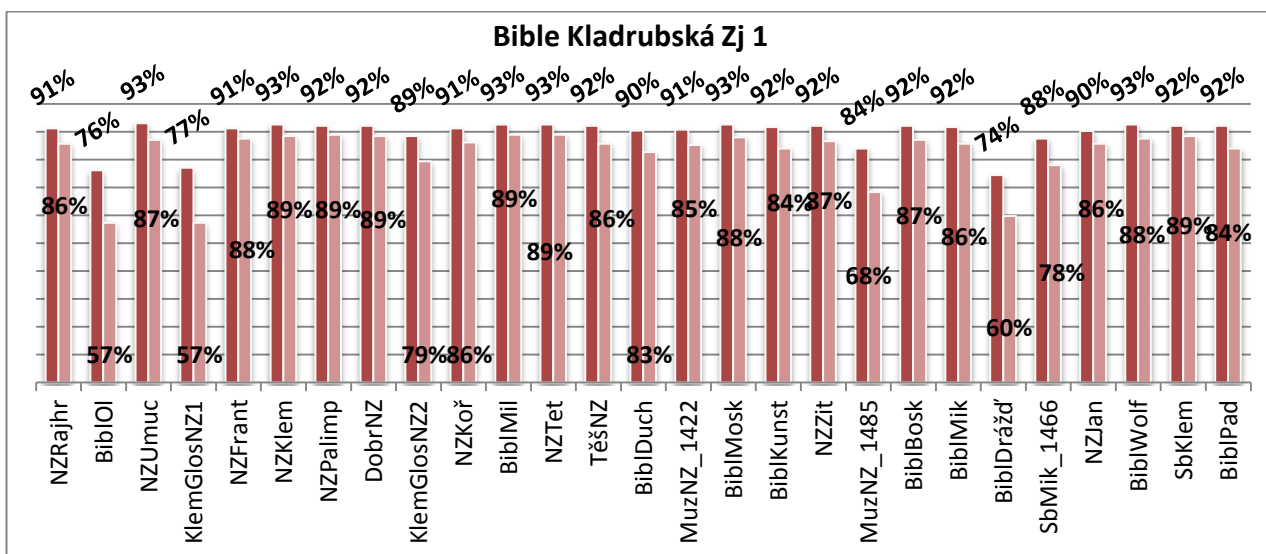
Graf č. 15C Míra shody *Těšínského Nového zákona* ve Zj 1 se sledovanými památkami

Graf č. 15D Míra shody *Bible Padeřovské* ve Zj 1 se sledovanými památkami

Graf č. 15E Míra shody *Bible Kladrubské* ve Zj 1 se sledovanými památkami

6.8 Nový zákon – celkové shrnutí

Provedený průzkum potvrdil, že druhoredakční překlad přepracoval novozákonní knihy mnohem výrazněji než starozákonní (stabilně zasahoval více než 30 % textu, počet nově přeložených lexémů dosahoval výše 20 %). Výrazněji byla pozměněna především slovesná složka, více podléhající vývojovým proměnám. Hlavní tendencí druhoredakčního upravovatele byla snaha modernizovat zastarávající lexikum prvního překladu a přiblížit text latinské předloze. Obě tendence jsme mohli pozorovat již v textu Starého zákona, v novozákonních knihách jsou však uskutečňovány mnohem důsledněji.

Mladší revize prvního překladu, reprezentovaná v našem průzkumu zejména *Biblií Olomouckou a Litoměřicko-třeboňskou*, v Novém zákoně nadále obměňuje prvotní znění pouze drobně (rozsah úpravy obvykle nepřesahuje 10 %). Výraznější rozdíly nacházíme pouze v epištolách. Na přechod *Bible Olomoucké* k druhému překladu v obecných epištolách upozornil již V. Kyas, výraznější přejímky z druhého překladu však nacházíme již v 2Te 2.

Druhoredakční památky je možné v rámci Nového zákona rozdělit do dvou skupin. Existenci těchto skupin náš průzkum potvrdil (rozsah revize druhé redakce se pohyboval kolem 15 %, nově přeloženo do 10 % lexémů). Jádra obou skupin se nemění (nejvýraznější představitelé starší skupiny jsou *Bible Mlynářčina* a *Bible Boskovická*, mladší pak *Těšínský Nový zákon* a *Muzejní Nový zákon z roku 1422*), některé památky však mezi oběma verzemi přecházejí (blíže viz Tab. č. II). Neprokázal se však přímý vztah mezi mladší skupinou a překladem třetí redakce (viz dále). Přes objevující se podobnosti mezi památkami obou skupin nadále přetrvává jistá míra samostatnosti jednotlivých textů. Nejvýrazněji se tyto samostatné překlady uplatňují na místech teologicky sporných. Variabilita nalezená v jednotlivých rukopisech naznačuje, že každý z textů byl částečně spoludotvářen, zejména písaři a glosátory.

Třetí překlad stál druhé redakci velmi blízko. Vývoj vztahu těchto dvou redakcí v rámci Nového zákona je možné rozdělit do tří skupin:

1. Mt – Lk 8: Překlad třetí redakce si udržuje výraznější odstup, mírně bližší je třetí redakci překlad mladší skupiny, jeho znění však nelze považovat za pouhé převzetí většího množství úprav třetího překladu;

2. Lk 9 – 2K¹⁶⁸: Obě znění druhého překladu se přibližují znění třetí redakce, výraznější je u starší skupiny;
3. 2K – Zj: Překlad třetí redakce se výrazněji přibližuje mladší skupině.

Daný stav by patrně bylo možné vysvětlit nedostatečnou dostupností překladu třetí redakce. Poměrně vysoká míra shody mezi památkami obou verzí, jakož i stabilní výše odchylky mezi památkami obou verzí nás spíše přivádějí k myšlence, že také v Novém zákoně by bylo možné druhý překlad považovat za přímý předstupeň překladu třetího. Upravovatel finální, třetiredakční, verze by pak pro svou úpravu použil některý z textů obsahujících smíšený text starší a mladší verze druhé redakce. O existenci takovýchto textů svědčí smíšené památky jako *Bible Duchkova* či *Bible Bočkova*.

Podrobnější přehled vztahů mezi jednotlivými památkami a redakcemi shrnuje přiložená Tab. č. II.

---

¹⁶⁸ Daný stav poprvé zaznamenán v 2K 2, příklon ke starší redakci naposledy zaznamenán v Ř 1. Přesné určení hranice si bude vyžadovat podrobnější průzkum celého úseku.

Tab. č. II Rozsah úprav mezi I. – III. redakcí

Biblická kniha	I. red. staršího typu ¹	I. red. revize ²	Výše úpravy základní x revid.znění I. red. ³	II. redakce STV ⁴	II. redakce MLV	Výše úpravy I. red. x II. red. ⁵	Výše úpravy MLV ⁶ x STV ⁷	III. red. (hl.)	Výše úpravy II. red. x III. red. hl.	III. red. revize	Výše úpravy základní x revid. znění III. red.
Mt	BibIDr ážd'	BibIOI ⁸	28% (39%)	BibiMlyn , BibiBosk , BibiMosk, BibiLit, KlemGlosNZ ¹ , NZTet, BibiDuch, NZUmuč, BibiWolf, NZKlem, DobrNZ NZžit	TěšNZ , MuzNZ_1422 , BibiBoč, BibiKunšt, NZJan, KlemGlosNZ ² , NZRajhr (?)	k BibiDražď: STV: 28% (38%) MLV:30% (42%) k BibIOI: STV: 25% (35%) MLV:27% (37%)	9% (15%)	BibiPad	K STV: 13% (19%) K MLV: 9% (17%)	BibiKladr	K BibiPad 2% (19%)
Mk	BibIDr ážd'	BibIOI	7% (13%)	BibiMlyn , BibiBosk , NZUmuč, KlemGlosNZ ¹ , NZFrant, BibiLit, BibiDuch, NZTet, BibiWolf, DobrNZ, NZPalimp, BibiMli, NZKoř , NZRajhr (?) , BibiKunšt ⁹ , NZžit (?)	TěšNZ , MuzNZ_1422 , KlemGlosNZ ² , BibiBoč, NZJan, BibiMosk , BibiKunšt ¹⁰	k BibiDražď: STV: 26% (39%) MLV:28% (41%) k BibIOI: STV: 27% (41%) MLV:29% (42%)	7% (11%)	BibiPad	K STV: 9% (16%) K MLV: 11% (18%)	BibiKladr	K BibiPad Mk 2-4 3% (5%) Mk 16 17% (25%)

¹ Sloupec zaznamenává zkoumané památky I. red. nerevidovaného znění.

² Sloupec zaznamenává zkoumané památky I. red. revidovaného znění.

³ Sloupec uvádí naměřený rozsah úpravy revidovaného znění I. red. oproti nerevidovanému znění. Pokud není uvedeno jinak, srovnáván vztah BibiDražď – BibIOI.

⁴ Sloupec zaznamenává porovnávané památky s druhoredakčním textem staršího znění. Červeně značen nejtypičtější zástupce redakce, tučně je upozorněno na památky

přecházející v daném úseku mezi skupinami. Památky k sobě řazeny podle vzájemné podobnosti.

⁵ Údaje pro BibiMlyn a TěšNZ

⁶ Údaje pro TěšNZ

⁷ Údaje pro BibiMlyn

⁸ V daném úseku se nejedná pouze o revizi, ale o samostatný nový překlad.

⁹ V Mk 16.

¹⁰ V Mk 2 – 4.

Lk	BibiDr ážď	BibiOI	3% (6%)	BibiMlyn, BibiBosk, DobrNZ, NZKlem, NZUmuč, KlemGlosNZ ¹ , ¹¹ BibiLit, NZTet ¹¹ , BibiDuch ¹² a BibiWolf, NZPalimp, BibiMil, NZRajhr , NZFrant	TěšNZ, MuzNZ_1422, NZJan, BibiBoč, KlemGlosNZ ² , BibiMosk, BibiKunšt, BibiDuch ¹³ , NZTet ¹⁴	K BibiDražď STV:18% (28%) MLV:21% (31%) k BibiOI: STV:18% (27%) MLV:21% (31%)	Lk 3-5: 8% (12%) Lk 9: 7% (20%)	BibiPad	Lk 3-5 STV: 12% (16%) MLV: 12% (19%) Lk 9 STV: 5% (11%) MLV: 7% (20%)	BibiKladr	Lk 3-5 2% (3%) Lk 9 14% (25%)
Jan	BibiDr ážď	BibiOI	3% (6%)	BibiMlyn, NZTet, NZZit, BibiKunšt , BibiWolf, KlemGlosNZ ¹ BibiBosk, NZFrant, BibiMosk, NZKlem, BibiMil (?)	TěšNZ, NZPalimp , KlemGlosNZ ² , BibiDuch , BibiLit , MuzNZ_1422, BibiBoč, NZJan	k BibiDražď STV: 19% (26%) MLV:21% (28%) k BibiOI STV: 15% (21%) MLV:17% (23%)	8% (12%)	BibiPad	J 1-4 STV: 3% (5%) MLV: 9% (12%) J 21 STV:0% (3%) MLV: 4% (10%)	BibiKladr	J 1-4 9% (12%) J 21 9% (17%)
Epistoly	BibiDr ážď	BibiLit řeb BibiOI ¹⁵ BibiWo if	Ř1: 6% (11%) 2Te 2: 32% (43%)	BibiMlyn, BibiBosk, DobrNZ, NZUmuč, BibiMil, NZTet, BibiMosk, SbKlem, KlemGlosNZ ¹ BibiLit, BibiBoč ¹⁶ BibiOI ¹⁷ , NZZit (?) NZJan ¹⁸ BibiLit (?)	TěšNZ, BibiDuch, BibiKunšt, NZPalimp, MuzNZ_1422, BibiBoč ¹⁹ , NZJan ²⁰ KlemGlosNZ ² NZKlem (?)	K BibiDražď Ř1: STV: 18% (27%) MLV:20% (33%) 2Te2: STV: 32% (45%) MLV:33% (47%)	Ř1 9% (16%) 2Te2 9% (12%)	BibiPad	Ř1 STV: 1% (4%) MLV:9% (15%) 2K1 STV: 7% (15%) MLV: 0% (7%)	BibiKladr	Ř1 12% (18%) 2K1 6% (14%) 2Te2 9% (14%) Žd1,2 5% (10%)

¹¹ Lk 9

¹² Lk 9

¹³ Lk 2-4

¹⁴ Lk 2-4

¹⁵ Jen pavlovské epistoly.

¹⁶ 2Te2, Žd 1,2.

¹⁷ Jen obecné epistoly.

¹⁸ Ř1

¹⁹ Ř1, 2K2

Klem GlosN Z ¹		Zi 18 31% (49%)	NZPalim, NZKoiř, NZTet, BibiMosk, NZŽit, NZJan, SbKlem, NZFrant (?) BibiDuch ²⁶	BibiKunřt, KlemGlosNZ ²⁷ BibiDuch ²⁸	STV 20% (35%) MLV 24% (39%) K BibIOI STV 18% (38%) MLV 22% (41%) Zi 18 K BibiDražd' STV 27% (42%) MLV 29% (45%) K BibIOI STV 25% (39%) MLV 31% (42%)	6% (11%) Zi 18 10% (22%)	(12%) MLV: 1% (5%) Zi 18 STV: 12% (21%) MLV: 2% (5%)	Zi 18 14% (26%)
---------------------------------	--	--------------------	--	---	---	------------------------------------	---	--------------------

²⁶ Zj 18.

²⁷ Pouze do verše 3,14.

²⁸ Zj 1.

7. Zhodnocení použité metody

Zvolená metoda zachycující proces proměn souboru tak rozsáhlých textů, jaký představují úplné verze středověkých biblických památek první až třetí redakce, nemohla z pochopitelných důvodů zahrnovat analýzu kompletních textů, ale musela zvolit přiměřený kompromis.

S cílem založit rozbor na určitém objektivním a kvantitativním základě byla proto v předkládané práci zvolena metoda založená na porovnání většího počtu textově rozsáhlejších sond (13 v textu Starého zákona a 25 v textu Nového zákona). Porovnáním shod a proměn textů v těchto 38 sondách byly pak posuzovány proměny jednotlivých verzí od první redakce až po redakci třetí.

Při realizaci tohoto postupu byla samozřejmě zásadní volba počtu a umístění těchto sond. Při jejich výběru jsme se mj. opírali o starší práce na toto téma, zejména o výzkumy V. Kyase, který s velkou erudicí na základě seznámení se s některými známými texty Biblí z tohoto období dokázal identifikovat hlavní trendy ve vývoji těchto tří redakcí. Sondy tak byly vybírány s ohledem na verifikování avizovaných proměn uvnitř textu. Výrazným limitem při jejich výběru však byla kvalita a úplnost dochovaného textu jednotlivých rukopisů. Při takto rozsáhlém počtu srovnávaných textů tak jako jedno ze závažných kritérií muselo zahrnout hledisko dochovanosti daného úseku ve všech porovnávaných textech. I tak se však nepodařilo vždy nalézt části, v nichž by srovnávaný text uchovaly všechny sledované památky. Omezující byly také případy výraznějších výpustek v některých textech, které si tak vyžadovaly úpravu celkového rozsahu sledovaného materiálu pro danou památku.

Uvědomujeme si též význam rozdílů mezi texty užívanými při liturgii či obsahujícími ústřední témata (a v té souvislosti také nepochybně výrazněji frekventovaná) oproti částem liturgicky méně využívaným. V rámci výběru a vyhodnocování výsledků jsme se proto pokoušeli zařazovat různé typy textů a k těmto odlišnostem přihlížet, zásadnější posouzení tohoto fenoménu by si však nepochybně vyžádalo samostatnější průzkum.

V rámci porovnání jsme se pokusili zahrnout co nejširší okruh druhoredakčních památek, nejedná se však o výčet úplný. Stranou byly ponechány především dochované biblické zlomky, dále pak byl mimo analýzu ponechán charakterově odlišný pozdní tisk NZ se signetem a z důvodů obtížného přístupu také *Nový zákon písaře Václava*.

Vzhledem k hlavnímu cíli práce nebyly také podrobněji zkoumány vztahy mezi jednotlivými konkrétními památkami, v rámci analýzy však byla získána data, která mohou v budoucnu sloužit pro jejich detailnější srovnání.

8. Klementinský Nový zákon glosovaný¹⁶⁹ (KlemGlosNZ)

Závěrečná část práce se zaměřuje na *Klementinský Nový zákon glosovaný*, rukopis, který pozoruhodně ilustruje charakter i dobu, ze které vyrůstala druhá redakce. Jedná se o památku výjimečnou svým složením; obsahuje totiž texty první i druhé redakce, a to v její mladší i starší verzi). Vymyká se však i mírou doprovodných komentářů, jejichž charakter a složení, jakož i aktivní přístup samotného zapisovatele, dobře dokumentují specifickou atmosféru, v níž druhý překlad vznikl.

Na závěr přikládáme přehledovou tabulku vytvořenou na základě korpusového zpracování textu této památky a zahrnující výběr specifických biblických termínů a jejich překladů užitých v ní.

8.1 Popis památky

Klementinský Nový zákon je památkou pocházející z první poloviny 15. století, uloženou v pražském Klementinu pod sign. XVII E 13. Rukopis neoplývá zdobnou úpravou, je psán na papír zběžným písmem s minimální výzdobou (ta se omezuje v podstatě na červenou rubrikou zvýrazněné iniciály na začátku jednotlivých kapitol a živá záhlaví pomáhající orientaci v památce).

O co nižší je však hodnota tohoto rukopisu po stránce umělecké, o to významnější je po stránce obsahové. Patří do okruhu památek pořizovaných učením té doby spíše pro vlastní potřebu (sem můžeme započítat například *Nový zákon Rajhradský* či *Dobrovského Starý zákon*). Tyto exempláře jsou velmi cenné po obsahové stránce, protože bývaly častěji doplňovány doprovodnými komentáři, odrážejícími úroveň a znalosti tehdejších vzdělanců. Také *Klementinský Nový zákon* je z tohoto pohledu památkou mimořádně zajímavou. Jednak v rámci interlineárních glos zachycuje text mladší verze druhé redakce, a to poměrně věrně (míra shody s památkami mladší verze s výjimkou Evangelia podle Matouše¹⁷⁰ přesahuje 96

---

¹⁶⁹ Text vznikl na základě mých již dříve publikovaných článků Kreisingerová, 2011a, 2011b, 2015, 2012c.

¹⁷⁰ Zde pouze 94 %

%). Je patrné, že glosátor postupoval velmi pečlivě. Pravidelně jsou zaznamenávány i ty nejmenší detaily, jako záměny *tehdy – tehda, své – tvé, smy – sme, i – a* či změny slovosledné. Tento přístup svědčí o autorově vyspělém smyslu pro textovou kritiku a naznačuje, že i tyto drobné detaily mohou signalizovat posun mezi překlady.

Počet interlineárních glos se výrazně snižuje v epištolách. Jak bylo ukázáno v předchozí části, hlavním důvodem je proměna základního textu – namísto starší verze se hlavní text nově opírá o text verze mladší – glosátorovi tak odpadl důvod, proč text dál korigovat. Nově se objevují interlineární biblické glosy zase až v knize Zjevení. Tato kniha byla zapsána jiným písařem (zachovává archaičtější ráz písma a upouští od veškerých zdobných prvků). Písmo písaře Apokalypsy je zároveň mnohem méně pečlivé a obsahuje větší počet chyb. Především však přináší oproti převažujícímu znění druhoredakčnímu pozdní zápis znění první redakce. Množství glos se tedy znovu výrazně zvyšuje, ustává však v kapitole třetí a od 4. kapitoly již rukopis neobsahuje glosy žádné – glosátor patrně pro přílišný rozdíl mezi jeho textem a předlohou na doplňování variantních čtení rezignoval¹⁷¹.

Klementinský Nový zákon pochází z roku 1426. O datu zhotovení památky, jakož i o postupu písařských prací přitom svědčí samotná ruka písařova – rukopis obsahuje záznamy o dokončení každého z evangelií. Rychlost, s jakou byl text opsán, přitom byla poměrně vysoká (všechna evangelia stihl opsat během jediného měsíce října roku 1426). Je tedy zřejmé, že pořízení celé památky bylo možné v poměrně krátkém čase a dokládá to zároveň, jak je možné, že z této doby, z teologického hlediska tak významné, se dochovalo do dnešních dní tak velké množství biblických rukopisů (pořízení výpravného biblického opisu si ovšem nepochybně vyžádalo nepoměrně delší čas).

Studijní charakter spisu podtrhuje na svou dobu poměrně neobvyklé členění prostřednictvím červeně zvýrazněných velkých písmen abecedy, doplňovaných do souvislého textu a postupujících v rámci kapitol od A do Z. Tyto písmenné značky byly umísťovány na místa výraznějších významových předělů a členily tak text na menší významové úseky. V době, kdy ještě nebylo zavedeno pro biblický text dnes obvyklé číslování veršů, byl toto nejlepší způsob, jak text jednotlivých kapitol detailněji členit. Takováto jemnější vnitřní parcelace biblického textu byla nutná nejen pro kazatelskou praxi, ale zejména pro studium vzájemných vztahů mezi jednotlivými evangelií a umožňovala také v rámci textu vnitřně odkazovat. Takovéto odkazy se pak skládaly z označení příslušné biblické knihy, kapitoly, a

---

¹⁷¹ Sr. též Kyas, 1985, s. 9–10.

určitého úseku, značeného příslušným písmenem abecedy. Autor *Klementinského Nového zákona* tohoto způsobu ve velmi hojné míře využíval.

V rámci odkazů byly sledovány zejména odkazy na synoptická evangelijní čtení. Při jejich uvádění byla zřejmě využívána synoptická tabulka Eusebia z Caesareje¹⁷², autor *Klementinského Nového zákona* glosovaného se především opíral o jeho kánon X pro jedinečná čtení, tj. pasáže nemající oporu v žádném jiném evangeliu. Na ně bylo v *Klementinském Novém zákonu* upozorňováno pomocí lat. výrazu „solus“ či českého „sám“). Eusebiovo schéma však nebylo glosátorovi jediným zdrojem odkazů. *Klementinský Nový zákon* totiž upozorňuje častěji vedle synoptických pasáží také na místa i jinak významově spřízněná, např. na podobné typy podobenství ap.

Popisovaný způsob odkazování nebyl v tehdejších Čechách neznámý – používal jej ve svých dílech například i Jan Hus –, přesto však je možné tvrdit, že takto propracovaný systém vnitřních odkazů, s nímž se v této památce v hojné míře setkáváme, je ve staročeské biblické tradici velmi neobvyklý, a nepochybně jej můžeme považovat za jedno z výrazných specifíků této památky. Systém vnitřních odkazů nacházíme, byť v nestejně míře, v celém Novém zákoně, nevyskytují se pouze v Apokalypse, což může být dáno povahou textu, ale souvisí patrně především se změnou písáře.

8.1.1 Povaha přípisků Klementinského Nového zákona

Vedle glos zachycujících mladší verzi druhého překladu obsahuje *Klementinský Nový zákon* i velké množství dalších přípisků, a to jak českých, tak latinských. Část z nich obsahuje pouze latinský překlad biblického textu, část však přináší souvislejší komentáře a výklady k němu. Díky nim je tak možné nahlédnout do „dílny“ teologa počátku 15. století a udělat si představu o jeho znalostech a rozhledu. *Klementinský Nový zákon* obsahuje jak komentáře s uvedením autority, o niž se daný komentář opírá, tak přípisky blíže nesignalizované. V rámci naší starší práce¹⁷³ jsme provedli rozbor přípisků v *Evangelium podle Matouše*. Největší množství latinských přípisků se opíralo o dílo Mikuláše z Lyry¹⁷⁴, a to konkrétně o jeho *Postilla litteralis*. Přebírány byly delší i kratší pasáže Lyrovy *Postilly*, přičemž zvláštní

---

¹⁷² Eusebiovo schéma najdeme např. i ve vzácném *evangeliáři Zábrdovickém*, pocházejícím již z poloviny 11. století, který byl – jak o tom svědčí doplněné přípisky – v 15. století prokazatelně majetkem pražské kapitulní knihovny.

¹⁷³ Viz Kreisingerová, 2012c.

¹⁷⁴ Uvozovány byly formulemi typu: „hic est Lira; secundum Liram“ ap..

pozornost byla věnována zejména jeho výkladům 25. a 26. kapitoly Matoušova evangelia, vztahujícím se zejména k tematice oddělení spravedlivých od hříšníků a ustanovení eucharistie, tedy k tématům v českém prostředí té doby velmi živým.

V šesti případech bylo autorství připsáno sv. Brunovi¹⁷⁵, v jednom pak sv. Řehoři Velikému (zde dokonce s uvedením konkrétního díla, a to charakteristikou „Homiliae in Ezechielem“¹⁷⁶). Z ostatních přímo neautorizovaných přípisků se podařilo identifikovat ještě jednu dílo Mikuláše z Lyry¹⁷⁷, v jednom případě autor prokazatelně čerpal z latinského slovníku *Catholiconu*¹⁷⁸ (*Summa grammaticalis quae vocatur Catholicon*) a v jednom se patrně jednalo o některý z *Výkladů hebrejských jmen*¹⁷⁹. Lyra patří i mezi nejcitovanější osobnost v rámci přípisků českých, třebaže se české přípisky svým charakterem od latinských výrazně liší (častěji sestávají pouze ze stručného několikaslavného komentáře bez jakéhokoliv bližšího odkazu na jejich původ).

Osobnost Mikuláše z Lyry, teologa přelomu 13. a 14. století patřila na počátku 15. století v Čechách k nesporným autoritám, o čemž svědčí nejen časté odkazy na jeho dílo v dobových pramenech, ale i český překlad jeho *Výkladu na Matoušovo evangelium*¹⁸⁰, pocházející právě z této doby. O významu, jaký byl tomuto autorovi přikládán, svědčí i mimořádná přesnost, s jakou byl jeho text v *Klementinském Novém zákonu* citován¹⁸¹. Podobně doslovný překlad nacházíme i v jeho česky přetlumočených pasážích, překládaných patrně přímo pro danou příležitost (zachováván byl dokonce i původní latinský slovosled, včetně postponovaných přívlastků ap.), bez vztahu k českému překladu tohoto díla. Toto velmi věrné přetlumočení originálu naznačuje, že autor musel mít k dispozici buď úplný latinský text *Postilly*, či alespoň její podstatnou část. Zároveň je dalším důkazem autorova důrazu na přesnost a pečlivost převodu (ovlivněný nejspíše i Lyrovým literním /tj. doslovným/ přístupem k textu). Přístup autora *Klementinského Nového zákona glosovaného* odpovídá dobovému posunu v české překladové technice, který se v českém biblickém prostředí udál za dobu prvních tří překladů. Důsledné následování originálu a snaha

---

¹⁷⁵ Přípisky na f. 37r.

¹⁷⁶ Přípisek na f. 14v (sr. Gregorius I. Homiliae in Ezechielem. PL 76, s. 829).

¹⁷⁷ Přípisek na f. 38v.

¹⁷⁸ Přípisek na f. 5v.

¹⁷⁹ Přípisek na f. 23v

¹⁸⁰ Mikuláš z Lyry: *Výklad na evangelium Matoušovo*. Praha sign. UK XVII C 20. Edice Homolková – Svobodová (eds.), 2018.

¹⁸¹ Bližší porovnání opět viz Kreisingerová, 2012c.

přetlumočit text co možná nejděrněji se stává primárním faktorem i při formování druhého a třetího biblického překladu.

Ve vztahu k autorům jednotlivých citovaných děl však stojí za pozornost i glosátorův vztah k osobnosti zakladatele kartuziánského řádu, sv. Brunovi. Kartuziánský řád působil na českém území od poloviny 14. století. Jeho poslání bylo vedle rozjímání a kontemplace i teologické bádání. Zároveň vlastnil v Čechách před husitskými válkami několik velkých a dobře organizovaných knihoven s naučnou i bohovědnou literaturou a věnoval se samostatně i opisování, půjčování a výměně knih¹⁸². Drobná zmínka v *Klementinském Novém zákonu* odkazující na zakladatele řádu nás neopravňuje k jakýmkoliv spekulacím ohledně role kartuziánů při formování české teologické elity, k níž autor *Klementinského Nového zákona* glosovaného zřejmě patřil, zvláště při značné uzavřenosti tohoto řádu. Nicméně již pro úzkou vazbu kartuziánů k pražským arcibiskupům Arnoštu z Pardubic a Janu z Jenštejna, jakož i pro spřízněnost pražského konventu s řádem augustiniánů a prokazatelnými kontakty s pražskou univerzitou stojí jeho řádové aktivity v předhusitském období za připomenutí.

Vedle odkazu k dobovým autoritám reflektují glosátorovy poznámky i dobovou diskusi ohledně překladu určitých míst. Přinášejí tak velmi cenný vhled do prostředí tehdejších překladatelů (srov. např. pozn. k verši 1 Tim 4,13¹⁸³ komentující překlad méně obvyklého latinského slova *paenula*, které hlavní text překládá jako „knihy zákonové“ a glosátor k němu přidává tuto poznámku: „V tom slově nesjednávají se vykladačové, neb tak někteří vykládají, jakož jest již vyloženo, jiní pravie, že jest rúcho konšelské slúlo, a to jest bylo otci svatého Pavla dáno ot Říměninóv a ot Říměnin na znamenie přátelstvie a na znamenie, že jest učiněn římský měštěnin. Po smrti svatý Pavel zachoval to rúcho na památku otcovu, a tak proto svatý Pavel nazýval se římským měštěninem.“ /f. 174r/. Druhý přípisek se týká začátku páté kapitoly Jakubova listu, konkrétně komentuje překlad úryvku „*Kajte nynie, bohatci*“, přeloženého z latinského: „*Agite nunc, divites*“. Glosátorův komentář tohoto místa zní: „Prvnie slova této kapitoly ‚Ej nu nynie, bohatci¹⁸⁴‘ móż se dvojím rozumem vyložiti. Najprvé ‚Ej nu‘ (jenž jest slovo napomínanie k dobrému). Druhé ‚činíte‘ totiž svú vuoli, jenž se má otporně rozuměti, jako by řekl svatý Jakub: nemáte tak býti, abyšte svoji

¹⁸² Podrobněji se činnosti pražské kartouzy P. Marie věnoval v sérii článků M. Jakubička (viz Jakubička, 1911, 1912, 1913).

¹⁸³ Podrobnější rozbor těchto míst obsahuje výše zmíněný článek *Přípisky z díla Mikuláše Lyry v Klementinském Novém zákonu*.

¹⁸⁴ Glosátor tak kupodivu reaguje na jiný překlad, než má základní text. To by snad mohlo znamenat, že tuto poznámku převzal z jiného rukopisu.

vůli činili, ale raději plačte. A tomu na znamenie ihned die: „potom plačte a kvělte.“ /f. 219r/).

Autor se však nezastavuje pouze u komentářů, naopak výsledky svých studií neváhá vtělit přímo do textu. Takto např. na základě výkladu *Catholiconu*, který v textu téměř důsledně cituje, překládá lat. *farizeus* jako *otdělenec/rozdělenec*¹⁸⁵. Zatímco překladový ekvivalent *zákonník* najdeme běžně i v dalších památkách všech tří biblických redakcí¹⁸⁶, výraz *otdělenec* se v českých biblích té doby nevyskytuje a ani v nebiblických památkách není příliš běžný. Častěji jej nalezneme jen ve významu „odpadlík, odštěpenec (od církve)“¹⁸⁷, oproti tomu ve významu užitém v biblickém textu, tj. „farizej, příslušník židovské náboženské strany“ je pro staročeské období doložen již jen v památce jediné, a to ve *Výkladu krumlovském*, svébytném a velmi samostatném biblickém slovníku z první poloviny 15. století.

Podobně interpretačně-výkladový překlad nacházíme v převodu pojmenování *Ježíš Kristus*. Latinská podoba *Christus* je druhoredakčními památkami počestována tradičně jako *Kristus* (pouze starší verze užívá častěji spojení *Jezukrista*, zatímco mladší verze důsledněji odděluje obě jména jako *Ježíše Krista*).

Za latinské *Jesus*¹⁸⁸ pak užívá autor vedle obvyklého Ježíš i ojedinělé, z ostatních druhoredakčních biblí nedoložené pojmenování „~~Spa~~¹⁸⁹“ „Spas“. Pokud bychom přijali teorii, že se zde nejedná o zkratku za „spasitel“ či o pojmenování „spása“¹⁹⁰, ale že je to pozdní relikv staroslověnského a církevněslovanského substantiva *спасъ*, jednalo by se o velmi pozdní užití. V souvislosti s tím je pozoruhodné, že nejznámější, nejstarobylejší a zároveň nejméně sporný staročeský výskyt hledaného výrazu ve významu „spasitel“ nám nabízí píseň „Hospodine, pomiluj ny“, jejíž jeden z dochovaných opisů vznikl v podstatě ve stejné době, kdy byl sepsán i *Klementinský Nový zákon*. Jedná se o opis obsažený v Husových Betlémských kázáních a výraz *spas* je zde dokonce opatřený nadepsanou vysvětlivkou „spasitel“. Povědomí o této písni a významu slova tak nepochybně v dané době žilo přinejmenším v učenckém prostředí vzdělané elity Husova okruhu, do jejíhož okruhu bude

¹⁸⁵ Srov. KlemGlosNZ 5v; *Catholicon* s.v. *fariseus*

¹⁸⁶ Vedle těchto výrazů se v biblických památkách objevují ještě překlady *licoměrník* a *duchovník* (Sr. StČS s.v. *otdělenec*).

¹⁸⁷ Tak např. v Rozmlouvání o Čechách r. 1424 čili Václav, Havel a Tábor (Svejkovský, 1963, v. 884), Postila Jana Rokycany I. (Šimek, 1928, f. 307b), Manuálník Václava Korandy (Truhlář, 1888, f. 177b).

¹⁸⁸ V hebrejštině zní (Ješu) nebo יְהוֹשֻׁעַ (Ješua), zkráceno ze staršího יְהוֹשֻׁעַ (Jehošua – Jahve je spása).

¹⁸⁹ Transliterované znění.

¹⁹⁰ K posouzení jednotlivých překladových variant blíže viz Kreisingerová, 2015 .

patrně možné situovat i autora *Klementinského Nového zákona*. Svědčí pro to i další indicie včetně doplněných biblických výkladů Mikuláše Lyry a formálně vysoce propracovaného odkazového systému známého vedle *Klementinského Nového zákona glosovaného* především právě z děl Husových. Právě do tohoto prostředí klade většina badatelů i původce druhého překladu. Problémy a otázky, které se v textu, ať už v hlavním či v přípiscích, objevují, tak nepochybně dokumentují i prostředí, v němž tento druhý překlad vznikl a z něhož vycházel.

8.2 Výběr z lexika Klementinského Nového zákona

Texty druhé redakce v klementinském Novém zákoně (všechny biblické knihy kromě Zjevení) nově překládá zhruba 30 % lexémů. Většinu specifických termínů zpracovává Klementinský Nový zákon glosovaný nově, částečně se však shoduje s mladší prvoredakční překladatelskou skupinou a textem *Evangelia sv. Matouše s homiliemi*. Jednotlivé výrazy jsou i zde voleny primárně s ohledem na přesnost převodu latinského znění. Takto jsou zejména měněny prvoredakční ekvivalenty obecnějšího významu a nahrazují je výrazy s významem užším.

Výběr konkrétních překladových ekvivalentů, a to i v případě specifických biblických termínů, však nebývá zcela jednotný. Obvykle se v textu objevují za jeden latinský výraz i dva či tři české ekvivalenty. Nelze to připsat jen nedůslednosti překladatelově. Jejich konkrétní užití nezřídka bývá motivováno významově (srov. např. překlad *gens* jako *člověk x pohan*, viz Tab. č. III). V některých případech se zdá, že autor teprve během překládání dává některé z variant přednost (srov. např. překlad výrazu *amen*, který v Mt je překládán jako *věru, zajisté a amen*, od Mk pravidelněji jen *věru*, či překlad výrazu *levita*: v Lk, J překládáno jako *jáhen*, Sk, epištoly již *levita*)¹⁹¹. Výraznější ustálení je patrné na epištolách, obsahujících již mladší znění druhé redakce. Tato část zároveň vykazuje nejvyšší míru shody s třetí redakcí, nelze proto vyloučit ani možnost, že sjednocení variant je výsledkem právě soustavné revize tohoto třetího překladu.

---

¹⁹¹ Srov. též postupné opouštění aoristu ve prospěch složených min. časů při překládání latinských perfekt: **vocavit**: Mt: pouze aorist *povola*; Mk – J: střídání aoristu a složeného min. času; Sk: 2x složený tvar 1x aorist; epištoly: pouze složený tvar; *povolal (jest)*; **cognovit**: Mt: aorist *poznachu*; Mk: □; Lk: střídání aoristu a složeného min. času, převládá aorist; J: střídání aoristu a složeného min. času, převládá složený min. čas; Sk: střídání aoristu a složeného min. času, převládá složený tvar; epištoly: pouze složený min. čas *poznal jest*; **dixit**: Mt: aorist 80 % *vecě x*, 20 % *řekl jest*; Mk: 76 % aorist 24 % složený tvar; Lk: 80 % aorist, 20 % složený tvar; J: 50 % aorist, 50 % složený tvar; Sk: 55 % aorist, 45 % slož. tvar; epištoly: pouze složený tvar)

Výběr specifických biblických termínů a jejich překladové varianty obsažené v jednotlivých biblických knihách *Klementinského Nového zákona* obsahuje následující přehled (viz Tab č. III).

Tab. č. III Výběr z lexika KlemGlosNZ

	Matouš	Marek	Lukáš	Jan	Skutky	Epistolý
<i>Dominus</i> ¹	<i>Pán</i> (1x <i>Hospodín</i>) abl. □	<i>Pán</i> (1x <i>Bóh</i>) abl. □	<i>Pán</i> (1x <i>Bóh</i>) abl. □	<i>Pán</i> abl. □	<i>Pán</i> (2x <i>Bóh</i> , 1 x <i>Hospodín</i>) abl. <i>u bozě</i> (Ř - 2K) <i>u pána</i> (2K - Zj)	<i>Pán</i> (9 x <i>Bóh</i> , 1 x <i>Hospodín</i>) abl. <i>u bozě</i> (Ř - 2K) <i>u pána</i> (2K - Zj)
<i>Domini</i>	<i>boží</i> (v přívlastku neshodném <i>pána</i>)	ojed., pouze 1x <i>viam</i> <i>domini: cestu Pána</i>	<i>boží, Pána</i> (pokud je personifikováno do osoby Krista)	<i>boží, ojed. páně</i>	<i>boží, ojed. páně</i>	<i>boží, ojed. páně</i> <i>pána</i> (pokud je personifikováno do osoby Krista)
<i>gens</i>	<i>lidé</i> (ve smyslu příslušníci lidské rasy) <i>pohané</i> (v užším smyslu)	<i>lidé</i> (ve smyslu příslušníci lidské rasy) <i>pohané</i> (v užším smyslu)	<i>lidé</i> (ve smyslu příslušníci lidské rasy) <i>pohané</i> (v užším smyslu) v pl. I <i>národové</i>	<i>lidé</i> (ve smyslu příslušníci lidské rasy) <i>pohané</i> (v užším smyslu)	□	<i>lidé</i> (ve smyslu příslušníci lidské rasy) <i>pohané</i> (v užším smyslu) v pl. i <i>národy</i>
<i>resurrectio</i>	<i>vzkříšenie</i> z	<i>vzkříšenie</i>	<i>vzkříšenie, (ojed.</i>	<i>Vzkříšenie,</i>	<i>vstánie z mrtvých,</i>	<i>vstánie z mrtvých (především,</i>

¹ Ojedinelé výskyty slova *Bóh* mohou být ovlivněny i zaměňováním *Dominus* – *Deus* v lat. Biblích.

	<i>mrtvých</i>		<i>vstánie z mrtvých</i>	<i>vstánie z mrtvých</i>	<i>vstánie z mrtvých</i>	<i>vzkříšenie</i>	ale ne dôsledne) o Kristu), <i>vzkříšenie</i>
<i>resurgere</i>	<i>vstánie</i>						
	<i>z mrtvých</i>	<i>z mrtvých vstáti</i>	<i>z mrtvých vstáti</i>	<i>vstáti z mrtvých</i>	<i>vstáti z mrtvých</i>	☐ ²	<i>z mrtvých vstáti</i>
<i>sacerdos</i>	<i>kněz</i>	<i>kněz</i>	<i>kněz</i>	<i>kněz</i>	<i>kněz</i>	<i>kněz</i>	<i>kněz</i>
<i>levita</i>	☐	☐	<i>jáhnen</i>	<i>jáhnen</i>	<i>jáhnen</i>	<i>levita</i>	<i>levita</i>
<i>summus</i>	☐	<i>najvyšší kněz (ojed. svrchovaní kněží)</i>	<i>najvyšší kněz</i>	☐	<i>najvyšší kněz</i>	☐	☐
<i>sacerdos</i>							
<i>presbyter</i>	☐	☐	☐	☐	<i>kněz</i>	<i>kněz</i>	<i>kněz</i>
<i>hypocrita</i>	<i>pokrytec</i>	<i>pokrytec</i>	<i>pokrytec</i>	☐		☐	<i>pokrystvie</i>
<i>leprosus</i>	<i>malomocný</i>	<i>malomocný</i>	<i>malomocný</i>	☐		☐	☐
<i>publicanus</i>	<i>zevní hříšník (ojed. zjevník)</i>	<i>zjevný hříšník</i>	<i>zjevný hříšník (3x zjevník)</i>	☐		☐	☐
<i>scriba</i>	<i>mistr (ojed. učení)</i>	<i>mistr (ojed. vykladač³)</i>	<i>mistr (ojed. mudrák, mudrc)</i>	<i>mistr</i>		<i>mistr</i>	<i>učení</i>
<i>amen</i>	<i>věru (4x)</i>	<i>věru</i>	<i>věru</i>	<i>věru (2x věrně)</i>		☐	<i>Amen (užíváno jen samostatně)</i>

² Výskyt v Sk 10,41, chybí folio.

³ Mk 10,33: syn člověka bude dán kniežatům kněžským a vykladačom svatého písma (to jest mistróm a starším): et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum, et scribis, et senioribus

	<i>zajisté, 1x amen⁴</i>						za větou)
<i>gehenna (g. ignis)</i>	<i>oheň pekelný x věčný oheň</i>	<i>propast (ohně)</i>	<i>věčný oheň</i>	☐	☐	<i>peklo</i>	
<i>gloria</i>	<i>chvála, sláva, oslava</i>	<i>oslava, sláva (1x)</i>	<i>sláva (ojed. chvála)</i>	<i>sláva, chvála</i>	<i>sláva, chvála</i>	<i>chvála, sláva (ojed. oslava)</i>	
<i>persecutio</i>	<i>protivenství</i>	<i>protivenství</i>	☐	☐	<i>protivenství</i>	<i>protivenství</i>	
<i>beatus</i>	<i>blahoslavený (ojed. blažený)</i>	☐	<i>blahoslavený (3x blažený)</i>	<i>blažený, blahoslavený</i>	<i>blažený, blahoslavený</i>	<i>blahoslavený, blažený</i>	
<i>benedictus</i>	<i>požehnaný</i>	<i>požehnaný (ojed. živý⁵)</i>	<i>požehnaný</i>	<i>požehnaný</i>	☐	<i>požehnaný</i>	
<i>adorare</i>	<i>klaněti se</i>	<i>klaněti se (ojed. pokloniti se)</i>	<i>klaněti se (ojed. pomodliti se)</i>	<i>modliti se</i>	<i>modliti se, klaněti se</i>	<i>modliti se, klaněti se</i>	
<i>gratias agere</i>	<i>dieku vzdávati</i>	<i>chválu učiniti, dieky vzdávati</i>	<i>dieky činiti, poděkovat⁶</i>	<i>dieky činiti, chválu činiti, děkovati</i>	<i>dieky činiti, poděkovati</i>	<i>dieky činiti (ojed. dieky vzdávati)</i>	
<i>paralyticu</i>	<i>dnů trpící</i>	<i>dnů trpící</i>	<i>dnů trpící</i>	☐	<i>dnů zlámaný</i>	☐	

⁴ Mt 6,13 Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo. Amen.

⁵ Mk14,61 Tu es Christus Filius Dei benedicti: Ale on mlčieše a nic neopovědě. Opět nejvyšší kněz otázá jeho i vece jemu: „Ty jsi Kristus, syn boha živého?”

⁶ L22,19 Et accepto pane gratias egit, et fregit, et dedit eis: A vzem chléb, poděkovav i zlámal a dal jim řka.

<i>s</i>	(ojed. <i>dnú</i> <i>zlámany</i>)							
<i>discipulus</i>	<i>učedlník</i>	<i>učedlník</i>	<i>učedlník</i>	<i>učedlník</i>	<i>učedlník</i>	<i>učedlník</i>	<i>učedlník</i>	☐
<i>blasphem</i> <i>are</i>	<i>rúhati sé</i>	<i>rúhati sé</i>	<i>rúhati sé</i> <i>porúhati sé</i>	<i>rúhati sé</i> <i>porúhati sé</i>	<i>rúhati sé</i> <i>porúhati sé</i>	<i>rúhati sé</i> <i>protiviti sé</i>	<i>porúhati sé</i> (ojed. <i>protiviti sé</i>)	<i>rúhati sé, porúhati sé</i> (ojed. <i>posmievaťi,</i> <i>pohaněti</i>)
<i>phariseus</i>	<i>zákonník</i> (ojed. <i>rozdělenec,</i> <i>oddělenec</i>)	<i>zákonník</i> (ojed. <i>rozdělenec</i>)	do Lk 7,39 pravidelně <i>otdělenec,</i> pak pravidelně <i>zákonník</i>	<i>zákonník</i>	<i>zákonník</i>	<i>zákonník</i>	<i>zákonník</i>	<i>zákonník</i>
<i>evangelium</i>	<i>čtenie</i>	<i>čtenie</i>	☐	☐	☐	<i>čtenie</i>	<i>čtenie</i>	<i>čtenie</i>
<i>evangeliz</i> <i>are</i>	<i>božím slovem</i> <i>prospievati</i>	☐	<i>čtením sé blažiti,</i> <i>kázati čtenie,</i> <i>zvěstovati čtenie</i>	☐	☐	<i>zvěstovati, kázati</i>	<i>(čtenie) zvěstovati,</i> <i>(čtenie) kázati</i>	
<i>synagoga</i>	<i>škola</i> (ojed. <i>zbor</i>)	<i>škola</i> (ojed. <i>zbor</i>)	<i>škola</i> (na konci evang. 3 x <i>zbor</i>)	<i>zbor</i> (ojed. <i>škola</i>)	<i>zbor</i> (ojed. <i>škola</i>)	<i>škola</i> (ojed. <i>zbor</i>)	☐	☐
<i>parabola</i>	<i>podobensví,</i> (4x <i>přísloví</i>)	<i>podobensvie</i>	<i>podobensvie</i>	☐	☐	☐	<i>pověst</i>	
<i>hosanna</i>	<i>ozana, pane</i>	<i>spas ny</i>	☐	<i>spas ny</i>	<i>spas ny</i>	☐	☐	☐

	<i>spas</i> 1x, <i>spas ny</i> 2x ⁷						
<i>daemon(o nia)</i>	<i>diabel(stvie)</i>	<i>diábel(stvie), (ojed. běs)</i>	<i>diábel (ojed. běs)</i>	<i>diábel</i>	<i>diábe(stvie)</i>	<i>diabel</i>	

---

⁷ Mt 21,9: voláču rkúce: „Ozana, pane, spas synem Davidovým, požehnaný, jenž jest přišel ve jméno božie, spas ny na výstoli!“
dicentes: *Hosanna filio David: benedictus, qui venit in nomine Domini: hosanna in altissimis*
Srov. LyraMat: *Ojanna jest slovo židovské složené z ,ofý', jenž jest ,spas', a ,anna', jenž jest příslovie žádanie..., a protož vzni český ,ó by spasil' nebo ,prosím, spas' LyraMat 132b (Mt 21,9)*

9. Závěr

Cílem předkládané práce bylo podrobněji zdokumentovat vztahy mezi dochovanými biblickými texty řazenými mezi druhoredakční památky a posoudit samostatnost této redakce v porovnání s redakcemi první a třetí. Tyto vztahy byly sledovány zvlášť pro texty starozákonní a novozákonní. Toto rozdělení si vyžádal jak charakter samotných textů, tak i rozdílná povaha druhoredakční úpravy v obou částech Bible. Zjištěné výsledky proto budou shrnuty pro obě části samostatně.

Starý zákon

Textová analýza byla založena na celkem 13 textových sondách zahrnujících všechny typy Kyasem zmiňovaných úprav co do rozsahu (od úpravy minimální, předpokládané v Oktateuchu, až po nejvýraznější, předpokládané v Tob a Par). Konkrétně se tedy jednalo o pasáže v knihách Oktateuchu (Ex 27, Dt 32), v knihách Královských (1 Kr 2, 1 Kr 7, 4 Kr 20), Paralipomenon (1Par 21, 2Par 31), Job (Job 1), Moudrosti (Mdr 9), Tobiáš (Tob 2), v knihách prorockých (Jr 2 a Za 5) a Makabejských (2Mak 2).

Provedený průzkum potvrdil, že jistou revizí prvoredakčního textu prošly všechny sledované knihy, ale i to, že rozsah těchto změn se v jednotlivých částech textu značně lišil. V souladu s Kyasovým zjištěním bylo potvrzeno, že nejméně byl opraven text Oktateuchu a omezoval se zejména na záměny výrazu *Hospodina* za *Pán*. Přesto se však úpravy druhoredakčních textů nejeví jako zcela náhodný soubor individuálních úprav – obměňovaná místa se objevovala v jednotlivých rukopisech pravidelněji na totožných místech, důslednost úprav se však v jednotlivých památkách lišila. Naproti tomu v nové verzi knih Královských a knih Paralipomenon byly nalezeny již výraznější úpravy oproti prvoredakčnímu překladu a rozsah úprav narůstal v průběhu textového pásma obou těchto knih. V textu se také postupně prohlubovala důslednost provedených úprav, patrná např. v soustavnějším vypouštění vysvětlivek typických pro první redakci.

V závislosti na rozsahu úpravy bylo tak možné v úseku Kr – Par odlišit dvě skupiny památek, tj. skupinu s nižším rozsahem úprav (BibLit, Mosk, BiblMil a BiblKunšt) a druhé skupiny, kde jsou úpravy rozsáhlejší (BiblMlyn, BiblMik, CardSZ a ZamSZ). V knihách Královských a Paralipomenon se ve větší míře také objevovaly rukopisy, které v některých úsecích zachovávají prvoredakční znění (*Bible Boskovická* a *Bible Bočkova*).

Přes vysokou míru shody mezi jednotlivými památkami (ve starší skupině dosahuje u hlavních změn až 98 %), zůstává zachována jistá variabilita textů.

Druhoredakční úprava Starého zákona je podstatně sjednocenější v zbývajících částech textu Starého zákona (tj. Job–Mak). Upravuje pravidelně zhruba 20 % prvoredakčního textu *Bible Drážďanské*. Měněny jsou zde především zastarávající a nevhodně volené výrazy prvního překladu a současně je patrná snaha přibližovat text latinské předloze. Ani zde však nelze tuto úpravu považovat jen za soubor přejímek z navazujícího třetího překladu – druhoredakční znění si nadále uchovává vysokou míru jednotnosti mezi jednotlivými variantami textu a především užívá i samostatné, na třetí redakci nezávislé překladové ekvivalenty.

Úprava prvoredakčního textu je nejrozsáhlejší v knihách Makabejských (nově přeloženo 28 % lexémů). Je pozoruhodné, že i v tomto případě je ale vzájemná míra shody mezi jednotlivými druhoredakčními texty velmi vysoká (pohybuje se zas kolem 98 % u hlavních změn) a zachovává si do značné míry nezávislost na redakci třetí. (Texty třetí redakce se v rámci sledovaných památek BiblPad a BiblKladr výrazněji nelišily. Potvrdilo se tak, že návod pro opisovače třetiredakčního textu byl zřejmě vypracován velmi kvalitně, a to s jedinou výjimkou: v knize Moudrosti se některé bible třetí redakce stále přiklánějí k textu druhoredakčnímu.)

Třebaže se ukázalo, že druhoredakční úpravu nelze považovat jen za soubor přejímek z redakce třetí, blízkost obou redakcí je patrná. Spojuje je jak blízkost časová, tak i obdobný přístup k textu. Nelze proto vyloučit, že druhoredakční úprava představovala první úplnější revizi prvoredakčního textu (provedenou možná jen formou korektoria), a třetí redakce pak přímo navazující etapu korekce prvoredakčního textu, znovu důkladněji revidující text již ve formě kompletního textu, snad doprovobeného i podrobným návodem pro písaře.

Kromě těchto obecných tendencí byly nalezeny i samostatnější úpravy textu, které nelze jednoznačně přiřadit k žádné ze sledovaných redakcí. Jednalo se o tyto památky:

MikSb_1466 – využívá všech tří redakcí, obsahuje však i samostatné překladové ekvivalenty;

BiblMik – v Oktateuchu větší příklon k třetí redakci, uchovává si však i samostatná čtení;

ZamSZ – s BiblMlyn a BiblMik větší příklon k třetí redakci, částečně i samostatná čtení.

Nový zákon

S využitím většího počtu sond (24) bylo potvrzeno, že rozsah přepracování novozákonních knih při tvorbě druhé redakce byl mnohem rozsáhlejší než u knih starozákonních. Pozměněna byla především slovesná složka podléhající výrazněji dobovým vývojovým proměnám. Druhoredakční upravovatelé modernizovali zastarávající lexikum prvního překladu a pokusili se více přiblížit v novém textu latinské předloze. Obdobné tendence byly nalezeny již v analýze úprav textu Starého zákona, u novozákonních knih je však tento přístup ještě důslednější.

V rámci textu Nového zákona je možné ve shodě s dřívějším předpokladem rozdělit druhoredakční památky do dvou skupin. Mezi nejvýraznější představitele starší skupiny patří *Bible Mlynářčina* a *Boskovická*, v rámci mladší skupiny pak *Těšínský Nový zákon* a *Muzejní Nový zákon z roku 1422*. Rozsah mladší druhoredakční revize se pohyboval kolem 15 %, nově oproti starší verzi bylo přeloženo kolem 10 % lexémů). Patrně v závislosti na dostupnosti předlohy pro modifikaci textu se objevují památky, které mezi oběma verzemi přecházejí (opakovaně zvl. *Bible Duchkova* a *Bible Kunštátská*).

Oproti předpokladu se však nepotvrdil přímý vztah mezi úpravami mladší druhoredakční skupiny a překladem třetí redakce. Jistá míra samostatnosti jednotlivých textů především u teologicky sporných pasáží odráží zvýšený zájem o jejich teologický výklad.

V rámci třetího překladu byly sledovány památky *Bible Kladrubská* a *Bible Padeřovská*. Srovnáváním památek druhé redakce s rukopisy redakce třetí byla potvrzena existence drobné mladší revize *Bible Kladrubské*. Její výše se pohybovala do 10 % a nejvýrazněji se projevila v knihách Sk a Zj (zde nově přeloženo zhruba 15 % lexémů). Třetí překlad stál v novozákonních textech druhé redakci nepochybně velmi blízko, s postupem textu se ale podobnost jednotlivých redakcí proměňovala. Na základě posouzení sledovaného materiálu byl vývoj vztahu mezi oběma redakce rozdělen do tří etap. V první části Nového zákona (Mt–Lk 8) si překlad třetí redakce udržuje výraznější odstup od redakce druhé. Třetí redakci je bližší překlad mladší skupiny památek druhé redakce, ale nikoli jen jako jeho pouhé přijetí. V následující části (Lk 9–1 K¹⁹²) se blízkost obou redakcí dále zvyšuje. V této části je znění třetí redakce mírně bližší památkám starší druhoredakční skupiny, v poslední části Nového zákona (1K–Zj) se jako bližší jeví naopak památky skupiny mladší.

---

¹⁹² Daný stav poprvé zaznamenán v 2K 2, příklon ke starší redakci naposledy zaznamenán v Ř 1. Přesné určení hranice bude vyžadovat podrobnější průzkum celého úseku.

Všechny tyto skutečnosti nás přivádějí k myšlence, že také v Novém zákoně je možné druhý překlad považovat za přímý předstupeň při tvorbě překladu třetího. Třetí překlad by se tak jevil obdobně jako v textu Starého zákona jako sjednocený a revidovaný text druhé redakce. Rozdíly v blízkosti obou verzí by byly vysvětlitelné smíšenou předlohou upravovatele třetí redakce (podobně smíšený text nabízejí např. BiblBoč a BiblDuch).

V rámci analýzy byly dále sledovány i dvě památky stojící výrazně mimo tři hlavní staročeské překlady: *Nový zákon z roku 1485*, obsahující Lupáčův překlad, a *Bible Mikulovská*. Obě památky si prokazatelně udržovaly výrazný odstup od všech tří redakcí, přesto se však jimi nechaly v části textu inspirovat. Obě varianty textu se opakovaně vracely až k překladu nejstaršímu, shodná čtení je však spojují i s *Biblí Kladrubskou*, tj. revidovaným zněním třetího překladu. Zvláště vztah Lupáčova znění k mladší revizi třetí redakce (a zároveň jejich následné uplatnění v překladu čtvrtém) by jistě mohly vést k zajímavým zjištěním.

Závěrečný popis *Klementinského Nového zákona glosovaného* (KlemGlosNZ) přiblížil jednu z nejspeciřičtějších památek druhé redakce. Nejen že je její text složen z textu druhoredakčního a prvoredakčního (Zj), obsahuje zároveň interlineární překlad mladší verze druhoredakčního textu. Jak ukázal náš průzkum, také základní text je smíšený – v úseku Mt – Sk obsahuje znění starší verze druhé redakce, v 2Te2 však byl již identifikován text mladší. Vedle interlineárních glos obsahuje tento rukopis další typy přípisů. Rozbor těchto přípisů ukázal, že se jejich autor velmi dobře orientoval v dobové teologické literatuře a reflektoval též dobové diskuze ohledně volby konkrétního překladového ekvivalentu.

Přiložený výběr z lexika *Klementinského Nového zákona* naznačuje, že druhoredakční úprava nebyla zcela jednotná co do volby překladových ekvivalentů specifických biblických termínů, zároveň však docházelo v průběhu textu k jejímu postupnému ustalování.

Předkládaná práce a provedená analýza se pokusila přispět k pochopení vztahů mezi prvními třemi redakcemi prostřednictvím kvantifikování textových shod. Její závěry nelze zcela zobecnit – pracováno bylo pouze s textovými sondami, které nicméně pokrývaly všechny hlavní typy změn textů co do rozsahu úprav. Pokusila se poukázat na některé obecnější tendence a pravidelněji se opakující jevy. Vzhledem k hlavnímu cíli práce nebyly podrobněji zkoumány vztahy mezi jednotlivými konkrétními památkami a pouze obecněji bylo poukázáno k některým samostatnějším variantám textů (zvl. NZRajr, BiblMik). V rámci

analýzy však byla získána data, která mohou v budoucnu sloužit pro detailnější srovnání konkrétních památek a bude možno je v tomto ohledu dále použít.

Posouzení návazností mezi jednotlivými překlady také potvrdilo poměrně značnou stabilitu podání biblického znění v textech 14. a 15. století (shoda první a třetí redakce dosahovala k 70 %) a poukázalo tak na význam, jaký si již od nejstaršího znění biblický text mezi ostatními památkami udržoval, a to nejen po stránce obsahové, ale i jazykové.

Prameny¹⁹³

Bible Bočkova (Ač), Brno MZA, sign. G 10 inv. č. 123/1 a 123/2, polovina polovina 15. století /BiblBoč¹⁹⁴/

Bible Boskovická (Ab), Olomouc, VKOL, sign. M III 3, kol. 1415–1420. /BiblBosk/

Bible Drážďanská (Aa), nedochován, dříve Drážďany, Sächsische Landesbibliothek, sign. Mscr.Dresd. Oe.85 /pouze ve fotokopiích a opise (archiv fotokopií a mikrofilmů ÚČL, též OVJ ÚJČ AV ČR), 60. léta 14. století /BiblDrážď/

Bible Duchkova (Ad), Kroměříž, Arcibiskupská zámecká knihovna, sign. O/cV3, 76, 1433. /BiblDuch/

Bible Hlaholská (Ag), Praha, NK, sign. XVII A 1¹⁹⁵, 1416. /BiblHlah/

Bible Kladrubská (Au), Praha, NK, sign. XVII A 29, 1471. /BiblKladr/

Bible královny Kristiny (Vk), Řím, Bibliotheca Apostolica Vaticana, sign. Reg. Lat. 87, kol. 1440. /BiblKrist/

Bible Kunštátská (Ak), Brno, MZK, sign. Mk 3, 1430–1450. /BiblKunšt/

Bible Litoměřická jednosvazková (Aj), Litoměřice, biskupská knihovna sign. B I F/2, nyní nezvěstný, 1429. /BiblLit/

Bible Litoměřicko-třeboňská (Al), I., III. sv. Litoměřice, biskupská knihovna sign. B I F/3.1, 3.2; II. sv. Třeboň, SOA sign. A 2, 1414. /BiblLitTřeb/

Bible Dlouhoveského (Av), Praha, NK, sign. XVII A 37, 1475. /BibIDlouh/

Bible Mikulovská (Ai), Brno, MZK, sign. Mk 1, třetí čtvrtina 15. století /BibIMik/

Bible Milánská (As), Milán, Biblioteca Nazionale Braidense, sign. AE XIII 35, kol. 1450. /BibIMil/

Bible Mlynářčina (Am), Praha, NK, sign. XVII A 10, 3. čtvrtina 15. století /BibIMlyn/

Bible Moskevská (Aq), Moskva, Gosudarstvennyj ruskij muzej, sbírka Chludova 130d, třetí čtvrtina 15. století /BiblMosk/

Bible Olomoucká (Ao), Olomouc, VKOL, sign. M III 1/I,II, 1417. /BibIOl/

---

¹⁹³ Při studiu pramenů využíváno Manuscriptorium, Digital Library of Written Cultural Heritage. Dostupné na www.manuscriptorium.com

¹⁹⁴ V hranaté závorce uváděna zkratka pramene užívaná v práci.

¹⁹⁵ Drobné zlomky též např. Praha KNM, sign. 1Dc1/17b, Praha, NK sign. XVII J 17/17 .

Bible Padeřovská (Ap), ÖNB, sign. Cod. 1175, 1432 – 1435. /BibIPad/

Bible Wolfenbüttelská (Aü), Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, sign. Cod. Guelf. 25.12 Extrav, 30. léta 15. století /BiblWolf/

Bibli Sacra, Vulgatae Editionis. Nicolaus Pezzana, Benátky 1743.

Evangelium sv. Matouše s homoliemi, Praha, NK, sign. XVII A 4. 70. léta 14. století /MatHom/

Glosa salomonis. Praha, NK, sign. XA 11.

Glossa ordinaria. PL 113, 114.

Gregorius I. Homiliae in Ezechielem. PL 76.

Hugonis Cardinalis Opera Omnia In Universum Veteus et Novum Testamentum, 1703: Dostupné na <https://www.digitale-sammlungen.de/>

Mikuláš Lyra, Výklad na Matoušovo evangelium. Praha, NK, sign. XVII C 20. poč. 15. století /LyraMat/

Mladší proroci a Žaltář z r. 1429, Praha, NK, sign. XVII E 16, 1429. /ProrMI/

Nicolaus de Lyra: Postilla litteralis super totam Bibliam. Norinberk 1493. Dostupné z <http://www.digitale-sammlungen.de/index.html> >.

Nový zákon Dobrovského (Nd), Budapešť, Egyetemi Könyvtá, sign. Cod. Slav. 6, 1417. /NZDobr/

Nový zákon Františkánský (Nf), Praha Františkánská knihovna u P. Marie Sněžné, sign. AF 3, polovina 15. století /NZFrant/

Nový zákon klementinský glosovaný (Ng), sign. Praha, NK XVII E 13, 1426. /KlemGlosN/

Nový zákon klementinský (Nq), Praha, NK, sign. XVII E 6, 1445 – 1465. /NZKlem/

Nový zákon Martina písaře Kořečka (Nk), Praha, NK, sign. XVII D 30, 1425. /NZKoř/

Nový zákon Muzejní z roku 1422 (Nh), Praha, KNM, sign. I H 28, 1422. /MuzNZ_1422/

Nový zákon palimpsestový (Np), Praha, NK, sign. XVII G 5, 20. léta 15. století /NZPalimp/

Nový zákon písaře Jana z Prahy (Nj), sign. Brno, MZK Mk 78, 1470. /NZJan/

Nový zákon rajhradský (Nr), Brno, MZK, sign. R 390, 2. třetina 15. století /NZRajhr/

Nový zákon s Umučením (Nu), Praha, NK, sign. XVII D 37, 60. léta 15. století /NZUmuč/

Nový zákon se signetem (Tp), Knihopis I N6005, 14765/6. /NZsign/

Nový zákon těšínský (Ně), Těšín, Muzeum, sign. DD IV 8, 1418. /NZTěš/

Nový zákon Tetovský (Nt), Brno, MZK, sign. Mn 26, polovina 15. století /NZTet/

Nový zákon z roku 1485 (Ne), Praha, KNM sign. 85 I D 13, 1485. /MuzNZ_1485/

Nový zákon žitavský (Nž), sign. Praha, NK XXVI A 25, 2. polovina 15. století /NZŽit/

sborník Klementinský (Né, Vé), Praha, NK, sign. XVII B 15, 1465. /SbKlem/

sborník Mikulovský (Ná, Vá), Praha, NK, sign. XVII G 55, 1466. /SbMik_1466/

Starý zákon Cardův (Vc), Praha, Strahov, sign. DG I 12, 30/40. léta 15. století /CardSZ/

Starý zákon Dobrovského (Vd), Praha, KNM, sign. IV B 13/I a II, 15. století /DobrSZ/

Starý zákon klementinský (Vi), Praha, NK, sign. XVII A 34, kol. 1440. /KlemSZ/

Starý zákon mikulovský větší (Vv), Brno, MZK, sign. Mk 2, polovina 15. století /MikSZ/

Starý zákon Zamojských (Vz), Praha NK, sign. XVII C 56, 30. léta 15. století /ZamSZ/

Summa grammaticalis quae vocatur Catholicon, Mainz 1460. Dostupné na <https://www.digitale-sammlungen.de/>

Výklad krumlovský. Praha, NK dep. (dř. Krumlov, knihovna františkánského kláštera, 249).
/VýklKruml/

Seznam použité literatury

BARLOW, M.: ParaConc and Parallel Corpora in Contrastive and Translation Studies, 2008.

Dostupné na <https://paraconc.com/>.

BARTOŠ, F., M.: *Hus a jeho účast na staročeské bibli*, Strahovská knihovna, 1968, roč. 3, s. 86–115.

Bartoš, F.: *Soupis rukopisů Národního musea v Praze*, Praha 1927.

Bible, Písmo svaté Starého a Nového zákona, Český ekumenický překlad, Praha, ČBS 1996.

Biblia sacra iuxta Vulgatam vesionem, Stuttgart. Deutsche Bibelgesellschaft 1983.

- BOHÁČEK, M. – ČÁDA, F.: *Beschreibung der mittelalterlichen Handschriften der Wissenschaftlichen Staatsbibliothek von Olmütz*, Köln – Wien 1994.
- ČÍHALÍK, M.: *Ještě k původu Bible boskovické*. In: *Problematika historických a vzácných fondů Čech, Moravy a Slezska*. Brno: Sdružení knihoven České republiky 1996, s. 5–9.
- DAŇHELKA, J.: *Mistr Jan Hus, Česká nedělní postila, vyloženie svatých čtení nedělních*. Praha, Academia 1992.
- DOBROVSKÝ, J.: *Handschriften der böhmischen Bibel*, *Litterarisches Magazin von Böhmen und Mähren* 2, 1786, s. 31–50, 1787, s. 51–74.
- Elektronický slovník staré češtiny* [online]. Praha, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka 2006– [cit. 20. 6. 2019]. Dostupné na [www: http://vokabular.ujc.cas.cz](http://vokabular.ujc.cas.cz)
- FREITINGER, P.: *Bible Husova*, *Křesťanská revue*, 1987, roč. 54, s. 200–205.
- FREITINGER, P.: *Bible Jana z Dražic a staročeské překlady Písma*, *Listy filologické*, 1987, roč. 110, s. 159–165.
- FREITINGER, P.: *Bible předchůdců Husových*, *Křesťanská revue*, 1987, roč. 54, s. 153–158.
- FREITINGER, P.: *Poslední překlad*, *Křesťanská revue*, 1989, roč. 56, s. 41–47.
- GEBAUER, J.: *Historická mluvnice jazyka českého I–IV.*, Praha, F. Tempský 1894, 1896, 1898, 1929.
- GEBAUER, J.: *Žaltář wittenberský*, *Památky staré literatury české řada I*, odd. 2, Praha 1880.
- GRACIOTTI, Sante: *La bibbia paleoboema della Biblioteca di Brera*, Milano, Vita e Pensiero 1964.
- FREITINGER, P.: *Bible Tábořská*, *Křesťanská revue*, 1988, roč. 55, s. 129–134.
- FREITINGER, P.: *K otázce Husova překladu bible*, *Časopis českého musea*, 1989, roč. 158, s. 136–156.
- FREITINGER, P.: *Nově o Padeřovské bibli*, *Křesťanská revue*, 1985, roč. 52, s. 90–93.
- GREŇ, Z.: *Nowy Testament Cieszyński i Prorocy Cieszyńscy*, Vratislav 1987.
- HAVEL, D. – KRNIČKOVÁ, H.: *Transkripční pravidla*. In: *Paleografická čítanka: literární texty*, Brno, Masarykova univerzita 2014, s. 89–96.
- HENDL, J.: *Přehled statistických metod*, Praha, Portál 2015.
- HOLETON, D.: „*O felix Bohemia – O felix Constantia*“ *Liturgická úcta Mistra Jana Husa*. In: *Sb. Jan Hus mezi epochami, národy a konfesemi*, Praha, 1995, s. 154–170.

- HOMOLKOVÁ, M. – SVOBODOVÁ, A. (eds.): *Výklad Mikuláše Lyry na Evangelium sv. Matouše*, Praha, Scriptorium 2018.
- HOMOLKOVÁ, M.: *Staročeský překlad evangelia svatého Matouše s výkladem Mikuláše Lyry*. Nepublikovaná disertační práce, FF MU, Brno 2007.
- Hus, J., *Česká nedělní postila, vyloženie svatých čtení nedělních*, Praha, Academia 1992.
- JAKUBIČKA, M.: *Kláster Zahrada sv. Máří řádu kartusianského na Újezdě v Praze (1)*, Časopis Musea království Českého, 1911, roč. 85, s. 317–328, (2), Časopis Musea království Českého, 1912, roč. 86, s. 245–257.
- JAKUBIČKA, M.: *Pokusy o vzkříšení Pražské kartusie – zahrady sv. Máří*, Časopis Musea království Českého, 1913, roč. 87, s. 337–346.
- JIREČEK, J.: *K rozboru staročeského překladu Starého zákona*, Časopis muzea království českého, 1872, roč. 46, s. 385–401.
- 2012c KREISINGEROVÁ, H.: *Přípisky z díla Mikuláše Lyry v Klementinském Novém zákonu*. In: Bohemica Olomucensia – Philologica Juvenilia.2012 /odevzdáno do tisku: 6. 8. 2012/.
- KREISINGEROVÁ, H.: *K jednomu netradičnímu překladu latinského výrazu Jesus ve staročeských biblích*. In: Varia XXI (Barnová, K. – Chomová, A. (eds.) Belianum, Banská Bystrica 2015.
- KREISINGEROVÁ, H.: *Biblické prology ve staročeských biblích*. In: Cesty slov, Vajdllová, M. – Nejedlý, P. (eds.), Praha 2012, s. 134–150 (spoluautor s J. Pečirkovou)
- KREISINGEROVÁ, H.: *Proměny biblického textu. Některá specifika II. biblické redakce na pozadí pozdějších biblických překladů*. In: Varia XX., Bratislava 2012, s. 346–356.
- KREISINGEROVÁ, H.: (2011b) *Vysvětlivky ve staročeském biblickém překladu prorockých knih*. Linguistica Copernicana, 2 (6), 2011, s. 211–220.
- KREISINGEROVÁ, H.: *Druhá redakce staročeského překladu bible. Uvedení do problematiky*. In: Varia XVII, Katolícka univerzita v Ružomberoku – Filozofická fakulta, Slovenská jazykovedná spoločnosť při SAV v Bratislave, Ružomberok 2010, s. 433–438.
- KREISINGEROVÁ, H.: *Byla staročeská lokusta k jídlu?*. In: Varia XIX, Zborník plných príspevkov z XIX. kolokvia mladých jazykovedcov, Trnava 2010, s. 340–347.
- KREISINGEROVÁ, H.: *Vliv M. Jana Husa na formování biblického překladu*. In: Varia XVIII. Zborník plných príspevkov z XIX. kolokvia mladých jazykovedcov, Slovenská jazykovedná spoločnosť SAV, Jazykovedný ústav Ľudovít Štúra SAV, Prešov 2009, s. 637–643.

- KREISINGEROVÁ, H.: *Výklad Krumlovský coby specifický zdroj staročeské slovní zásoby*. In: Svět za slovy a jejich tvary, svět za spojením slov: Sborník ze 7. mezinárodního konference Setkání mladých lingvistů, Olomouc 2008, s. 186–192.
- KREISINGEROVÁ, H.: *Bible Litoměřicko-třeboňská v proměnách staletí*. In: Varia XVI, Slovenská jazykovedná spoločnosť SAV, Jazykovedný ústav Ľudovít Štúra SAV, Bratislava 2009, s. 467–473.
- KREISINGEROVÁ, H.: *České glosy k latinským biblím z přelomu 14. a 15. století a jejich vztah k staročeskému biblickému překladu*. Bohemica Olomucensia 3, 2009, s. 24–35 (spoluautor M. Pytlíková)
- KYAS, V.: *Česká Hlaholská bible v poměru k ostatním českým biblickým rukopisům*, Slavia, 1956, roč. 25, s. 328–341.
- KYAS, V.: *Česká rukopisná bible v Moskvě*, Listy filologické, 1959, roč. 82, s. 247–249.
- KYAS, V.: *Staročeská povídka o Tobiašovi*, Listy filologické, 1969, roč. 92, s. 62–72.
- KYAS, V.: *Die alttschechische Bibelübersetzung des 14. Jahrhunderts und ihre Entwicklung im 15. Jahrhundert*. In: Biblia Slavica I/2, Paderborn 1989, s. 9–52.
- KYAS, V.: *Problém českých překladů Milíčových*, Listy filologické, 1983, roč. 103, s. 79–84.
- KYAS, V.: *První český překlad bible*, Rozpravy ČSAV, řada spol. věd roč. 81, Praha 1971, seš. 1.
- KYAS, V.: *Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká*. I, Evangelia, Praha, Academia 1981.
- KYAS, V.: *Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká*. II, Epištoly, Skutky apoštolů, Apokalypsa, Praha, Academia 1985.
- KYAS, V.: *Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká*. III, Genesis – Esdráš, Praha, Academia 1988.
- KYAS, V.: *Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká*. IV, Tobiaš – Sirachovec, Paderborn, F. Schöningh 1996.
- KYAS, V. – PEČÍRKOVÁ, J. a kol.: *Staročeská bible Drážďanská a Olomoucká V/I, V/II*, Praha Academia 2009.
- KYAS, V.: *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Praha, Vyšehrad 1997.
- LEHÁR, J. – STICH, A. – JANÁČKOVÁ, J. – HOLÝ, J.: *Česká literatura od počátků k dnešku*, Praha, Lidové noviny 1998.
- MAREŠ, F. V.: *Cyrlometodějská tradice a slavistika*, Praha, Torst 2000.
- MERELL, J.: *Bible v českých zemích*. Praha, Česká katolická charita 1956.

- MICHÁLEK, E.: *K starým českým překladům latinského locusta*, Listy filologické, 1987, roč. 110, s. 166–168.
- NOVOTNÝ, A.: *Biblický slovník*, Praha, Kalich 1992.
- Slovník středověké latiny v českých zemích*, Praha, Academia 1977 – .
- PACNEROVÁ, L.: *Bible hlaholská*, Praha, SÚ AV ČR 2000.
- PETRŮ, E.: *Z rukopisných sbírek UK v Olomouci*, Praha, SPN 1959, s. 35–39.
- PETRŮ, E.: *Znovu k původu bible Boskovické*. In: *Boskovice v dějinách*. Boskovice: Měst. NV 1969, s. 11–22.
- POLÍVKA, J.: *Ukázky z Varšavského Starého Zákona z pol. XV. stol.* Listy filologické, 1894, roč. 21, s. 219–224.
- RYBA, B. – KYAS, V.: *Označení českých biblických rukopisů a tisků*, Věstník České akademie věd a umění, 1952, roč. 63, s. 37–45.
- RYBA, B.: *Ochechule v staročeském biblickém textu*, Věstník ČAVU 51, 1942, s. 1–12.
- RYBA, B.: *Soupis rukopisů Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze*, Praha 1979.
- SOUČEK, B.: *Česká Apokalypsa v husitství*, Praha, Ústřední církevní nakladatelství 1967.
- SPĚVÁČEK, J.: *Václav IV. 1361 – 1419*, Praha, Nakladatelství Svoboda 1986.
- StČS 1968: *Staročeský slovník. Úvodní stati, soupis pramenů a zkratek*, Praha, Academia 1968.
- STEJSKAL, K.: *Die tschechischen Bibelhandschriften in kunsthistorischer Hinsicht*. In: *Biblia Slavica I/2*. Paderborn 1989, s. 68.
- STRAKA, J.: *Studie o stč. Evangeliiu sv. Matouše s homiliemi*, Listy filologické, 1926, roč. 53, s. 23–41, 146–155, 275–284, 355–367.
- SVEJKOVSKÝ, E. (ed.): *Rozmlouvání o Čechách r. 1424 čili Václav, Havel a Tábor*, Praha, Nakladatelství ČSAV 1963.
- Šimek, F. (ed.): *Postila Jana Rokycany I*, Praha 1928.
- TRÁVNÍČEK, F.: *Historická mluvnice československá*, Praha, Melantrich 1935.
- TRUHLÁŘ, J.: *Katalog českých rukopisů c. k. veřejné universitní knihovny pražské 3*. Praha, nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění 1906.
- TRUHLÁŘ, J. (ed.): *Manuál Václava Korandy*, Praha, Královská česká společnost nauk 1888.
- URBAŇCZYK – KYAS, 1965 – 1967: URBAŇCZYK, S. – KYAS, V.: *Biblia królowej Zofii*, Vratislav 1965–1967.

- VAŠICA, J.: *Bible olomoucká 1417*, Olomouc 1933.
- VAŠICA, J.: *Bible v české kulturní tradici*. In: *Biblica*, příloha časopisu *Logos* 4, 1949, s. 1–20.
- VAŠICA, J.: *Staročeské evangeliáře: studie průpravná*, Praha, nákladem České akademie věd a umění 1931.
- VIDMANOVÁ, A.: *K středolatinšské textové kritice. Na okraji tří vydání raně husitských textů*. *Listy filologické*, 1971, roč. 94, s. 184–192.
- VILÍKOVSKÝ, J.: *Písemnictví českého středověku*, Praha, Universum 1948.
- VINTR, 1988a: Vintr, J.: *Žaltář muzejní se stč. glosami*, *Litterae slavicae medii aevi*, s. 401–424;
- VINTR, 1988b: J. Vintr: *Geneze textu české barokní bible Svatováclavské*, *Listy filologické*, 1988, roč. 111, s. 14–20.
- VINTR, J.: *Die älteste tschechische Psalterübersetzung*, Vídeň 1986.
- VINTR, J.: *Die ältesten tschechischen Evangeliare*, Mnichov 1977.
- VINTR, J.: *Filiační rozbor lexika v žaltáři bible Drážďanské*, *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 1988, roč. 34, s. 137–149.
- VINTR, J.: *Komentáře v české barokní bibli Svatováclavské*, *Listy filologické*, 1994, roč. 117, s. 87–95.
- VINTR, J.: *Bible svatováclavská*, *Biblia Slavica* I/4.
- VRAŠTIL, J.: *České překlady biblické*, *Český slovník bohovědný* III, 1926.
- WORDSWORTH, J. – WHITE, H. J.: *Novum testamentum Domini nostri Jesu Christi latine secundum editionem S. Hieronymi ad codicum manuscryptorum fidem I–III*, Oxford 1889–1905.

Resume

The aim of this thesis is to document the relations between the individual texts within the second Old Czech translation of biblical texts and their dependence on older and younger translations using selected probes including both Old Testament and New Testament books. This analysis should contribute to a deeper understanding of the relationship between a several texts of the second translation and to the understanding of the relationship between second and third translations. The second Old Czech translation of the Old and New Testaments came into being at the beginning of the 15th century, and particular in the New Testament texts, it established the basic wording for the coming centuries. Despite its importance in the linguistic development of Czech biblical texts, less attention has been paid to this translation so far compared to the first and third translations. V. Kyas dealt most with this topic, while B. Soucek also contributed to the problem by his investigation of the Apocalypse. Authors, however, focused only on individual texts of second translation (such as S. Gracciotti in the exploration of the Bible of Milan). Kyas's surveys described the basic nature of the second translation and defined two major groups of texts. Yet he left aside many questions, especially the more precise definition of the relationship between the younger and the older variants of second translation.

Therefore, as the primary task of our analysis, we have determined to compare all the major tests of the second translation both with each other and also with the representatives of the versions of first and third translations. Only such approach could possibly reveal the original form of the second translation, which is a prerequisite for determining its actual dependence on the older and its influence on the following third translation.

With such a large number of individual variants of the second translation, it was not possible to work with a full biblical text, so instead we focused on working with text probes in both parts of the Bible. For the Old Testament the selected biblical books were chosen on the basis of the Kyas suggestions. The selection of specific excerpts had to be also adjusted with regard to the existing knowledge of the biblical book and the preservation of individual monuments. The main focus of our research was on the text of the New Testament, which V. Kyas also described as crucial to this translation. In the New Testament, we worked with larger probes (in the range of 1 – 5 chapters / about 30 – 120 verses / from individual biblical books. Accordingly, the conclusions cannot be completely generalized – it was worked only

with textual probes – which, however, covered all major types in the extent of the modifications.

We tried to point out some more general tendencies and more recurring phenomena. In addition to the analysis of the center group of the various versions of the second translation, we also pointed out more specific texts, which would require a more independent survey (especially NZRajhr, NZFrant).

The assessment of the links between the translations also confirmed the considerable stability of the biblical texts (agreement between the first and third translations reach up to 70%) and pointed to the importance of the biblical text maintained among the other old Czech texts, not only in terms of content, but also language.

The most distinctive autonomy in modification of the first translation was noticed at the adjustment in the books of the Maccabees. Here, the modification was most extensive, but also very uniform, and on the other hand, it maintains the highest degree of independence from the third translation. Based on that, we would suggest that the second revision have been carried out in the form of corrections of the text of first translation, which would also explain why in some places there were sporadically older translations. The third translation would then represent a second stage of previous correction of the first translation, based on a more thoroughly revised text, already in the form of a full text. The interconnection of the two translations is also evidenced by the fact that some of the relics of the third translation still contain part of text identical with the second translation instead of the version of Padeřovský Bible, considered a typical representative of the third translation.

PŘÍLOHA č. 1 Přehled zkratk biblických knih

Abd	Abdiáš	Jon	Jonáš
Ag	Ageus	Joz	Jozue
Am	Amos	Ju	epištola Judova
Bar	Baruch	Kaz	Kazatel neboli Ecclesiastes
Dn	Daniel	1K	1. epištola Korintským
Dt	Deuteronomium	2K	2. epištola Korintským
Ef	epištola Efezským	Kol	epištola Koloským
Est	Ester	1Kr	1. kniha Královská
Ex	Exodus	2Kr	2. kniha Královská
Ez	Ezechiel	3Kr	3. kniha Královská
1Ezdr	1. kniha Ezdrášova	4Kr	4. kniha Královská
2Ezdr	2. kniha Ezdrášova	Laod	epištola Laodicenským
3Ezdr	3. kniha Ezdrášova	Lk	Lukášovo evangelium
4Ezd	4. kniha Ezdrášova	Lv	Leviticus
Fm	epištola Filemonovi	1Mak	1. kniha Makabejská
Fp	epištola Filipským	2Mak	2. kniha Makabejská
Gal	epištola Galatským	3Mak	3. kniha Makabejská
Gn	Genesis	4Mak	4. kniha Makabejská
Hab	Habakuk	Mal	Malachiáš
Iz	Izaiáš	Man	Modlitba krále Manasse
J	Janovo evangelium	Mdr	knih Moudrosti
1J	1. epištola Janova	Mi	Micheáš
2J	2. epištola Janova	Mk	Markovo evangelium
3J	3. epištola Janova	Mt	Matoušovo evangelium
Jdt	Judit	Na	Nahum
Jk	epištola Jakubova	Neh	Nehemiáš
Jl	Joel	Nu	Numeri
Job	Job	Oz	Ozeáš

1Par	1. kniha Paralipomenon
2Par	2. kniha Paralipomenon
Pís	Píseň písni
Pl	Pláč
Př	Příslví
1Pt	1. epištola Petrova
2Pt	2. epištola Petrova
Rt	Rút
Ř	epištola Římanům
Sd	kniha Soudců
Sf	kniha Sofoniáš
Sir	Sirachovec neboli Ecclesiasticus
Sk	Skutky apoštolů
1Te	1. epištola Tesalonickým
2Te	2. epištola Tesalonickým
1Tim	1. epištola Timoteovi
2Tim	2. epištola Timoteovi
Tob	Tobiáš
Tt	epištola Titovi
Za	Zachariáš
Zj	Zjevení Janovo neboli Apokalypsa
Ž	Žalmy
Žd	epištola Židům

Další používané zkratky

STV	starší verze druhé redakce	stč. staročeský
MLV	mladší verze druhé redakce	stsl staroslověnský